

„27. окт. (1915). Данас је од ноћашње кише ужасно блато. И још киша пада и то густа. А улице све, особито она Моравска од Ђуприје и Зајечарски пут просто су покривене колима и људима. На колима су болнице и канцеларије, а поред кола већином обавезници који желе да избегну са стварима заједно. Киша непрестано лије као из кабла. Не знам кога више да жалим: или ону бедну мршаву већ изгладнелу стоку, или оне јадне људе, који не знају куда ће...”

„28. окт. И ноћас је падала јака, дуга и густа киша. И кад је на калдрми овако у Параћину, како ли је ван Параћина путем, где нема калдрме! А избеглица данас још више него јуче. „Говори” се да су Скопље, Велес и Штип наши преотели, да су Немци страшно потучени на Марковцу... Возови данас иду до Лапова, а јуче су ишли само до Багрдана...”

„29. окт. Грдно блато. Све мокро, покисло, озебло, гладно, јадно.”
„Оста дакле Параћин: оста његово чувено блато; осташе избеглице, које даље нису хтеле или нису могле. Али од свега ми највише осташе на срцу и на памети они беднички од 15 до 18 година, које кметови, по некој наредби, беху отерали од кућа, да не падну Швабама у руке; и они дошли догде, а да не знају ни куда ће ни како ће без трошка? Гледао сам их, јер су плакали улицама код банке у руци гладни, јер немају где да промене па не могу да купе хлеба. А ноћевали су под стрехама и по кошарима и кошарама параћинским...”

*Јован Миодраговић, педагог,
дневничке белешке*

Историјски архив Јагодина
2023

Драгослав Дедић ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

ПРВА КЊИГА

Драгослав Дедић

ДРУГИ ТОМ
ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
КЊИГА 1

ЕДИЦИЈА: ЈАГОДИНА И ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Историјски архив „Средње Поморавље”, Јагодина

2023.

Драгослав Дедић
ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Уместо увода: Култура сећања и култура заборав

*ЕДИЦИЈА: ЈАГОДИНА И ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ*

Том други, књига прва

Издавач

Историјски архив „Средње Поморавље”, Јагодина

За издавача

Милан Јаковљевић

Рецензенти

др Драган Цветковић

др Милић Милићевић

проф. Нинослав Станојловић

Лектура

Светлана Мишковић

Технички уредник

Оливер Ђорђевић

Штампа:

Штампарија „Златна књига”, Јагодина

ISBN 978-86-87479-31-9

Тираж: 500

На насловној страни: сирочад из Јовца новембра 1915. године

С А Д Р Ж А Ј

Уместо увода

Култура сећања и култура заорава ... 7

Табеларни приказ спомен обележја из Првог светског рата за град Јагодину и припадајућа места некадашњег и данашњег јагодинског среза ... 11

Писменост становништва у беличком срезу 1890. године ... 21

Смртност становништва за град Јагодину и поједине парохије јагодинског среза 1912-1920. године ... 22

Попис становништва од 31. јануара 1921. године у Округу моравском ... 24

П Р В И Д Е О

Јагодински срез у Првом светском рату

1. Јагодински срез на прелазу из 19. у 20. век ... 45

(положај, мрежа путева, села, становништво, обичаји, топоними, пољопривреда, просвета, писменост)

2. 1914-1915. година ... 54

(жетва у лето 1914, неодржани избори, мобилизација, пуковска припадност, тифус, одбрана и разбијање багрданског фронта, бежанија) ...

3. Окупација и ослобођење ... 79

(организација нове власти, пљачка, реквизиције и терор, злочини и казне, интернирање, кулук, жртве, основне школе, жртве, шпанска грозница) ...

Д Р У Г И Д Е О

Спискови палих, заробљених, интернираних и преживелих ратника 1912-1918. среза јагодинског

Багрдан	142	Доњи Рачник	... 163	Белица	...169	
Лозовик	... 174	Мишевић	... 181	Беочић	... 186	
Буковче	189...	Рибник	... 193	Бунар	... 195	
Лукар	... 200	Врба	... 202	Деоница	... 204	
Црнче	... 210	Јошанички	Прњавор	... 215	Каленовац	... 218
Сиоковац	... 220	Вољавче	... 225	Драгоцвет	... 227	
Ковачевац	... 232	Међуреч	... 235	Шуљковац	... 239	
Трнава	... 243	Драгошевац	... 248	Ивковачки	Прњавор	... 254
Медојевац	... 257	Топола	... 259	Главинци	... 260	
Бресје	... 265	Коларе	... 270	Горње Штипље	... 274	
Доњи Јовац	... 277	Дворица	... 284	Горњи Јовац	... 287	
Фотографије	... 291					

Зуб времена или наш немар

УМЕСТО УВОДА

Култура сећања и култура заборав

У свету историјског и националног памћења концепти културе сећања и културе заборав играју одређену и важну улогу у обликовању начина на који друштва посматрају своју прошлост. Ови концепти су нарочито значајни у контексту ратова и сукоба, а Први светски рат (Велики рат) пружа богату тему за истраживање у оквиру ових приступа.

Култура сећања и култура заборав су два супротстављена приступа који се односе на то како се друштво сећа прошлости. Култура сећања се односи на колективно сећање и начин на који се друштво суочава са својом прошлошћу. Култура сећања подразумева настојање да се историјске чињенице и догађаји што тачније забележе и пренесу на будуће генерације. Она обухвата различите облике сећања, укључује изградњу споменика, меморијалних центара, одавање почаст жртвама, обележавање значајних датума и држање спомен-служби, помена и церемоније. Основни циљ неговања је да сачува и пренесе сећање на прошлост, да одаје почаст жртвама и да одржава свест о важним догађајима.

Култура сећања Првог светског рата је била изузетно снажна у Србији. Србија је претрпела огромне губитке током рата, како у људству, тако и у материјалним средствима. Многи споменици су подигнути широм земље како би се одала почаст жртвама рата и обележила њихова храброст и жртва.

Меморијални музеји и центри посвећени Првом светском рату играју важну улогу у очувању сећања и едукацији о том периоду.

С друге стране, култура заборав се односи на тенденцију друштва да занемари и потисне одређене аспекте своје прошлости. То може бити резултат политичких, социјалних или идеолошких разлога. Култура заборав може се манифестовати кроз недостатак одавања почаст жртвама, занемаривање или одсуство споменика или, чак, кроз ревизионизам историје, негирање догађаја и тада лаж постаје истина.

У контексту Првог светског рата, култура заборавља може бити присутна у делу друштва које жели да заборави трауматичне догађаје ратних пустошења или неугодне аспекте и последице тог периода. То може бити повезано са политичким или идеолошким променама, жељом да се изгради нови идентитет или једноставно да се фокусира на будућност, уместо на прошлост.

Изазови друштва укључују опасност од ревизионизма историје, тј. тачност историјских догађаја у складу са тренутним политичким агендама. Интернет и социјалне мреже и медији омогућавају ширење неистинитих информација и идеолошких ставова, што може додатно да угрози целовитост историјског наратива. Друштва морају активно радити на промоцији образовања и критичког размишљања како би се избегли негативни ефекти оваквих појава. Доситеј Обрадовић, српски просветитељ, говорио је да нема горих људи од оних који се противе просвећењу и образовању народа („такви, да могу, и сунце би угасили“). Џорџ Орвел је након Другог светског рата пророчански писао да онајко контролише прошлост, контролише садашњост; ко контролише садашњост, контролише будућност.

Образовање и васпитавање младих генерација у духу патриотизма значи и сталну борбу против ревизионизма историје. Тековине пређашњих револуција и ратова српског народа имају посебан значај и треба да буду уграђене у темеље наше демократије, културе, образовања и система. Циљ таквог друштва би требало да буде стварање друштва које је свесно своје прошлости, које је спремно да учи из грешака и које се залаже за мир и толеранцију.

Важно је напоменути да култура сећања и култура заборавља нису апсолутни и статични концепти. Они се међусобно прожимају и могу се мењати током времена. Разумевање и анализа ових култура су важни за разумевање начина на који једно друштво интерпретира своју прошлост и обликује своју будућност. Образовни систем мора имати кључну улогу у трансмисији знања о прошлости и остваривању пуних потенцијала културе сећања. Мултидисциплинарни приступ, критичко размишљање и критичка анализа извора су главна брана лажима ревизиониста.

Према називу и намени, спомен-обележја деле се на: споменике, спомен-музеје, спомен-домове, спомен-бисте, спомен-плоче, спомен-чесме, спомен-крајпуташе, спомен-гробља, спомен-костурнице, спомен-логор и спомен-пирамиде.

Одлуку о називу спомен обележја доноси ималац, уз претходну сагласност надлежног Завода за заштиту споменика. Имаоци могу бити: држава, покрајина, локална самоуправа, радна и друге организације, Савез удружења бораца, друштво потомака бораца, друштвене организације и удружења грађана. О чувању и одржавању спомен обележја брину се њихови имаоци. Они су обавезни да подизање и сваку промену места и облика спомен обележја пријаве надлежном Заводу за заштиту споменика. Поред имаоца, бригу о одржавању и коришћењу спомен обележја имају и месне заједнице, школе, културне институције и друге организације на чијој се територији или близини она налазе.

Имаоци спомен обележја треба да усвоје календар обележавања значајних историјских датума, догађаја и личности на својој територији, у оквиру школа, радних организација и др.

Да би се створили услови за посете спомен обележјима, потребно је обезбедити предуслове: инфраструктуру, путеве, путоказе, затим одговарајући проспекти, албуми и монографије, добро обучени водичи, како би посетиоци имали што шире информације.

*Законом о уређењу и одржавању гробаља бораца*¹ утврђено је да се гробови бораца из Првог и Другог светског рата и жртава фашистичког терора налазе под посебном заштитом друштва и да се уређују и одржавају са пијететом према тим борцима.

Служба за борачко-инвалидску заштиту, на нивоу локалне самоуправе, дужна је да изврши своју законску обавезу. Она води одговарајућу евиденцију о свим спомен-обележјима, а у буџету локалне самоуправе се обезбеђују новчана средства за ове намене.

Данас на територији јагодинског среза имамо 124 спомен-обележја ослободилачких ратова, од којих се у самој Јагодини налази 31, а у селима јагодинског среза 93, и то:

¹Први Закон о уређењу војничких гробаља у Србији објављен је у *Српским новинама* 22. априла 1922. године а пун назив је био *Закон о уређењу наших војничких гробаља и гробова у отаџбини и на страни, као и гробаља изгинулих војника и морнара, ратних заробљеника и интернираних лица, држављана: Немачке, Аустрије, Угарске и Бугарске, сахрањени на нашој државној територији*. Члан 1. овог закона гласи: Сва војничка гробаља, а по могућству и појединачни гробови наших бораца за слободу и уједињење нашег народа, без обзира на вероисповест покојника, из времена од 6. октобра 1912. године до 1. августа 1913. године и од 1. августа 1914. године до свршетка европског рата имају се уредити и одржавати у реду као светла успомена на тешке дане борбе за слободу и уједињење нашег троименог народа.

Споменика - 26, спомен бисте - 21, спомен-плоче - 59, спомен чесме - 10, спомен куће - 2, спомен-крајпуташе - 3, спомен костурнице - 3 и спомен гробља - 1.

Према евиденцији Градског одбора Савеза удружења бораца Јагодине, покровитељство над спомен обележјима су прихватили: Месне заједнице и удружења бораца - 73; школе и организације културе - 30; радне организације - 6 и друштвене организације и удружења - 15.²

Споменици жртвама ратова и ослободиоцима не само да су запуштени и да пропадају, већ је и сам наш однос катастрофалан и јако забрињавајући.

²Закон о културним добрима, *Службени гласник РС*, број 71/94, 52/2011, 99-2011, 6-2020, 35/2021. и 129/2021; Градски одбор СУБНОР Јагодина; Група аутора, *Меморијали ослободилачких ратова Србије*, Књига II, Београд, 2005; Драгољуб Кошанин, *Спомен обележја ослободилачких ратова на територији града Јагодине*, Јагодина, 2011.

Табеларни приказ спомен обележја из Првог светског рата за град Јагодину и припадајућа места некадашњег и данашњег јагодинског среза

Село	Спомен-обележје, година изградње; ималац
Багрдан	- Споменик палим ратницима 1912-1918 године, у порти цркве; изграђен 1921. г.
	- Спомен-чесма палим ратницимау порти цркве, изграђена 1915. године
	- Монументална спомен-крипта иза багрданске цркве изграђена 1933. г.
	- Ималац: Организација инвалида и породице палих ратника.
Доњи Рачник	- Споменик палим ратницима 1912-1918. године, погинулим борцима НОР и жртвама фашистичког терора, испред продавнице; подигнут 1964. године, ималац: „Грађани села Доњег Рачника“.
Белица	- Споменик палим ратницима 1914-1918. године у дворишту школе; изграђен 1968 године, ималац: МЗ Белица.
Лозовик	- Имена су уписана на споменику у манастиру Јошаници и споменику у порти цркве у Ивковачком Прњавору.
Мишевић	- Имена су уписана на споменику у манастиру Јошаници.
Беочић	- Споменик Ратницима из Беочића погинули у I светском рату од 1912-1918. године. Спомен обележје изградиле су грађани села Беочића, јул 1980. год.
Буковче	- Назалост имена палих ратника 1912-1918. године нису уписана на спомен-чесми из Другог светског рата у центру села.
Рибник	- Назалост имена палих ратника 1912-1918. године нису уписана на спомен-чесми из Другог светског рата у центру села.

Бунар	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик Погинулим борцима у Првом и Другом светском рату; подигнут 1962. г. Ималац: Организација савеза бораца. - Спомен-плоча Погинулим и умрлим у Првом и Другом светском рату, постављена 1962. године; Организација СУБНОР Бунар. - Споменик четири брата Лазаревић у порти цркве свети пророк Илија.
Лукар	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-плоча, на фасади школе са именима погинулих бораца из Првог и Другог светског рата; Организација СУБНОР Лукар; подигнут 1962. године
Врба	<ul style="list-style-type: none"> - Нажалост имена палих ратника 1912-1918. године нису уписана на спомен-плочи из Другог светског рата у центру села.
Деоница	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-чесма у Деоници: Погинулим и умрлим у ратовима за ослобођење и уједињење из Деонице. Споменик подижу сељаци села Деоница, 1925. година.
Црнча	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик у Црнчу, у дворишту школе, погинулим у Првом и Другом светском рату; подигнут 1979. године, ималац: МЗ села Црнча и Општински и месни одбор Савеза бораца општине Светозарево.
Јошаница - Јошанички Прњавор	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик палим ратницима 1912-1918. у порти манастира. На споменику су уклесана имена 275 палих ратника из Јошаничког Прњавора, Црнча, Међуреча, Лозовика и Каленовца. Ималац: манастир Јошаница. - Спомен-плоча палим 1912-1918. и 1941-1945. у селу, изграђена 1954. године, ималац: грађани села Јошанички Прњавор.
Каленовац	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-чесма у шуми са спомен таблом из Првог и Другог светског рата. - Спомен-плоча, на згради Месне заједнице, на којој су имена погинулих и умрлих у Првом и Другом светском рату; постављена 1967. године, ималац: Удружење бораца НОР уз помоћ појединих грађана Каленовца.
Сиоковац	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-плоча Палим војницима у ратовима 1912-1918, постављена 1981. године, ималац МЗ Сиоковац.
Вољавче	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-плоча, на фасади Дома културе, погинулим у Првом и Другом рату и жртвама фашистичког терора, постављена 7. јула 1962. г., ималац: Савез бораца НОР Вољавче.

Драгоцвет	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик у Драгоцвету, у дворишту основне школе: Погинулим војницима у Првом светском рату 1912-1918, Ималац: ОШ „Бранко Радичевић“.
Ковачевац	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-чесма палим ратницима у Првом светском рату, поред потока (запуштена).
Међуреч	<ul style="list-style-type: none"> - Имена уписана на споменiku у манастиру Јошаница.
Шуљковац	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-чесма, испред Дома културе, на којој су текст и имена погинулих у Првом и Другом светском рату. - Спомен-плоча, на Дому шуљковачке Земљорадничке задруге, подигнута 1930. године (запуштена).
Трнава	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-плоча, на фасади школе, са именима погинулих у Првом и Другом светском рату; постављена 1959. године. Ималац: Организација Савеза бораца, Основне организације Ратних војних инвалида и грађани Трнаве.
Драгошевац	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик војнику Милену М. Јоцићу - Спомен-плоча на ОШ „Радислав Никчевић“: Палим ратницима за ослобођење и уједињење од 1912 -1918. год. У знак вечне успомене подижу грађани села Драгошевац и Прњавора.
Ивковачки Прњавор	<ul style="list-style-type: none"> - Три спомен-плоче палим ратницима 1912-1918. године, са обе стране улаза у манастир.
Медојевац	<ul style="list-style-type: none"> - Нажалост имена палих ратника 1912-1918. године нису уписана на Спомен-чесми из Другог светског рата на фасади основне школе.
Топола	<ul style="list-style-type: none"> - нема
Главинци	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-чесма, испред зграде Дома културе у центру села, на којој су имена погинулих у Првом и Другом светском рату. Изграђена је 1956. године. Ималац: Основна организација Савеза ратних војних инвалида и Савеза бораца уз помоћ грађана села Главинаца.
Бресје	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик палим ратницима 1912-1918. и 1941-1945, испред Дома културе. Изграђен је 1957. године. Ималац: Основна организација Савеза бораца и ратних војних инвалида села Бресја уз помоћ Фабрике каблова.

Коларе	- Споменик у Колару, погинулим у Првом и Другом светском рату. Изграђен 1968. године. Ималац: грађани села Колара, уз помоћ Савеза бораца НОР.
Горње Штипље	- Споменик палим ратницима 1912-1918. у дворишту школе; изграђен 1923. године. - Спомен костурница палих ратника 1912-1918. године са леве стране улаза у цркву. Ималац: породице Палих ратника и добротвори Грађани.
Горњи Јовац	- Споменик изгинулим у ратовима за ослобођење земље 1912 – 1918. године. Спомен подижу сељани Доњег Јовца, Горњег Јовца и Дворице 1934. године.
Дворица	- Исто
Доњи Јовац	- Исто
Ново Ланиште	- Споменик у Новом Ланишту, у порти цркве, погинулим и умрлим у Балканском и Првом светском рату, подигнут 1926. године. Ималац: МЗ Ланиште.
Старо Ланиште	- Споменик у центру села изгинулим у Првом светском рату 1912-1918, у НОР 1941-1945. године и жртвама фашистичког терора. Подигнут 1951. године. Ималац: грађани села Ланишта.
Лоћика	- Спомен-чесма изгинулим ратницима у Првом и Другом светском рату, у центру села; изграђена 1979. године. Ималац: Удружење Савеза бораца, уз помоћ грађана села Лоћике.
Ловци	- Споменик у Ловцима, испред Дома културе, погинулим у Првом и Другом светском рату. Изграђен је 1955. године. Ималац: грађани села Ловаца.
Мајур	- Спомен-чесма , испред Дома културе, палим борцима у Првом и Другом светском рату. Изграђена је 1955. године. Ималац: МЗ Мајур.
Мијатовац	- Споменик палим ратницима у Првом светском рату. Подигнут 1922. године - Споменик палим борцима у ослободилачким ратовима 1912-1918. и 1941-1945. Подигнут 1979. г.
Милошево	- Споменик палим борцима у Првом и Другом светском рату. - Две спомен-плоче у Милошеву, на фасади цркве Св. Пророк Јеремија.
Остриковац	- Споменик палим борцима. Спомен подижу село Остриковац – Равново.

Пањевац (Кочино Село)	- Спомен-звонара (плоча), испред школе, на којој су имена палих бораца у ратовима 1912-1918. и подаци о Кочи Анђелковићу; подигнута 1937. године, кочиноселци.
Праћина (Кончарево)	- Две спомен-плоче , у холу основне школе, са три колоне имена погинулих у Првом и Другом светском рату. Савез бораца НОР Кончарево, 7. јули 1954. године.
Ракигово	- Споменик испред Дома културе, погинулим у Првом светском рату (урушен и запуштен).
Рибаре	- Споменик палим ратницима 1912-1918, у дворишту основне школе. Изграђен 1927. године. Ималац: МЗ Рибаре.
Шантаровац	- Споменик испред Дома културе, погинулим у Првом и Другом светском рату и жртвама фашистичког терора. Изграђен 1981. године. Ималац: МЗ Шантаровац.
Стрижило	- Нажалост имена палих ратника 1912-1918. године нису уписана на споменику из Другог светског рата у дворишту основне школе.
Трешњевица	- Нажалост имена палих ратника 1912-1918. године нису уписана на спомен-плочи из Другог светског рата на фасади задружног дома.
Винорача	- нема
Врановац	- Спомен-плоча палим ратницима 1912-1918. на цркви. Постављена је 1933. године.
Горњи Рачник	- Споменик погинулим војницима у Првом светском рату 1912 – 1918. Подигнут је 1926, а обновљен 1994. године.
Доње Штиплје	- Спомен-плоча на цркви постављена 12. 10. 1935. године.
Глоговац	- Споменик нареднику А. Илићу, у порти цркве у Глоговцу. - Спомен-плоча од белог мермера на фасади цркве Пресвете Богородице, са натписом: Овде почивају кости изгинулих Срба за ослобођење и уједињење нашег народа у ратовима 1912–1918. год. прикупљених са околних положаја трудом министарства правде.
Мали Поповић	- Спомен-крипта у цркви.
Дражмировац	- Споменик у порти манастира Јаковић. - Споменик у порти манастира Јаковић.

Дубока	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик палим ратницима у Првом светском рату, у црквеној порти манастира Јаковић На споменику су уклесана имена палих из Дубоке, Малог Поповића, Глоговца, Дражмировца и Витановца.
Рајкинац	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик изгинулим потомцима Стевана Синђелића од 1912-1918. године, у дворишту манастира Томић, уклесана су имена 95 палих ратника из Рајкинца, Војске, Глоговца и Грабовца; Подигнут 1923. године.
Добра Вода	<ul style="list-style-type: none"> - нема
Слатина	<ul style="list-style-type: none"> - Спомен-плоча у Слатини, на фасади Дома културе, погинулим борцима у Првом и Другом светском рату. Организација СБ НОР Слатина - 7. јула 1962. године. - Спомен-крајпуташ непознатим војницима из 1941. и 1915. године поред пута.
Старо Село	<ul style="list-style-type: none"> - нема
Град Јагодина	<ul style="list-style-type: none"> - Споменик погинулим и умрлим Јагодинцима 1912-1918. године, - Споменик у порти старе цркве, - Споменик-крајпуташ Живојину Глигоријевићу - Спомен-плоча у холу зграде Факултета педагошких наука у Јагодини погинулим питомцима школе.

Село	споменик	спомен- чесма	спомен- плоча	спомен крипта и крајпуташ
Багрдан	1	1		1
Доњи Рачник	1			
Белица	1			
Лозовик				
Мишевић				
Беочић	1			
Буковче				
Рибник				
Бунар	2		1	
Лукар			1	
Врба				
Деоница		1		
Црнче	1			
Јошанички Прњавор	1		1	
Каленовац			1	
Сиоковац			1	
Вољавче			1	
Драгоцвет	1			
Ковачевац		1		
Међуреч				
Шуљковац		1	1	
Трнава			1	
Драгошевац	1	1		
Ивковачки Прњавор			1	
Медојевац				
Топола				
Главинци		1		
Бресје	1			

Село	споменик	спомен-чесма	спомен-плоча	спомен крипта и крајпуташ
Коларе	1			
Горње Штипље	1			1
Горњи Јовац	1			
Дворица				
Горњи Јовац				
Ново Ланиште	1			
Старо Ланиште	1			
Лоћика		1		1 крајп.
Ловци	1			
Мајур		1		
Мијатовац	2			
Милошево	1		1	
Остриковац	1			
Пањевац			1	
Праћина			1	
Ракитово	1			
Рибаре	1			
Шантаровац	1			
Стрижило				
Трешњевица				
Винорача				
Врановац			1	
Горњи Рачник	1			
Доње Штипље			1	
Глоговац			1	1
Мали Поповић				
Дражмировац				
Дубока	1			
Рајкинац	1			

Село	споменик	спомен- чесма	спомен- плоча	спомен крипта и крајпуташ
Добра Вода				
Слатина			1	1 крајп.
Старо Село				
Град Јагодина	2		1	1 крајп.

Писменост становништва у беличком срезу 1890. године¹

Р.б.	Место	Зна читати и писати		Зна читати само		Број неписмених		Број становника	
		м	ж	м	ж	м	ж	м	ж
1.	Багрдан	137	32	4	4	391	440	532	476
2.	Д. Рачник	17	-	2	-	257	275	276	276
3.	Ловци	25	-	2	-	312	357	339	357
4.	Бунар	43	-	3	-	233	251	279	251
5.	Врба	17	-	1	-	108	134	126	134
6.	Лукар	9	-	1	-	70	96	80	96
7.	Винорача	35	2	-	-	236	225	271	227
8.	Вољавче	7	-	-	-	120	131	127	131
9.	Трнава	5	-	-	-	102	124	107	124
10.	Врановац	4	-	-	-	208	202	214	202
11.	Г. Штипље	6	-	1	-	173	161	180	161
12.	Г. Рачник	21	1	1	-	126	146	148	147
13.	Д. Штипље	13	1	2	-	187	185	202	186
14.	Бресје	11	-	-	-	84	90	95	90
15.	Главинци	13	-	3	-	97	107	113	107
16.	Колари	21	-	6	-	110	188	137	138
17.	Деоница	27	15	-	-	163	188	190	203
18.	Каленовац	8	3	-	-	74	84	82	87
19.	Сиоковац	19	10	4	2	133	143	156	155
20.	Црнче	-	-	-	-	234	207	234	207
21.	Домуз Поток	195	5	1	1	518	722	714	728
22.	Драгоцвет	5	1	-	1	273	274	278	276
23.	Ковачевац	9	3	-	-	130	146	139	149
24.	Међуреч	30	-	-	-	164	195	196	195
25.	Беочић	10	-	-	-	258	256	268	256
26.	Драгошевац	18	-	1	-	183	180	202	180
27.	Ивковачки Прњавор	1	-	-	-	62	52	63	52
28.	Јагодина	1.289	675	14	25	1.181	1.435	2.484	2.135
29.	Г. Јовац	18	-	1	-	73	92	92	92
30.	Дворица	19	-	-	-	103	129	122	129
31.	Д. Јовац	128	9	-	-	217	321	345	330
32.	Буковче	5	-	1	-	106	115	111	115
33.	Ланиште	41	-	1	-	457	456	499	456

¹ *Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1890. године*, Београд 1892.

34.	Рибник	6	2		-	98	113	104	115
35.	Лоћика	44	1		-	310	373	354	374
36.	Медојевац	4	-		-	81	76	85	76
37.	Топола	2	-		-	26	20	28	20
38.	Мајур	59	-	6	-	412	445	477	445
39.	Мијатовац	28	1	3	-	318	313	349	314
40.	Остриковац	28	-	1	-	155	155	184	155
41.	Белица	36	2	-	-	192	226	228	228
42.	Јошанички Прњавор	8	-	-	-	37	38	45	38
43.	Лозовик	29	-	-	-	228	215	257	215
44.	Мишевић	18	-	1	-	221	191	240	191
45.	Праћина	9	-	-	-	351	341	360	341
46.	Ракитово	5	-	-	-	177	178	182	178
47.	Пањевац	23	-	-	-	316	333	339	333
48.	Рибаре	98	-	3	-	584	707	685	707
49.	Сињи Вир	13	-	1	-	70	78	83	78
50.	Трешњевица	18	-	1	-	317	341	335	341
51.	Шангаровац	23	-	1	-	312	321	336	321
52.	Шуљковац	25	1	1	-	245	290	271	291

**Смртност становништва за град Јагодину
и поједине парохије јагодинског среза 1912 - 1920. године**

Парохија	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Бунар (Лукар, Белица, Шуљковац, Шангаровац, Врба, Слатина и Ланиште)	-	50	89	224	51	61	99	37	35
Глоговац (Мали Поповић, Дубока, Рајкинац, Дражмировац, Добра Вода)	98	98	95	227	92	65	110	44	-
Драгоцвет (Шуљковац, Врановац, Главинци, Бресје, Коларе, Ковачевац, Пањевац и Сиоковац)	-	95	95	152	53	26	126	-	-

Лоћика (Топола, Драгошевац, Медојевац, Прњавор, Коларе, Вукмановац, Беочић и Вукмановац)	-	-	81	258	82	50	182	-	-
Јовац (Мајур Мијатовац,, Трешњевица, Дворица и Остриковац)	-	-	-	-	132	97	248	145	-
Багрдан (Ловци, Стрижило, Горњи Рачник, Каленовац, Милошево)	-	-	136	237	93	92	128	36	17
Врановац (Горњи Рачник, Доњи Рачник, Горње Штипље, Доње Штипље)	-	-	-	-	30	26	80	22	23
Јагодина-стара црква (Рибаре, Ракитово, Праћина, Трнава, Вољавче)	189	240	343	1084	174	235	436	267	276
Јагодина-нова црква (Буковче, Ракитово, Ланиште, Деоница, Рибник, Пањевац, Винорача)	177	196	225	389	161	-	-	-	-

Попис становништва од 31. јануара 1921. године у Округу Моравском¹

	Присутно становништво (грађанско и војничко трајно и пролазно присутно)										
	Укупно Укупно	По вероисповести — По veroisповести								Других - Другић	Без конф. и непознато-без conf. i nepoznato
		Православних	Римо-католика	Грkokатолика	Евангелика-	Муслимана	Израелћана	Муслимана	Евангелика		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Округ (Жупанија) Округ (Županija) Срез (Kotar) Срез (Kotar) Општина Општина											
VII Округ Морава- Округ Morava	184.539	183.717	621	18	22	130	25	-	6	6	
Општина Ђуприја- Општина Ćurpija	5.039	4.735	268	13	6	14	1	-	2	2	
Срез Белица-Srez Belica	40.054	39.905	104	1	9	10	21	-	4	4	
1. Багдан (в)- Baгdan (v)	230	230	-	-	-	-	-	-	-	-	

¹ У I делу *Јагодина у Првом светском рату* дат је попис становништва из 1895. године и *Упоредни попис за 1910. и 1916. годину* (у време окупације). Остављам и предлажем читаоцима да у поређе ове пописе са пописом из 1921. године. Занимљива је рубрика из пописа 1895. године, где је пописано сво становништво од 0 – 15 година (ове генерације ће највише страдали и поднети највећи терет у предстојећем рату).

Присутно становништво / грађанско и војничко, трајно и пролазно присутно)															
Р.бр.	По матерњем језику - По матерњем језику														
	Срба или Хрвата	Словенаца	Чехословака	Русина (Русина, Малоруса П	Пољака-Пољака	Руса-Rusa	Мађара-Madara	Немаца - Немца	Арнауца-Арнауца	Турака-Turaka	Румуна-Цинцара-Rumuna-Cincara	Тађијана-Tajijana	Француза-Francuza	Британца-Engleza	Осталих и непознато
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
	177.217	66	306	-	8	175	44	139	2	8	5.845	51	8	3	667
	4.683	16	209	-	1	13	8	15	1	4	19	4	3	-	63
	38.947	5	55	-	2	86	8	26	-	1	739	38	1	2	144
1.	225	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Багрдан (с)- Вагрдан (s)	1.584	1.583	1	-	-	-	-	-	-
3. Белица-Belica	1.732	1.732	-	-	-	-	-	-	-
4. Беоцић-Beočić	710	710	-	-	-	-	-	-	-
5. Буковче-Bukovče	628	628	-	-	-	-	-	-	-
6. Бунар-Bunar	1.300	1.299	1	-	-	-	-	-	-
7. Винорача- Vinogača	660	660	-	-	-	-	-	-	-
8. Врановац- Vranovac	1.454	1.454	-	-	-	-	-	-	-
9. Главинци-Glavinci	1.124	1.124	-	-	-	-	-	-	-
10. Глоговац- Glogovac	1.869	1.869	-	-	-	-	-	-	-
11. Горње Штгиле- G.Štrlje	464	464	-	-	-	-	-	-	-
12. Деоница-Deonica	2.403	2.403	-	-	-	-	-	-	-
13. Драгоцвет- Dragocvet	2.624	2.624	-	-	-	-	-	-	-
14. Драгошевац- Dragoševac	1.012	1.012	-	-	-	-	-	-	-
15. Дубока-Duboka	1.378	1.376	2	-	-	-	-	-	-
16. Јагодина- Jagodina	4.863	4.729	99	1	4	5	21	-	4
17. Јовац-Jovac	1627	1.616	1	-	5	5	-	-	-
18. Ланиште-Lanište	1.308	1.308	-	-	-	-	-	-	-
19. Ловци-Lovci	832	832	-	-	-	-	-	-	-
20. Лоћика-Loćika	895	895	-	-	-	-	-	-	-

Р.бп.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
2.	1.583	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	1.732	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	710	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	628	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	1.300	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	660	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	1.454	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	1.114	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	5
10.	1.863	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
11.	464	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	2.403	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	2.623	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
14.	1.012	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	1.376	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	4.513	5	48	-	1	86	7	25	-	1	28	38	1	2	108
17.	1.615	-	6	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	5
18.	1.307	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19.	832	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20.	895	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
21. Мајур-Мајур	1.265	1.265	-	-	-	-	-	-	-
22. Мијатовац- Мијатовац	1.141	1.141	-	-	-	-	-	-	-
23. Милошево - Милошево	1.718	1.718	-	-	-	-	-	-	-
24. Остриковац- Ostrikovac	485	485	-	-	-	-	-	-	-
25. Пањевац- Panjevac	845	845	-	-	-	-	-	-	-
26. Праћина-Pracina	1.388	1.388	-	-	-	-	-	-	-
27. Рибаре -Ribare	1.595	1.595	-	-	-	-	-	-	-
28. Стрижило- Strizilo	703	703	-	-	-	-	-	-	-
29. Трешљевица- Tresnjevisa	1.318	1.318	-	-	-	-	-	-	-
30. Шантаровац- Šantarovac	899	899	-	-	-	-	-	-	-
Срез Деспотовац Srez Despotovac	21.223	21.217	4	-	2	-	-	-	-
1. Бељака-Bejajka	601	601	-	-	-	-	-	-	-
2. Богави-Богави	602	601	-	-	1	-	-	-	-
3. Брестово-Brestovo	595	595	-	-	-	-	-	-	-
4. Буковац-Bukovac	658	658	-	-	-	-	-	-	-
5. Велики Поповић- Veliki Popović	1.435	1.435	-	-	--	-	-	-	-
6. Виринае -Virine	1.021	1.021	-	-	-	-	-	-	-
7. Витанце-Vitanse	911	911	-	-	-	-	-	-	-

P.6p.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
21.	1.265	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22.	1.139	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23.	1.718	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
24.	485	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25.	845	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26.	1.388	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27.	1.595	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
28.	166	-	-	-	-	-	-	-	-	--	537	-	-	-	-
29.	1.138	-	-	-	-	-	-	-	-	-	164	-	-	-	16
30.	899	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	19,354		1	-	-	-	1	1	-	-	1,836	-	-	-	-
1.	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	589	-	-	-	-
2.	601	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
3.	595	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	658	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	1.428	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	1.021	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	911	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8. Грабовица-Grabovica	1.090	1.090	-	-	-	-	-	-	-
9. Деспотовац-Despotovac(y)	287	284	3	-	-	-	-	-	-
10. Деспотовац-Despotovac(s)	1.029	1.029	-	-	-	-	-	-	-
11. Жидиле-Židilje	681	680	1	-	-	-	-	-	-
12. Исаково-Isakovo	936	936	-	-	-	-	-	-	-
13. Језеро-Jezero	985	985	-	-	-	-	-	-	-
14. Ломница-Lomnica	757	757	-	-	-	-	-	-	-
15. Медвеђа-Medvedja	1.238	1.238	-	-	-	-	-	-	-
16. Миљива-Miliva	948	948	-	-	-	-	-	-	-
17. Пањевац-Panjevac	1.227	1.227	-	-	-	-	-	-	-
18. Плажана-Plažane	1.416	1.416	-	-	-	-	-	-	-
19. Ресавица-Resavica	591	591	-	-	-	-	-	-	-
20. Стрјењавац-Stenjevac	1.191	1.190	-	-	1	-	-	-	-
21. Стрмостен-Strmosten	1.978	1.978	-	-	-	-	-	-	-
22. Труњевац-Trucevac	1.046	1.046	-	-	-	-	-	-	-
Срез Левац-Srez Levac	28.066	28.063	2	-	-	1	-	-	-
1. Бегушић-Belušić	1.274	1.274	-	-	-	-	-	-	-

Р.бп.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
8.	982	-	-	-	-	-	-	-	-	-	108	-	-	-	-
9.	286	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	1.029	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11.	526	-	1	-	-	-	-	-	-	-	154	-	-	-	-
12.	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	875	-	-	-	-
13.	876	-	-	-	-	-	-	-	-	-	109	-	-	-	-
14.	757	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	1.238	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	948	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17.	1.227	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	1.145	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
19.	591	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20.	1.190	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21.	1.978	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22.	1.046	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	28.054	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
1	1.274	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Велика Крушевица-Velika Kruševica	1.099	1.099	-	-	-	-	-	-	-
3. Велика Сугубина-Velika Sugubina	755	755	-	-	-	-	-	-	-
4. Велике Пчелице-Velike Pčelice	1.573	1.573	-	-	-	-	-	-	-
5. Горња Сабанта-Gornja Sabanta	908	908	-	-	-	-	-	-	-
6. Драгово-Dragovo	1.946	1.946	-	-	-	-	-	-	-
7. Дулени-Duleni	701	701	-	-	-	-	-	-	-
8. Жулањевац-Županjevac	2.307	2.307	-	-	-	-	-	-	-
9. Опарић-Oparić	1.563	1.562	1	-	-	-	-	-	-
10. Пољна-Poljna	2.149	2.149	-	-	-	-	-	-	-
11. Превешт-Prevešt	2.407	2.407	-	-	-	-	-	-	-
12. Ратковић-Ratković	1.153	1.153	-	-	-	-	-	-	-
13. Рековац-Rekovac	2.211	2.210	-	-	-	1	-	-	-
14. Риљач-Riljac	835	835	-	-	-	-	-	-	-
15. Секурич-Sekurič	1.849	1.849	-	-	-	-	-	-	-
16. Сибница-Sibnica	1.160	1.160	-	-	-	-	-	-	-
17. Силјевица-Siljevića	585	585	-	-	-	-	-	-	-
18. Слатина-Slatina	990	990	-	-	-	-	-	-	-
19. Течић-Tešić	2.601	2.600	1	-	-	-	-	-	-

P.6p.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
2.	1.099	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	755	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	1.568	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
5.	908	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	1.946	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	701	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	2.307	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	1.562	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	2.145	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
11.	2.407	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	1.153	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	2.209	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
14.	835	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	1.849	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	1.160	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17.	585	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	990	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19.	2.601	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Срез Параћински- Srez Paraćinski	38.122	37.883	203	-	3	30	3	-	-
1. Батинац-Ватинас	882	882	-	-	-	-	-	-	-
2. Бигреница- Bigreniša	2.047	2.047	-	-	-	-	-	-	-
3. Бошњане- Вошњане	859	859	-	-	-	-	-	-	-
4. Буљане-Вуљане	1.532	1.507	25	-	-	-	-	-	-
5. Бусиловац- Busilovac	1.781	1.781	-	-	-	-	-	-	-
6. Влашка-Влашка	562	562	-	-	-	-	-	-	-
7. Главница-Главница	1.284	1.283	-	-	-	1	-	-	-
8. Доња Мутница- Donja Mutnica	1.517	1.517	-	-	-	-	-	-	-
9. Горња Мутница- Gornja Mutnica	1.947	1.939	1	-	-	7	-	-	-
10. Доње Видово- Donje Vidovo	1.586	1.585	1	-	-	-	-	-	-
11. Дреновац- Drenovac	1.539	1.539	-	-	-	-	-	-	-
12. Иванковац- Ivanovac	894	894	-	-	-	-	-	-	-
13. Извор-Извор	1.583	1.570	1	-	-	12	-	-	-
14. Крушар-Крушар	1.438	1.438	-	-	-	-	-	-	-
15. Мариловац- Marilovac	1.215	1.215	-	-	-	-	-	-	-
16. Параћин-Paraćin	5.191	5.095	84	-	3	8	1	-	-
17. Плана-Plana	1.515	1.515	-	-	-	-	-	-	-

P.6p.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
	37.147	45	27	-	3	71	15	87	-	3	576	8	3	-	137
1.	882	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	2.047	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	859	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	1.511	9	-	-	-	-	1	8	-	-	-	2	1	-	-
5.	1.779	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
6.	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	553	-	-	-	-
7.	1.283	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
8.	1.506	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
9.	1.940	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
10.	1.586	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11.	1.539	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	894	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	1.569	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	12
14.	1.438	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	1.215	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	4.972	10	14	-	3	66	10	47	-	2	6	4	-	-	57
17.	1.509	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18. Поповац- Роровац	1.268	1.239	27	-	-	-	2	-	-
19. Сење-Сеље Sikirića	2.231	2.167	64	-	-	-	-	-	-
20. Сикирица- Sikirića	2.228	2.226	-	-	-	2	-	-	-
21. Стрижа-Štraža	1.355	1.355	-	-	-	-	-	-	-
22. Стубица-Stubica	1.342	1.342	-	-	-	-	-	-	-
23. Супска-Supska	1.017	1.017	-	-	-	-	-	-	-
24. Чепуре-Čepure	1.309	1.309	-	-	-	-	-	-	-
Срез Ресава- Srez Resava	28.770	28.735	29	4	2	-	-	-	-
1. Бобово-Bobovo	2.235	2.235	-	-	-	-	-	-	-
2. Бресје-Bresje	532	532	-	-	-	-	-	-	-
3. Витежево- Vitežovo	1.510	1.510	-	-	-	-	-	-	-
4. Војска-Vojška	1.243	1.243	-	-	-	-	-	-	-
5. Гладна-Gladna	506	506	-	-	-	-	-	-	-
6. Гложане-Gložane	1.833	1.833	-	-	-	-	-	-	-
7. Грабовац- Grabovac	1.887	1.887	-	-	-	-	-	-	-
8. Дубље-Dublje	1.752	1.752	-	-	-	-	-	-	-
9. Дубница-Dubnica	1.012	1.012	-	-	-	-	-	-	-
10. Туринац-Djurginaс	555	555	-	-	-	-	-	-	-

P.6p.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
18.	1.203	-	4	-	-	1	2	15	-	-	-	2	2	-	39
19.	2.173	26	8	-	-	4	2	16	-	-	2	-	-	-	-
20.	2.225	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
21.	1.355	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22.	1.342	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23.	1.002	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-
24.	1.309	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	26.171	-	9	-	1	3	7	6	-	-	2.380	1	1	-	191
1.	1.707	-	-	-	-	-	-	-	-	-	528	-	-	-	-
2.	531	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
3.	1.109	-	-	-	-	-	-	-	-	-	487	-	-	-	4
4.	1.232	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	6
5.	506	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	1.831	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
7.	1.887	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	1.745	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
9.	1.012	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	555	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11. Јасеново-Јасеново	1.318	1.317	1	-	-	-	-	-	-
12. Кулиновац-Курпонас	661	660	1	-	-	-	-	-	-
13. Луковца-Луковца	584	584	-	-	-	-	-	-	-
14. Мачевац-Маџевас	315	315	-	-	-	-	-	-	-
15. Проштинац-Проштинас	442	442	-	-	-	-	-	-	-
16. Радошин-Радошин	708	708	-	-	-	-	-	-	-
17. Рајкинац-Рајкинас	621	621	-	-	-	-	-	-	-
18. Роанда-Роанда	875	875	-	-	-	-	-	-	-
19. Ројевац-Роџевас	747	747	-	-	-	-	-	-	-
20. Свилајнац-Свилајнас (v)	4.483	4.370	27	4	2	-	-	-	-
21. Седларе-Sedlare	1.058	1.058	-	-	-	-	-	-	-
22. Суботица-Subotica	933	933	-	-	-	-	-	-	-
23. Тропоње-Тропоње	1,267	1.267	-	-	-	-	-	-	-
24. Црквенац-Срквенас	1.773	1.773	-	-	-	-	-	-	-

P.6p.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
11.	1.298	-	-	-	-	-	1	-	-	-	19	-	-	-	-	
12.	661	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
13.	584	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
14.	315	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
15.	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-	394	-	-	-	-	
16.	708	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
17.	621	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
18.	875	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
19.	747	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
20.	4.250	-	8	-	1	2	6	6	-	-	48	1	1	-	80	
21.	975	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	83
22.	42	-	1	-	-	-	-	-	-	-	890	-	-	-	-	
23.	1.259	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	
24.	1.763	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10

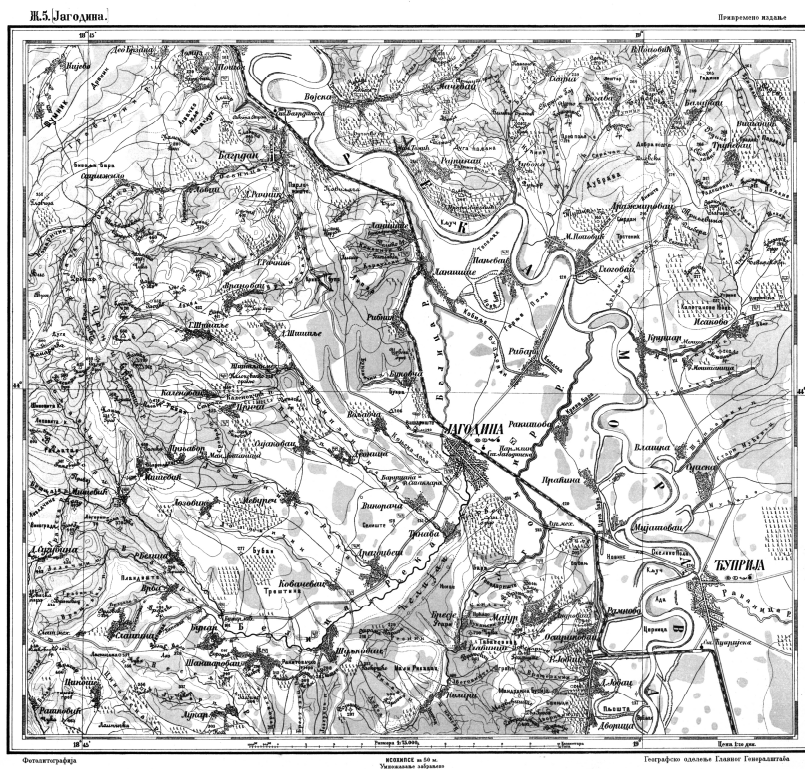
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Срез Темнић Темнић Srez Temnić	23.265	23.179	11	-	-	75	-	-	-
1. Бачина-Ваџина(у)	3.075	3.029	2	-	-	44	-	-	-
2. Бошњане- Вошњане	1.715	1.715	-	-	-	-	-	-	-
3. Варварин- Varvarin(у)	352	345	7	-	-	-	-	-	-
4. Варварин- Varvarin(s)	1.660	1.651	1	-	-	8	-	-	-
5. Доњи Крчин- Donji Krčin	2.209	2.209	-	-	-	-	-	-	-
6. Залоговац- Zalogovac	1.842	1.819	-	-	-	23	-	-	-
7. Избеница- Izbenica	849	848	1	-	-	-	-	-	-
8. Катун- Katun	2.494	2.494	-	-	-	-	-	-	-
9. Маскаре- Maskare	806	806	-	-	-	-	-	-	-
10. Обреж- Obrež	2.826	2.826	-	-	-	-	-	-	-
11. Орашје- Orašje	755	755	-	-	-	-	-	-	-
12. Потопац- Potošac	1.389	1.389	-	-	-	-	-	-	-
13. Рашевница- Raševica	1.228	1.228	-	-	-	-	-	-	-
14. Својново- Svojново	1.201	1.201	-	-	-	-	-	-	-
15. Тољевац- Toļevac	864	864	-	-	-	-	-	-	-

Р.бп.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
	22.861	-	4	-	-	2	5	4	-	-	295	-	-	1	93
1.	3.018	-	-	-	-	2	5	-	-	-	2	-	-	-	48
2.	1.693	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22
3.	331	-	3	-	-	-	-	4	-	-	14	-	-	-	-
4.	1.659	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	2.209	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	1.819	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
7.	574	-	-	-	-	-	-	-	-	-	275	-	-	-	-
8.	2.493	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	806	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	2.822	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-
11.	755	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	1.389	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	1.228	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14.	1.201	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	864	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

П Р В И Д Е О

ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Ђенералштабна карта Јагодине

1. ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ 19. У 20. ВЕК

*(положај, мрежа путева, села, становништво, обичаји,
топоними, пољопривреда, просвета, писменост)*

На средомеђи између источног дела Србије и Шумадије, а у средини између Београда и јужне границе, јагодински округ је заузимао нарочит положај међу околним окрузима. На северозападној страни шири се до самог Црног Врха, а источни и југоисточни његови делови леже на обалама Велике Мораве и Лугомира. Река Белица га скоро по средини пресеца, нападајући богата поља у долини.

У њему се укрштају друмови који, идући од Пожаревца преко Јагодине на Крушевац, Чачак и Ужице везују источни део Србије са западним. Од Крагујевца, из сред Шумадије, води до Јагодине најкраћи пут у богату долину источне Мораве.

Мрежа путева, која се укршта у округу, доприносила је врло много материјалном напретку тадашњег Јагодинског округа.

Али, ово је имало и своју незгодну страну. За време првог рата (Први српско-турски рат 1876-1877. године и битке на Морави према Алексинцу) „... кад се становници погорелих села кренуше да по другим местима траже себи склоништа, велики број избеглог становништва, настанио се у овом крају. Око Јагодине је изгледало као да је цела околина оживела. Није било општине у округу у којој није било неколико породица избеглица. Ако је требало подизати велике болнице, сместишта за храну војске, војне магацине итд, за све то је био изабран овај округ, пошто он лежи недалеко од границе, а опет на сигурном месту, јер треба прећи Мораву, па тек онда овде доћи. Морава је била живи грудобран за њега, али је то и учинило, те је у рату био међу оним окрузима, који иако нису били од непријатеља притиснути, опет су тако много ратног терета поднели, да се још увек опорављају од њега“.¹

¹Просветни гласник, 1. септембар 1880. године

Године 1890. Моравски округ чинила су три среза: Белички (Јагодински) са 51 села, Левачки са 48, и Темнићи, са 43 села.²

У састав Јагодинског среза спадала су села у сливу истоимене реке: Белица, Лозовик, Мишевић, Бунар, Врба, Шуљковац, Шантаровац, Ковачевац, Драгоцвет, Међуреч, Јошанички Прњавор, Црнче, Каленовац, Горње Штипље, Доње Штипље, Сиоковац, Деоница, Винорача, Трнава, Вољавче, Буковче, Рибник, Ланиште и Слатина; као и села у доњем сливу реке Лугомир, у сливу реке Осаонице и са леве стране Велике Мораве, од Трешњевице до Милошева: Беочић, Ивковачки Прњавор, Лоћика, Медојевац, Лукар, Топола, Драгошевац, Коларе, Главинци, Бресје, Горњи Рачник, Доњи Рачник, Врановац, Стрижило, Ловци, Село Багрдан (са Копривницом), варошица Багрдан, Трешњевица, Дворица, Доњи Јовац, Горњи Јовац, Остриковац, Мајур, Мијатовац, Праћина, Ракитово, Рибаре, Пањевац и Милошево.

Велики део територије Беличког среза је зараван или благо нагнута страна (нагиба око 6 степени) која се лепезасто спушта од Црног врха према Великој Морави. Средња висина ове заравни била би око 250 м над морем. Мањи део Белице је у клисурама или теснацима Црног врха и Јухора. Неколико села припада доњем току Белице и Лугомира, у самој моравској долини. У теснацима и планинским падинама Јухора и његових огранака су села: Трешњевица, Сињи Вир, Дворица, Доњи Јовац, Горњи Јовац, Остриковац, Мајур, Бресје, Главинци, Коларе, Драгошевац, Ивковачки Прњавор, Медојевац, Лоћика и Буковче; на подножју или странама левачких коса или огранака Гледићких планина: Топола, Лукар, Шуљковац, Шантаровац, Бунар и Врба; на подножју или странама Црног врха: Белица, Мишевић, Лозовик, Јошанички Прњавор, Црнче, Каленовац, Горње Штипље, Доње Штипље, Врановац, Горњи Рачник, Доњи Рачник, село Багрдан са Копривницом, варошица Багрдан, Ловци, Стрижило и Милошево; на заравни су: Драгоцвет, Међуреч, Ковачевац, Трнава, Винорача, Деоница, Сиоковац, Вољавче, Буковче и

²Закон о Административној подели Краљевине Србије, *Службени војни лист*, 6. април 1890. године. Године 1859. у округу Јагодинском формира се поред Темничког среза (Варварин), Левачког (Рековац) и Беличког срез, са седиштем у Јагодини. Године 1890. Јагодински округ је припојен Ћупријском округу и формиран је Моравски округ, са седиштем у Ћуприји. Моравски округ обухватао је срезове: Белички (Јагодина), Левачки(Рековац), Параћински (Параћин), Ресавски (Свилајнац) и Темнићи (Варварин). Године 1922. укидају се округи и формирају се области. Некадашњи Моравски округ сачињавао је Моравску област.

Рибник. У равници су: Ланиште, Пањевац, Рибаре, Ракитово, Праћина (са Предором), Рамново и Мијатовац.³

Белички срез је 1890. године у свом саставу имао педесет једно село и једну варош, сврстаних у 20 општина.⁴

ОПШТИНЕ

багрданска

Багрдан
Доњи Рачник
Ловци

бунарска

Бунар
Врба
Лукар

винорачка

Винорача
Вољавче
Трнава

врановачка

Врановац
Горње Штипље
Доње Штипље
Горњи Рачник

главиначка

Бресје
Главинци
Коларе

деоничка

Деоница
Каленовац
Сиоковац
Црнче

домуспоточка

Домуз-Поток

драгоцветска

Драгоцвет
Ковачевац
Међуреч

ивковачка

Беочић
Драгошевац
Ивковачки Прњавор

јагодинска

Јагодина

јовачка

Горњи Јовац
Дворица
Доњи Јовац

лаништанска

Буковче
Ланиште
Рибник

лоћичка

Лоћика
Медојевац
Топола

мајурска

Мајур

мијатовачка

Мијатовац
Остриковац

мишевићска

Белица
Јошанички Прњавор
Лозовик
Мишевић

праћинска

Праћина
Ракитово

рибарска

Пањевац
Рибаре

трешњевачка

Сињи Вир
Трешњевица

шантаровачка

Шантаровац
Шуљковац

³Станоје Мијатовић, *Белица*, Јагодина, 1910, 6.

⁴Дубока из деспотовачког прелази у белички срез 1909. године, а Глоговац из деспотовачког у белички срез прелази 1912. године.

Народ овог краја има многе карактеристичне особине Шумадинаца, али и особина којима се приближава становништву Левча, Темнића и Ресаве. Од добрих особина, главне су: народ је штедљив, чак и претерано, радо се угледа на друге, па тако прима и оно што је добро, када је потребно, може да буде храбар, па и јуначан; воли своју отаџбину, већином је радан и поштен, са малим је задовољан и зато не ропће на своје стање, у јелу и оделу није пробирач, мало говори и у говору је тих. Од рђавих страна истичу се: народ је сувише козервативан у свом животу, грамжљив је за туђе, неповерљив према свакоме до претераности, а нарочито према непознатом; у приватном домаћем животу строг и непопустљив, у јавном животу колебљив; радо се суди и иде на суд, радо пије и опија се, у цркву иде ретко, итд.

Религиозна свест код Срба стајала је упоредо са моралном свешћу. Тежак живот у ропству је утицао да и религиозна свест код Срба ослаби. Права вера се забо рављала и појавиле су се празноверице и са њима врачаре у народу које су обмањивале и плачкале лаковерни свет. Народ је веровао у ђаволе, вампире, вештице, вукодлаке, караконцуле, виле и свакојаче чини и стварао бајке о њима. Под утицајем тих прича и изопачене вере дрхтао је од страха. Ретко је ко смео ноћу, нарочито у поноћ, сам да уђе у усамљену воденицу, јер је веровао да је пуна ђавола и злих духова. Веровало се да вампири и вукодлаци излазе у поноћ и по селу море свет. Са страхом су наши људи из Багрдана полазили ноћу за Милошево, јер се веровало и причало да путник чује у поноћ код *Лудог потока* плач малог детета, и одмах, ако иде пешице, осети велики терет на својим плећима, под којим се једва креће, или, ако колима путује, да стока једва вуче кола. Овај терет траје док петли не запоје, а кад то буде терет одједном нестане. Данас о свим овим причама нема ни помена. Верује се, али много мање, у ђаволе, вампире и виле и људи без страха у свако доба ноћи улазе у воденице, лутају по шуми, путују поред Лудог потока и ништа не чују, не превиђају, нити од чега страхују. Али, ако су се ослободили донекле празноверица, народ се није ослободио сујеверја. У народу и данас постоји сујеверије. Њега нарочито много има при сахранама. Тако, на пример, укућани се запајају вином преко мртвог тела свог умрлог члана да би остали здрави. Док је мртавац у кући покривају огледало пешкиром или га преврну да не би умро онај који се у њему огледа. Бацају новац у гроб или стављају умрломе у руке и сандук да њим купи кућу. У сандук умрлога многи стављају воће, слаткише, цигарете, новац и

друге понуде да умрли понесе и преда њиховим умрлима члановима. Умивају руке и бацају жар преко главе по повратку с гробља по сахрани да би се тиме очистили. За време опела ближа својта женског пола развезује мараме, везане на себи, да би тиме прекинула све обавезе и везе са умрлим. Кад умре момак или девојка усађују воћку сву окићену поред крстаче умрлог момка или девојке, да би тиме пренели живот њихов на нов предмет, итд. На венчању млада се стара да настане ногом на младожењу да би она господарила у кући. Млада, при уласку у цркву на венчање, развезује обућу и распетљана се венчава да би јој порођај био лакши. Младенци се уочи венчања купају а скинуто одело мере на ваги. На питање зашто одело мере, одговарају да се тако ваља.⁵

Карактеристике појединих места и мештана огледају се и у народној песми, коју је забележио Станоје Мијатовић:

Јагодина, крстаста чаршија,
На крају је висока џамија,
Проклет био ко је начинио!
Винорача у вину оскудна,
А о хлебу нико и не говори;
Сви се хвале да се добро хране,
Девет кућа једну козу музу,
Колико су благоте набрали,
Чибук сира и лулу кајмака,
Од сурутке воденица меље,
Од сирења подрум озидали,
У подруму буре до бурета,
Једно празно а у другом нема.
У *Трнави* јаја ни кокошке,
Што имаде Јагодини даде.
Драгоцвет је све цвећем засађен,
Лепим цвећем: копривом и боцом.
Вољавчани редом дуванџије,
Дуван пале, за кућу не маре.
Шуљковчани чувени лончари,
Три се куће једним лонцем служе,
Мијатовци стари риболовци,
Деца им се по Морави даве.

⁵Протојереј ставрофорд Љубисав Д. Поповић, *О Багрдану и Багрданцима, Каленић*, Крагујевац, 2019, 46, 47.

Шантаровци, шантаве секире,
Нигде клина на кући немају.
У *Бунару* сломљени будаци.
У *Врбици* дике грбавице.
У *Белици* дике девојачке,
Само да се ноћу не виђају.
Мишевљани старе локмације,
Где се пије иду у четама,
Кад се даје нигде ни једнога.
У *Штипљу* су многе свађалице,
Ката светка и ката недеље
По једна је глава разбијена.
Црнча нам је свачим зацрнела,
Проклет био ко је населио.
Каленовац, село каменито,
Вода, камен, то му је берићет.
Деоница, права безлебица.
У *Рибнику* рибе ни пиволка.
Ракитово, водоплавно село,
Сто пута га вода односила,
И опет га није раселила.
У *Коларе* кола поломљена,
Грбине им кола замењују.
У *Ловцима* црвени носеви.
Стрижевчани, стари вретенари.
Рачничани, за сламку се туку.
Багрданци, на гласу јунаци,
Од једнога беже по стотина.
Лоћичани за страх не знају,
Због миша се село побунило...

Иначе, народ радо и често пева. Песма је омиљена, песмом се изражава нада, изјављује љубав, разгони брига и страх. Певају кад иду друмом (особито ноћу, кад иду поред кола), у пољу на раду, у шуми, у кући, на прелу, слави, свадби, свуда.

На јагодинску пијацу доносили су: Лаништанци асуре, рибу, сир и кајмак; Пањевчани и Рибарци рибу; Праћинци, Ракитовчани и Мијатовчани рибу, пруже, котарице и асуре; Лоћичани пшеницу и брашно; Јовчани котарице, грожђе и вино; Коларци, Главинчани и Бресјани млеко и сир; Стрижилци и Трешњевчани заструге, вагане, корита, вретена и сл; Шуљковчани лонце и дрва; Мишевљани, Кале-

новци, Штипљани и Црнчани дрва и јапију (дрвену грађу). Трговина је била врло жива, а панађури и пијачни дани у Јагодини надмашивали су све тадашње локалне пијаце. Богато залеђе допринеће да јагодинска пијаца почетком XX века постане *прва* интерконтинентална пијаца у Србији.

Занати и трговина су се развијали по селима око Јагодине, о чему јасно указују сачувани топоними села и места: *Казанлија, Казаниште, Казанџиница, Колари, Кречане, Ужарска маала, Трговачко поље, Трговиште, Пазариште, Панађуриште.*

Пољопривреда је развијена у равници реке Велике Мораве, где се на великим просторима гаји поринач (ориз). По именима места остао је и помен који су се усеви гајили: *Бобовиште, Дуванџиште, Компириште, Купусара, Ланиште, Пасуљак, Пасуљиште, Просиште, Репиште, Шафран мала.* За усеве је земља нарочито припремана, о чему сведоче имена: *Гаревац, Гаревиште, Гарина, Угари.* У равници поред реке Мораве, највише се гајио кукуруз и јечам, који су одлично успевали и давали велике приносе, сем када су велике кише, услед чега вода надође и Морава поплави моравску долину (али тада страда само јечам, који се после преоре и засеје кукурузом, који напредује одлично после поплава). У брдским пределима гајила се пшеница, јечам, овас и раж. Виногради и воћњаци, који су у већини на брду, одлично успевају, и принос је издашан.⁶

Виноградарство је врло развијено и оставило је трага у именима места: *Виноградска коса, Велика Нерезина, Винорача, Лозовачки поток, Лозовик, Мала Нерезина, Лозја, Лозовачки поток, Питома Лоза, Риљац.*

Сточарство је било врло развијено, а бачије у околини Јагодине надалеко познате (из Старе Србије у овај крај су Арнаути и Срби доводили стада на зимовање). О томе сведоче топоними: *Арнаутски торови, Бачевиште, Бачина, Јагњиште велико, Магарећи поток, Овчарско брдо, Пландиште, Козарски поток, Солила, Свињарци, Говедариште.*

Нарочито добро у овом крају успевало је пчеларство, о чему сведоче називи места: *Кованлук, Медна, Медојевац, Пчелице, Пчелишта, Трмчариште,* и др. Пчеларство је успевало јер је овом крају било пуно шума издашних са пашом за пчеле, нарочито липа, по ко-

⁶*Тежак*, 20. септембар 1911. година

јима су сачувана имена места: *Липак, Липар, Липница, Липњак, Липарски поток* и др. Осим липа, доста је преовлађивао брест, који је омогућавао да се по селима развије коларски занат, о чему сведоче називи: *Бресје, Брестарац, Брестовац* и др.

Главни пут у овом крају је железничка пруга, која пролази његовим источним делом, долином Велике Мораве. Она додирује Багрдан и Јагодину, а пролази кроз Остриковац, Мајур, Ланиште и Милошево, и поред Буковча и Рибника.

Из Јагодине води пут за Ресаву преко Рибара; за Варварин левом страном Мораве преко Доњег Јовца, Дворице, Сињег Вира и Трешњевице; за Левач уз Лугомир, преко Бресја, Главинаца, Колара и Драгошевца, за Крагујевац поред Трнаве, Драгоцвета и Бунара и кроз Врбу; за Крагујевац (други пут) преко Горњег Штипља и Црног Врха; за Левач преко Шуљковца и Драгошевца; за Рековац преко Шуљковца, Шантаровца и Лукара, за Багрдан (цариградски друм) преко Липара и Доњег Рачника, за манастир Јошаницу поред Деонице и Сиоковца; за Ћуприју на Гиље поред Мијатовца. Путеву су у добром стању, насути.⁷

Просветни гласник од 1. септембра 1880. године пише о стању просвете и школа у беличком срезу: „Ратне прилике и учиниле су, те се овај округ што се школе тиче још се непрестано отима, да се врати у оно стање у коме га је рат затекао! Мушке школе: у три среза има 27 мушких школа, и то: у Јагодини 1; у беличком срезу 4; левачком 10 и темнићком 12 школа. Срез белички стоји најлошије што се школа тиче. Од 21 општине које овај срез има, само 4 имају своје школе. Те 4 општине спадају међу веће општине овога среза, јер најмања међу њима – Копривничка има 151 пореску главу, а највећа Јовачка има 221 главу пореску. Но Деоничка општина која нема своје школе већа је. Њу састављају 5 села са 224 глава пореских. Остале општине су мање. Очекивати је да ће се убрзати да се за децу подигну школе“.

Списак учитеља у јагодинском срезу школске 1913/1914. г:

Багрдан-четврти разред Коста Петровић-Ловчанин, трећи разред Вукашин Поповић (у Скопљу), Милан Исаиловић, други разред Драгољуб Ракић, први разред Лепосава Поповић (у Скопљу), Катарина Вучковић; *Белица* - трећи и четврти разред Благоје Мар-

⁷Станоје Мијатовић, *Белица*, Јагодина, 1910.

ковић, први и други разред Зорка Павловић; *Бунар* -трећи и четврти разред Милосав Петровић, управитељ, први и други разред Софија Атанасковић; *Винорача* -Петар Стојиловић; *Врановац* - трећи и четврти разред Милутин Вуковић, први и други разред Светислав Шумаревић; *Главинци* -други и четврти разред Максим Јовичић, први и трећи разред Ђорђе Васић; *Деоница* -трећи и четврти разред Димитрије Ђорђевић, први и други разред Миле Вукелић; *Драгоцвет* - трећи и четврти разред Милутин Стојановић, управитељ, први и други разред Нићифор Јанковић, свештеник; *Дубока*- трећи и четврти разред - , први и други разред -; *Јагодина* -четврти разред Василије Јовановић, трећи разред Димитрије Димитријевић, вр. дуж. школског надзорника, Ружица Мијатовић други разред Јован Милијевић, први разред Живко Анђелковић, управитељ; *Јовац* -трећи и четврти разред Владимир Гојковић (у Битољу), Драгољуб Кузмановић, други разред Зорка Грубановић (у Куманову), Милева Кузмановић, први разред Драга Грујић (у Тетову) Десанка Сретеновић; *Ивковац* - ; *Ланиште* - трећи и четврти разред Михаило Ристић (у Велесу), Милош Крстић, учитељ у пензији, први и други разред; *Лоћика*- трећи и четврти разред Михаило Прокић, управитељ, други разред Живана Митровић (у Ђевђелији), Ружица Николић, први разред -; *Мајур* - Милан Лазаревић; *Мијатовац* - трећи и четврти разред Драгољуб Петровић, први и други разред Наталија Радосављевић; *Милошево* -трећи и четврти разред Младен Обреновић, први и други разред Љубица Остојић; *Праћина* - Данило Радић; *Рибаре* -; *Трешњевица* .⁸

Године 1890. белички срез имао је укупно 27.953 становника, од којих 14.344 мушкарца и 13.609 жена. Од укупног броја становника знало је да чита и пише 2.682 мушкарца и 764 жена. Знало је само да чита 70 мушкараца и 34 жене. Неписмено је било 11.592 мушкарца и 12.811 жена.

Године 1895. становништво се повећало за 1.978 људи. Укупан број мушкараца износио је 15.348, а жена 14.583. Укупно је било 4.929 домова и 5.084 породичне задруга. До 15 година старости било је 7.171 мушкарац и 6.641 жена. Од 16 до 70 година било је 7.987 мушкараца и 7.759 жена, а старијих од 70 година 190 мушкараца и 183 жене. Од укупног броја становништва, само њих 332 нису били

⁸Јовановић Добривоје, *Основне школе у Беличком срезу 1891 – 1941. године*, Књига 1, Јагодина, 2015, 30.

Срби. После пет година повећана је писменост и код мушкараца и код жена, али је повећан и број неписмених. Укупно 3.409 мушкараца и 881 жена било је писмено, а неписмено 11.939 мушкараца и 13.702 жене.⁹

2. 1914-1915. ГОДИНА

***(жетва у лето 1914, неодржани избори, мобилизација,
пуковска припадност, тифус, одбрана и
разбијање багрданског фронта, бежанија)***

У лето 1914. године народ у моравском округу је увелико радио на пољима. Година је била родна и очекивао се богат принос.

Српске новине од 18. јуна и 4. јула 1914. године доносе извештаје о приносима летине у Моравском округу: „Озима и јара жита су веома напредна и обећавају добар принос. Јечмови се жању. Кукурузи се огрћу и бујног су пораста. Прашење извршено. Берба ће бити одлична. Градинарски усеви напредују врло добро. Шећерна репа два пута је прашена и обећава обилан принос; изузев места где је велика влага те је онемогућено обрађивање. Трава и детелина покошена. Сена је било довољно али по квалитету не најбоље с тога, што је откосе вода плавила. Пашњаци су обилати травом. Вотњаци су уопште напредни и одржавају род, изгледу су за средњу бербу. Виногради су процветали али услед киша не најбоље. Остало је доста гроздова рељавих – Преноспора се појавила и предузето је даље прскање. У парафинском и беличком срезу страдали од града. Стока како ситна тако и крупна има довољно хране и напредна је. Живина исто. Пчеле су се скоро изројиле, паше и меда има довољно. Мехурци од свилобубе већ се предају откупним станицама. Кокони су врло доброг квалитета.“¹⁰

⁹ *Статистика Краљевине Србије*, Београд 1898. године, 311-313. <https://pretraziva.rs/pregled/statistika-kraljevine-srbije-popis-stanovnistva>

¹⁰ *Српске новине*, 18. јун и 4. јул 1914. године.

Летина је у 1914. години обећавала, али је почетком лета пожњевена самопшеница, а остало је било затечено ратним дејством. Те године је добијено мањепшенице него током неколико претходних. Да би се цела летина сакупила, пошто је највећи део способне радне снаге био мобилисан, војне власти су дозвољавале да у ратовима око сакупљања летине помажу и обвезници трећег позива и последње одбране, који су одлазили повремено кућама или где је то било неопходно, пошто се од жена невичних тешким пољским радовима, старца и нејаке деце није могло очекивати да тај посао успешно обаве и то баш онда када се од успеха жетве много очекивало.¹¹

Након балканских ратова, Србија је 1914. годину започела серијом бурних дешавања. Сукоб цивилних и војних (црнорукци) власти у пролеће 1914. године довео је Србију у необично дубоку и сложену политичку кризу (од 1903. до 1914. године у Србији је промењено 18 влада). Почетком јуна председник владе Никола Пашић подноси оставку. Али, већ 11. јуна краљ Петар му поново поверава мандат за састав нове владе. Указом од 23. јуна краљ Петар распушта Народну скупштину и заказује се нови парламентарни избори за 14. август.

Сутрадан, 24. јуна објављена је прокламација о абдикацији краља Петра. Само четири дана касније, на Видовдан 28. јуна Гаврило Принцип, Србин из Сарајева извршио је атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда.

За предстојеће парламентарне изборе, заказане за 14. август 1914. године изабрани су следећи председници бирачких одбора за Моравски изборни округ¹²:

¹¹Даница Милић, *Српска привреда и финансије у рату 1914-1915*, Годишњак за друштвену историју год. III, свеска 1-2, 1996., <http://udi.rs/godisnjak/godisnjak-za-drustvenu-istoriju-god-iii-sveska-1-2-1996/>

¹²Заказани избори никада нису одржани. У тренутку објаве рата већина политичара налазила се на терену усред предизборне кампање. Предратни посланички избори одржани су 14. априла 1912. године и на њима је убедљиву победу однела радикална странка. Она је од 166 посланика имала 84, рачунајући и радикалске дисиденте укупно 91 посланика. Остале странке, Самостална радикална – 39, Напредна, Социјалдемократска (2) имале су укупно 75 мандата. Због ратних услова мандат им је продужен до краја рата. У врло тешкој и неизвесној ситуацији на фронту 5. децембра 1914. године дошло је и до промене Министарског савета (Владе). Уместо хомогене радикалске владе, именована је коалициона влада, у којој су се нашли представници свих грађанских политичких партија (осим Народне). Према неким тумачењима, на овај потез у великој мери је утицала организација Црна рука, али остаје отворена могућност да се и самом Пашићу због тешког стања наметнула ова идеја. *Ниш ратна престоница Србије 1914-1915*, Народни музеј, Ниш, 2014, 47,48.

Тек. број	Бирачка општина	Гласачко место	Срез	Председник Бирачког одбора
1	мијатовачка	Мијатовац	Белички	Михајло Р. Димитријевић, секретар правоб. одељ.
2	мајурска	Мајур		Светолик Ј. Пешић, члан пор. управе
3	ланишка	Ланиште		Душан С. Протић, члан пор. управе
4	пањевачка	Пањевац		Милош Др. Стоиљковић, члан пор. управе
5	рибарска	Рибаре		Јосиф К. Стојановић, члан пор. управе
6	буковичка	Буковик		Сима Ђ. Милошевић, шеф адм. од. цар. управе
7	јовачка	Јовац		Атанасије Ђорђевић, шеф ликв. упр.
8	праћинска	Праћина		Др Војислав Рашић, књиг. глав. држ. рачун.
9	врановачка	Врановац		Др Драгутин Дучић, секр. упр. држ. дугова
10	горњо штип-љанска	Горње Штипље		Др Михајло Јовановић, шеф ликв. држ. гл.
11.	шантаровачка	Шантаровац		Др Драгољуб Хаџи Костић, секр. држ. гл.
12	милошевска	Милошево		Љубиша Винтер, писар држ. гл. рач.
13	беличка	Белица		Милан Ерчић, писар др. гл. рач.
14	бунарска	Бунар		Драгутин Живковић
15	главиначка	Главинци		Војин Ђуричић, писар гл. држ. рач.
16	деоничка	Сиоковац		Михајло Димитријевић, царин.
17.	лоћичка	Лоћика		Властимир Глишић, цариник
18	драгошевачка	Драгошевац		Јован Перуничкић, цариник
19	багрданска	Село Багрдан		Милутин Трпковић, цариник
20	трешњевичка	Трешњевича		Живојин Миловановић, цариник
21	ловачка	Ловци		Милорад Соколовић, писар царин. упр.
22	дубочка	Дубока		Ђорђе Поповић, цариник

23	драго- цветска	Драгоцвет		Милан Ђорђевић, члан пор. управе
24	беочићка	Беочић		Јаков Големовић, рефер. пор. уп.
25	винорачка	Винорача		Сава Бинковић, ревиз. пор.
26	острико- вачка	Остриковац		Ђорђе Дидић, контр. гл. држ. рачунов.
27	Варош Багрдан	Варош Багрдан		Драгић Солдатовић, држ. правобр.
28	стрижилска	Стрижило		Коста Грбовић, писар држ. гл. рачун.
29	глоговачка	Глоговац		Тодор Димитријевић, писар држ. гл. рачунов.

Избијањем рата и окупацијом прекинут је убрзани развој богате и плодне јагодинске долине, започет на прелазу из XIX у XX век.

На дан проглашења мобилизације, 26. јула 1914. године, по целом јагодинском срезу паљене су ватре од стогова сена и сламе, звонила звона по црквама, пуцале прангије, добошари и гласници ишли од села до села и преносили вести о мобилизацији. Не знамо тачан број мобилисаних војника из јагодинског среза. Упоређујући пописе становништва 1910-1916. године, као и сећања преживелих, знамо да је из једног села одлазило између 10 и 20 обавезника, те стога можемо претпоставити да је укупан број мобилисаних у срезу (овој бројци додајемо и изван, непознати број добровољаца) био је око 6000-7000 војних обавезника.

На места мобилизације одлазило се углавном пешке, у групи, ишло се лошим сеоским путевима и путевцима, пречицама, пењући се и по неколико стотина метара надморске висине (појединим регрутима било је потребно и по 8 и више сати мушког хода).

Организација и формација српске војске је остала иста као и у балканским ратовима, заснована на територијалном принципу и подељена на пет дивизијских војних области: Моравска (Ниш), Дринска (Ваљево), Дунавска (Београд), Шумадијска (Крагујевац) и Тимочка (Зајечар).

Регрути из срезова тадашњег Моравског округа, који су се налазили западно од Велике Мораве (Багрдан, Доњи и Горњи Рачник, Белица, Црнче, Стрижило, Сиоковац, Ловци, Шуљковац, Врановац, Штипље, Каленовац и др.), припали су Шумадијској дивизи-

зијској области, чије је седиште било у Крагујевцу. Размештени су у састав 10. пешадијског пука („Таковски“) у Чачку, 11. пука (од 1903. „Карађорђе“), 19. пука- крагујевачког и јединицама 12. пука „Цар Лазар“, чије је седиште било у Крушевцу. Највећи број службовао је у саставу 11. пешадијског пука (види пуковску припадност села јагодинског среза).

Места у долини Велике Мораве, као и села источно од ње, припала су Тимочкој дивизијској области, чији је штаб био у Зајечару. Размештени су у састав 14. пука-Књажевачког, 13. пука „Хајдук Вељко“, са седиштем у Неготину, 15. пука „Стеван Сунђелић“ са седиштем у Параћину, 20. пешадијског пука, у Зајечару, као и 6. прекобројног пука.

Јединице Тимочке дивизије I и II позива и Шумадијске дивизије I и II позива учествовале су у борбама на Церу, војним операцијама у Срему, бици на Дрини, дејству према Сарајеву, Колубарској бици. Командант Тимочке дивизије II позива у Церској бици био је генерал Вукоман Арачић, родом из села Ланишта код Јагодине. Потом је постављен за команданта Ужичке војске, где је окончао свој живот, разболевши се од тифуса, фебруара 1915. године.

Пуковска припадност села у јагодинском срезу¹³

Село	Пуковска припадност
Багрдан	11. пук
Доњи Рачник	11. пук; 15. пук
Белица	15. пук, 13. пук; 11. пук

¹³Пешадијски пукови регрутовани су такође према територијалном принципу у оквиру дивизијске области којој су припадали, тако да су се у јединицама налазили људи из истог краја. Практично су то били комшије, рођаци, пријатељи. У саставу једног пешадијског пука налазила су се 4 батаљона јачине преко 1100 људи, а сваки батаљон је имао по 4 чете, које су се састојале од по 4 вода, а сваки вод од по 4 десетине. Поред тога у сваком пуку је било по једно митраљеско одељење од 4 митраљеза. Пешадијски пук I позива бројао је око 4 500 хиљаде људи. Пешадијска дивизија II позива је имала три пешадијска пука II позива, коњички пук (два ескадрона), један дивизион пољске артиљерије (3-6 батерија) и дивизијске службе које су биле мање у односу на оне у дивизијама I позива. Бројно стање дивизија другог позива износило је око 15 хиљада људи.

Лозовик	14. пук, 15. пук, 13. пук; 8. пук
Мишевић	15. пук, 14. пук
Беччић	15. пук
Буковче	15. пук, 13. пук
Рибник	15. пук
Бунар	15. пук
Лукар	15. пук, 13. пук, 20. пук
Врба	15. пук, 14. пук, 13. пук, 20. пук, 12. пук
Деоница	14. пук, 15. пук
Црнча	11. пук, 15. пук, 14. пук; 6. пук и 9. пук
Јошанички Прњавор	13. и 15. пук, 9. пук
Каленовац	6. прекобројни пук, 14. пук и 15. пук; 11. пук
Сиоковац	15. пук, 13. пук, 11. пук
Вољавче	15. пук, 13. пук, 8. пук
Драгоцвет	15. пук, 13. пук
Ковачевац	15. пук, 13. пук, 8. пук
Међуреч	14. пук, 15. пук, 20. пук
Шуљковац	6. прекобројни пук, 14. пук, 20. пук, 11. пук
Трнава	15. пук, 11. пук, 13. пук
Драгошевац	15. пук, 20. пук
Ивковачки Прњавор	15. пук, 13. пук
Медојевац	6. прекобројни, 15. пук
Топола	15. пук, 13. пук
Главинци	15. пук, 20. пук
Бресје	15. пук, 13. пук
Коларе	15. пук, 14. пук, 13. пук и 20. пук
Горње Штипље	15. пук, 14. пук, 13. и 20. пук
Горњи Јовац	15. пук
Дворица	15. пук
Горњи Јовац	15. пук
Ново Ланиште	15. и 13. пук
Старо Ланиште	15. пук
Лоћика	15. пук 13. пук и 20. пук
Ловци	11. пук, 10. пук
Мајур	15. пук, 6. прекобројни пук
Мијатовац	15. пук

Милошево	11. пук, 8. пук, 15. пук, 13. пук
Остриковац	15. пук
Пањевац	15. пук
Праћина	15. пук, 13. пук, 14. пук, 6. прекобројни
Ракитово	15. пук, 13. пук, 14. пук, 6. прекоборјни пук
Рибаре	15. пук, 13. пук, 11. пук и 12. пук
Шантаровац	15. пук
Стрижило	15. пук, 11. пук
Трешњевица	15. пук; 11. пук
Винорача	15. пук
Врановац	11. пук
Горњи Рачник	11. пук, 15. пук
Доње Штипље	11. пук, 15. пук и 13. пук
Глоговац	15. пук и 13. пук
Мали Поповић	15. пук и 13. пук
Дражмировац	15. пук и 13. пук
Дубока	15. пук, 14. пук и 20. пук
Рајкинац	15. пук и 13. пук; 8. пук
Добра Вода	15. пук
Слатина	15. пук, 13. пук и 14. пук

Крајем децембра 1914. и почетком јануара 1915. године избила је епидемија пегаваог тифуса.

Тифус (пегавац) спада у тешке заразне болести, чији је узрочник бактерија *Rickettsia Prowazeki*, а преносник бела ваш. Знаци болести су температура преко 40°С, грозница, губитак апетита, малаксалост, главобоља, болови по целом телу, повишен пулс, отежано дисање, закрвављене очи, оспе по целом телу (отуда и име пегави тифус), узнемиреност, раздражљивост, неконтролисана нужда, бежање из болнице, халуцинације, делиријум, отежана циркулација и покушаји самоубистава. Инкубациони рок је 10 до 15 дана. Осим тифуса, Србијом су харале и: колера¹⁴, дифтерија (гушобоља), ди-

¹⁴Риста Тодосијевић, 35 година и Јован Станојевић, 50 година из Трешњевице, умрли 15. јула 1913. од колере: опевани су на гробљу од стране јовачког свештеника Петра Поповића на самом гробљу, јер су се на њима појавили знаци колере. Почетком септембра 1913. јављају се многи случајеви са знацима колере у селима Трешњевица, Мајур, Избеница, Стрижило и Мијатовац. *МКУ 1903-1913. Јовац.*

зентерија, шарлах, срдобоља, туберкулоза, велике богиње и друге, у то време смртоносне болести.¹⁵

Током 1912. и 1913. године било је спорадичних случајева пегавог тифуса и колере у селима јагодинског среза, али се болест држала под контролом.¹⁶ Неуки српски народ није веровао да болест преносе вашке, па је у почетку мере дезинфекције и дезинсекције сматрао за кукавичлук. Кућна и лична хигијена у Србији никада није била на високом нивоу, а нарочито по селима, где је неписменост велика, а здравствена култура на врло ниском нивоу.

Бежећи из Србије средином децембра 1914. непријатељска армија је оставила за собом и препустила их сопственој судбини око 60000 војника (од тога око 3500 заражених), који су као заробљеници депортовани (возовима или маршевским колонама) по целој Србији. Највећи број ових заробљеника концентрисан је у Ваљеву, где је био епицентар заразе. Тако су цивилне и војне власти „припомогле“ да се тифус распростре по целој земљи и прерасте у епидемију застрашујућих размера. Тифус се великом брзином пренео и на српске трупе и на многобројне избеглице, које су се сливале по већим градовима.¹⁷ У децембру 1914. и почетком 1915. године болнице у Србији су преоптерећене великим бројем рањеника и болесника. Довожени су воловским колима, по киши и снегу, на мразу чекајући данима да буду примљени на лечење. Лакши рањеници и болесни су слати по кућама на лечење (наоко здрави али већ у фази инкубације). На десетине војника из јагодинског среза умрло је од

¹⁵ Увидом у МК умрлих, бележим врло честе случајеве умирања деце „слабо рођене“ на порођају и млађих жена умрлих „при порођају“.

¹⁶ Забележени случајеви: Селимир, син Љубомира Матића, 8 година и Лепосава Младеновић, 23 године, из Лоћике, умрли од тифуса 5. децембра 1912. и 10. јануара 1913. године; Милосављевић Љ. Вукосав, 18 година, и Нешић Вићентије, 50 година, из Лукара, умрли 25. августа 1913. од тифуса; у селу Врби бележим четири случаја у септембру 1913: Милошевић Момир, 2 године, Миладиновић Ранђелија, 60 година, Цветковић Љубица, 70 година и Миладиновић Драгутин, 8 година. У Шантаровцу су умрли у септембру 1913. Филиповић Милоје, 37 година и Грковић Милисав, стар 1 годину. *МКУ цркве ивковачке Лоћика, МКУ цркве багданске.*

¹⁷ Ово потврђују и први случајеви забележени у јагодинском срезу: у селу Лоћика умрла је 2. септембра 1914. Драгиња Милуновић, 24 године; 18. децембра 1914. године је умро од тифуса Милутиновић Љубомир, 48 година, из Слатине; 19. децембра 1914. је умрла Симка, супруга Љубомира Атанацковића, стара 39 година, избеглица из Борне, срез јадарски; Тимотије Вулић умире 9. јануара 1915. у селу Дубока. *МКУ Глоговац, МКУ Лоћика, МКУ Бунар.*

пегавца код својих кућа, заразивши своје укућане, комшије и пријатеље.¹⁸

Наредних пет месеци пегавац је однео око 150.000 живота, не бирајући и не марећи за пол, узраст или веру. У јагодинској резервној војној болници дневно је умирало по десетак рањеника, избеглица или грађана, а понекад и по педесет људи, колико пре рата није било умрлих у току целе године.¹⁹

Амерички новинар Џон Рид је током пролећа 1915. године боравио у Србији. Возом је на путу за Крагујевац, где је била Врховна команда, прошао кроз ове крајеве. Као легла заразе је означио, између осталих, и места Багрдан и Ланиште. Џон Рид пише да су стотине тифусара, војника и цивила умирале на улицама у блату, јер у болницама није било места.

„Месо би са њих отпадало док гангрена не би захватила срце или мозак, а онда би дошла смрт у страшној агонији“.

„У овој земљи су и бојна поља, села и друмови заударали на плитко закопане мртваце. У њој су потоци загађени лешевима људи и коња“.

Све болнице у Србији су већ биле преоптерећене, прљаве и запуштене, без медицинске опреме, лекова и завоја, без довољно лекара. Недостајало је кревета, постељина. Од 370 лекара у читавој Србији (у јесен 1912), мобилисано је 296 лекара. Када је избила епидемија тифуса, ти лекари били су први које је оборила силовитост епидемије: чак 126 су били жртве већ у првом налету епидемије. Читаве војне болнице су остајале без доктора. За кратко време постало је јасно, како међу члановима владе, тако и врху војске, да Србија неће моћи сама да победи епидемију и да би исход чак могао да добије размере катастрофе. Апели су упућени савезничким и неутралним државама, као што је већ било урађено раније да би се добила помоћ за рањене војнике. Свима је била очигледна чињеница да епидемијом нису били погођени само војници, већ и велики број цивила, чије је стање захтевало моментално интервенисање. Па

¹⁸ Матичне књиге умрлих (МКУ) за села: Багрдан (1914-1920), Бунар (1912-1922), Драгоцвет (1096-1918), Лоћика (1911-1918), Јовац (1916-2006), Глоговац (1910-1920) и Јагодина (1911-1920, 1915-1922) (1905-1916).

¹⁹ Види Прилог: *Смртност становништва за град Јагодину и поједине парохије јагодинског среза 1912-1920. године.*

ипак, ни савезне владе, нити бројне организације које су већ биле активне у обезбеђивању помоћи цивилном становништву из Белгије и северне Француске, под немачком окупацијом нису се показале спремним да одговоре на апел из Београда: константна нада да ће савезници препознати важност јужног фронта и победу српске војске, још једном се у потпуности распршила. У покушају да се што пре стане на пут ширењу епидемије, и ишчекивању да владе савезника предузму неки корак, како би макар ублажиле патње српских трупа, спроведено је право правцато регрутовање страних лекара, медицинског особља и специјалиста, уз заиста повољне услове за све оне који би прихватили. Министарство војно упутило је молбу 26. јануара 1915. године Министарству спољних послова, у којој се тражи да обезбеди, посредством разних дипломатских представника савезничких и неутралних земаља, барем педесет лекара вољних да се упуте у Србију.

Апел се за кратко време проширио и на истраживаче и научнике, односно на све оне који би били у стању да на неки начин допринесу у борби против тифуса. У саопштењу Министарства унутрашњих послова од 1. марта, упућеном Министарству спољних послова, тражено је да се преко дипломатског представника у Паризу сазна да ли је неки лекар из Института „Пастер“ из Париза вољан да се упуту у Србију „са опремом неопходном за испитивања и евентуално испробавање нових терапија у лечењу егзантематичног тифуса“. Ове речи су јасно осликавале очај изазван постојећом ситуацијом: упркос употреби смиреног дипломатског тона, отворено је нуђена могућност експериментисања на телима многобројних оболелих Срба, све у покушају да се њихово стање поправи.

За кратко време је у Србији радило око 360 страних лекара и болничара организованих у 15 комплетираних мисија, чија је помоћ била готово у потпуности намењена лечењу српских војника. Изузеци, односно мисије које су експлицитно организоване ради помоћи цивилима, били су заиста малобројни. Осведочен пример тога дала је кнегиња Трубецка, која је 2. фебруара кренула из Петрограда, а чија је мисија имала за циљ отварање мензе за избеглице и жртве, „чајдницицу“ за сиромашне и прихватилиште за опоравак оболелих од епидемијских болести.

Упркос томе, чинило се да се епидемија, уместо да се заустави, ширила још брже. У марту је влада интервенисала како би се спровеле енергичније мере, уводећи забрану избеглима да се врате

сопственим кућама и спречивши кретање војника и цивила изван области у којој су се налазили, осим у изузетним случајевима; наређено је и блокирање железничког саобраћаја све док се не изврши општа дезинфекција (завршена 31. марта; блокада је, међутим, продужена све до 15. априла). И овај пут те мере су се показале у потпуности недовољним. Болест је наставила да се шири и досегла врхунац између краја марта и почетка априла, када је међу војницима и цивилима израчунат дневни просек од 9.000 нових заражених.

Извештаји, у којима се тврдило да тифус у Србији поприма „заstraшујуће размере“ и да се хитно морају предузети тренутне мере да би се „Европа заштитила од претеће и распрострањене епидемије“, узети су у разматрање и у оквиру заседања Рокфелер комисије за ратну помоћ (Rockefeller War Relief Commission), која је пред крај јануара већ одлучила да организује слање специјалне комисије, у циљу процене стања становништва Србије које не учествује у борби. Њен задатак предвиђао је и организовање помоћи региону, који је претходног августа погођен аустроугарским злочинима; па ипак, оно што је оставило најјачи утисак на њене чланове у току те мисије (путовало се између 19. и 26. фебруара у главне српске градове) били су свеопшти ужасни санитарно-хигијенски услови.²⁰

По завршетку зиме, два месеца од избијања епидемије, број жртава је достигао десетине хиљада, а ситуација је почела да озбиљно забрињава и европску и америчку јавност. Дневни листови савезничких и неутралних држава наводили су приче оних који су видели драматичност ситуације: „Уколико се не предузме нешто

²⁰Тешки рањеници су неколико дана вожени у воловским колима са ратишта до болнице и ту у колима на снегу и киши чекали више дана да буду примљени у болницу. За то време завоји им нису мењани, инфициране ране су „радиле“ а ткиво трулило. Многим рањеницима су због закасне интервенције морали да буду одстрањени цели удови или су умрли. Један добар познавалац те трагедије, десет година после рата (када су се емоције слегле) тврдио је даје српска војска имала двоструко више смртних случајева међу рањеницима, због тога што није било могућности да они буду брзо извучени са фронта, што им није брзо и стручно указана прва помоћ, што су споро пребацивани до болница и касније неадекватно лечени. Унесрећени су по болницама лежали на слами, а неки на голом, хладном поду. У кревете су смештана и по два рањеника или болесника. Догађало се да болесник који је боловао од неке заразне болести, лежи у кревету са рањеником или неким другим болесником, да му „преда“ своју болест и тако му убрза крај. Болнице су постале више места за умирање него за лечење. У немогућности да се пацијентима пружи одговарајуће лечење, војне болеснике и рањенике су у Јагодини у време харања епидемије пегавог тифуса обилазили свештеници суседне цркве, исповедали их, причешћивали, уливали им наду и молили се Богу за њих. А ови су масовно умирали.

како би се спречило ширење болести, земља ће изгубити више од половине становника“, потврдио је доктор Рајан, начелник америчких јединица Црвеног крста у Србији. Претила је опасност да епидемија постане пандемија и захвати читаву Европу!

Драматични апели Војног министарства, Министарства спољних послова, Српског Црвеног крста (Српски Црвени крст је већ другог дана по објави рата затражио помоћ у лекарима и санитарском материјалу од Међународног црвеног крста у Женеви и од свих друштава Црвеног крста у свету). Помоћ је споро притицала, с обзиром на хитне и драматичне потребе. Међутим, о ужасним размерама епидемије пегавог тифуса у Србији сазнао је цео свет. Савести су се пробудиле. После великих ратних победа, Србија стиче велики међународни углед.

Амерички Црвени крст, у сарадњи са Фондацијом Рокфелер, већ је почетком марта поверио генералу Горгасу организовање санитарне мисије за помоћ у борби против тифуса и осталих епидемија у Србији. Као лекар задужен да води такву мисију изабран је доктор Ричард Стронг (Richard Strong), директор Школе за тропску медицину при Универзитету Харвард, чувен по заслугама у борби против куге у Кини 1911. године. У његовом тиму су радили стручни бактериолози и медицинско особље, који су на располагању имали сва неопходна средства и материјал. У тренутку поласка, генерал Горгас ју је с извесним поносом назвао „најефикаснијом комисијом икад организованом у историји савременог здравства“.

Долазак Стронга у Србију пропраћен је моменталним формирањем оперативног међународног комитета за искорењивање инфективних болести, за чијег је председника симболично проглашен принц Александар. Стронг је, између осталог изабран и за директора лекара: од тада је водио читав систем рада француских, енглеских и америчких лекара и болничара, као и преживеле српске лекаре.

Током прва 3-4 месеца 1915. у Србију је стигло око 200 страних лекара, 500 школованих медицинских сестара и другог помоћног медицинског особља. Пристигла је велика помоћ у лековима, санитарском материјалу, болничкој опреми, инвентару и др. Највеће санитарске мисије са целим болницама дошле су из Русије, Енглеске, Француске, САД, Грчке, али и из Холандије, Данске и Италије, а санитарски материјал је испоручен из Јапана, Аргентине и Чилеа. Захваљујући тој помоћи, Србија је средином 1915. имала 90

разних болница, са преко 100 000 болесничких постеља. Страно медицинско особље је такође имало жртава у епидемији.

„Санитарна револуција“, којом је управљао Стронг, убрзо је дала прве резултате, а помогао је вероватно, и природан пад налета епидемије, већ око краја априла изгледало је да се ситуација знатно поправила. У редовима војске број оболелих се знатно смањило, док међу цивилима нису регистрована нова жаришта инфекције; нити се појавила колера од које се толико стрепело, а која је већ била присутна на источном фронту, што је био знак да су мере превенције и лечења биле делотворне.²¹

Једини писани извор за епидемију тифуса у јагодинском срезу су протоколи умрлих које су водили свештеници појединих цркава. У већини поменутих цркава данима није бележен други узрок смрти сем пегавог тифуса. У протоколима умрлих и по 7-8 странаца заредом као једини узрок смрти наводи се пегавац. У појединим селима од ове пошасте дневно је умирало и по 5 - 6 житеља и по два члана из исте породице. С обзиром на чињеницу да је у то време једна парохија обухватала више села са једним свештеником и да на располагању нису имали никаква превозна средства, којима би брзо стизали до удаљених села, нису били у могућности да сваког умрлог посебно прописно опоје. принуђени су да на гробљу врше колективно опело свих умрлих у једном селу на свака 2-3 дана. Исто важи и за остале цркве у срезу, у којима је радио само по један свештеник. Није познато колико је укупно људи у срезу оболело и умрло од ове опаке болести и колико је успело да преживи. Осим матичних књига умрлих, о томе не постоји никаква медицинска документација.

У периоду јануар - јун 1915. године смртност у јагодинском срезу, по парохијама: Бунар - 23; Белица - 41; Шантаровац - 36; Сла-

²¹Види Драгољуб Дивљановић, *Пегави тифус у Србији*, Историјски институт, Зборник радова, *Србија 1915. године*, Београд, 1985, 95-111. Џон Рид, *Рат у Србији 1915.*, Обод, Цетиње, 1975. Исидор Ђуковић, *Тифус у Србији 1914-1915*, Савез удружења ратника ослободилачких ратова Србије у ратовима од 1912. до 1920. године и потомака, Београд, 2006. Milovan Pissari, *Spašavanje Srbije Američka misija i epidemija tifusa u Srbiji 1915*, Centar za primenjenu istoriju, Београд, 2018; Историјски архив Ваљево, *Ваљевска болница 1914-1918. Жртве тифуса и ратних страдања*, Књига 1, Ваљево, 2019.

тина - 31; Врба - 9; Лоћика - 15; Глоговац - 53; Мали Поповић - 20; Дубока - 29; Драгоцвет - 9; Шуљковац - 10; Бресје - 2.²²

Током јула и августа, пегавац је нагло престао, али су пред Србијом била још већа искушења.

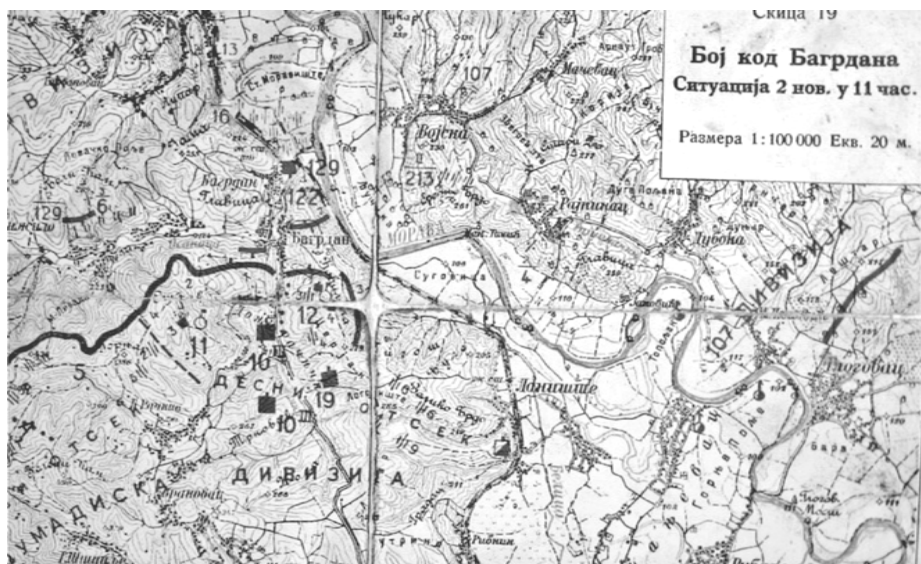
Нова непријатељска офанзива започела је 6. октобра 1915. године. Након петодневних тешких и крвавих борби за Београд, Срби се повлаче током ноћи 10/11. октобра, чиме је пут за продирање непријатеља у срце Србије био отворен.

Тежиште напада Немаца и Аустроугара било је на правцу који од Смедерева води долином Велике Мораве. Када је Београд пао, стичу се услови за наставак продора немачке 11. армије у дубину Србије. До 17. октобра здружене немачке и аустро-угарске снаге су максимално напредовале 15 км од обале граничних река. Напад Бугара је каснио у односу на постигнути договор. Почео је 14. уместо 11. октобра. Бугарска 2. армија релативно лако је потиснула слабе српске снаге и 17. октобра заузела Врање пресекавши пругу Ниш-Скопље. Бугарска 1. армија је задржана на граници, јер су српске снаге пружиле јак отпор. Пошто је бугарски продор битно усложио ситуацију на српском северном фронту, Српска врховна команда одлучује да скрати фронт и одбрану организује на линији Багрдан - река Лепеница и ту сачека савезнике, које је очекивала да крену од Солуна. Међутим, Немци и Аустроугари, после прегруписивања на мостобранима, и Бугари са истока крећу у нову офанзиву. Макензен наређује свим снагама да Србе сабију у средишњи део земље и ту је дотуку.

Операцијски дневник Шумадијске дивизије I позива пружа нам детаљнију слику, како је текао процес поседања и утврђивања на линији Багрдан - Црни Врх - Песковита Пољана. Линија Багрдан - Црни Врх - Песковита Пољана била је за утврђивање подељена на три одсека: *десни* - Багрдан, утврђивао је мајор Душан Ж. Путниковић са 2. четом резервног инжењерског батаљона и 1000 заробљеника. Њему су били додељени за помоћнике и техничке извршиоце поручник Драгутин С. Ђорђевић, потпоручници Милован И. Мојси-

²²Матичне књиге умрлих (МКУ) за села: Багрдан (1914-1920), Бунар (1912-1922), Драгоцвет (1906-1918), Лоћика (1911-1918), Јовац (1916-2006), Глоговац (1910-1920) и Јагодина (1911-1920, 1915-1922) (1905-1916).

ловић, Драгомир Васић, Живан Ђукић и резервни потпоручник Леон Х. Лебл. *Средњи* - Црни Врх утврђивао је капетан Тома М. Николић и *леви* - Песковиту Пољану мајор Милић И. Симеуновић. Људство десног одсека стигло је у Багрдан 24. октобра у 16 часова, а сутрадан, пошто је извршено рекогносцирање, приступило се утврђивању. При томе је важило већ издато наређење руковоаца фортификацијских радова од 16. октобра, да профил буде „за стојећи став са најнижим грудобраном и добрим маскирањем свију радова... Потребну грађу за склоништа и надстрешнице узимати из најближе шуме и забрана без обзира чији су. Комисијска процена, ако не може одмах да се изврши, може остати за доцније. Склоништа по групама т. ј. покривених заклона треба имати најмање за $\frac{1}{4}$ посаде дотичне групе. Препреке треба неизоставно изградити испред сваке групе, по могућству и испред међупростора“.

Ситуација боја код Багрдана 2. новембра 1915.

„За само извршење утврђивања руковоацу се оставља и највише слободе за утврђивање, да буде извршено по најбољем знању и

умењу. Радити најенергичније. За рад употребити цео дан, а по потреби радити и ноћу“.

Рад је отпочео 25. октобра. На саставу Ковиљаче са Гигошем радили су инжењерци четири пасивна заклона, заробљеници на војничкој ивици Ковиљаче само стрељачке заклоне, а на Ошљаку су рађени стрељачки заклони за стојећи став са надстрешницама. „Очишћени стари опкопи и продубљени, израђене налактице за стојећи став 300 м, као и пасивни заклони“. За време рада „аероплани су целога дана кружили“, записао је водник 9. чете на Ковиљачи, капетан Илић, „а један је бацио две бомбе на нас“. Од пола ноћи падала је киша и услед тога сутрадан је рад отпочео тек у 8 часова. На Ковиљачи настављен је рад, а на Ошљаку је „израђено саобраћајница 145 м, и пасивних заклона 100 м“. Иначе, целога дана је време било „променљиво, праћено са кишом, ветром и облачином“. Војници нису добили хлеб.

26. октобра приступило се утврђивању и Црнога Врха. Резервни поднаредник 4. чете Резервног инжењерског батаљона, Ото Ф. Голднер, у своје личном дневнику забележио је: „25. октобра, око 9.30 часова, стигли смо у Г. Штипље... Сутрадан, у 5 часова, по мраку и грдној магли, кренули смо се и до 8 часова стигли на положај. Ту је предузето копање ровова и заклона. Са г. потпуковником Зечевићем предузео сам трасирање и обележавање... Око 14.45 угледамо на десној обали Мораве непријатељски балон за осматрање, а изнад нас веома ниско летело је неколико њихових аероплана. У 9 часова 27. октобра повукли смо се по највећој киши за Јагодину...“. Вероватно је на утврђивању Багрдана учествовао и Комбиновани батаљон последње одбране старца, који је чувао жељезничку пругу. Јер, командант Одбране Београда известио је Врховну команду, ОМИ Бр. 59 од 22. октобра, да је наредио команданту овог батаљона у Крагујевцу да са батаљоном „отпутује у Баточину и стави се на расположење потпуковнику Станојловићу“.

Са овим је рад и завршен. Сутрадан, 27. октобра, у 10 часова чета се са заробљеницима кренула за Јагодину и даље за Трстеник. За тако кратко време није се могло богзна колико урадити. У толико мање што није било довољно ни радне снаге ни алата (заробљеници су имали од алата само ашов или пијук. „На два ашова долазио је по

један пијук. Осталог алата“, вели мајор Путниковић „имали су само инжињерци, а заробљеници не“). Изгледа као да су делом израђене раније или сада две линије стрељачких заклона: прва од В. Мораве преко Ковиљаче, северном страном Ошљака, па све до Горњара (Орнице), која је после и поседнута, и друга преко Ђулета и Церјака на Ошљак. „Свега је израђено“, вели руковалац утврђивања, мајор Путниковић, „колико би било довољно за један пук, највише за пук и по, а толико је простора и захваћено. Било је наређено да се рад продужи и на запад, али се није могло све изградити ни на овоме делу где се радило. Сем стрељачких и пасивних заклона није се ништа више ни радило ни изградило“.

Рано изјутра 30. октобра отпочело је повлачење трупа са десне стране Лепенице на одређене положаје на десној обали Грабовика. Дивизијска резерва имала се повући позади Белог Камена. Но, како је са повлачењем задоцнила, њен је последњи батаљон био опажен и тучен јаком артиљеријском ватром. Докле су трупе биле у покрету за нове положаје, командант дивизије је у 7.45 часова издао потребна наређења за уређење позадине. По тим је наређењима борни део степена колонске коморе имао одмах да се премести у висину села Д. Штипља, источно од друма, 1. степен да остане у Јагодини, као и дивизијско ручно слагалиште, а II степен код Белушића; 1. српско-енглеска пољска болница и болничарска чета са санитарском колоном да образује завојиште у висини Д. Штипља, западно од друма, 4. пољска болница остаје у Јагодини а 1. у с. Шуљковцу. Дивизијски штаб долази у Д. Штипље.²³

Почетком октобра 1915. године у целом јагодинском срезу ситуација је била крајње драматична. Маса избеглица, војника, са свих страна, сељака из околних места, дошли су у Јагодину, ни сами незнајући шта их ту очекује, док је непријатељ надирао са свих страна. Грмљавина топова са севера све се јасније чула.

Писац Стеван Јаковљевић је у роману *Српска трилогија* овековечио тренутак одбране на багрданским положајима и долазак краља Петра 1. новембра 1915. године:

²³Добросав Ј. Миленковић, дивизиони генерал у пензији, *Шумадијска дивизија I позива 1915, Књига III*, Крагујевац, 1936, 3-5.

„У земљи је горело. Натчовечанском снагом бранио је народ сваки педаљ своје земље од много надмоћнијег непријатеља. Али природа је подарила људима само један живот, а свакога часа хиљаде су остајале на бојним пољима. Помоћи ни са које стране. Од мора, преко Дрине низ Саву, онда покрај Тимока, далеко на југ, све до македонских планина, грмели су топови, праштале пушке, цитали митраљези и грувале бомбе. У тој ватреној клопци, јурила је нејач на све стране тражећи спаса... Као да је заборављен од Бога, а напуштен од пријатеља, препуштен својој судбини, стењао је народ под силним замахом. Београд је пао. Бугари су прешли границу...

Ватрени и убиствени обруч се све више стезао. Са извесних положаја одступамо без борбе, да нам непријатељ не би зашао иза леђа. Сваки је одступао у правој линији преко планина, урвина, дубодолина, некад по беспућу, преко река, а често су се људи и упрезали, да би само спасли материјал и топове. Непријатељ није смео ни једну мањерку да заплени. За собом смо рушили мостове и железничке шине, а храну, уколико нисмо могли собом понети, палили смо. За нама је остајала пустош!

Народ је у већини остајао на своме огњишту, надајући се да ћемо се ускоро вратити. Неки су полазили али кад би видели да одступању нема краја, остајали су онако незаштићени на сред пута.

Било је то једне ноћи, бог би свети знао кога датума, јер смо сасвим изгубили појам о времену. Нечије очи су нас водиле. Силазили смо са неке висине, по речноме кориту, обавијени тмином облака и засипани јесењом кишом. Ни прст се пред оком није видео. Газили смо воду, саплитали се о камење. Били смо прокисли до коже. С нама је гамизала и пешадија. Онако у мраку, препуштени готово сами себи, измучени и јадни, давали смо утисак раздражене гомиле, и војници су већ гласно протестовали. Први пут од почетка рата. Њихово расположење могло би се свести на двоје: или енергична офанзива, па ма сви изгинули, или да их распусте кућама. Ово средње стање, вечито одступање без борбе, тешко се подносило. Да се случајно нашао енергичан вођ, послушали би га без поговора, ма у којем правцу их повео.

Те ноћи наиђосмо и на једну воденицу. По старој навици својој да обилазе око кућа, застадоше пешаци пред воденицом и почеше да провирују кроз разређене даске. Унутра је тињао жижак и они затражише да им се отвори. Да се мало одморе, а и да понесу, ако што нађу. Стари воденичар, вероватно глуп, као и многи који се

тим послом баве, није чуо њихову лупу, те војници развалише врата, силом уђоше и разбудише старца. Сломљен годинама, седи старац се вероватно и није занимао за рат и његови појмови нису од мицали далеко од трошне дашчаре у којој су се махнито окретали воденички точкови. Пренеражен изненадном појавом наоружаних људи, у старачкој малоумности покушао је да их силом избаци. Али, без иједног јаука, пао је избоден бајонетима.

Поднаредник Груја каже да су пешаци тада хладно изишли, као да су пиле заклали, и изгубили се у мрачној ноћи. А и он то говори гласом као да препричава неки безначајан догађај. Други војници, занесени својим јадима, нису га готово ни слушали, као да је у њима потпуно утрнуо појам самилости људске.

Јер погинуо је воденичар, али је воденички точак остао да се и даље окреће.

Пред зору смо прешли неку реку. Око подне задржасмо се на багрданским положајима. Још као деца слушали смо од старијих за те положаје. А нешто мало доцније сазнали смо за порекло ове легенде.

Укрућени и надувени стари генерали давали су задатке млађим официрима. И увек оне познате приче: северна и јужна војска. И тешко команданту јужне војске, ако за главну базу одбране није изабрао багрдански положај. На овим положајима јужна војска је сачекивала северну и обично је до ноге тукла. А сада смо, у пуној збиљи, ми јужна војска, која брани баш багрданске положаје.

Следећег дана рано изјутра командант је добио извештај да ће око девет часова доћи Краљ, да обиђе положаје.

Тачно у девет дошао је седи Краљ у пратњи ађутанта и свога личног лекара.

- Ваше Величанство, рапортирао је командант стање пука је ратно. Пук се налази на положајима. Краљ се руковао са командантом, онда и са осталима, до последњег ордонаса.

- Пуковниче, желим да обиђем положаје и да видим моје војнике у рову.

Командант ме зовну:

Ићи ћете испред нас. Водите право код пешачког пука, који се налази у резерви. Кретали смо се лагано кроз шуму. Питао је Краљ за морал војника. А командант, чуо сам, одговара како морал

никад није био на таквој висини као данас. Ваше Величанство, војници само чекају вашу заповест, да сатерају непријатеља у Дунав.

Али седи Краљ је добро познавао психологију рата, и меланхоличним гласом одговори: Без савезничке помоћи, пуковниче, такве се заповести не издају.

Кретали смо се иза гробена, кроз шуму, да нас не би опазили непријатељски аероплани.

Куда идемо? запита Краљ. Код пешадије, ваше Величанство.

Код оне у рову?

Ваше Величанство, ви се не смете излагати сувише. Ви сте потребни земљи говорио је ађутант.

Кад могу да гину моји млади војници, није велика штета за мене, овако старог. Унапред је јављено оном пуку у резерви да ће их посетити Краљ. Када им приђосмо, војници су били постројени у кару.

Командант пука предаде рапорт и Краљ се заустави у среди ни пука.

Помоз бог, јунаци!

Бог ти помогао!

Краљ се замисли један тренутак, онда се усправи, погледа околу себе, па проговори:

– Јунаци, браћо... Тешка времена су настала за нашу земљу. Непријатељ је навалио са свих страна да пороби нашу лепу отаџбину. Привремено је узео један део земље, али име Србиново никад неће уништити. Ви сте достојни синови ваших прадедова и досад сте служили верно краља и отаџбину... Ми вам одајемо хвалу, а и будућа поколења биће вам захвална за све жртве... Јунаци... Не клоните духом... Наша је земља преживљавала и теже часове, па је милошћу божјом и храброшћу својих синова излазила наново на видик, светла и чиста образа. – Седи Краљ је заћутао и оборио главу. Затим је лагано диже и, прикупљајући снагу, настави: Јунаци!... Упните све снаге, да се одупремо непријатељу још мало... Још мало, јер нам савезничка помоћ стиже и за који дан ми ћемо заједничким напорима савладати непријатеља.

– Величанство, са артиљеријске осматрачнице види се цео положај.

– Па добро! – рекао је невољно Краљ и пођосмо на осматрачницу дивизиона. После мале паузе проговори Краљ: – Како бих срећан био, када би се овако старали и о војницима... Тешко ми је што народ толико гине. Иза артиљеријске осматрачнице сјახали смо, и Краљ уђе у заклон. Командант дивизиона је објашњавао Краљу линију наших и немачких ровова.

Над нама су баш тада летели немачки аероплани и тешка артиљерија почела је дејствовати. Већ заморен, Краљ је сео на један трупац и замишљено гледао преда се. Говорио је командант дивизиона како нам немачки аероплани непрекидно досађују, јер откривају наше положаје њиховој артиљерији.

Краљ слуша, клима главом и лупка једним штапом по земљи, па ће рећи:

– Е, тако је... Говорио сам ја њима раније: како би било да поручимо ове аероплане, можда ће нам требати... А они мени веле: „Величанство... не треба нам. Пратићемо ми чету војника у извиђање, па ће нам они поднети извештај.“ Е, ето им, нека прате сад чету...

После подне Краљ се опрости од официра и одјаха до друма, где је чекао аутомобил. Тада се обрати команданту пука:

– Испоручите војницима моје поздраве и наду на боље дане. Нека истрају још мало у борби, па ће нам ускоро стићи и савезничка помоћ... Збогом!

Са багрданских положаја јужна војска одступила је без борбе, јер су Немци пробали на другој страни²⁴.

Разбијањем багрданског фронта 2. новембра 1915. године²⁵ утихнула је и задња нада: народ је препуштен самом себи и на милост и немилост окупатора.

²⁴ Стеван Јаковљевић, *Српска трилогија*, Београд, 1937.

²⁵ „Непријатељ ужасном артилериском ватром обасипа положај Ковиљачу-Парложиште. Наша артиљерија не може ову ватру да паралише, и ако је стално у дејству. Непријатељска пешадија јачине до једног батаљона извршила је јуриш на чету истакнуту на кљуну испред к. 109 и исту је потиснуо!“ И заиста непријатељска ватра била је ужасна. Командант десног отсека у 14.55 часова извештава: да нема стопе земље на коју није пао рафал, да се стога 2. батаљон 12. пука сјурио у јаругу позади, да је упућен један (4.) батаљон из резерве да га прихвати и да је командант артиљерије наредио да се повуку обе хаубичке брзометне батерије као и пиротска градска батерија. На ово му је командант дивизије наредио да се 12. пук постепено повлачи на Церјак, да се на Церјаку развије 19. пук и прихвати 12. пук, а 11. пук да се повуче чим наступи затишје. Тек у 16 часова отпочела је непријатељска

У Јагодини су окружне власти реквирирале запрежна кола, потовариле архиву и другу државну имовину и бежале ка југу. Према директиви са врха, која је важила за целу Србију, повлачење се односило на све војно способне мушкарце запослене у државној служби (полиција, жандармерија, пошта и телеграф, железница, банке, среска и општинска надлештва и др.). За њима су кренули мештани и избеглице, носећи само најнеопходније ствари и драгоцености. Бежало је све што је било способно за бежање. Јован Миодраговић, српски педагог, писац и преводилац, који се у октобру 1915. године као избеглица налазио у Параћину (са две ћерке и једном ручном торбом), записао је у свом дневнику:

„27. окт. Данас је од ноћашње кише ужасно блато, И још киша пада и то густа. А улице све, особито она Моравска од Туприје и Зајечарски пут просто су покривене колима и људима. На колима су болнице и канцеларије, а поред кола већином обавезници који желе да избегну са стварима заједно. Киша непрестано лије као из кабла. Не знам кога више да жалим: или ону бедну мршаву већ изгладнелу стоку, или оне јадне људе, који не знају куда ће...“

„28. окт. И ноћас је падала јака, дуга и густа киша. И кад је на калдрми овако у Параћину, како ли је ван Параћина путем, где нема калдрме! А избеглица данас још више него јуче. "Говори" се да су Скопље, Велес и Штип наши преотели, да су Немци страшно потучени на Марковцу... Возови данас иду до Лапова, а јуче су ишли само до Баграна...“

„29. окт. Грдно блато. Све мокро, покисло, озебло, гладно, јадно.“

Напуштајући Параћин (окупацију до интернирања у Нежидер је провео у Врњачкој Бањи) пише:

„Оста дакле Параћин: оста његово чувено блато; осташе избеглице, које даље нису хтеле или нису могле. Али од свега ми највише осташе на срцу и на памети они беднички од 15 до 18 година, које кметови, по некој наредби, беху отерали од кућа, да не падну Швабама у руке; и они дошли догде, а да не знају ни куда ће ни како

пешадија у масама да наступа и зато су се заостали делови 12. пука повукли позади 19. пука и прикупили се на Липару. Непријатељ се, по избијању на положај 12 пука, задржао и дејствовао ватром на Церјак. У 17 часова наступио је потпун мрак и борба је престала. Овога дана пре подне летели су над положајима непријатељски аероплани у три маха а продужили су и после подне. *Шумадијска дивизија I позива 1915, 37.*

ће без трошка? Гледао сам их, јер су плакали улицама код банке у руци гладни, јер немају где да промене па не могу да купе хлеба. А ноћевали су под стрехама и по кошарима и кошарама парафинским...“²⁶

Већина ових регрута је касније пропала у беспућима Албаније, или је скончала на Крфу, Виду и Плавој гробници. Међу њима и око 60 регрута из Јагодине и око 1000 из јагодинског среза.²⁷

За то време непријатељ је незауостављиво надирао долином Мораве. Сваки Србин на том путу био је непријатељ. Новинар швајцарског листа *Berner Tagblatt* пише: „Хиљаде невиних стараца, младића и жена, у часовима највеће туге, у данима највеће оскудице, зиме и очајања, стрељано је, повешано, или убијено револвером, или кундаком првог непријатеља који је на њих наишао. Запрегнути во-

²⁶ Јован Миодраговић, *Трагични дани Србије белешке из злогласне трогодишње владавине аустријске у Србији: 1915-1918*, Београд, 1921, 36-38. <https://velikirat.nb.rs/items/show/1263>.

²⁷ Али слика глади и није била тако страшна док се она само на појединцима сагледала, она је изазвала у нама праву грозницу узбуђења тек кад су почеле пролазити крај нас хиљаде и десетине хиљада оних којима је авет глади својом суровом кичицом по воштаноме, бледом лицу извајала грубе црте клонулости и одрицања. То су били дуги, бескрајни, у врсте постројени редови гладне деце. Ишло их је четворо по четворо у војничком реду, а невојничка држања. Пролазили су, пролазили сат, два и три. Цео је покрет на друму застао да пропусти ове многобројне редове или се једва мицао једном половином друма је ова остала слободна. Била су све то деца, млада као роса, још неогарени усана, тек одвојена од мајки и кућа и одмах поведена путем страдања и патњи. Било их је ваљда око 40.000 деце, која су по наредби поведена у збег, како их непријатељ не би зграбио, јер су то она деца која ће марта месеца идуће године бити регрути. Тежина пута без честита одморка, недовољна храна, умор и глад испио је ову децу, угасио им је онај благи детињи поглед, избрисао им је осмех са усана и посукнуо ведрину на лицу. Њихова мршава тела, њихове неразвијене груди и непоуздан корак једини су још трагови њихова детињства, јер угашен поглед, оборене главе и тежак бол исписан на лицу даје им изглед стараца од седамдесет година. Када сам у томе тренутку покушао да браним небригу којом су ова деца очупана од својих кућа и бачена у невољу, нисам ни слутио да су та деца на смрт осуђена, да ће ту децу мађијски бацити у планине албанске, где ће умирати од глади и од зиме, где ће се давити у блатима и где ће их болести обарати као олујина незрели влат. Нисам ни слутио да ће од четрдесет хиљада српске деце, за месец дана, тридесет и шест хиљада наћи гробове своје у снежним амбисима и смрдљивим барама и да ће Србија читаву једну генерацију своје омладине просто бацити зверовима за храну, као непотребно месо. Нисам ни слутио, велим, када су та деца, бледа и уморна лица, пролазила у недогледним редовима мимо мене, да она иду на своју Голготу и да је хришћанство према Српству тако сиромашно жртвама. Две хиљаде година ми славио и жалимо четрдесет младенаца, мученика, колико је хришћанство у борби од неколико векова поднело на жртву, а ми за неколико дана бацамо на жртву четрдесет хиљада младенаца - мученика! Бранислав Нушић, *Деветсто петнаеста*, Београд, 1978, 229, 231.

лови избеглица, реквизирају се за аустријску војску док се они остављају (са колима) претовареним стварима у блату.²⁸

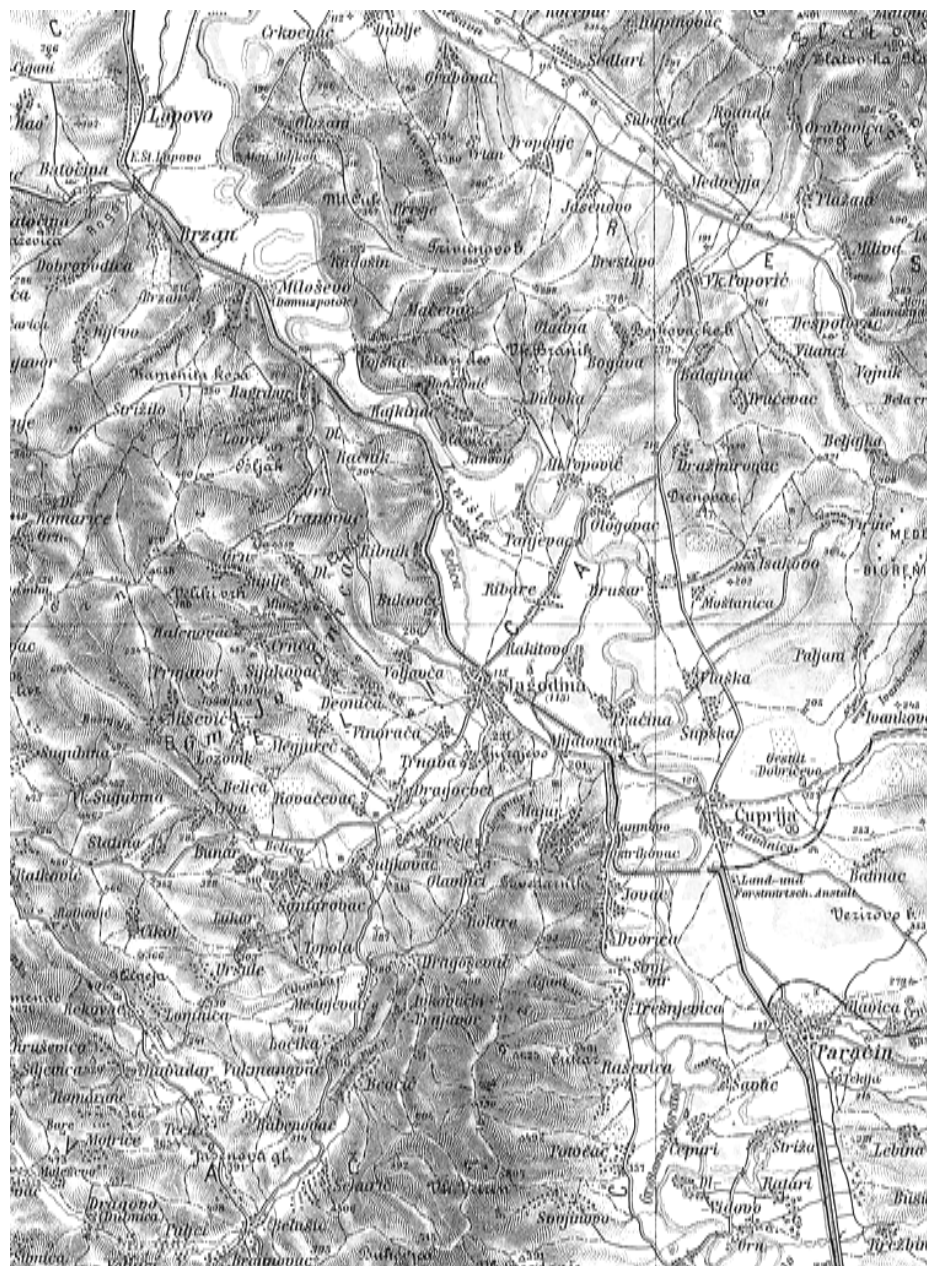
Од тренутка разбијања багрданског фронта, па даље на југ, окупаторска војска је сустижала српске војне заштитнице, заробљавала војнике и рањенике, хватала избеглице, затварајући их у импровизоване логоре. У њима су их држали више дана на децембарској киши, снегу и мразу уз лошу и недовољну храну, уз терорисање и убијање. Рачуна се да је у том периоду заробљено око 50.000 војника (рачунајући и оних 25.000 рањеника) и око 200.000 избеглица. Ратне заробљенике (оне у војној униформи) и избеглице (у грађанској одећи) окупатори су депортовали према Бугарској и Аустроугарској. Бугарске трупе су се нарочито окрутно понашале према људском плену²⁹. Аустроугарска је своје заробљенике покренула према северу, Они су пешице по дужини прешли целу Србију до Београда. У бескрајним колонама су се налазиле и жене са малом децом и старци. Многи нису издржали напоре дуготрајног пешачења, застајали су и бивали убијени. Заробљеници су спровођени најчешће до Београда, одатле су пребацивани у Земун, ту укрцавани у возове (вагоне за стоку) и транспортовани у логоре широм Аустроугарске и Немачке. Заробљени у Црној Гори су спровођени до Устипраче у Босни, ту убацивани у воз и усмеравани у Добој.³⁰

У Јагодинском срезу тешко су пострадала села која су се нашла на правцу дејства немачке 11. армије: Багрдан, Доњи и Горњи Рачник, Слатина, Горње и Доње Штипље, Ловци и Стрижило (бележим да је било и цивилних жртава).

²⁸ Гавро Шкриванић, *Београд у Првом светском рату*, у: *Историја Београда*, књ. 3, Београд, 1974.

²⁹ Добривојевић В. Михајло из Багрдана, 36 година, убијен у Радошину преко Мораве 7. августа 1916. године, убијен из пушке и ножем од бугарског војника-мрцварен, пренет у копривничко гробље 17. августа 1916. године.

³⁰ Исидор Ђуковић, *Нећмеђер аустроугарски логор за Србе 1914-1918*, Београд, 2002, 34, 35.

Аустријска војна карта из 1910. године

3. ОКУПАЦИЈА И ОСЛОБОЂЕЊЕ

(организација нове власти, пљачка, реквизиције и терор, злочини и казне, интернирање, кулук, основне школе, жртве, шпанска грозница)

Одмах након заузимања Србије започето је са формирањем окупационе управе. Поделом територије између Централних сила 1. априла 1916. године створена је аустроугарска окупациона зона, Цесарско-краљевско војни генерални гувернман (ВГГ). Срез Јагодина припао је крушевачкој окружној команди.³¹

Граница између двеју окупационих зона ишла је долином Велике Мораве од Смедерева до Сталаћа, онда на југ, линијом Крушевац – Вукања – Злата – Лебане – Липовица – Огњиште – Гњилане – Бетина – Шар планина – албанска граница. Косово је припало Бугарској, а Метохија Аустро-Угарској. Немачка је имала пуну слободу деловања у окупационој зони Аустро-Угарске. Територија некадашњег Моравског округа је подељена. Део који се налазио западно од Велике Мораве, Јагодина и Левач припали су Аустро-Угарској. Источни део, Ресава, Ћуприја и Параћин припао је Бугарској и чинио је ћупријски (Моравски) округ.

Уједно је започето са организацијом нове власти. У Крушевцу су се, сем окружне команде, налазили и окружна жандармеријска команда, војна команда места, окружна финансијска команда, окружни војни магацин и окружна болница. На челу округа налазио се командант округа, који је био највиши представник административне и извршне власти у округу, директно потчињен Војном генералном гувернману.

У Јагодини је формирана (Berzik comanda) команда среза, која је била извршни орган команде округа, са искључиво војним и полицијским задацима. Установљена је финансијска стража, етапна пошта и телеграф I врсте, телефонска централа, железничка станица

³¹ Андреј Митровић, *Стварање немачке окупационе зоне и аустро-угарске управе у Србији (јесен 1915-пролеће 1916)*, Историјски часопис, 1977, број 1-2, 30-33. Новоформирани округ, са седиштем у Крушевцу, обухватао је два града, Крушевац и Јагодину, са срезовима: крушевачки, александровачки, бачински, бруски, трстенички, рековачки и јагодински.

и среска болница. Сама општинска управа остала је углавном иста, на челу са постављеним Едуардом Еренрајхом (директор Српске кредитне банке, сада избеглица у Јагодини), као председником општине.

Сва села, која су се налазила са леве стране реке Мораве, припала су Јагодинском срезу, који је био под аустро-угарском окупацијом. Осим данашњих села, срезу су припала и села која данас припадају ћупријском срезу: Остриковац, Јовац, Дворица и Мијатовац. У овај списак уврстили смо и села десно од Мораве, Глоговац, Мали Поповић, Дражмировац, Дубока, Рајкинац и Добра Вода која су припадала свилајначком срезу, а данас су у саставу јагодинске општине, као и села Слатина и Старо Село (која су у време аустро-угарске окупације била у саставу рековачког среза), и села Трешњевица, Сињи Вир и Цигани (која су данас у саставу параћинске општине). Укупно је срез обухватао 55 села, а седиште је било у Јагодини.

На челу сеоских општина (општинска власт) су се налазили „домаћи претставници и имали су своје председнике (односно кметове), а предвиђало се да они остају такви какви су док су поуздани, односно да могу бити растурени и замењени аустроугарском управом са нужном жандармеријом“.³² То значи да су окружне команде постављале и сеоске општинске власти. Њих су чинили председник општине, кметови и општински деловођа.

У зависности од положаја и важности села, окупациона власт је формирала жандармеријске подстанице (Багрдан Варош, Доњи Јовац, Мишевић, Бунар и Црнче). Постаје су биле смештене у зградама основних школа или некадашњим становима за учитеље и бројале су до 20 жандара или војника), железничке станице (Багрдан Варош, Ланиште и Јагодина), железничке станице II врсте (Доњи Јовац и Мијатовац), финансијска стража (Јагодина и Доњи Јовац), школе и црквене парохије.

Према попису из 1916. године, Јагодински срез обухватао је 55 насељених места, са укупно 34431 становником. Осим Јагодине, већа места била су: Багрдан, Милошево, Рибаре, Мијатовац, Јовац, Ланиште, Драгоцвет, Мајур, Трешњевица и др.³³

³² Исто, 32.

³³ У прегледу који је дат, седишта сеоских општина су обележена великим словима, док су припадајућа места обележена малим словима. Истовремено је назначено да ли је у месту основана школа, железничка станица, црква или жандармеријска подстанција.

BJJ, 19-15

I

Гевесене српсиче Солдатеи
иуд Већлатице.

Лини Број	Нотвореице		Вор иуд руноче.	Алтер	Фелиг	Беруф.	Аицеикуице.
	Сорце	Нр					
1	Обр. Капел.	4	Радоничевић Ђурић	26	гр.	Хотелер	
2	Унтер-Капел.	104	Ђурић Милан	22	орк.	Фабрикант	
3	Капел.	3	Ранић Ђирић	24		Самостан	
4	Капел.	10	Јанковић Драга	22		Шећкар	
5	Унтер Капел.	168	Маринковић Јован	18		Шећкар	
6	Капел.	4	Младеновић Јуца	28		Пекар	
7	Обр. Капел.	17	Николић Радомир	26		Куповац	
8	Унтер-Капел.	4	Ђинић Милић	29		Трактор	
9	Унтер. Капел.	75	Ђинић Милош	28		Самостан	
10	Ратар.	20	Ђојић Радомир	26		Куповац	
11		42	Милић Милић	26		Шећкар	
12	Гарман.	20	Радојић Драга	26		Генерал	
13	Унтер-Капел.	5	Ђинић Милић	23		Самостан	
14	Нотвореице	4	Лазаревић Јован	20			
15	Обр. Капел.	12	Павловић Милош	26		Својер	
16	Капел-Сор.	22	Ђурић Младен	25		Генерал	
17	Нотвореице	22	Ђурић Младен	21		Пекар	
18	Унтер-Капел.	30	Ђинић Јован	21		Генерал	
19	Капел.	102	Ђинић Ђеко	29		Шећкар	
20	Капел-Сор.	24	Ђурић Јован	23		Шећкар	
21	Капел-Сор.	29	Ђурић Јован	48			
22	Капел-Сор.	7	Ђурић Јован	21		Својер	
23	Капел-Сор.	74	Ђурић Јован	29		Самостан	
24	Ратар.	8	Ђурић Милош	23			
25	Ратар.	35	Ђурић Милош	32		Генерал	
26	Капел-Сор.	14	Ђурић Јован	21		Својер	
27	Капел-Сор.	16	Ђурић Јован	24		Шећкар	
28	Капел-Сор.	18	Ђурић Драга	23		Шећкар	
29	Капел-Сор.	18	Ђурић Драга	32		Куповац	

Списак интернираних, 1915.

Оваква организација, са мањим изменама, остала је све до слома окупационог режима 1918. године.

Одмах по формирању окупационих управа, приступило се систематској и драстичној пљачки свих привредних и природних богатстава и ресурса земље. Однос према преосталом народу попримао је облике геноцида, у којем је страдало стотине хиљада људи.³⁴

Крајем 1915. и почетком 1916. године српски народ се налазио у најдубљој психолошкој депресији: стотине хиљада избеглица расутих по целој Србији, хиљаде заробљених и интернираних, док се о судбини српске војске још увек није знало ништа.

Један део војних обавезника, који је из различитих разлога и мотива напустио своје јединице, и успео да се (са или без наоружања), домогне својих домова, није се одазвао на позиве и претње окупаторских власти да се пријави (преда). Они су се крили код својих кућа, код рођака и пријатеља, по околним шумама, избегавајући потере са више или мање успеха. Део наоружаних бегунаца није дозвољавао да буде ухваћен ни по коју цену. Они су из заседа пуцали на потере, тако да је било жртава и међу њима и међу окупаторским жандарима. Ова појава је била више заступљена по разбацанима брдско-планинским селима јагодинског среза, где је било пуно лакше скривати се и избегавати потере, него у селима у долини Мораве и ближе градовима и жандармеријским постајама. Потере нису познавале локалне прилике нису знале где се налазе ни куће ни скровишта бегунаца. Дојављивали су им домаћи људи, или у народу названи „Калаузили“ (тада још увек није био развијен злогласни доушнички систем шпијунирања и праћења). Казна за такве је била смрт.

Ситуација се у психолошком погледу код народа из темеља променила када се сазнало да је велики део српске војске дошао на Крф, а после неколико месеци заузео положаје на Солунском фронту. Од тада па до краја рата у народу је непрекидно стварана свест да ће српска војска са савезницима ослободити Србију. Из Београда је већ половином марта 1916. године у Беч послат извештај са оценом: „Према свим обавештењима (...) заблуда је мислити да је српски народ потпуно побеђен и трајно покорен. Он се, сасвим супрот-

³⁴Злочине над српским народом у периоду 1914–1918. године темељно је истражио швајцарски криминолог др Родолф Арчибалд Рајс (1875-1929). *Родолф Арчибалд Рајс о злочинима Аустроугара-Бугара-Немаца у Србији 1914-1918*, изабрани радови, приређивачи др Милоје Пршић, Слајана Бојковић, Београд, 1997.

но, још увек нада да ће му помоћи неко са стране. Одакле би му ова помоћ могла стићи, Србин не даје одговор. Просто се и даље нада. И то са сигурношћу.“ Окупатор се свим силама трудио (милом и силом) да наду и уверења Срба затре у корену, тако да се терор према обичном народу све више повећавао. Међутим, револти и пркос народа, као и вера у ослобођење, манифестују се симболично: ношењем српских шајкача, разговорима на улици и по кафанама, ширењем невероватних, ирационалних вести, и безброј других начина. Народ је живео у нади. И није признавао наметнуту стварност. „Огромна већина просечних становника је одбијала да је победници убеде или присиле да прихвати (...) преломне одлуке, већ пале на бојишту у јесен 1915. године.“ Свест народа је формирана без ичијег политичког деловања или пропаганде, проистицала је из старије и нове историје Србије и подстицала је традиција.³⁵ У јагодинском срезу таква свест је формирана на традицији и тековинама Стевана Синђелића и Коче Анђелковића.

Једна од првих мера, под претњом смртне казне, била је да се преда сакривено оружје и муниција. Уведен је полицијски час: лети је почињао од 22 сата, а зими од 21 сата. За сваких пет минута закашњења следила је казна од пет круна. У новембру 1915, издато је наређење да се предају сви предмети од бакра. Одзив је био слаб, па су предмети одузимани силом. Тако су одузета звона старе цркве и манастира Јошанице, дар кнеза Милоша 1818. године³⁶.

Окупациона власт је сумњала у све који су долазили или одлазили у Јагодину. Жене, деца, старци малтретирани су и претресани због најмање ситнице. Жандарми су врло ревносно прикупљали податке преко својих локалних доушника и шпијуна-жбирова, којих је било по читавом срезу. Сви су били под присмотром, што је додатно стварало осећај несигурности и подривало морал код становништва.

Војнообавештајна служба се налазила у Београду при 17. одељењу Војно-генералног гувернента. Одељење је водило картотеке о људима, установама, предузећима и др, са задатаком да политички надзире домаће становништво, странце и сам окупациони апарат и трупе. У окрузима је имало експозитуре под руководством *детек-*

³⁵ Андреј Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, Београд 1897, 65, 76, 90.

³⁶ Милорад С. Милошевић, протојереј, *Белешка о прошлости цркава јагодинских*, необјављен рукопис, Светозарево, 1966, 40.

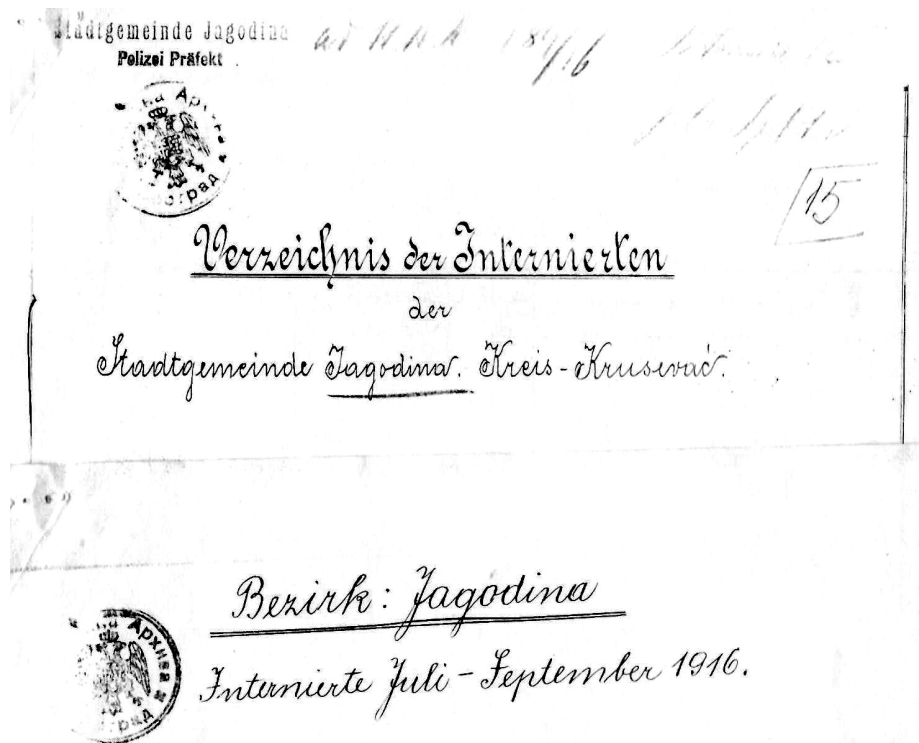
тива инспектора, професионалних обавештајних официра, који су уживали пуну слободу у раду и били су потчињени једино Обавештајном одељењу. Задатак им је био да непрекидно и тотално шпијунирају свој округ, а то су могли постићи ако цео округ прекрију шпијунском и конфидентском мрежом. Под својом командом су имали десетак професионалних агената (то су они по срезовима), који су словили као „истурени агенти”. Експозитура у Крушевачком округу је имала 7 истурених агената од којих се један налазио у Јагодини. Срески агенти су ширили обавештајну мрежу по срезу, врбујући домаће људе. Жандармерија је такође имала налог да регрутује доушнике у свим слојевима становништва. Тако су шпијунажа и доушничество прожели Србију као метастаза. Од конфидентства су највише страдали политички неистомишљеници (посебно радикали, који су од окупатора сматрани начелним противницима Аустроугарске). Тешку ситуацију су користили противници радикала да измире старе рачуне. На добровољну улогу конфидената су пристајали и они који су желели да извуку личну корист (поткупљени новцем), да се препоруче окупатору како и сами не би постали жртве денунцијације. Професионални шпијуни су знали да се обуку у одећу коју носи локално становништво, да иду од села до села, по црквама, возовима, кафанама, болницама, да се убацују свуда тамо где се окупља народ, да слушају шта се говори и да провоцирају. О свему интересантном што би сазнали обавештавали су надлежне, а ови су реаговали у складу са тим.³⁷

Очување реда и мира својим животима су гарантовали таоци: угледни грађани, политичари, свештеници, учитељи, лекари, апотекари и богатији сељаци.

Београдске новине од 30. јануара 1916. године, страна 4, објавиле су да је у Јагодини извршена смртна пресуда, коју је изрекао царско немачки ратни суд 3. децембра 1915. године над три сељанке из села Мајура, зато што су убиле немачког жандармеријског подчасника Хабуа. Пресуда је потврђена и сељанке су стрељане 12. јануара 1916. године.³⁸

³⁷ Андреј Митровић, *Устаничке борбе*, 46, 47.

³⁸ Из Протокола умрлих старе цркве сазнајемо имена стрељаних жена: Милица, удова Велимира Веселиновића, стара 65 година, Милева, жена Радисава Веселиновића, стара 40 година и Анђа, жена Радосава Веселиновића, стара 30 година, све три из Мајура.

Списак интернираних, 1916.

Упоређујући податке Протокола умрлих старе цркве стрељане су по пресуди Преког суда: Милица, удова Велимира Веселиновића, стара 65 година, Милева, жена Радисава Веселиновића, стара 40 година и Анђа, жена Радосава Веселиновића, стара 30 година, све три из Мајура. Сахрањене су испод Ђурђевог брда.

Око Јагодине су се налазили заостали српски војници, који се нису повукли са војском, и који су представљали опасност за нову власт. Потере за њима су биле врло честе.

Код двадесетдвогодишњег Велисава Матића, земљорадника из Драгошевца, пронађена је бомба у цепу. По краткој пресуди војног суда стрељан је 26. децембра 1915. године испод Ђурђевог брда, где је и сахрањен.

Симеон Стојановић, 40 година, војник 15. пука, из Трнавe, погинуо је у борби са Аустријанцима 22. октобра; Милош Ђорђевић,

21 година, убијен је 29. новембра 1915. на путу између Секурича и Лоћике, Михајло Станимировић, стар 58 година, из Г. Кутине, умро је од изнурености на путу, гоњен од аустроугарске војске. Они су, ради застрашивања осталог становништва, донешени у Јагодину, где су изложени погледима грађанства. После неколико дана сахрањени су у порти старе цркве.³⁹

Занимљив је случај Станимира М. Ивановића из Ловаца. Убрзо по уласку немачко-аустријске војске Станимир се одметнуо у шуму 1915. године, као „шумац”. Претпостављамо да није био усамљен, већ да је осим поверљивих људи (јатака), формирао и дружину сабораца. Окупаторска власт им је често постављала заседе, па је у једној таквој заседи против *одметника* у Ловцима, 21. априла 1916. године случајно убијен од стране својих другова, наредник Тибил Јанош, Румун (најпре је сахрањен у дворишту багрданске цркве, а касније је пренет на гробље немачких војника до железничке пруге). Станимирова глава је уцењена, али је успевао да избегне све организоване потере. Убио га је 21. маја 1917. године будаком на спавању Аксентије С. Вучковић из Ловаца и добио награду.⁴⁰ Такви одметници јављају се углавном у селима поред Мораве, у народу су познати као „шумци”.

Током 1916. године терор и злостављање се још више појачавају. Због страха од тајних терористичких група, окупаторска власт је на разне начине покушавала да сазна за те намере. Прављени су спискови интелектуалаца и виђенијих људи у Јагодини, хапшени су политички неподобни људи и интернирани, узимани таоци, итд.

Најокрутнији метод застрашивања становништва била су подигнута вешала у Јагодини код железничке станице (на месту где се данас налазе магацини). Вешања су била јавна јер је, ради опомене, морало да присуствује сво одрасло становништво. На њима су обешени: 20. маја, Вукосав Крстић, земљорадник из В. Крушевице, стар 47 година; 29. јула, Драгомир Радојевић, земљорадник из Калудре, стар 34 године и 3. августа, Сретен Петронијевић из Петне код Крушевца, стар 38 година. Приликом покушаја бекства стражари су 26. јуна убили Милосава Јовичића, из В. Ратаја код Крушевца. Нешић Г. Аксентије, тежак из Ловаца, 36 година, убијен 22. новембра 1916.

³⁹ Протокол умрлих Старе цркве.

⁴⁰ Убиство се десило у Јанковића шуми - у врбаку поред реке, према општинској кући. Станимир ће бити сахрањен у марту 1919. године у ловачком гробљу. *МКУ багрданске*.

године од аустро-угарских жандарма на реци код Багрдана, сахрањен на ловачком гробљу. Јоксим А. Стојановић, тежак из Ловаца, обешен је 3. децембра 1916. године од аустро-угарске власти у Јагодини.

Свакако, најкрвавији месец трогодишње окупације био је август 1916. године. Најпре су 10/23. августа по пресуди Војног суда обешени: Миладин Анђелковић, 38 година, Милосав Анђелковић, 24 године, Радослав Вељковић, 34 године и Веселин Радосављевић, 49 година, земљорадници из Пуношевића код Трстеника, Љубомир С. Вековац, 28 година и Обрен Егерић, 33 године, земљорадници из Риђевшнице код Трстеника.⁴¹

У првом броју *Amts-Blatt-a-Službenog lista Okružnog zapovedništva u Kruševcu* од 15. августа 1916. године, објављена је пресуда над наведеним лицима зато што су убили почетком године једног аустријског војника, а затим су убили сељаке Ракића Петровића и Радомира Кљајића „који су по службеној задаћи тражили несталиг војника, били осуђени на смрт вешалима, која је осуда дне 23. августа 1916. у Јагодини извршена“.

На овом месту пренећу део из изванредне књиге Др Томе Миленковића⁴² *Трстеник и околина у Првом светском рату*, који је детаљно испитао и истраживао наведени случај.

„Пред војним (преким) судом у Јагодини током окупације вођено је на стотине важних судских процеса, међу њима и десетак људима из трстеничког краја и ни за један од њих у Историјском архиву у Јагодини није сачуван ниједан папирић.

⁴¹На основу пронађене фотографије, снимљене у току егзекуције, пронађене у цепу заробљеног аустроугарског официра и упоредних података из матичне књиге умрлих за 10. август 1916. године, идентификоване су особе на слици.

⁴²Тома Миленковић (Чанри, Трстеник, 12. јануар 1935-Београд, 7. мај 2018) био је српски историчар, доктор историјских наука, научни саветник у Институту за савремену историју у Београду. Основну школу завршио је у родном месту, ниже разреде гимназије у Трстенику, а Учитељску школу у Крагујевцу 1952. године. Радио је као учитељ у селима Штавичког среза – Тутин у периоду 1952-1955. На групу за историју Филозофског факултета у Београду уписао се 1955, а дипломирао 1959. године. Од 1960. је радио у Одељењу за историјске науке Института друштвених наука, а од 1969. до пензионисања 1999. у Институту за савремену историју у Београду. Прошао је природан научни пут од асистента до научног саветника 1982. Докторирао је 1972. са тезом Социјалистичка партија Југославије 1921-1929. Бавио се историјом Југославије између два светска рата, а из те области већу пажњу је поклањао радничком покрету, аграрној реформи, радничком законодавству, државним границама Краљевине СХС, као и руској и бугарској емиграцији у Југославији. Објавио је 12 монографија, пет томова историјских извора и више од 90 студија, прилога, чланака, приказа и критика. https://sr.wikipedia.org/wiki/Тома_Миленковић.

СРБИ!

Принуђене непријатељским понашањем вашег краља и ваше владе, ушле су савезничке војске Немачког Царства, Аустро-Угарске и Бугарске, у вашу земљу. Српска војска је потучена. Београд, Шабац, Ваљево, Ужице, Чачак, Краљево, Крагујевац, Јагодина, Неготин, Алексинац, Зајечар, Књажевац, Ниш, Лесковац, Врања, Скопље и Велес освојили смо; а приближујемо се Новом Пазару у Приштини. Борићемо се све дотле, докле год буду противу нас стајали и последњи остаци српске војске.

Ми се боримо само противу војске, а не противу српског народа.

Који се не противи савезничкој војсци, тога ће бити сачувани и живот и имање.

С тога вас позивам, да се вратите својим домовима и да се одате вашем занимању покуравајући се наредбама војених заповедника, којима се имате драговољно да потчините, те да може у земљи опет настати мир, после дугих ратних патњи и недаћа. Тада ћемо и ми бити кадри, да вам помогнемо, да се вратите у пређашње благостање а покушаћемо да вам се накнаде губитци, претрпљени без ваше кривице.

У Крагујевцу, новембра 1915.

МАКЕНЗЕН,

генерал-фелдмаршал и врховни заповедник
савезничких армија Немачког Царства, Аустро-
Угарске и Бугарске.

Објава, новембар 1915.

У недостатку извора првог реда историчари су дужни да се испомажу другим изворима, па и непоузданим сећањима (друго и треће колено) и свих других људи који о тим дешавањима имају било каквих сазнања, 90 година после догађаја. Да би се прибавиле такве мрвице, морало се ићи на терен, не би ли се од потомака актера збивања и осталих радозналих, обавештених и памтивљих људи сазнало о чему је реч. Писац ових редова је прво настојао да до обавештења дође преко својих познаника и пријатеља из Риђевштице, али није имао велике користи. Због тога је 24. августа 2006. године ишао у Риђевштицу и провео цео дан у трагању (Пуношевићи су заселак Риђевштице, најјужније насеље у трстеничком срезу). Препешачио је више од 10 км, јер се у све делове села не може стићи аутомобилом. Риђевштица и Пуношевићи су типична брдско-планинска села, са групама кућа и засецима расутих на великом простору и представљају идеалан терен за герилски начин ратовања. Пуношевићи су географско потпуно одвојени од Риђевштице, удаљени 2 км. Разговарано је са десетак људи и жена. Половина од њих је стара између 90 и 100 година. Није се много сазнало. Неки од анкетираних су посенили и ничег се не сећају, други слабо чују па је немогуће са њима успоставити контакт, трећи, по казивању својих старијих, знају да су неког њиховог претка Аустријанци обесили у Јагодини, а четврти, да је обешени деда или прадеда неког савременика.

После свих напора, писац ових редова дошао је до следећих обавештења: У зиму 1915-1916 и пролеће 1916. у Бићанима, засеку Риђевштице, биваковала је једна омања аустроугарска војна јединица у импровизованом логору. Покривала је релативно ретко насељен и теже приступачан планински терен југоисточног дела трстеничког среза и североисточни део среза Александровац, који је био удаљен од свих жандармеријских станица и постаја, па због тога слабо или никако контролисан.

Почетком 1916. године вишечлана патрола ове јединице наишла је у фамилији Егерића у Риђевштици на казан за печење ракије и људе око њега. Казан је свакако био старински, гломазан и непокретан, са великом табарком од дрвених дуга и поклопцем за казан, такође од дуга. Место где се казан и поклопац спајају премазано је дебелим слојем блата, да се ту не би губила испарења из казана. Ако у патроли није било људи из Босне, за све остале затечени призор био је нешто сасвим ново. Већина војника никад није видела

казан за печење ракије, нити је знала како се то ради и није окусила ракију. Не знајући какве последице може да произведе пијење (још ако је у питању првенац), један од њих (Аустријанац по народности) није био умерен (могуће је да су га присутни мештани претерано нудили), па се тотално напио. Другови из патроле нису могли или нису хтели да га носе и, не слутећи ништа лоше, оставили су га да преноћи, испава се и истрезни и сутра сам да се врати у јединицу. Међутим, тако нису мислили мештани. По једној верзији, у току ноћи су га неки од поменутих осуђеника убили и закопали у удаљеној јарузи у најзападнијем делу села (према Бучју). То место и данас сељаци зову Швабина јаруга. По другој верзији, неки од сељана повели су пијаног „Швабу“ према поменутом логору у засеоку Бићани, успут га убили и закопали. (Могуће је да је дошло и до неког сукоба, па је убиство последица?) Нама се ова верзија, из више разлога (које не наводимо), чини логичнијом и уверљивијом. Учињено дело није нимало витешко, али убице су у аустроугарском војнику гледале крвног непријатеља, са којим су се до јуче борили на живот и на смрт и према њему су се понели као према непријатељу. На последице свога чина, изгледа, нису мислили.

То је све што се о овом догађају, мање-више поуздано зна. Када се војник сутрадан није вратио у јединицу, почела је дуго-трајна истрага и „крупко је почело да се одмотава“. И тада и касније сви окупаторски органи у истрази су користили сва средства, па и разне видове мучења ислеђиваних. Убијени сељаци Ракић Петровић и Радомир Кљајић „који су по службеној задаћи тражили несталиг војника“, вероватно су били кметови или неки други органи локалне власти, па су по тој линији морали да учествују у трагању. Вероватно су у потрази били много ревносни, па су их због тога њихови сусељани ликвидирали. Иначе, сви са којима је разговарано у Риђевштици и Пуношевићима слажу се у мишљењу да у та два места не постоји фамилија Кљајић, али постоји у суседном селу Срњане (срез Александравац). Шта је Кљајић тражио у Риђевштици? Додатну забуну у цео случај уноси чињеница што су четворица обешених родом из Пуношевића, доста удаљеног насеља, са слабом саобраћајном везом са Риђевштицом, а убиство аустријског војника се десило у Риђевштици. Каква је веза ту постојала?

Није познато како је протекло суђење поменутој шесторици пред судом у Јагодини, али је познат епилог. Према правним прописима онога времена, које је поштовала и окупаторска власт, осуђени

на смрт су имали право на исповест и причешће код свештеника своје вероисповести. То право је искористила и осуђена шесторка из Риђевштице и Пуношевића. Анђелковиће је исповедио, причестио и опевао Младен Вукићевић, свештеник старе цркве у Јагодини, за Вељковића и Радосављевића тај обред је обавио Сима Буквић, протојереј Округа брегалничког у Македонији, а за Егерића и Вечковца, месни парох Петар Петковић. Сахрањени су у порти старе цркве у Јагодини. У непознато време по завршетку Првог светског рата, посмртни остаци шесторице у Јагодини обешених пренети су у њихова родна села, сахрањени на месним гробљима и подигнути им споменици. И док се о истрази и суђењу шесторици из Риђевштице и Пуношевића ништа не зна, случајно је сачувана фотографија чина њиховог вешања.⁴³

Током 1917. године бележим само четири стрељања: 3. марта стрељан је Светислав Радосављевић, 30 година, из Колара; 3. јула Богдан Шарчевић, 26 година, из Мишевића и 6. септембра Станимир Живковић, 45 година, из Тоболца код Трстеника и Милован Симонић, 45 година из Новог Села код Трстеника, “притвореници код *berzik komande* у Јагодини”.⁴⁴

Док су ранијих година стрељани и вешани сељаци углавном из крушевачког краја, током 1918. године највише су настрадали сељаци из јагодинског среза. Бележим:

22. марта стрељани су Никола Здравковић, 72 године, из Д. Штипља и Сретен Јанковић из Црнча;

⁴³ Фотографија (у форми поштанске дописнице) пронађена је код немачког потпоручника погинулог на Солунском фронту почетком 1917. (*Родолф Арчибалд Рајс о злочинима Аустроугара-Бугара-Немаца у Србији 1914—1918.* - Изабрани радови, приредили Милоје Пршић, Слађана Бојковић), Београд 1997, 250). Доспела је у приватну збирку пасионираног колекционара старина из Јагодине, а одатле у Завичајни музеј Јагодине. (Усмено обавештење о изложеном добијено је од Д. Дедића, на чему му захваљујемо). Објавио је Драгослав Дедић као илустрацију свог рада: *Окупација Јагодине 1915—1918. године* (у: Корени, бр. 1, Јагодина 2003, 104), без обавештења шта представља. Дедић је у свом раду, на основу протокола умрлих старе цркве у Јагодини, дао списак свих стрељаних и обешених у Јагодини током окупације, са обавештењем када је егzekуција извршена (стр. 104). Из списка се види да су у једном дану стрељани или вешани обично по један, два и највише три осуђеника. Једино је 10/23. августа 1916. обешено њих шесторо. На основу те чињенице закључујемо да је на фотографији реч о шесторици обешених из Риђевштице и Пуношевића. Тома Миленковић, *Трстеник и околна у Првом светском рату*, Београд, 2007, 273-275. Фотографију сам објавио у I тому едиције *Јагодина и јагодински срез у Првом светском рату*, Историјски архив Јагодина, 2022, 274.

⁴⁴ Протокол умрлих Старе цркве.

5. априла обешен је: Ђуро Годоровић, 41 година, из Јовца и
14. маја, Христивоје Јевтић, 40 година, из Стопање⁴⁵;

25. јула, стрељани су као таоци: Љубица Павловић, 45 година, из Лозовика, Стана Јанићијевић, 60 година, из Црнча и Ранђел Јанковић, 70 година, из Црнча.

Сутрадан је, по пресуди преког суда, обешен Милен Милић, 32 године, из Урсула. Сви су се исповедили пре смрти а опело над њиховим гробовима на јагодинском гробљу извршио је свештеник Радивоје Јосић.⁴⁶

Још једна од војних мера сигурности окупационе власти, која по својој суштини није била казнена, већ више превентивна, била је интернирање мушког дела становништва. Циљ је био да се сви људи, способни да носе оружје (од 17 до 50 година) уклоне, чиме би се остварили далекосежни планови о физичком уништењу српског народа и овладавању на овим просторима.⁴⁷ Спискови су рађени су у периоду јули–септембар 1916. године, врло педантно, и дају нам могућност да сазнамо читав низ података: време и укупан број интернираних, назив округа, среза и општине, име и презиме интернираног, улицу и број, старост, вероисповест и занимање.

Један од најтрагичнијих догађаја у току окупације у јагодинском срезу догодио се у селу Јовцу. Половином октобра 1916. године једна жандармска коњичка патрола свратила је на конак у једну кућу која, је бројала преко двадесет задругара. Да би сместили коње, они су из веће зграде избацили чељад у двориште, а они се сместе у другу зграду. Затражили су ракију и вечеру, а када су се добро испонапијали, почели су да нападају децу. Домаћини су их молили да поштеде чељад, али их је то још више распаљивало. Две девојчице, од по четрнаест година, близнакиње, пале су им у очи, и они као хијене навалише на њих. Родитељи су само тупо гледали крвнике... Када су се уморили затражили су постељу. Домаћин их смести, а онда је дуго седео и размишљао. Најзад се диже, узнемирен, прекрсти се и прошапта: „Опрости Боже! Ово учиних да казним грех и сперем љагу с образа. Нека буде шта било. Учиних, не кајем

⁴⁵ Види Животије Живановић, *Стопањски хајдуци*, Зборник радова, 161-165.

⁴⁶ Протокол умрлих Старе цркве.

⁴⁷ Владимир Стојанчевић, *Српски цивилини интернирци у Аустро-Угарској*, Историјски часопис XXII, 1975, 150. Љубодраг Поповић, *Српски интернирци у логорима Аустро-Угарске 1916. године*, Србија 1916. године, Зборник радова, књига 5, 1986, 310, 311.

се... “ Сутрадан, када је наишла друга патрола, и видела шта се догодило, побеснела је, повадила пиштоље и почела убијати све од реда. Обешчашћену децу повешаше на дуд, неке жене о стреје, све запалише, а три жене и још три мушкараца, са домаћином четири човека, спроведоше у Јагодину. Истога дана по пресуди Преког суда сво седморо су осуђени на смрт стрељањем испод Ђурђевог брда.

По граду су војници демонстрирали силу, вичући: „Доле српски вандале! Треба те *барбаре* побити да им се затре име и траг!“

Народ по Јагодини се склањао и крио, али шпијуна је било на све стране. Похватао је и одмах интернирано преко 150 људи.⁴⁸

Тачније, према Списку интернираних градске општине Јагодине, укупно је 175 људи похватао и послато у логоре: Градинг и Ашах у Аустрији, Болдогасоњ, Неђминдер, Матхаузен и Гиор у Мађарској, Браунау у Чешкој и Ландау и Шемниц у Немачкој.⁴⁹

У периоду јули – септембар 1916. године укупно је из јагодинског среза интернирана 931 особа.⁵⁰

Основни и најбруталнији облик експлоатације радне снаге преосталог становништва било је масовно кулучење. Генерални војни гувернер гроф Салис-Севис прогласио је 15. августа 1916. године *Уредбу о кулучењу*. Чланом бр. 1 ове Уредбе овлашћује се војна управа Гувернмана и окружна заповедништва: „да цивилно становништво окупираног подручја Србије употребе за кулучење“. Под обавезу кулучења потпадали су сви мушкарци од 16 до 60 година и жене од 16 до 50 година. Изузети су они српски грађани који су се налазили у служби војне управе. Кулук је за појединце могао трајати највише 6 дана у години, за запрете 5 дана. Ако се на кулук иде до 15 км далеко од куће, онда се власник брине о својој исхрани и исхрани стоке. Ако се иде даље од 15 км, кулучар храну

⁴⁸ Илија Станојевић, *Под непријатељем за време светскога рата*, у: *Голгота и васкрс Србије*, приредили Силвија Ђурић и Видосав Стевановић, Београд, 1986, 611. Ово је једини забележени извор о овом гнусном чину. У МК умрлих јовачке цркве за наведени период нема уписа страдалих (осим једног случаја, Петрије, 58 година, жене Михајла Ивановића, Циганина из Мале Трешњевице, која је 14. новембра 1916. године убијена из пушке, пре пола ноћи). Контактима са мештанима из Јовца и обилазак сеоског гробља нису нам помогли да сазнамо више података, тако да овај случај остаје неразјашњен.

⁴⁹ ЗМЈ, Фонд 3, Кутија Први светски рат, 1-2.

⁵⁰ АС, ВГГ XIX, 15 и 58, 19-15. Масовна интернирања грађана Србије извршена су у четири таласа: у јесен и зиму 1915/1916. године, након коначне окупације Србије; у лето 1916. поводом ступања Румуније у рат; у пролеће 1917. због Топличког устанка и пред ослобођење Србије у јесен 1918.

добија од државе. Власт их користи приликом оправке и изградње путева и железница и њихово одржавање, за изградњу водених путева, за отклањање штете од поплава, „при обављању пољопривредних, шумских и рударских радова“ и на имањима која је окупациона власт „узела под своју управу“.

Окружна команда у Крушевцу је наложила свим припадајућим општинама и срезовима да на свом подручју „саставе спискове особа које су обавезне на кулук, као и оних који имају кола и вучну стоку“. Спискове доставити командама среза. До краја године требало је откулучити 6, односно 5 прописаних дана (у пракси се дешавало да су и људи и стока коришћени и чешће и дуже од прописаног).⁵¹

И поред унапред склопљеног договора да пљачке неће бити, аустро-угарска војска је пљачкала систематски, и дању и ноћу. Дању, под изговором да се тражи оружје, а ноћу, подмукло, под окриљем мрака. Стока, храна и оруђе, које је окупатор затекао по кућама Срба, немилице су отимани. О томе Драгиша Лапчевић пише: „Чим је непријатељ ушао у земљу, сместа је укинуо све новчане заводе, пољопривредне станице, воћне и виноградарске расаднике, а њихову имовину, која је износила стотине милиона у злату, просто је опљачкао и оставио без игде ичега. Приватним је лицима опљачкао њихову имовину: вршилице, плугове, дрљаче, тријере и ветрењаче... Затим је покупљена вуна из постељних ствари а она је у нашој земљи била у душецима и јастуцима у огромној количини. Потом су покупљени сви судови од бакра и месинга, којих је у нашем народу била огромна количина, јер их је и најсиромашнији човек чувао још од Турака и принављао. Опљачкан до голе коже народ је ишао сав у крпама, а кад су и оне спале, почео се одевати не више вуненом одећом већ изатканим од хладне конопље и још хладније коприве!“

„Уз пљачку за рачун своје државе аустроугарски официри су пљачкали и за свој рачун, по варошким кућама сав финији намештај и све финије ствари. Један је официр придигао оргиналну хрисовуљу цар Душанову коју је као ремек-делу чувао један наш историк.“

⁵¹У вези са кулуком *Београдске новине* су средином 1918. године најавиле да ће започети са: „смотром (пописом) цјелокупног мушког пучанства у Србији од 17. до навршене 55. године живота“. *Београдске новине*, 14. јул 1918.

На мети окупатора, пише Лапчевић, нашла се и народна храна: испразнио је све приватне житнице и кошеве, чак и необран кукуруз с приватних њива кулаком обрао.

„И све као ратни плен одвукао, мада приватна имовина не може бити ратни плен... Ако би који сопственик што приметио, тај је био тучен, затваран и интерниран. Тако дигнуте хране, приватне имовине, чини вредност читаве милијарде. Животне намирнице су за време окупације постигле цену каква се нигде не памти. Те су цене артиклима које су од окупатора биле монополисане искључиво за његов рачун. Такви су артикли, на пример брашно, које се могло само кријумчарски продавати, млеко које се није могло купити ни за ма колике паре (све је било монополисано за официрске менаже, а кријумчарити се није могло те су болесници и деца листом пропадали), маст која је такође кријумчарена и достигала високу цену.“

Сточни фонд, углавно свиње, су покупљене већ приликом надирања окупаторске војске и отеране у Немачку, Аустроугарску и Бугарску:

Првих дана војничког наступања преко Саве и Дунава донео је „Vorwats“ радосну вест: да је у Берлин и Минхен дотерано 7000 сасвим дебелих, зрелих свиња из Србије. После је непрестано трајао транспорт, све док готово све свиње нису покупљене... Говеда су такође покупљена, особито гојазна и крупна, па су после подбирана чак и ситна. На овце су окупатори особито били алави: осим меса с оваца су добијали вуну и кожу. Где су могли покупили су све овце, па готово све козе... Треба додати да су и све коње покупили, па су престареле и немоћне клали за храну становништву, које иначе сматра за поган коњско месо. Осим тога, реквирирана је била сва ракија, све вино, све воће, па и бачве и бурад за примање ракије и вина. Реквизиција никоме ништа није плаћала, нити су какве признанице издаване.⁵²

Тешко су страдали и делови Србије који су били под бугарском окупацијом, нарочито села код Ћуприје, Сење, Исаково и Вирине. Непознат је број ратних заробљеника у овом делу окупационе управе.

Шуме у јагодинском срезу су немилосрдно сечене и експлоатисане, и то: око Јошаничког Прњавора, Мишевића и Сиоковца. До

⁵² Драгиша Лапчевић, *Окупација*, Београд, 1922.

избијања рата Липар је био обрастао старом и огромном шумом, али је она у време окупације до темеља посечена. Нове Уредбе о забрани слободне куповине и продаје брашна, меса, шећера, петролеја, соли, масти, сланине, жита и др. довеле су до тога да чувена јагодинска пијаца потпуно замре. Али, жене из околних села су, и поред забрана, тајно продавале или трампиле робу.

Ради рационализације исхране у Службеном гласнику од 15. октобра 1916. године утврђена су три безмесна дана (понедељак, среда и петак). Следовања хране су ограничена: одрасли, преко 14 година, добијали су 120гр меса дневно, а деца, од 5-14 година 80гр.

Сељаци и сељанке из среза, који су одувек хранили Јагодинце, и поред строгих забрана и претњи смртном казном, доносили су своје пољопривредне производе у град. Истовремено су набављали потребне намирнице. Све се то одвијало трапом или преко црне берзе.

Живот градске породице био је сведен на свакодневну борбу за очување голе егзистенције. Несташица основних животних намирница, гардеробе, дрва за огрев, обичне игле и конца и шибица довели су до тога да је градско становништво „једва састављало крај са крајем“. Варошко становништво је строго чувало гардеробу и носило оно што му се затекло из периода пре рата. Млађи су „наслеђивали“ одећу старијих. Када се одећа и обућа похабају или поцепају, крпљени су. „Лепљене“ су закрпа на закрпу, тако да се на крају није знало од којег је материјала дати комад гардеробе. Уместо правих ципела ношене су „ципеле“ са дрвеним „ђоном“, тј. на дрвени „ђон“ је накивано лице од старих ципела. Операција је понављана све док се кожно лице ципеле не би распало.

За разлику од градског (варошког) становништва карактеристика свакодневнице на селу у овом периоду су скромне куће, скромна исхрана, лоше здравствене прилике, било каква одећа и друштвени живот који се свео на слављење слава и сеоских светковина. Сеоска породица се бавила земљорадњом или сточарством, али у току Првог свјетског рата долази до процеса стагнације ових занимања што доводи до разних последица које ће након завршетка ратних дејстава тек избити на видело. Дуго чувани традиционални

начин живота жене на селу битно ће се променити. Жене постају носиоци домаћинства и на селу и у граду.⁵³

Село се боље сналазило у немаштини. Оно до рата још није постало потпуни потрошач индустријских и занатских производа. Куповало је само оно што је морало, а највећи део потреба подмиривало је из кућне радиности. На селу су и даље сејали лан и конопљу. Прерадом влакана тих биљака добијала се пређа, од које је потом ткано платно, које је имало широку примену. Од њега су израђиване све постељне ствари, а кројењем и шивењем (све у домаћој радиности) добијане су све врсте веша. Од ланених и конопљаних производа сеоске девојке су спремале и свадбене дарове. Ни зимска одећа није била велики проблем. Како је окупатор реквирирао све расположиве количине вуне, власници су морали да је крију, илегално уређују, ткају сукно и од њега израђују одећу, плету цемпере, чарапе, шалчиће и остало. Ни несташица боје није био нерешив проблем. У недостатку „фабричких” боја коришћена су приручна средства од различитих биљака. Све речено могле су себи да обезбеде боље стојеће породице. Сиротиња је ишла скоро гола. Због недостатка одеће многе сеоске жене и девојке нису могле да излазе на пољске радове. Биле су принуђене да се крију од пролазника. Релативно лако је превазиђен и недостатак обуће. Народ са села је одвајкада лети ишао бос. За зиму су (у кућној радиности) тајно (јер је окупатор реквирирао и кожу) израђивани опанци од пресне, нештављене говеђе, коњске или свињске коже. Таква обућа није била ни практична ни удобна (ноге су такорећи непрекидно мокре), али боље није било. Међутим, окупатор је покупио највећи део крупне и ситне стоке, тако да ни пресне сточне коже није било. Сиромашни и многи средње стојећи сељаци ни пре рата нису били у могућности да једном годишње закољу крупнији комад стоке и тако се за дуже време снабдеју месом и кожом, За време окупације то је постало немогуће.⁵⁴

⁵³ Положај жене на селу карактерисала је њена општа непросвећеност и потпуна понизност и потчињеност мушкарцу. Карактеристика ратних околности је и појава “раних” и “дивљих” бракова. Интересантно је да је постојала крајња доб када су се младенци могли венчавати. Појава псовања и пушења цигарета постало је одлика жена у току Првог светског рата у Србији. У градској породици је дошло до промене у улози жене која је преузела мушке послове и обавезе. У граду је било присутно склапање бракова између домаћег становништва и припадника аустро-угарске војске. Однос и разлике између мушког и женског детета су видне. Божица Младеновић, *Породица у Србији у Првом светском рату*, Историјски институт, Београд, 2006.

⁵⁴ Божица Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији од 1916 до 1918. године*, Београд, 2000, 49.

Разлика између села и града видна је и у здравственој култури. У градовима је за разлику од села здравствена заштита спроведена у разним здравственим установама: болницама, амбулантама и приватним лекарским ординацијама. Лекови неопходни током терапије набављани су у апотекама. Апотеке су биле под управом Санитетског одељења Гувернмана. Од 55 апотека, колико је пре рата постојало у аустроугарској окупационој зони, рад није обновило 36. Ранији власници апотека су делом били у избеглиштву, а делом у интернацији. Стога је војна управа 2. фебруара 1916. донела одлуку о преузимању апотека без власника.

У градовима, окружним и среским местима, као и у бањама и лечилиштима, постојале су болнице за цивиле и војнике. Војне болнице настале су углавном тако што су српске цивилне болнице проглашаване за војне. У 1916. години болнице нису постојале ни у свим окружним центрима. Радиле су болнице у Београду, Чачку, Ивањици, Краљеву, Рашкој, Горњем Милановцу, Аранђеловцу, Тополи, Крагујевцу, Брусу, Јагодини, Крушевцу, Шапцу, Пожеги, Ужицу, Ваљево, Новом Пазару, Косовској Митровици и Пријепољу. Понекад је део зграде војне болнице са неколико соба уступан за лечење цивилног становништва. Болничко лечење коштало је 3 круне дневно. Уколико болесник или његова родбина нису имали довољно новца за лечење, плаћала је општина у којој је живео или надлежна окружна команда. Ради лечења, становништво је плаћало посебну таксу за негу и заштиту. У болницама је вођена евиденција болесника ради наплаћивања лечења, са подацима о имену, занимању и старости болесника, имену и занимању родитеља или супруга, трајању и цени болничког лечења. Болничке трошкове требало је надокнадити у року од осам до десет дана. Када је требало примити цивиле, из болница су често апеловали да се упућују само најтежи случајеви. Ово открива да су болнице биле у тешкој финансијској ситуацији и да су трошкови болничког лечења били много већи од вредности која је наплаћивана корисницима услуга. Мали број из масе окупираног становништва имао је довољно новца за болничко лечење. Због тога су кривили окупациону власт да је лицемерна, а један савремени сведок је сматрао да је „болница ту више ради угледа него ради искрености“, јер су лечили људе које су „за сваку трицу“ могли убити, а да је такво лечење „само један начин убијања, хуманији“. У већим градским насељима, која су била седишта округа и срезова, радиле су амбуланте, чији су рад дотирале општине. Сиромашно становништво лечено је бесплатно у општин-

ским амбулантама. Већина припадника ранијег средњег слоја, који су у рату осиромашили, није имала довољно новца да би могла платити амбулантно лечење. Отуда је окупациона власт намеравала да и овој групи људи омогући бесплатно лечење

У Директивама за политичку управу на простору Војно-генералног гувернмана у Србији детаљно је одређено ко може бити лекар. У војним болницама радили су аустроугарски војни лекари, а у цивилним, по правилу, српски лекари, под контролом аустроугарских колега. У Директивама је одређено да у сваком граду који је био седиште округа, постоји окружни лекар, а у седиштима средња срески лекар.

Због алармантне здравствене ситуације у јесен 1915. године, окупатори су почели да предузимају мере ради сузбијања разних болести. Војна власт је наредила да се одштапају плакати, којима је становницима објашњено какве мере треба да предузима ради предупредивања болести.⁵⁵ Друга мера била је постепено увођење вакцине против одређених болести. И поред свега учињеног, до видљивијих резултата у заштити здравља становништва дошло је тек половином 1916. године.⁵⁶

Окупациона управа се трудила да на сваки могући начин отежа живот становништву, које ионако није имало ни основних средстава за нормалан живот. Да би се постигао успех у томе, било је потребно да се систематски, одређеним редоследом преоријентише привредни живот у окупираним крајевима, истовремено са организацијом и у осталим областима управе, у здравству, школству и финансијама.

Организација и деловање окупационе управе треба да теку овим редом:

⁵⁵ Наредбом од 19. фебруара 1916. о отклањању и сузбијању заразних болести одређене су болести које су се обавезно морале пријавити надлежним органима власти. То су биле колера азијатска, трбушни тифус, срдобоља, пегавца, повратна грозница, богиње, шарлах, дифтерија, епидемично кочење врата, лепра, грозница после порођаја, египатско запаљење очију (трахом), беснило или повреда од уједа бесом оболелих или сумњивих животиња. У наредби, коју је потписао генерални гувернер Салис-Севис, било је наглашено: „Ако се каква болест, која у првом одсеку није назначена, појави под знацима и околностима који изазивају страховање да се она може ширити на описан начин и у већем обиму, може војна губернија наредбом такву болест подвргнути дужности пријаве за одређено време иза одређене болести“ (*Zbornik zakona i naredaba c. i k. Vojne uprave u Srbiji, Beograd 1918*).

⁵⁶ Божица Младеновић, *Здравствене прилике у окупираној Србији 1915-1918.*, <https://www.rastko.rs/cms/files/books/4af095466ce40.pdf>.

1. Све нађене залихе у земљи без изузетка пренети у Немачку и остале савезничке силе.

2. Нову жетву осигурати, а потом организовати поновну обраду поља.

3. Добровољно, а по потреби и силом - натерати становништво да обради земљу ради коришћења потпуног капацитета.

4. Детаљно претрести целу земљу да би се откриле све залихе намирница и сировина за даљу употребу у позадини ратне силе.

5. Преобратити фабрике и радионице за производњу ратних потреба.

6. Редовно снабдевати тим потребама трупе на фронту и посаду у окупираној земљи.

7. Увести ново средство плаћања.

8. Вишак нађених намирница разделити и савезницима.

9. Тражити ствари од вредности и прибављати их: злато, племените метале, а плаћање у трговини превести на папирни новац.

10. Увести систем поделе животних намирница становништву, служећи сеследећим методама:

а) ограничење и строга рационализација домаће потрошње,

б) реквизиција и узапћење свих врста,

в) одузимање на бази добровољне предаје,

г) концесионирање и монополисање појединих привредних добара.⁵⁷

Осим јагодинске пиваре, која је радила током целог рата, сви остали привредни објекти су тешко страдали. Чувена јагодинска пивара, која се ослањала на богата села из среза, потпуно је замрла.⁵⁸

⁵⁷ Даница Милић, *Привреда и финансије у рату 1914-1915*.

⁵⁸ Привреда у Србији током само неколико година прошла је кроз три фазе трансформације: ратну привреду, у балканским ратовима 1912-1913, затим мирнодопску обнову, током осам месеци 1914. године, па ратну привреду током 1914-1915, све до непријатељског окупирања. Тада се јавља нова организација ратне привреде окренута потребама непријатеља, односно Централних сила, почевши од јесени 1915. до јесени 1918. године, када настаје нова фаза обнове ратом опустошене српске народне привреде. Даница Милић, *Привредни систем у окупираној Србији*, Историјски институт, Зборник радова, *Србија 1916. године*, Београд, 1897.

ОБЈАВА.

Бесправно добављање или држање државних ствари у последње је време све чешће предмет казних расправа против грађанских лица код војног суда. Грађанство се најозбиљније опомиње, да не узима и не купује никакву државну ствар (војничко одело или поједине врсте опреме), ако за то у појединим изузетним случајевима не изађе јавна, прописно објављена понуда.

Ко неће да се изложи опасности, да искуси потпуну строгост закона, тај ће одбити сваку понуду за куповину оних предмета, за које се може помислити, да су државни, и то чак и онда, кад би га продавалац уверавао, да је понуђена ствар лично његова.

Против продавцаца и купаца поступиће се непошtedно са потпуном строгошћу у смислу вредних прописа војно-казненог закона.

Па и противу оних грађанских лица, које такве ствари приме само на чување, предузеће се судско ислеђење.

Das k. u. k. Kreiskommando.

Објава, 12. јун 1918.

Привредни живот у ВГГ надгледало је Привредно одељење, подељено на пет одсека: Пољопривредна група, Централа за искоришћавање жетве, Шумарска дирекција, Група занатства и Статистичка канцеларија.

Током 1916. године цео Гувернман је испарцелисан и прекривен мрежом пољопривредних станица. Њихов задатак је био да на својој територији воде бригу о свим пољопривредним пословима, да организују пољопривредну производњу и њено искоришћавање на најрационалнији начин и сл. Пољопривредне станице су прво успостављене у седиштима округа, а затим су се шириле на срезове и привредне центре. У Округу Крушевац до краја 1916. такве станице су формиране у Крушевцу, Варварину, Јагодина и Јошаници.

Пољопривредна станица (расадник) у Јагодина користила је бесплатну радну снагу (кулук) из ближе и даље околине, али о томе нису сачувани подаци, јер, неко је морао да сеје, сади, окопава, плеви и бере плодове, а тај неко сигурно није био окупатор.

Најпречи задатак Привредног одељења била је пролећна сетва. Неконтролисано пљачкање свега и свачега по Србији крајем 1915. и првих месеци 1916, довело је до тога да није било довољно радне снаге, теглеће стоке, алата и пољопривредних справа, семена. Једна од првих мера окупационих власти, у циљу постигнућа већих приноса, била је усмерена на модернизацију пољопривредне производње. Набављане су нове пољопривредне машине и алати из Аустроугарске и Немачке. Становништву су подељене стотине мотика, лопата, будака, ашова и десетине парних плугова и других пољопривредних машина, затим семе за сетву, укључујући и семе од различитих врста поврћа, па и оног које дотад није гајено у Србији, Међутим, све је то било кап у мору потреба. Обновљен је рад пољопривредне школе у Топчидеру, максимално је коришћена расположива радна снага (жене, недорасла деца, стари, ратни заробљеници, интернирци и у мањој мери окупаторови војници). У пролеће 1916, сељацима је подељена семенска пшеница у вредности 500.000 круна. Организована је обрада запустеле земље и земље чији власници нису били у стању сами да је обраде. Захваљујући свим тим напорима у пролеће 1916. у Гувернману је засејано око 60% од уобичајене површине. У Крушевачком округу засејано је: пшенице 7.186 хектара, ражи 877, јечма 3.279, овса 2.449 и кукуруза 39.219 хектара.

Пред жетву су извршене опсежне техничке и организационе припреме. Техничко одељење Привредног одсека било је принуђено

да организује поправку 600 вршалица и локомотива или да набави резервне делове за њих. Обезбеђене су велике количине бензина, нафте, петролеја и разних врста машинских уља, којих иначе није било у слободној продаји.

Жетва је у Србији 1916. била сиромашна, не само услед мање засејаних површина, некавалитетне обраде земље, изостанка ђубрења, него и због суше. У нормалним приликама она не би могла да подмири ни потребе локалног становништва. Међутим, окупатор је имао друкчије планове. Дана 28. јуна 1916. издата је наредба ВГГ о жетви и откупу белих жита у Гувернману. „Свака [приватна] трговина са житом забрањена је". Средином јуна од пољопривредних станица је тражено да на свим местима вршидбе имају своје представнике, који ће утврђивати количину овршене пшенице, а затим, према добијеном упутству, сваком произвођачу оставе припадајући део а остатак упуте депоу у Београду. Од произвођача су у природи скупо наплаћени сви раздељени алати, машине и семе. Нешто касније ти прописи су детаљније разрађени. Крајем јула 1916. Централа за искоришћавање жетве је тражила од свих окружних команди да онемогуће, тобожње, нагомилавање жита код произвођача, да спрече злоупотребе код продаје вишкова и да вишкове прикупљају за потребе аустроугарске војске. Упутствима је предвиђено да се произвођачу за наредну сетву остави на име семена по 170 килограма пшенице или ражи по хектару, 160 кг зимског јечма и 150 кг летњег јечма.

На основу овлашћења добијених 8. јуна 1916. од врховног заповедника аустроугарске војске, генерални гувернер Ремен је 25. августа прописао да је минимална количина за прехрану 400 грама пшенице, јечма или ражи дневно по члану домаћинства само за три месеца. Исто толико ће се оставити и од кукуруза, али за девет месеци. Све остало се морало предати окупатору по минималним ценама: 33 круне за 100 кг пшенице, 27 к, за 100 кг ражи, 26 к. за товар јечма и 25 к. за товар зоби (овса). Наведене цене су вределе само до краја новембра. За испоруку током децембра цена је умањивана за 10%, до краја јануара 1917. за 20% а за жита предата у фебруару и касније за 30%. Наведене цене су плаћане само за жито прве класе, а за оно лошије каквоће плаћано је још мање. И овом приликом су вршене масовне злоупотребе, само да би се произвођачима жита што мање платило.

Органи власти су предузимали различите мере да сачувају од народа откупљено (одузето) жито. Августа 1916. командант округа

Крушевац, пуковник Јамници, упозоравао је команданте срезова и жандармеријске станице и испоставе да им је „особита дужност” и да морају „све могуће употребити” да узапђено жито буде осигурано и под строгим контролом „да ниједно зрно у штету или непозване руке не стигне”. Иначе, жито из целог јагодинског среза предавано је у магацине на железничкој станици у Јагодини.

Берба кукуруза 1916. била је врло лоша, а када су сведени рачуни о расположивим количинама показало се да вишкова такорећи нема. Несташица је уплашила и сељаке који су предали мале количине у откуп. Власт је одмах посегла за новим мерама. Свакој општини је одређена квота житарица коју мора предати. Ако се та количина прикупи за првих 14 дана, „продавцима” следи премија, ако се испоручи током следећих 14 дана плаћа се по редовној цени, а ако се закасни или се не испоручи уопште, прелази се на принудне мере: реквизиције, прегресе од куће до куће и др. По начелу солидарног јемства, од најимућнијих у селу одузима се сав кукуруз, док се квота не испуни, а потом, по истом принципу, требало би сви у селу да поделе ризик и надокнаде оштећенима оно што су за испуњење сеоске квоте дали. У случају да сељак одбије давање за реквизицију или тражено сакрије следила је интернација. За казну, одузима му је стока и држана у запту све докле не испуни квоту, а ако то не учини, стока му се трајно одузима. Дакле, сви могу да изгубе, само је окупатору загарантован добитак.

Мере су ступиле на снагу 12. фебруара 1917. Следовање кукуруза за чланове домаћинства произвођача смањено је на 6 килограма месечно (200 грама дневно). Произвођачу је прво одвајана прописана количина кукуруза за наредну сетву, затим за сваког члана домаћинства по 6 килограма месечно, све преко тога је сматрано за вишак и морало се предати Централни за откуп жетве. За потказиваче, који окупаторској власти помогну да пронађе скривено жито, обећана је награда од 10 круна за сваких 100 пронађених килограма. Право на премију имали су и чланови надзорне службе и жандармерије, ангажовани у овој акцији.

Током јула и августа 1916. организоване су тзв. сабирне акције за сакупљање и откуп жетве белих жита и индустријског биља. Сви који су добили семенску пшеницу сада су морали да предају трећину сетвеног приноса. Крајем 1916. ВГГ је тражио од окружних команди да „предузму најенергичније мере” ради прикупљања и допреме кукуруза. Средином фебруара наредне године

Централа за искоришћавање жетве је објавила новелиране прописе о обавезној реквизицији кукуруза и количинама које се остављају произвођачима за семе и прехрану укућана.

Марта 1917. прикупљено и из ВГГ одаслано у Аустроугарску 32 вагона пшенице, 5 вагона овса, 1 вагон јечма, 107 вагона кукуруза у клипу и 255 вагона кукуруза у зрну. У извештају војног гувернера се даље каже да је резултат откупа у марту знатно бољи него у фебруару, али да укупан резултат није задовољавајући, јер су подбацили окрузи Крушевац и Крагујевац. Гувернер се надао да ће се енергичном реквизицијом обезбедити нове значајне количине житарица до краја јуна 1917.

Од јесени 1916. окупаторски органи су чинили још опсежније припреме за сваку наредну јесењу и пролећну сетву и жетву белих жита и бербу кукуруза. И овде су настојали да све контролишу, како би могли да врше што ефикаснију експлоатацију земље и становништва. Из објављеног извештаја *Привредно стање запосједнутих дијелова Србије 1916. године* произилази да је војна управа Гувернмана целе те године главну пажњу поклонила старању да што више земљишта буде обрађено. „Јесење обдјеловање изведено је свом одлучношћу.” Пшеницом је засејано 30—50% целокупног зиратног земљишта. Делатност пољопривредних станица се свела на организовање обраде државних и манастирских земљишта, као и земљишта чији су власници били одсутни или нису располагали људском и сточном радном снагом и оруђима за рад. У том циљу је масовно коришћено кулучење, мимо поменутих прописа. „Сви остали пољопривредници су, према потреби и принудним средствима приморани били да се лате рада и обраде своје зиратно земљиште”, каже се у извештају.

Ево како су те мере спровођене на терену. На основу наредбе ВГГ Окружна команда у Крушевцу је тек 9. децембра 1916. издала закаснелу наредбу у вези са обрадом земље. Њоме се тражи да се „што више пожуре са јесењом обрадом земље”, а председници општина да до 10. јануара 1917. поднесу писмене извештаје о обрађеном земљишту. Све земљиште предвиђено за пролећну сетву мора се одмах узорати, а најдаље до 15. јануара. Следи нејасна заповест да се сва радна стока сакупи у свакој општини, што би требало схватити да се у свакој општини мора сакупити сва радно способна стока и искористи за обраду земље. Прво се мора орати код оних који то нису у стању сами учинити. Следе претње санкцијама: ко из нехата

не обради земљу казниће сеса 2.000 круна глобе. За необрађено земљиште људи који немају радне снаге и радне стоке одговоран је председник општине и прети му казна од 2.000 круна. Властима је било стало да са наредбом буде упознат сваки пунолетни грађанин округа најдаље до 20. децембра 1916. године. За необјављивање наредбе председнику општине и његовим органима се претило сменом са положаја и интернирањем.

У последњој декади новембра 1916. јагодински срез су обилазиле комисије и од куће до куће пописивале колико домаћинство поседује земље, којом културом је она засејана или засађена (оранице, виногради, воћњаци, ливаде, шуме или баште), која површина земље је била обрађена 1915. и 1916. и која ће се обрадити наредне 1917. године (уз навођење културе), добијени приноси 1916. у пшеници, кукурузу, јечму, ражи, овсу, конопљи, лану, кромпиру, купусу, пасуљу луку и др. и које количине приноса су преостале из претходних године и сл. Дакле, циљ је био да се контролише и располаже сваким зрном плода. На основу добијених података, власти су слале сумаран извештај округу за цео срез.

Почетком 1918. године у Аустроугарској и Немачкој отежана је исхрана аустроугарске војске, због чега је могло да дође до бунта. Од првобитних 283 грама брашна по војнику дневно, следовање је смањено прво на 165 грама и на крају на 82,5 грама. Није било ни других намирница (нпр. пасуља), а још мање меса или нечега другог што би допунило исхрану. Дакле, и војска је гладовала.

У руководећим бечким круговима (и не само у њима), непрекидно је истицано да је неприродно да становништво побеђене и окупиране Србије боље живи и боље се храни од становништва земље победнице. Због тога је непрекидно вршен притисак да се у Србији повећава производња, појачава експлоатација и извоз у Аустрију, а тиме све више срозава стандард становништва Србије, па и његова исхрана.

Најопсежније припреме су вршене пред сетву и жетву 1918, а посебно у погледу обављања и контроле вршидбе. Још децембра 1917. издато је наређење о одузимању дреш машина (вршалица) од оних власника који су у рату, заробљеништву или интернацији и њихово стављање на располагање органима који ће обављати вршидбу. Циљ окупатора је био да оствари апсолутну контролу над радом вршалица, како би могао да контролише такоређи свако зрно пшенице. На тражење војних врхова, команда Источног корпуса је

21. марта 1918. известила надлежне да ће ставити на располагање војне одреде који ће учествовати у реквизирању пшенице, кукуруза и пасуља. Прављени су планови о распореду подофицира аустроугарске војске по окружним командама у циљу контроле жетве и вршидбе. Непосредно пред почегак вршидбе среске команде су овлашћене да одреде места на којима ће радити вршалице. Сваки произвођач је био дужан да своје жито дотера на одређено место, „гдје ће се вршидба предузети по одредбама војно-контролних органа.” Вршидба изван одређеног места строго је забрањена. Као награда за извршену вршидбу од власника је узимано 10% жита. За сваки прекршај наредбе предвиђене су казне од 2.000 круна и одузимање целокупног жита. Из Аустрије је послано 25 посебних група, а на терену су оформљене нове групе, на челу са војним старешинама. Ове групе су добиле специјалне задатке за праћење рада при свакој вршалици, о начину евидентирања постигнутих резултата вршидбе и даљем прослеђивању извештаја и рода. Над читавим радом надзор је вршила окружна команда, водећи рачуна о одговорности сваког појединца (почев од машинисте на вршалици) за тачност у обављању послова. Припадницима војске је стављено на знање „да ће свака попустљивост или неуредност при спровођењу ове ванредно важне дужности бити кажњавана најстрожијом мером.” Војни контролори код вршалица су задужени да сваке недеље извештавају о постигнутим резултатима. Дата су прецизна упутства како ће се радити на лицу места, почев од радног времена за вршалице, које је почињало у рану зору и трајало до сумрака, до припрема материјала за рад вршалица, да се у току вршидбе не би губило време и да би се што боље и брже радило.⁵⁹

Забрана окупљања више од 3 лица односила се и на верска окупљања. Са окупацијом Јагодине позатваране су све православне цркве. У Јагодини су постојале две цркве, Црква Архангела Михајла (стара) и Црква апостола Петра и Павла (нова) и 4 парохције, и то две у самом граду, рибарска и лаништанска. Нова црква је успевала да одржи своју службу све до новембра 1916. године, када сви црквени послови прелазе у надлежност старе цркве.

⁵⁹ Тома Миленковић, *Трстеник и околина...*, 194, 195, 198-207. Љубодраг Поповић, *Прилози за историју крушевачког краја у I светском рату*, Тематски зборник, *Крушевац и околина у Првом светском рату*, Велики Шиљеговац-Крушевац, 2018, 34-36.

На основу сачуваних матичних књига рођених, венчаних и умрлих за овај период, у беличком намесништву су парохије:

- багрданска, парох Петар М. Вучковић
- врановачка, парох Петар Ј. Лазаревић
- бунарска, парох Радоје Петровић
- глоговачка, парох Петар Коруновић
- драгоцвечка, парох Нићифор Јанковић (до новембра 1915. године - отишао са српском војском) и привремени свештеник, Максим Марковић
- јовачка, парох Јован Јовчић и Петар Д. Поповић
- лоћичка, парох Богољуб Јовичић
- милошевска, парох Јанко Михајловић
- јошаничка, старешина Гаврило Купусинац (отишао са српском војском). Од 20. октобра 1915. до 2. маја 1916. године старешина манастира је био јеромонах Доситеј Павловић. Као политички непоуздан, интерниран је 1916. године, а манастиром су управљали тутори: Теодосије Мијатовић, из Црнча, Михајло Давидовић и Димитрије Трифуновић.

За време балканских ратова школе су радиле нередовно, зато што је део учитеља био на фронту. Поједине зграде, а пре свега зграда основне школе у Јагодини, делимично су служиле за друге намене. Зграда школе у Јагодини служила је као магацин. Настава је релативно редовно настављена школске 1913- 1914. године, али је почетком Првог светског рата поново постала нередовна. После главног испита, јуна 1915. године, настава није ни обнављана. Учитељи из Јагодине су били, или у саставу војних јединица или на помоћним пословима у вароши, док су учитељице биле обавезне да помажу у лечењу рањеника у војној болници смештеној у згради Учитељске школе. Уласком непријатеља у Србију новембра 1915. године, потпуно су престале све школске активности.

Са припремама за обнављање рада основних школа, по наредби аустро-угарских власти, започето је јануара 1916. године. Тада су израђени планови за организовање основних школа у окупираној Србији. За управитеље школа предвиђени су официри, а као наставно особље подофицири неспособни за борбу. Марта месеца исте године окружним командама упућени су расписи о оснивању редовних основних школа. Тада је установљено звање окружног школског референта, а по срезовима среских референата. Трошкови

издржавања основних школа падали су на терет општина и округа. Организовањем основног школства требало је обезбедити што тељењије преваспитање деце. Међутим, настојање да се на овај начин организује основно школство и да се заведе обавезно школовање, није могло у потпуности да успе. Првенствено, због недостатка наставника, а и многи родитељи нису желели да пријаве децу за школу и крили су их на све могуће начине. Такође разлог слабог посећивања школе биле су ратне прилике, немаштина и велики број избеглица. Највећи број деце није могао да похађа школу, јер нису имали ни одећу ни обућу.

Школа у Јагодини отпочела је рад 13. априла 1916. године, као и основне школе у Багрдан-Вароши, Мишевићу, Белици, Деоници, Бунару, Драгоцвету, Јовцу, Главинцима, Трешњевици, Мајуру, Винорачи и Врановцу.

Маја 1916. године у Јагодинском школском срезу, на чијем челу се налазио Милан Дамјановић, за школу је дорасло 3.713 детета. На школу је чекало 2.312 дечака и 1.607 девојчица.

1. Варош Багрдан, село Багрдан, Доњи Рачник, Стрижило и Ловци – 287 детета: 188 дечака и 99 девојчица.

2. Белица, Лозовик и Мишевић 182 детета: 139 дечака и 43 девојчице.

3. Бунар, Шантаровац, Лукар и Врба - 306 детета: 142 дечака и 164 девојчице.

4. Деоница, Сиоковац, Вољавче и Јошанички Прњавор - 32 детета: 86 дечака и 46 девојчица.

5. Црнче и Каленовац - 73 детета: 47 дечака и 26 девојчица.

6. Драгоцвет, Међуреч, Шуљковац, Ковачевац и Трнава - 172 детета: 130 дечака и 42 девојчице.

7. Главинци, Коларе и Бресје - 101 дете: 61 дечак и 40 девојчица.

8. Ланиште, Рибник и Буковче - 225 детета: 142 дечака и 83 девојчице.

9. Јовац, Г. Јовац, Дворица, Рамново и Остриковац - 440 детета: 224 дечака и 216 девојчица.

10. Мајур - 271 дете: 139 дечака и 132 девојчице.

11. Лоћика, Беочић, Ивк. Прњавор, Драгошевац, Медојевац и Топола – 176 детета: 138 дечака и 38 девојчица.

12. Милошево - 148 детета: 102 дечака и 46 девојчица.
13. Мијатовец - 140 детета: 84 дечака и 56 девојчица.
14. Пањевац - 90 детета: 56 дечака и 34 девојчице.
15. Праћина и Ракитово - 210 детета: 115 дечака и 95 девојчица.
16. Трешњевица, Сињи Вир и Цигани - 228 детета: 112 дечака и 116 девојчица.
17. Рибаре - 130 детета: 77 дечака и 53 девојчице.
18. Винорача - 106 детета: 70 дечака и 36 девојчица.
19. Врановац, Г. Штипље, Д. Штипље и Г. Рачник - 297 детета: 155 дечака и 142 девојчице.
20. Јагодина - укупно 700 детета. Школу је похађало 250 дечака и 245 девојчица, а на школу је чекало 105 дечака и 100 девојчица.

Јула 1916. године Трешњевица, Сињи Вир и Цигани припали су школи у Јовцу. Истог месеца, школа у Багрдану имала је четири учионице и 0,30 хектара школске баште; школа у Бунару две учионице, пет соба за учитеље, једну ђачку собу; школа у Белици две учионице, три собе за учитеље и 0,10 хектара школске баште; за школу у Црнчу нема података; школа у Деоници две учионице, три собе за учитеље и 0,10 хектара школске баште; школа у Деоници две учионице, једну собу за учитеља, једну шталу и 0,10 хектара школске баште; школа у Драгоцвету две учионице, две собе за учитеља, једну шталу, једну зграду у дворишту и 0,20 хектара школске баште; школа у Главинцима две учионице, две собе за учитеља; школа у Јовцу четири учионице, 28 осталих просторија, 0,10 хектара школске баште; школа у Ланишта две учионице; школа у Лођики три учионице, четири собе за учитеље, 0,08 хектара школске баште; школа у Мајуру једна учионица, две собе за учитеља; школа у Милошеву две учионице, две собе за учитеље, 0,10 хектара школске баште; школа у Мијатовцу две учионице, 0,10 хектара школске баште; школа у Пањевцу једну учионицу; школа у Праћини једну учионицу, пет одељења за учитеља, 0,10 хектара школске баште; школа у Рибару две учионице, две собе за учитеље, 0,08 хектара школске баште; школа у Винорачи две учионице, четири одељења стана за учитеља, 0,30 хектара школске баште; школа у Врановцу две учионице, четири одељења учитељског стана, 0,05 хектара школске баште.

Септембра 1916. године у Јагодинском школском срезу је био исти број школа. Тада је за школу било дорасло укупно 4.414 детета, а школовало се 495 дечака и 495 девојчица. Ван школе остало је 2.312 дечака и 1.607 девојчица. Од 20 школских зграда, само је школска зграда у Јагодини била потпуна.

Априла 1917. године, од 559 детета школског узраста, школу у Јагодини је похађало 159 дечака и 169 девојчица. Школом није било обухваћено 135 дечака и 96 девојчица. Други и четврти разред, у којима је учило 211 ђака, од 1. априла 1916. године водио је Стефан Аугуст, а 117 ђака трећег разреда од 8. фебруара 1917. године учитељица Паула Диригл.

Маја 1917. године у Јагодини је школу похађало 232 дечака и 215 девојчица, а ван школе је остало 62 дечака и 50 девојчица. Тада је 89 ђака четвртог разреда водио Стефан Аугуст, 115 ђака трећег разреда Паула Диригл, 118 ђака другог разреда Тереза Суботичанец и 125 ђака првог разреда, од 2. јула 1916. године, Зорка Нетлиг.

У школама у Јагодинском школском срезу, због недостатка наставног кадра, није се настава одвијала редовно. Према окупационим властима, било је потребно да се, што је пре могуће, постави по један учитељ из војске, или, ако то није могуће, онда неку локалну поверљиву особу женског пола у општинама: Багрдан, Јовац, Бунар и Црнче, где је стационирана војска и жандармерија. Настава се, у складу са поделом, одржавала на отежани начин. Због великог броја деце само код једног наставника из редова војске, уведена је полудневна настава и то: дечаци су похађали сваког дана школу, а једног дана имали су полудневну наставу. Изузет је четврти разред, где су и дечаци и девојчице свакодневно пре подне, а сваког другог дана и поподне имали наставу. Пре подне учествовали су у настави веронауке, рачуна, писања и читања, а по подне имали су слободно певање, играње, а и друге слободне вежбе и марширање. Девојчице су похађале школу сваког другог дана и то полудневно по подне, и изучавале предмете: женски ручни рад, певање и играње.⁶⁰

Окупационе власти чиниле су све да омасове наставу у основној школи. Уследиле су многе претње родитељима, уколико њихова деца не би редовно похађала школу. Пре почетка наставе читана је молитва и изражавана захвалност аустријском цару. Наставни

⁶⁰Добривоје Јовановић, *Основне школе у беличком, левачком и темнићком срезу 1891-1918.*,416.

план окупационе власти одређивао је број часова и број предмета, онако како је требало најбрже извршити преваспитање деце. Исти број часова био је одређен за учење мађарског и немачког језика и математике. Смањен је број часова за учење српског језика и историје. Програмом је било предвиђено изучавање следећих предмета: наука хришћанска, наставни језик, рачуница и геометрија, познавање природе, наука о човеку, лепо писање, цртање и гимнастика. Програм је упућен свим окружним командама 18. октобра 1916. године. Он је садржавао следеће одредбе, за наставу од првог до петог разреда:

I разред

Наставни језик:

Улазак у школу и излазак, ред у школи, поздрав старијем, ред и понашање у школском дворишту, на улици и у дому. Упознавање ученика са школом, дечје и школске ствари – употреба и чување њихово. Вежбање у посматрању и говору.

Упознавање домаћих животиња и разговор о њима. Разговор о кући и кућним стварима. Појам о ствари, појам о слици и речи. Подела речи на слоге и гласове. Елементи појединих слова, повлачење црта.

Читање и писање малих и великих слова.

Рачуница и геометрија.

Бројање и показивање бројева на стварима, цртама. Појам о сваком броју од 1 – 20. Усмено рачунање од 1 – 20, у сва четири вида. Писање цифара.

II разред

Наставни језик:

Вежбање у разговору. Породица, град, село, занимање становништва. Цртање учионице, о школском дворишту и околини. Разговор о градини, о животињама. Годишња времена, дан и ноћ, недеља, месеци и године. Читање речи, подела на слоге, реченице. Писање по писанкама, на таблицама и на табли.

Рачуница и геометрија:

Истим начином као у првом разреду од 20 – 100. Усмено и писмено рачунање у сва четири вида.

III разред

Наставни језик:

Читање течно и причање онога што се прочита. Име и радња у реченици - предмет и прирок. Писање по писанкама и преписивање чланака.

Рачуница и геометрија:

Од 100 – 1000, метарске мере. О линијама, угловима, троуглу, квадрату.

IV и V разред

Наставни језик:

Читање течно и са разумевањем. Све врсте речи. Просте и сложене реченице. Писање по писанкама, вежбанкама, писање диктандо и описивање појединих лаких причаца.

Рачуница и геометрија:

Од 1000–1.000.000, све рачунске радње са једноименованим и разноименованим бројевима, сложено рачунање. Метарске мере и де-сетни бројеви. Израчунавање времена. По могућству правило тројно.

Исто што и у трећем разреду са додатком о ромбу, ромбоиду, трапезу, трапезоиду.

Познавање природе:

Истим начином као и у пређашњим разредима и даље још. О печуркама – отровне и неотровне, о живи и термометру, барометру, о киши, снегу, леду итд.

О човеку:

У трећем, четвртном и петом разреду: делови човечијег тела: глава, врат, труп, руке и ноге. О чулима и неговању чула. Унутраш-

њи делови, органи тела, њихова функција – ове само у четвртном и петом разреду. О храни и стану.

Писање:

Лепо писање по прегледима.

Цртање:

Према децјем развитуку и разуму.

Гимнастика:

У првом и другом разреду дечије игре, а у старијим разре-
дима игре и вежбање војничко.

Tag:	Freitag	Sonnen		Kraut		Wochentag	Klasse
Montag	I.A	III.	IV.	IB.	II	IX	Klasse
Dienstag	I.B.	II.	IV.	I.A	III	IV	4
Mittwoch	I.A.	III.	IV.	IB.	II.	IX	4
Donnerstag	I.B.	II.	IV.	I.A.	III.	IV	4
Freitag	I.A.	III.	IV.	IB.	II	IX	4
Samstag	I.B.	II.	IV.	I.A	III.	IV	4

Распоред часова из јуна 1916. године

Према плановима окупационе власти, прописано је обележавање верских празника. У време Божића распуст је трајао од 24. децембра до 2. јануара, а ускршњи празник од свете среде до друге среде. Празници за ученике православне вере - Непокретни празници: Нова година 1. јануара, Богојављење 6. јануара, Свети Сава 14. јануара, Три Јерарха 30. јануара, Срећење 2. фебруара, Благовести 25. марта, Свети Ђорђе 23. априла, Константин и Јелена 21. маја, Ивањдан 24. јуна, Апостол Петар 29. јуна, Пророк Илија 30. јула, Преображење 6. августа, Велика Госпођа 15. августа, Мала Госпођа

8. септембра, Свети Димитрије 26. октобра, Арханђео Михаило 8. новембра, Ваведење 21. новембра, Свети Никола 6. децембра, Божић 25, 26 и 27. децембра. Покретни празници: Васкрс (три дана), Спасовдан, Духови (три дана).

Крајем 1917. године школа у Багрдану имала је четири учионице и школску башту од 0,15 хектара; школа у Белици два одељења у школској згради, једну собу за учитеља и једну собу за ученике; школа у Бунару две учионице два стана са три собе за учитеље, једну собу за ђаке, једну шталу, једну осталу зграду и 0,20 хектара школске баште; школа у Деоници школску зграду са четири просторије, једну собу за стан за учитеља и 0,30 хектара школске баште; школа у Драгоцвету две учионице, једну собу за учитељски стан, једну собу за ученике и једну зграду у дворишту; школа у Главинцима имала је две учионице и учитељски стан са четири одељења; школа у Драгошевцу имала је четири одељења и једну собу за ученике; школа у Јагодини радила је у три зграде са укупно 21 одељењем, имала је један учитељски стан са четири одељења, једну собу за ученике, три остале зграде, школску градину, једно поље, једну ливаду, шест башти са воћем и поврћем, један виноград и 50 ари шуме. Укупни годишњи приход износио је око 2000 круна; школа у Јовцу имала је четири учионице, учитељски стан, три одељења. Школска башта износила је 0,10 хектара; школа у Ланишту имала је четири одељења и једну зграду у дворишту; школа у Мајуру имала је четири одељења, а учитељски стан три одељења; школа у Мијатовцу имала је четири одељења и школску башту величине 10 ари; школа у Милошеву имала је два одељења, један учитељски стан и виноград величине 5 ари; школа у Праћини имала је четири учионице, стан, два одељења и постојала је соба за ученике и школска башта, величине 0,60 хектара; школа у Винорачи имала је две учионице, стан за учитеља са једним одељењем и собу за ученике; школа у Врановцу имала је две учионице, два стана и 0,10 ари школске баште.⁶¹

Затварање школа и престанак рада извршено је крајем септембра 1918. године. Школе је требало припремити за смештај војске или војне болнице. Одмах после ослобођења, већ октобра месеца, приступило се активностима за стварање могућности за

⁶¹Добривоје Јовановић, *Основне школе у беличком, левачком и темнићком срезу 1891-1918.*, 411-421

почетак наставе у основним школама. Пре свега, било је неопходно припремати материјалне услове за рад школе. Општинска власт у Јагодини је предузела мере да се што хитније испразне школске учионице, које су служиле за смештај војне опреме, да се очисте, оправе и доведу у ред, да би у њима могла да се одвија настава. Исто тако, чињени су и велики напори општинске власти да се школе снабдеју свим одговарајућим намештајем и училима.

Основне школе доста су пострадале током окупације у Првом светском рату. Дуго се није могло приступити обнови, и због недостатка новца, а и радне снаге и материјала. Само школске зграде у Праћини, делимично у Багрдану, Мајуру, Главинцима и Мијатовцу нису биле у већој мери уништене, као остале зграде. У већини школа врата, прозори, браве, школски намештај, учила били су уништени. Остали су само зидови. У слатинској школи непријатељ је уништио и подове. У неким местима и сами мештани су односили и уништавали школску имовину. Школске књижнице су у свим школама биле уништене. Школске ограде нису постојале. Већину ограда је уништио непријатељ, али су неке биле уништене и од самих мештана. Изузетак су чиниле школе у Главинцима, Бунару и Дубокој. Поред уништавања школског намештаја било је случајева да су клупе из једне школе премештане у друге школе. Клупе из школе у Лоћики биле су пребачене у Ланиште, јер су клупе у овом селу однете. У више школа ђаци су седели на треношцима донетим од својих кућа или на подовима. Захваљујући учитељима, у неколико села мештани су израдили провизорне клупе.

Због велике оштећености зграда, неке школе нису могле да буду поправљене до тог рока. Успело се са делимичним поправкама у 16 школа, где су председници општина или кметови били агилнији, и оне су пре или касније отпочеле са радом. Ни у њима стање није било потпуно уређено, али ипак довољно да се могло отпочети са наставом. Школе у Деоници, Главинцима, Ланишту, Великој Сугубини и Слатини нису могле да буду оправљене, па нису ни отпочеле са радом. Школа у Слатини отпочела је рад у приватној кући, јер је школска зграда била доста оштећена, али је учитељ после три дана послат на неки курс. Узрок томе је био недостатак новца и материјала, али у овим селима и незаинтересованост становништва.

У свим школама, прве године после рата, било је укупно 1.318 ученика и 149 ученица. У Багрдану 141 ученик и 38 ученица, а у селима 1.177 ученика и 111 ученица. Дорасле деце за школу било

је 63 дечака и 70 девојчица у Багрдану, и 1.575 дечака и 1.895 девојчица у осталим селима среза. У вароши су била четири одељења, а у селима 37. Од њих било је седам мушких и 34 мешовита одељења. Укупно је радило 16 учитеља и 14 учитељица. Услед времена, потребног за санирања оштећења, школе су почињале са радом у различито време, и то у првој половини 1919. године: багрданска 7. јануара, мијатовачка 23. јануара, мајурска 14. фебруара, горњосабанаучка 14. фебруара, врановачка 24. фебруара, великопчеличка 26. фебруара, главиначка 3. марта, винорачка 3. марта, лоћичка 17. марта (од три учионице једна је оправљена) бунарска 18. марта, слатинска 21. марта, дубочка 9. априла (I и II разред, а III и IV разред по доласку учитеља), праћинска 19. априла, милошевачка 1. маја, ратковићска 1. маја, драгоцветчка 14. маја (прво одељење, а друго одељење 1. јуна доласком учитеља), јовачка 14. јуна. Поред неједнаког почетка рада школа, школе у Дубокој, Багрдану и В. Пчелици изгубиле су доста у настави због епидемије малих богиња. Скраћени програм је ипак пређен и добро савладан у школама у: Багрдану, Врановцу, Мајуру, Мијатовцу, Главинцима и Винорачи, а прилично се у томе успело и у Бунару и В. Пчелицама. У осталим школама скраћено градиво није пређено ни утврђено, већ су ђаци научили само по неколико слова. Школа у Лоћики у току рада остала је без учитеља, јер је Душан Јовићић 18. јуна променио струку, а Јелена Феркомарић-Станковић, отпуштена је због неморала. Због тога је школа морала бити затворена.⁶²

За то време, након тешких искушења и натчовечанских напора, српска војска је у пролеће 1916. године коначно пристигла на острво Видо, Крф и Бизерту (Тунис). Од 563.181 борца, на почетку рата, на Космет је стигло 300.000, у Албанију 200.000, а на Крф се искрцало око 150.000 војника и официра. На основу споразума српске Владе и западних савезника у марту 1916. године, Француска и Велика Британија су преузеле „целокупно издржавање српске војске“ (исхрана, одевање, снабдевање оружјем, муницијом и осталим ратним материјалом). Рано пролеће, блага острвска клима, медицински надзор и исхрана допринели су до чудесног опоравка српске војске. Због смањеног бројног стања дошло је до реорганизације војске. Број дивизија је смањен и укинута су поделе по окрузима. Тако је

⁶²Добривоје Јовановић - *Основне школе у беличком срезу 1918-1941. године*, 15.

Шумадијска дивизија I и II позива постала Шумадијска дивизија, у саставу Друге армије.

Крајем јуна 1916. године српске армије су изашле на Солунски фронт, од Вардара до Преспанског језера. Команда Солунског фронта планирала је да 20. августа започне офанзиву, али су Бугари три дана раније извршили снажне нападе и потисли Трећу армију. У крвавим борбама бугарска офанзива је заустављена, а Срби су кренули противнапад. Шумадијска дивизија је нападала на правцу Добро поље - Ветерник - Соко. На сваком од ових положаја вођене су огорчене борбе, којима су Бугари прво заустављени, а затим враћени. Дринска дивизија је, после 19 дана крвавих борби, заузела Кајмакчалан (30. септембра). Максимално се напрежући српске снаге су напредовале 40 километара на север и, заједно са Французима и Русима, заузеле Битољ 19. новембра 1916. године. Тује фронт стабилизован. Српске армије су изгубиле 1.209 официра и 31.432 подофицира и војника (мртвих, рањених и несталих). Због огромних губитака почетком 1917, извршена је нова реорганизација српске војске. Укинута је Трећа армија, расформирани су четврти дивизијски пукови, четврти батаљони у пуковима и четврте чете у батаљонима; уведена су оруђа и оружја веће ватрене моћи. Шумадијска дивизија је остала у саставу Друге армије, под командом војводе Степе Степановића. Фронт српске војске је скраћен.

Команда српске војске је учинила нов напор да попуни своје проређене редове. У позадини (у Солуну и на Крфу) мобилисани су и упућени на фронт сви који су могли да носе оружје. Тамо су одлазили сви прездравели болесници и рањеници са Крфа и из северне Африке. Стизали су добровољци из Америке и Русије, тако да је српска војска 1917. поново имала 140.000 бораца. Изузимајући мајску офанзиву, година 1917. прошла је у позиционом, рововском ратовању. Те године је српска војска изгубила 156 официра и 4.075 подофицира и војника.

Савезници су Солунски фронт сматрали другоразредним. Држали су да ће се судбина рата решити на западном ратишту током 1919. године. Само је српска Врховна команда упорно инсистирала на јачању балканског фронта и његовом активирању, јер јој је било јасно да најкраћи и најбржи пут српске војске у отаџбину води кроз пробијање Солунског фронта и продирање на север. Предложила је да српска војска пробије фронт по свом плану. После дужих консултовања, савезници су прихватили тај предлог, под условом да се

за Солунски фронт не траже нове снаге са запада. Уследиле су релативно дуге припреме. Пробој је требало да изврши Друга српска армија под командом Степе Степановића, ојачана са две француске колонијалне дивизије. Према плану српске Врховне команде (Живојин Мишић) 14. септембра 1918. је почела снажна артиљеријска припрема, која је разорила бугарске предње положаје. Сутрадан, 15. септембра у 5,30 h кренула је пешадија. Напад две француске дивизије на предвиђеном главном правцу наступања, Бугари су зауставили. На помоћном правцу 1. батаљон 12. пешадијског пука „Цар Лазар“ Шумадијске дивизије муњевито је кренуо у напад и у незадрживом јуришу пробио први бугарски положај, избио у бок бугарских снага на Ветернику и са 11. пешадијским пуком „Карађорђе“ заузео Ветерник и бугарске положаје. Вештим убацивањем нових снага у пробој, њиховим маневрисањем и усмеравањем, брзо су заузимани бугарски положаји један за другим. До 19. септембра српска војска је завршила пробој Солунског фронта, избила на Вардар код Градског, пресекла бугарске армије на пола и довела их у безизлазан положај. После десет дана Друга армија се налазила на границама Бугарске, 29. септембра ослобођено је Скопље, а истог дана је капитулирала Бугарска. У пробоју Солунског фронта погинуо је 681 српски војник, 132 су нестала, а 3.206 је рањено. Укупно је на овом фронту 1916—1918. погинуло 42.725 српских војника, односно трећина оних који су дошли на фронт.⁶³

Читав низ монструозних злочина потресао је јагодински срез током 1918. године; док су ранијих година злочинци јавно вршили стрељања и вешања, сада злодела добијају нову димензију.

Непознат је разлог суровог убиства две удовице из Дворице. Половином јануара 1918. године убијене су из пушке у Сињем Виру - Андријана, 26 година, удовица Светислава Ђорђевића и Лепосава, 24 године, удовица Милана Ђорђевића. Злочин се десио 18/31. јануара, у 5 часова изјутра, а извршили су га „непознати људи“. Младеновић Илија, 50 година, убијен је 2. фебруара 1918. године као српски комита. Убиство се десило у шуми испод Лукара, а сахрањен је у бранику Богдана Милосављевића. Коста П. Ловчанин-Петровић, 61 година, учитељ багрданске основне школе, Николић Станимир,

⁶³Војна енциклопедија, књига 8, 61-66.

тежак и Симић Живојин, тежак, убијени су 5. марта 1918. године на путу у Ловцима, на трешњевачком потоку од шумаца⁶⁴.

Ристић Андреја, 58 година, убијен је у Шантаровцу 29. јуна од стране комита. Да ли је овај догађај у вези са убиством осамнаестогодишњег Радоја Ж. Симића из Шантаровца, који је 13. јула ухваћен од стране аустроугарских жандара код своје куће као комита? Мучен је и стрељан истога дана. Сахрањен је на свом имању.

Не можемо говорити о организованом устанку у јагодинском срезу, али о деловању комитских група и наоружаних појединаца имамо штуре записе у протоколима умрлих, које су водили локални свештеници. До јесени 1918. комите су постајале све смелије и дрскије (до тада су се држале дефанзивно, избегавајући на сваки начин сукобе са патролама и жандарима). После пробоја Солунског фронта њихов задатак је био да ометају непријатељски саобраћај, доставу хране и муниције на фронт, као и онемогућавање експедиције опљачканих добара из Србије.

С тим у вези је и троструко убиство у Мијатовцу 25. јуна/8. јула 1918. године. Убијени су Милутин Гајић, 34 године, Милојко Илић, 32 године, писар општине мијатовачке и Васа Нешић, земљорадник. Убијени су из пушке од стране „непознатих људи“.

Вучковић С.Аксентије, 28 година, тежак из Ловаца, убијен је 15. септембра 1918. године од шумаца. Танасковић Живојин, 70 година, из Бунара, убијен је 6. октобра од аустројских жандара, као српски комита. Гвозденија, удова Љубисава М. Брајковића, 29 година, убијена 11. октобра 1918. године од шумаца, сахрањена у врбаку преко пута општине, пренета у марту 1919. године и сахрањена у ловачком гробљу.

⁶⁴Коста Петровић Ловчанин је родом из Ловаца, а син је Николе Петровића, угледног земљорадника. Коста је 1879. године завршио Београдску богословију, али није ступао у свештенички чин и до краја живота је био учитељ. Због тога што је био политички јаче истакнут, а притом немирна духа и борбен, често је мењао место службовања. Често пута, тек што је стигао у место у које је премешен, а тамо га већ чека акт о премештају у друго место. Коста је био одличан наставник, још бољи ловац, а најбољи друг и пријатељ. Као ловац риба, дивљачи и птица био је врло искусан и прави вештак. Могао је ухватити славуја у лугу, којег сте хтели, само ваља рећи кога и он вам је за врло кратко време био у рукама. Змија се није плашио. Хватао их је и себи стављао око врата. Био је вазда веселе нарави и умео лепо врачару циганку да имитира и тиме да забавља друштво. Пред Први светски рат је дошао по други или трећи пут за учитеља у Багрдану. Свој живот је завршио трагично. У току рата 1917. године је пао као жртва неслоге и нетрпељивости. Убили су га шумци у Ловцима. Љубисав Д. Поповић, *нав. дело*, 103.

Током повлачења у октобру 1918. године немачки и аустроугарски војници врше злочине. Тодор Милојевић, 68 година, из Дворице, убијен је из пушке од немачких војника 12. октобра на Морави; истог дана, Милоје Симић, 18 година, из Мијатовца, убијен је од немачких војника из пушке испод брда Гиља, поред железничке пруге, а са њим је био Милан Ристић, 80 година, из Доњег Јовца, који је избоден бајонетима од стране немачких војника.

Након пробоја Солунског фронта, код окупаторских власти јавља се страх да ће доћи до оружаног устанка у Србији. Почетком октобра, аустроугарска Врховна команда је приступила образовању нове групе армија у Србији под командом фелдмаршала Кевеша. Под његовом командом су стављени немачка 11. армија, армијска група *Албанија*, војни генерални гувернмани Србије и Црне Горе и трупе Команде Босне, Херцеговине и Далмације.

Од 10. до 12. октобра 1918. српска Прва армија разбила је бројно јачу немачку Другу армију испред Ниша и ослободила Ниш.

Немачка 11. армија се из Ниша повукла на моравске положаје. Овде је, уз помоћ новопристиглих аустроугарских јединица, организовала одбрану на линији Краљево - Крушевац - Књажевац. Тек пристигла аустроугарска 30. дивизија била је распоређена налевој обали Западне Мораве, од Краљева до Велике Дренове. У рејону Чачка се налазио одред Живановића. Алпски корпус је био на положајима дуж Западне Мораве, и то на сектору Велика Дренова-Крушевац-Мојсињске планине. Немачка 219. дивизија је држала линију Послонске планине-Лесковик а 217. дивизија линију Лесковик-Књажевац. Укупно је 11. армија располагала са 40 батаљона и 53 батерије, или око 14.000 пушака. Поред тога, постојале су немачка 6. резервна дивизија (у формирању код Свилајнца), аустроугарска 9. дивизија (повучена код Београда) и аустроугарска 59. дивизија, која је управо превожена из Украјине за Србију и чији су се предњи делови искрцавали на простору Јагодина-Ђуприја-Параћин.⁶⁵

Мало је докумената који директно говоре о војној ситуацији у гувернману после пробоја Солунског фронта. Тако је Обавештајно одељење ВГГ, „због настале ситуације на македонском фронту”, тражило 25. септембра 1918. да се обустави ослобађање интернираца, забране путовања српских грађана, сумњиви „држе на оку”

⁶⁵ Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенца, Београд, 1937. година, 3, 4.

и да се такви према потреби узимају за таоце. Дана 27. септембра 1918. издато је наређење свим војним јединицама на територији Гувернмана да морају бити спремне да сваки покушај „пуча” (устанка) „најнемилосрдније угуше”. Код окупатора је постојао сталан страх да ће после пробоја Солунског фронта доћи до оружаног устанка у окупираној Србији, ради подршке српском фронту у наступању. Непознатог дана Оперативно одељење аустроугарске Врховне команде обавестило је потчињене да ће се, после пада Ниша, његова одбрамбена линија пружати од насеља Ушћа (у долини Ибра), па преко Копаоника, висоравни јужно од Западне Мораве (Жупе), Јастрепца, јужно од Соко Бање и јужно од Књажевца, као што је стварно и било.

Немачке и аустроугарске трупе су током дана наставиле ужурбано повлачење на леву обалу Западне Мораве. Евакуација Крушевца је била у завршној фази. Сви немачки и аустроугарски официри су још 6. октобра добили наређење да своје породице пошаљу у Аустрију. Сутрадан, 7. октобра, је Ц. и К. Окружна команда у Крушевцу издала Заповест No 9:

1. Противници се приближавају изласку из врањанске клисуре. Иако се има рачунати са њиховим задржавањем на северној ивици лесковачке равнице, изгледа да је домаћај округа ипак угрожен

2. Све што је војсци непотребно, ваља одмах почети извлачити из срезова: Бруса (Блаца), Александровца, Крушевца, Трстеника и Варварина. Уколико се може, из срезова Варварин и Крушевац главном железничком пругом [од Сталаћа па на север] а остало у правцу Краљево-Чачак. Потом из ових срезова кренути све што служи снабдевању (храну), сем потреба у снабдевању за 24 часа.

3. Да се обустави шумска сеча...

*4. Чим се противник буде приближио северној ивици лесковачке равнице (...) отпочети напуштање југа и југоистока (округа). То ће се чинити овим редом: прво сва војничка спрема, све што служи снабдевању (храна), остало, као угаљ, шумске производе, архиве, што год се може више пшенице и жита. Где има коња, њих, кола и сва радничка одељења нека се крену за пешачким одредима. **Архиве које се не могу понети, а специјално све што се односи на војску и акта обавештајног одељења, уништити.***

5. Жандармеријске и финансијске страже дићи према јуче датим инструкцијама.

6. Одвлачење железничког саобраћајног материјала биће тек на заповест железничких управа. Рушење комуникација биће на заповест команде борбених трупа.

7. Власти ће вршити своју дужност догод је то могуће. Своју делатност прекинуће и повући се са свима трупима кад опасност буде на помолу. Где је нужно узети таоце.

Тачно време за повлачење власти биће наређено од окружне команде. Са властима ће поћи и војничка одељења (војне посаде) и у свима срезовима узети **таоце**.

Све ове мере објаснити становништву као да одлазе услед уговорене предаје области Немцима, да би се отклонила забуна и против стављање оружјем. А ако би се тако што догодило, употребити најоштрија средства...⁶⁶

У пракси су се збивања одвијала мање-више онако како је наређено.

Наредних дана окупаторске власти су настојале да отму од народа све вредније што му је преостало. Нагло је ојачала „црна берза”, при чему су продавци били скоро искључиво носиоци окупаторске власти на свим локалним нивоима. Број талаца се нагло повећао. Извршен је попис и реквирирање свих кола, која су окупљана на одређеним зборним местима. Сва су надлештва престала са радом. Неколико теретних аутомобила са канцеларијским архивама упућено је уз Мораву на север. Најпре војници, а затим и официри, у почетку тајно, а затим јавно, распродавали су грађанима нагомилане намирнице и намештај. Окружни командант је 13. октобра прогласио опсадно стање и увео преки суд. Међутим, жандарми су се, уместо да одржавају ред, разишли по вароши и у бесцење продавали отету имовину. Опљачкани су и однети сви пољопривредни производи и стока. Један део опљачканих добара отпремљен је железницом према Краљеву. Да би се све преостало могло транспортовати на север, по селима су одузимања кола и запрежна стока и под стражом терани ка Београду. Аустроугари су успут мобилисали и нове људе и силом их нагнали да прате туђе запреге.⁶⁷

⁶⁶ Небојша Ђокић, *Ослобођење Поморавља октобра 1918. године*, 265, <https://www.academia.edu/3728330>.

⁶⁷ *Исто*, 266.

Током повлачења немачке и аустроугарске снаге су се све више суочавале и са устаницима (комитама) у својој позадини⁶⁸. Долази до диверзија на железничким пругама, телефонским линијама, препадима на колске возове са опљачканим добрима, нападима на жандаре, итд. Због тога је Кевеш 13. октобра 1918. године издао посебну наредбу својој групи армија да јединице, због деловања устаника, морају предузети нарочите мере заштите, а посебно узимати таоце који ће “својим главама јамчити да неће бити непријатељских испада у њиховом крају”.⁶⁹

У време када је војвода Бојовић издао заповест армији за настављење офанзиве, 16. октобра, добио је ново наређење Врховне команде, у коме му је саопштено да је по одлуци главног савезничког команданта српска војска усмерена према Дрини. Његова I армија је требало да сачека II армију и групу Пате, па да по њиховом пристизању предузме гоњење у северозападну Србију, тако да јој десна граница буде линија Крушевац - Крагујевац - Горњи Милановац - Уб - Шабац. Долину Велике Мораве је требало да препусти француским јединицама, као и правац према Београду. Српска II армија је добила задатак да надире долином Западне Мораве и Ћетиње у правцу Вишеграда. Војвода Бојовић је 17. октобра у свом опширном телеграму Врховној команди указао на сву штетност од задржавања његове армије на достигнутој линији и скретања са главног стратегијског правца на споредни. Нагласио је и да је већ издао наређење за наставак операција у духу наређења од 12. октобра и да су јединице отпочеле операције. Бојовић је предложио да линија разграничења његове армије и Француза иде Моравом до Ћуприје азатим преко Јагодине, Паланке, Младеновца и Авале на Београд, тако да сва та места остану Французима, а да Београд буде заједнички. Војвода Мишић је прихватио ово мишљење, па је одобрио команданту I армије, војводи Бојовићу, да настави започете операције у долини Велике Мораве ако сматра да има довољно снаге, све док француске трупе и II армија не пристигну на његову висину. После тога је I армија требало да се пребаци на додељени јој правац, јер је билонемогуће мењати општу диспозицију без великих поремећаја у извођењу предвиђених операција. Врховна команда је

⁶⁸ Николић Раденко, 30 година, тежак из Милошева, убијен је револвером од непознатих људи 26. априла 1917. године у милошевском гробљу као општински полицајац. Тодор Милојевић из Дворице, 68 године, убијен је од стране немачких војника при одступању.

⁶⁹ Исто, 263.

у међувремену наредила да се при даљем надирању води рачуна да се насељена места што више поштеде од рушења и да се због тога избегавају директни напади на њих, већ да се она освајају обиласком и дејством са бока.

Војвода Бојовић је наредио дивизијама првог ешалона да 18. октобра изјутра отпочну наступање. Главне снаге армије су упућене долином Мораве и то Моравска дивизија правцем Параћин-Ћуприја, Дринска дивизија правцем Крушевац-Крагујевац, Дунавска дивизија, која је била у резерви, следила је Моравску дивизију левом обалом Мораве, Коњичка дивизија је у претходници надирала главном колоном обалама Мораве, док је помоћна колона (2. коњички пук) упућена у правцу Краљева. У току 18. и 19. октобра, предње дивизије I армије су извршиле подилажење одбрамбеним положајима непријатеља.⁷⁰

Српски Први ваздухопловни сектор је 22. октобра 1918. године извршио први борбени лет над Поморављем. Истог дана извештајем No.3093 сектор је известио Штаб I армије о овом извиђачком лету:

„У 12.30 часова, одред пешадије ешалониран почев од 1 километра јужно од Ћићевца па до на 500 метара јужно од Сикирице у правцу севера; неколико кола на зачељу колоне долазила су са пута који долази из Ражња и источно од Плочника (у оба правца кретање пешадијских трупа).

1 километар јужно од Параћина, од прилике једна чета раиштркана на путу и поред пута.

У 12.40 часова, није било никакве живости између Параћина и 500 метара јужно од Ћуприје, врло велика живост у овом последњем месту (пешака и кола).

Параћинска железничка станица је у пламену. Није виђен никакав апарат ни заклон за авионе у Ћуприји. Западно од Ћуприје авион је бомбардован из једног оруђа против авиона. Ћуприска станица је неповређена, на станици велика количина вагона, али није опажена ниједна локомотива. Гвоздени мост који се налази на 1500метара западно од станице још није порушен.

У 13 часова, на путу Крагујевац - Јагодина, опажен транспорт 30 кола, између Слатине и Драгоцвета у правцу Јагодине.

⁷⁰ Велики рат..., 38, 62, 63, 86-99.

У 13.20 часова, неколико пожара у селима Опарић и Крчин (15 километара западно од Варварина). Није опажена никаква пешадија јужно од тога предела сем на западном излазу Варварина; тамо се одприлике једна чета кретала у правцу Бачине.

У 13.40 часова, од прилике један вод коњице пресецао је јужноод Извора пут Криви Вир-Ћуприја; једна друга много већа колона иде паралелно са путем Ћићевац-Параћин у висини Лебина (правац север). Један трећи одред, јачине од прилике једног вода, пресеца путна 3 километру југоисточно од Бошњана и креће ка северу.

У Бошњанима, један парк од 40 кола, вероватно напуштених.

На 5 километру северно од Бошњана један аутомобил креће се ка Ћуприји.

У 14 часова, 2 километра јужно од Извора, село Света Петка је у пламену.

Нема никаквог кретања на путу Криви Вир - Бољевац, почев од Бољевца фронт је потпуно застрвен облацима.

На путу Бошњани - Криви Вир, крећу се тридесет кола, али правац њиховог кретања није могао бити утврђен.⁷¹

Моравска дивизија је 23. октобра ослободила Параћин. Лева колона, ојачана деловима Коњичке дивизије, је предњим деловима ушла у Параћин у 17 часова. Немци су Параћин бранили са око 3 батаљона и 4 батерије и нарочито се упорно држали на десној обали Црнице, око фабрике стакла, на к. 279, па и на јужној ивици вароши. Немци су целокупно становништво Параћина иселили из вароши. Становништво се налазило под ведрим небом. У борбама је погинуо мајор Марко Павловић и 14 војника.

Изјутра, 24. октобра, у 7 часова је настављено наступање. Непријатељ (немачки 2. ловачки пук на линији Старо брдо-Јасенова глава) је пружио отпорна линији, на којој је заноћио: Старо брдо-Јасенова глава-Течић-Мотриће-Делови. Чим су српске јединице отпочеле покрет, Немци су отворили артиљеријску ватру и то са једном батеријом од 4 оруђа 105 мм са Лоћике, са једном брдском батеријом од Јасенове главе и једном брдском батеријом од к. 365. На поменутих положајима су се налазиле само немачке заштитнице, јер се главнина већ била повукла ка Јагодини и Крагујевцу.

⁷¹Небојша Ђокић, *нав. дело*, 284, 285.

Коњичка дивизија је добила наређење да свој пук, који је на правцу Трстеник-Крагујевац, стави под команду команданта Дринске дивизије. Такође и командант Дунавске дивизије је имао да стави на располагање Дринској дивизији један свој пук и потребну артиљерију. Дунавска дивизија је требало да настави наступање преко Црног Врха за десним крилом Дринске дивизије на одстојању од око 10 километара, задржавајући пук на правцу Обреж-Јагодина-Лапово. Командант авијатичарског сектора је требало да 25. октобра упути авионе у извиђање правцем Алексинац - Параћин - Мутница-Ћуприја - Јагодина - Крагујевац путем Горњи Милановац до Драча-Љубић - Рековац - Крушевац (где је требало да избаци извештај). Тре-бало је истовремено да упути и једну ловачку патролу, као и да упути авионе у бомбардовање и митраљирање непријатељских одступних колона.⁷²

Два ескадрона 2. коњичке бригаде су се, изјутра, налазила у Шалудовцу а један у Лешју. Главнина 1. коњичке бригаде је око подне прошла кроз Сење. Претходнички ескадрон се у то време налазио пред Иванковцем. Патроле су у 14.35 часова прошле кроз Паљане. Један ескадрон је у 12 часова упућен од Стубице преко Добре воде за Деспотовац. Сењски рудник је затечен у добром стању. Аустријски минерски вод који је био остављен да током претходне ноћи поруши мостове на прузи побегао је, због комита, за колономкоја се око поноћи повукла кроз Сење за Свилајнац. Крајем дана претходница ове колоне је заузела Медвеђу. Предњи део средње колоне је око 8 часова изјутра избио на раскрсницу путева Варварин-Јагодина и Ћуприја-Јагодина, код Мијатовца. Пред њима је одступалака Јагодини једна непријатељска пешадијска колона, ојачана артиљеријом. Пошто је на претходницу отворена картечна ватра она се повукла за око километар јужно од раскрснице, на северну ивицу села Мајура. Око 15.30 часова колона је овладала десном обалом Лугомира и наставила наступање ка Јагодини. По подне колона је стигла под само Гиље (к. 201) где је задржана јаком пушчаном и артиљеријском ватром. Немци су били посели Гиље са две чете пешадије и 4 брдске хаубице. Непријатељ је био посео и положио од Гиља дуж јужне ивице села Мијатовца па до к. 120 где су се ти положаји наслањали на Мораву. Јаче колоне су одступале ка Драгоцвету. Ипак, после краће борбе настављено је наступање, па су

⁷² Велики рат, 386, 387.

коњичке патроле око 19 часова ушле у Јагодину. Током дана колона је имала 2 погинула и 2 рањена редова.⁷³

Током целог повлачења 1918. године окупаторска војска је систематски уништавала телеграфско-телефонску мрежу, транспортна средства, комуникације, мостове, железничку мрежу и архиве.

У Јагодину је ушао Коњички дивизион пешке (Допунски дивизион) Коњичке дивизије, којим је командовао мајор Душан Додић. У овом периоду он је био и комадант средње колоне Коњичке дивизије, чији задатак је био да наступа левом обалом Велике Мораве преко Бошњана, Обрежа и Јагодине ка Лапову. Током дана послао је команди Коњичке дивизије низ извештаја.

У извештају од 10 часова пише:

„Избио сам јужно од коте 201 - раскрснице путева: Варварин – Јагодина и Ћуприја – Јагодина. Друмом се креће једна непријатељска колона састава од пешадије и артилерије. Добио сам картечну артилериску ватру и морао сам се повући, док ми главнина не стигне јужно од раскрснице за један километар. Непријатељске колоне наступају ка Јагодини“.

У извештају од 15.30 извештава:

„Колона овладала десном обалом реке Лугомира и наступа ка Јагодини.“

У 17 часова шаље извештај:

„Са колоном сам под Гиље, кота 201 где сам стигао после 8 часова, непријатељ одступа према Драгоцвету, његове две чете држе „Гиље“. Непријатељ поседа од „Гиља“ јужну ивицу села Мијатовца па се негде око коте 120, наслања на Мораву. Непријатељ држи "Гиље" – к. 201 са две чете пешадије и четири брдске хаубице. Добијам јаку пушчану ватру и артилериску ватру, због чега сам се привремено зауставио.“

Извештај од 17.30 часова:

„Гонећи непријатеља у стопу који се повлачи: једном колоном јачине батаљона и једне батерије преко Драгоцвета ка селу Лозовику и исто јаком колоном преко Јагодине ка Багрдану, његови слабије заштитнички делови посели су леву обалу Лугомира, а држе караулу 175, и јужну ивицу села Праћине. Моји предњи делови

⁷³ Исто, 426, 427, 472-473.

овладали су десном обалом реке Лугомира, а главнином сам овог момента на к. 201. Кад овај извештај пишем налазим се још у покрету, пошто непријатељ даје слаб отпор. У току данашњег наступања кад сам дошао у висини села Мајур, нападнут сам од једне чете са гвоздене ћуприје код Ћуприје на Морави у леђа и бок и исту сам растерао. Утрошак муниције: пушчане 3500, пушкомитраљеске 5000, митраљеске 3000, артилериске брдске, шрапнела 13 и 4 гранате. Губици: 1 каплар погинуо и 2 редова рањена“.

Извештај од 23 часа:

„Моје су патроле дошле у Јагодину. Непријатељски заштитни делови одступили правцем за Багрдан. Гоним ка Багрдану. Немам никакве везе са пешадијом“.⁷⁴

Народни посланик из Лапова Љуба Јовановић забележио је у свом *Дневнику из Првог светског рата* затечену ситуацију:

„Још пола сахата, највише три четврти па сам у Лапову, па зато сам све нервознији и срце ми се стеже, обузима ме дрхтавица, цигарету за цигаретом палим. Од Багрдана, кроз Милошево и Брзан, наилазим на већ позната лица. Дођох до старе поште брзанске. Сама пошта-грађевина са свим споредним зградама магацином и шталама до темеља је срушена. Ту је и Рогот, само од њега ничега нема. Најлепша шума у Србији, од храстове, јасенове и брестове шуме данас је пољана, нигде ни трна ни грма, све је непријатељ посекао и однео за своје фабрике. Иако шума није била велика – око 360 ha – ипак је представљала вредност на милионе динара. Све то, цела шума Рогот сада не представља вредност ни један динар“.

Предњи делови средње колоне наставили су гоњење у 8 часова, да би око поднева ушли у Багрдан, без додира са непријатељем. Колона је око 21 час стигла у Брзан, у којем је заноћила, док су предњи делови избили на Рогот. Непријатељ је још држао Лапово.

Непријатељске снаге су код Лапова покушале да зауставе напредовање српских трупа лаким топовима и митраљезима (свега неколико сати), али без успеха и од тада су наставиле повлачење без отпора, док нису стигле на обале Саве и Дунава. При повлачењу уништили су мост на Лепеници, ложионицу, локомотиве, станичне уређаје. Багрдан и Брзан су ослобођени 26. октобра. Тог дана осло-

⁷⁴Љубица Здравковић, *Душан Додић, ослободилац Јагодине – ратни дневник*, Корени I, Јагодина 2003., 201-234.

бођен је и Деспотовац. Из правца Деспотовца српске и француске трупе ослободиле су Свилајнац 27. октобра, чиме је овај део Поморавља ослобођен. Следећег дана, 28. октобра, ослобођене су Батоцина и Рача.⁷⁵

Србија је у рату поднела огромне материјалне жртве. За време непријатељске окупације земље од становништва је одузето у животним намирницама, сточној храни, цереалијама и сл. вредности од око 1.500 милиона франака (по тадашњим ценама). Пољопривредна производња је опала 30—40%, а исхрана становништва сведена на 50% од уобичајене предратне количине. Отвореним отимањем, реквизицијама и одвођењем великог броја стоке у непријатељске земље смањен је укупан сточни фонд за 70%. Број говеда је смањен за 70% (узето 1.120.000 грла), бивола 70%, коња 90%, магараца 80%, свиња 65%, живине 70% и кошница 80%. Губици у стоци су се осећали и после 10 година. Пољопривредни инвентар (справе, алати, машине, возила) остао је без 44% своје вредности.

Градска привреда је такође претрпела велике штете. Приватна индустрија је изгубила 30% у грађевинама и 57% у постројењима. Занатлије су остале без половине инвентара. У још већој размери су оштећене приватне и државне трговине, банке и друге новчане установе. Највеће штете је претрпео саобраћај. Железнице су оштећене за половину од укупне вредности, а државни друмови, регионални путеви и мостови за 73%. Поштанско-телеграфска и телефонска постројења су скоро у потпуности демонтирана и приликом повлачења непријатеља однега. Паробродско друштво Србије изгубило је 92% своје вредности.

Дугој листи упропашћених и опљачканих добара и вредности треба додати порушене и оштећене државне и приватне зграде, мостове и остале грађевине и постројења, затим изгубљене зараде и плате, штету учињену принудном нерeалном девалвацијом националног новца, конфискацију банковних депозита, уписивање принудних државних зајмова, трошкове издржавања туђинске војске, ратних заробљеника и интернираца, државних чиновника у земљи и избеглиштву, одштету инвалидима итд. Према процени коју је делегација Краљевине СХС поднела међународној Репарационој комисији у Паризу 1919. године, укупна материјална штета претрпљена

⁷⁵<https://batocina.info/oslobodjenje-batocine-u-prvom-svetskom-ratu>.

за време рата износила је у Србији 6 милијарди златних франака, или 17 милијарди франака по послератном курсу. С обзиром на чињеницу да је укупно национално богатство Србије уочи рата износило нешто више од 13 милијарди златних франака, произилази да је земља за време рата изгубила скоро половину националног богатства. У тим сразмерама страдао је у рату и јагодински срез.⁷⁶

Србија је у рату имала огромне људске губитке и дошло је до великих промена у броју становника у јагодинском срезу. Погинуло је или умрло више од половине војно мобилисаних. У епидемијама и од осталих болести масовно је умирало цивилно становништво. Може се рећи да није било домаћинства у јагодинском срезу, које није било погођено ратним страдањима. Многе породице су искоревене, јер су сви чланови током рата изгинули или умрли. Многи повратници из заробљеништва и интернирања враћали су се болесни и исцрпљени (велики број као тешки туберкулозни болесници), па би умирали код својих кућа, после неколико дана⁷⁷. Али, ту није био крај масовног умирања.

На самом крају Првог светског рата јавља се епидемија шпанског грипа која доводи до нових умирања становништва у јагодинском срезу.⁷⁸

Београдске новине су 11. јула 1918. године објавиле да се болест која је захватила целу Европу појавила и у Београду, али овај блажи почетни пролећно-летњи талас епидемије није имао масовне морталне последице, на шта указују и анализе књига умрлих, у којима се не уочава повећани морталитет, мада би поједине смрти, за

⁷⁶ Тома Миленковић, *нав. дело*, 337,338.

⁷⁷ Неки Љубомир из Ласова, среза бољевачког „враћајући се из ропства, услед болести, изнурености а можда и пада с кола“ нађен је мртав на путу код општинске ваге у Багрдану 7. новембра 1918. године; истога дана напрасно је умро и повратник са Солунског фронта Павле М. Милетић, стар 26 година из села Ловаца. *МКУ багрданска*.

⁷⁸ Пандемија је имала три таласа. Прва два, блажи пролећно-летњи и јесењи, који је био погубан, распламсавали су се током 1918. године. Трећи, зимски, такође је оставио велике последице широм света али само на неким територијама, углавном оним где други талас није деловао у пуној погубности. Развијао се од краја 1918. и током првих месеци 1919. године, али су се његови репови понегде уочавали до краја те, па и током наредне 1920. године. Велика смртност изражена у другом, а делимично и трећем таласу пандемије најчешће је била узрокована додатним компликацијама инфлуенце. Оболели су углавном умирали услед накнадно развијене пнеумоније, било примарне вирусне, било секундарне бактеријске. Владимир Кривошејев, *Последице пандемије шпанске грознице у ваљевском срезу 1918-1919*, ИСИ, год. XXXIX, 1/2021, 35-52.

које је као узрок уписано запаљење плућа или евентуално велики кашаљ, могле да се припишу пандемији.⁷⁹ Али је јесењи талас у октобру и новембру иза себе оставио пустош.

Епидемија је врхунац достигла у тренуцима ослобађања Србије, када је долазак оболелих војника међу већ оболело становништво повећао концентрацију вируса, што је допринело да за краће време оболи већи број људи. На то су морали утицати јавни скупови организовани поводом победе, као и одсуства и демобилизација војника.

О масовности заразе током другог таласа сведочи телеграм који је 13/26. октобра 1918, пре окончања борби за ослобођење, командант Прве армије Петар Бојовић послао из Крагујевца Врховној команди у којем наглашава да нема сврхе да се уведу било какве карантинске мере „јер се ради о болести од које и онако болује цела армија и становништво“.

Очевидац ових догађања је записао: „Пре него што су наши требали да дођу завладала је шпанска грозница у толикој мери да је по троје – четворо у кући умирало од ње, па и цела породица. Лека нема. Швабе се повлаче. Дотле су нас њихови лекари свесрдно лечили. Ја сам ишла у апотеку да питам шта да радим са комшилуком. Они ми кажу: само чорба, црно вино, липов чај и аспирин. (...) У појединим кућама је шпанска грозница трајала по целу зиму. Почела је у лето 1918. године и они који су је први добили пролазили су боље јер су јели лубенице и прали главу хладном водом. Обично се крв отварала на нос и онда је бивало лакше, температура спада. Онима којима се није крв отворила, обично је силазило у плућа и они су умирали или одмах или касније, па чак и у пролеће од туберкулозе“.⁸⁰

За разлику од града, где су многи оболели умирали у општој болници у Јагодини па је у књиге умрлих уписиван узрок наведен у службеној, лекарској потврди о смрти, у селима су људи углавном боловали и умирали код својих кућа, а да лекара нису ни видели.

⁷⁹Први случајеви обољења од шпанске грознице забележени су у Милошеву 10. јула (умро је Радисав Динић, 28 година); у Главинцима (9. и 10. јула 1918. 4 смртна случаја од јектике), *МКУ багрданска*, *МКУ драгоцетска*.

⁸⁰Владимир Кривошејев, *нав. дело*, 38; Владимир Кривошејев, Нинослав Станојловић, *Др Милан Пецић Аутобиографија најстаријег пуковника српске војске*, Српско лекарско друштво, 2020.

Неуки народ и свештеници по парохијама јагодинског среза су различито називали и уписивали у званичне документе ову пошаст, неки као запаљење плућа, пнеумонија, назеб, јектика, маларична грозница, грип, а бунарски свештеник је у рубрици од које је болести преминуо уписивао „тифус“, док је јовачки свештеник уписивао за све случајеве „запаљење“. Такође, у једном тренутку, током децембра, прекида се упис цивила, мештана – парохијана, док су ретроактивно уписивани покојници из других крајева, активни војници као и интернирци и ратни заробљеници, који су се на путу из логора ка својим домовима, затекли у Јагодини, где их је опхрвала болест. За све њих је уписано да су се упокојили у јагодинској болници. Њихово умирање је отпочело убрзо по ослобођењу, од краја октобра; прво војника, а потом и бивших заточеника. По завршетку ретроактивног уноса недомицилног становништва умрлог у болници настављен је унос умрлих парохијана, опет не ретко ретроактиван.

Као датум почетка масовног умирања могао би да се одреди 3/16. октобар, када су од *запаљења плућа* умрле две особе из Рибара, а за упокојеног у Трнави је као узрок уписано *запаљење плућа (шпанска грозница)*. Од 8/21. октобра умирање постаје свакодневно. Као узрок смрти се уписује: *шпанска грозница са запаљењем плућа и шпанска болест са запаљењем плућа*, или само *шпанска грозница*, у пар наврата и *шпанска инфлуенца и шпанска болест*, а најчешће у апсолутној већини случајева скраћено, само *шпанска*.

Само у октобру 1918. године од шпанске грознице у селу Стрижилу умрло је 16, у Ловцима 14, у Милошеву 9 особа, у Белици 14, Слатини 11, Лукару 8, Шантаровцу 9, Врби и Бунару 10 особа различитог старосног доба.⁸¹

У новембру је у појединим селима јагодинског среза дневно умирало по пет и више особа, и по две из исте куће. Масовно умирање трајало је до 10/23. децембра, а затим постаје спорадично.

Смртност је била знатно мања у самој вароши и у равничарским пределима, као и брдским, који су добрим путним комуникацијама били повезани са вароши, а како се удаљавамо у непристу-

⁸¹У Медојевцу 6/19. октобра 1918. умро је седмогодишњи Драгољуб, син Петра и Драгиње Илић; у Белици 9. октобра Станко Цветковић, избеглица из Власотинца; у Ковачевцу 5. октобра умире Станисава Стаменковић, 27 година; у Драммировцу је 20. октобра умро од *маларичне грознице* Сава Милојковић; МКУ Бунар, МКУ Лоћика, МКУ Драгоцвет, МКУ Глоговац.

пачније, забаченије, брдско-планинске крајеве, тако и стопа смртности расте. Таква, наизглед парадоксална, ситуација да је смртност већа у изолованим крајевима, са мањом насељеношћу, на већим надморским висинама и са слабијим комуникацијама него у гушће насељеним пределима могла би с једне стране да се објасни нижим културним нивоом, који је подразумевао и нижу здравствену културу и хигијенске навике. Ту треба размотрити и специфичност живота у породичним задругама у руралним пределима, са великим бројем чланова домаћинства и својеврсним полуколективним смештајем, исхраном из истих посуда, непознавањем заштитних мера и др. С друге стране, становништву забаченијих брдско-планинских крајева, са отежаним комуникацијама, у знатно мањој мери је била омогућена лекарска помоћ која је житељима вароши и њој ближих села била приступачнија. Због отежаних комуникација становништво из забаченијих руралних предела је имало мање ранијих контаката са различитим људима, те је било у мањој могућности да се „прокужи“ и тиме стекне јачи општи имунитет. Свему томе треба додати и да је општи имунитет становништва генерално додатно ослабљен слабом исхраном услед четворогодишњег живота у ратној оскудици.

**Преглед броја умрлих цивила – парохијана цркве у Јагодини,
 по насељима, од узрока који могу да се повежу
 са пандемијом шпанске грознице⁸²**

Број становника 1916. г.	Број умрлих парохијана	%	
Јагодина	5.157	48	0,98%
Рибаре	1.470	23	1,56%
Вољавче	354	12	3,39%
Винорача	581	12	2,06%
Деоница	535	21	3,93%
Ланиште	1.158	31	2,67%
Праћина	914	15	1,64%
Пањевац	752	18	2,39%
Трнава	288	12	4,17%
Рибник	278	9	3,24%
Ракитово	347	4	1,15%
11.834	205	1,73%	

⁸²Владимир Кривошејев, Нинослав Станојловић, *Последице пандемије шпанске грознице 1918. године у Јагодини и Ћуприји*, Српске студије 12, 2021.

На основу уписа у МКУ, шпанска грозница је највише жртава однела у селима: Мајур - 49; Трешњевица - 34; Доњи Јовац - 31; Горњи Јовац - 11; Мијатовац - 18; Багрдан - 14; Милошево - 18; Стрижило - 21; Доњи Рачник - 19; Горњи Рачник - 5; Глоговац - 33; Драгоцвет - 3.⁸³

Срез Јагодина је 1910. године имао укупно 6757 кућа и 34431 становника, од тога 19821 жену и 14610 мушкараца. У односу на попис из 1910. године јагодински срез се смањио за 5255 становника. Број жена се повећао за 640, док се број мушкараца у срезу умањио за 5885. Број домаћинстава, према попису из 1910, је износио 6 559. Бележимо константно опадање броја становника до краја 1918. г.

Јагодински срез претрпео је губитак мушког дела становништва, у односу на попис 1910. године за 28,75%, а сам град Јагодина за 25,50%, па је због тога преостали део становништва подвргнут максималном искоришћавању. Највећи ратни терет поднело је локално сеоско становништво, док је градско, донекле, било поштеђено.

Са северне стране Манастира Јошанице на подзиданом узвишењу подигнут је споменик палим и умрлим ратницима 1912–1918. године. На споменику су урезани стихови Војислава Ј. Илића млађег:

*Не чекајте их, неће више доћи!
Ма да за њима сирочићи туже!
Они су пали... Садимо сад овде
Босиљак, божур, поменак и руже
Деца херојства, части и врлине
Они леп пример дадоше свом роду
Како се живи и како се гине,
За отаџбину, веру, краља и слободу.*

⁸³Реално је да претпоставимо да из различитих разлога нису сви уписивани у МКУ, или да су умирали у различитим болницама широм Србије и да многи нису ни уписани у матичне књиге своје парохије.

ДРУГИ ДЕО

СПИСКОВИ ПАЛИХ, ЗАРОБЉЕНИХ, ИНТЕРНИРАНИХ И ПРЕЖИВЕЛИХ РАТНИКА 1912 – 1918. СРЕЗА ЈАГОДИНСКОГ

*Историју не пише крв
Историју пишу имена*

Спискови палих, заробљених, интернираних и преживелих ратника 1912 – 1918. среза јагодинског

За израду *спискова умрлих и погинулих 1912–1918. године из јагодинског среза*, коришћени су следећи извори и литература:

1. Историјски Архив Јагодина (ИАЈ), Ф 322, Фонд Одбор за подизање споменика палим борцима – Јагодина 1922 – 1931.
2. Д. Вукићевић, Хроника Светозарева, IV део, 179–185, необјављен рукопис. У фусноти стоји да су подаци састављени на основу списка Одбора и по сећању Младена Вукићевића. Милорад С. Милошевић, протојереј, Белешка о прошлости цркава јагодинских, необјављен рукопис.
3. Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих градске управе Јагодина (Протоколи умрлих цркве Архангела Михајла: 1911-1916 и 1915-1922; и цркве светог Апостола Петра и Павла 1911-1916), Параћин (1912-1914. и 1914-1915.), Свилајнац (1911-1916.) и Ћуприја (1909-1914. и 1914-1919.) и у месним канцеларијама: Багрдан (1914-1920), Бунар (1912-1922), Драгоцвет (1096-1918), Лоћика (1911-1918), Јовац (1916-2006), Глоговац (1910-1920) и Јагодина (1911-1920, 1915-1922) (1905-1916).
4. Архив Србије (АС), ВГГ XIX, 15 и 58; ВГГ - XX – 53; ВГГ XIX, 15, Verzeichnis der Internierten, 19-15. Ortsverzeichnis für das von den k.u.k. Truppenbesetzten Gebiete Serbiens, zusammengestellt auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Belgrad 1917. Архив Србије ВГГ - XX - 53.
5. https://www.academia.edu/33390547/Nežider_austrougarski_logor_za_Srbe_1914-1918_Neusedl_Austro-Hungarian_camp_for_Serbs_1914-1918
6. https://www.nbs.rs/internet/cirilica/10/10_2/10_2_2/pretraga/index.html. Београдске новине 14. октобар 1915.
7. http://www.unilib.rs/istorijske-novine/napredna-pretraga-lat?search=jagodina&results=10&sort=score&collection=NLS_00014&dateFrom=&dateTo=&startrow=250.
8. http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Militaerfriedhof_Mauthausen.pdf.
9. http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Aschach_Deinham.pdf.
10. http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Deinham_II.pdf.
11. <https://www.academia.edu/19549778/>, Далибор Денда, Српски ратни заробљеници у Великом рату у Први светски рат Србија Балкан и велике силе, Београд, 2015, стр.17, 37.

12. Ђуковић, Исидор (2002). Нађмеђер: Аустроугарски логор за Србе. Београд: Сигнагуре. 416 https://www.arhiv-beograda.org/images/publikacije_elektronske_pdf/Nezider_web.pdf.
13. Мирчета Велић, Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Помор Срба ратних заробљеника и интернираних цивила у аустриским логорима за време Првог светског рата 1914–1918, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2014/0352-57321447201V.pdf>.
14. Спискови заробљених официра, војника и грађана у Аустроугарској, Српске новине, Српско Друштво Црвеног Крста додаци за: 28. новембар 1914; 6. децембар 1914; 25. јануар 1915; 29. јануар 1915; 27. фебруар 1915; 28. март 1915; 8. април 1915; 17. април 1915; 26. април 1915; 14. октобар 1915. <http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/srpske_novine.
15. Лука Николић, Србијо, мајко и маћехо, Чајетина 2010, Јединствени Списак Српских војника сахрањен у Северној Африци, 343-461.
16. grandeguerre.icrc.org/en/File/Search#/12/2/229/0/Serbian/Military/.
17. grandeguerre.icrc.org/en/File/Search#/12/1/221/0/Serbian/Civilians/.
18. <https://www.scribd.com/doc/250985676/Lista-Imena-1300-Kaplara-Spisak>.
19. <http://славним-прецима.срб>.
20. <https://www.poreklo.rs/2014/04/23/imena-svih-srpskih-ratnika-koji-pocivaju-na-zejtinliku/>.
21. Историја 20. пешадијског пука 1914-1920., 1931, репринт издање, Зајечар, 1918., Списак погинулих и умрлих официра, подофицира, каплара и редова 20. пешадијског пука 1914-1917, 133-157.
22. Ненад Лајбеншпергер, Списак имена војника чији посмртни остаци су највероватније похрањени у спомен-костурници на Церу, www.academia.edu/11377835/Spomen-kosturnica_na_Ceru_deo_istorijata_Saopštenja_XLVI_2014_13-29.
23. <http://славним-прецима.срб/NosiaciSpomenice>. Има случајева да су имена села уписана погрешно.
24. <https://prvisvetskirat.rs/spomenici-page/spomen-obelezja-u-inostranstvu/grcka-spomenici/groblje-zejtinlik/>.
25. https://www.academia.edu/31167937/Interniranje_stanovništva_i_vojnika_Kraljevine_Srbije_u_austroугарске_logore_tokom_Prvog_svetkog_rata_and_Popisi_umrlih_u_logoru_Boldogasonj_Frauenkirhen_19141918_Internment_of_the_civilians_and_soldiers_from_the_Kingdom_of_Serbia_to_the_Austro-Hungarian_camps_during_the_First_World_War.
26. Међуопштински архив Ваљево, Ваљевска болница 1914-1915, Жртве тифуса и ратних страдања, књ. 1, Ваљево, 2019.
27. Записи са спомен обележја и надгробних споменика.

Напомене:

1. Сви датуми су по новом календару. Али, највећи проблем је био снаћи се у матичним књигама умрлих, јер су поједини свештеници по парохијама водили књиге не наглашавајући по ком календару, док су неки уписивали и по старом и по новом календару (са разломком).
2. У прегледу који је дат седишта сеоских општина су обележена великим словима, док су припадајућа места обележена малим словима. Истовремено је назначено да ли је у месту основана школа, железничка станица, црква или жандармеријска подстаница.
3. Велики проблем приликом израде *Спискова* јавио се у називима села, јер у Србији постоји и по неколико места са истим именом, а налазе у различитим окрузима. Пример: село Лозовик (смедеревски срез), Слатина и Буковче (зајечарски срез), Лоћика (нишки), Дубока (пожаревачки) итд. Нарочито је отежана израда *Спискова заробљеника* за поједина места. Ове Спискове објављујем у целини у знак сећања на све Лозовичане, Рибарце, Буковчане, Трнавце и друге, из целе Србије.
4. Спискови нису коначни; допуне и исправке биће објављени у следећем издању.
 - *ИАЈ, Збирка фотографија*
 - *ЗМЈ, Збирка фотографија*
 - *Фотодокументација проф. Нинослава Станојловића*
 - *Фотодокументација Владе Димитријевића;*
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100008690226305>
 - *Предраг Цуки Антић, Град Јагодина 1900-1941, фотомонографија, самиздат*
 - *[facebook.com/groups/starajagodina/media](https://www.facebook.com/groups/starajagodina/media)*
 - *Фотографије са споменика на сеоским гробљима*

Поједине фотографије су колоризоване уз помоћ компјутерског програма.

БАГРДАН СЕЛО

Почетком XX века Багрдан описују као лепу, доста живахну варошицу, где се налази школа, железничка станица, пошта, телеграф и црква. У месту су:

- абације: Максимовић Владислав и Јовановић Милисав,
- бакали: Величковић Димитрије и Ристић Мијајло,
- кафеције: Коста Ристић, Коста Костандиновић и Глишић Милоје,
- житари: Спира Стефановић,
- марвени трговци: Тодоровић Јован и Стефановић Спира,
- мешовите трговине: Вукоман Ђорђевић, Милош Стефановић, Светозар Маринковић, Тодор Н. Поповић, Љуба Марковић (Народни посланик) и Глигоријевић Вукоман,
- опанчар: Сава Стокић,
- шпекулани: Гвозден Ђорђевић и Петар Ристић,
- шеф станице: Љуба Арсеновић⁸⁴,
- просветни радници: Станоје Савић, учитељ, Коста Петровић-Ловчанин, учитељ, Савић Драгиња и Савић Ружица, учитељице⁸⁵,
- председник општине багрданске, Божа Ристић, трговац.

Багрданци су се бавили израдом шешира из сламних пантљика.

Багрдан село је 1910. године имало 172 домаћинства и укупно 981 становника. Од тога 503 мушкараца и 478 жена. Према попису из 1916. године број домаћинства је износио 171, са укупно 790 становника. Број мушкараца је био 301, а број женског дела становништва 489.

Основна школа обухватала је места: Варош Багрдан, село Багрдан, Доњи Рачник, Стрижило и Ловци. Школа је располагала са четири учионице, и 0,30 хектара школске баште. Основну школу у Багрдану похађало је 287 детета: 188 дечака и 99 девојчица.

Вредност оштећене имовине основне школе износила је 32.415 динара: оштећење зграде 17.415 динара, 40 клупа 8.000 динара, 2 ормана 1.500 динара, 6 столова 1.200 динара, 10 столица 800 динара, књижница 500 динара, наставна средства 1.200 динара, 6 пећи 1.800 динара. Имовина је уништена од стране Аустријанаца.

⁸⁴ *Трговачко-занатлијски шематизам Краљевине Србије*, 1. 1. 1900, 174.

⁸⁵ *Просветни гласник*, 1. 1. 1900. године. Године 1904. подигнута је нова школска зграда, зашта су се највише заузимали Димитрије А. Поповић, свештеник и Тодор Поповић, народни посланик. *Просветни гласник*, 1. 9. 1904. године.

Багрдански парох Петар Вучковић оставио је занимљиве напомене на првој страници матичне књиге умрлих:

1. Ова књига је добијена 1917. године од аустро-угарске власти, али у њу тада није уписивано;

2. по ослобађању овог места 13. 10. 1918, бивше закопане у црквеној кући три године, ископане су све књиге, али су неке (мањи број) сасвим пропале, неке су у току распадања, али међутим и све остале нису сасвим здраве а ни чисте остале, зато се у ранију књигу није могло продужити уписивањем умрлих кроз прошле три године

3. Ово уписивање (односно преписивање из привремено – простих свеца, вођених за време поседнућа) извршено је тачно и без обзира како је за то време (по наредбама) вођено – дакле онако, како је и раније било, - па и по датуму старог календара

4. Претпоследња од ранијих књига за упис умрлих VI-та, завршена је крајем октобра 1914, са уписом из обеју парохија ове црквене општине; багрданске и врановачке. Од тада је због неуредности уписивањем од стране сапароха, учињене подвојености, те у нову VII-у књигу, набављену, уписивање је почето само из ове парохије и то од 1. јануара 1915. године а остатак умрлих у новембру и децембру, 1914, имао се још заједнички уписати у другу (закључити заједничко уписивање са 1914-ом)) која би после била само за врановачку парохију, али она није могла бити набављена, те тако и тај остатак из 1914. године. Као и наставак умрлих из 1915. године после мог повратка из избеглиштва, уведен је у ову, VIII –му књигу.

5. Опелужујући, за 3 године поседнућа, и Милошево истовремено, увео сам у ову књигу.

22/4. априла 1919. г.

Парох багрдански
Петар Вучковић⁸⁶

⁸⁶ Петар М Вучковић, свештеник, за пароха у Багрдану дошао је 1906. године, после смрти поп Мите. Рођен је 1873. године од оца Милана и мајке Насте Вучковић, земљорадника из Багрдана. По завршеној богословији у Београду био је учитељ у Малој Врбици (Крајина). Тамо се оженио Катарином (Катицом) Христодуловић, учитељицом, родом из Београда. Затим је, око 1900 године, био у Војсци, Милошеву и најзад у Бадњевцу. Када је, у то време, од бадњевачке парохије образована сипићска парохија (срез лепенички), Петар је напустио учитељску службу, рукоположио се за свештеника и био постављен за сипићског пароха. На овој парохији био је до марта 1906. године па је прешао на багрданску парохију и на њој остао све до 1919. године. Тада је, по молби, премештен за пароха рибарске парохије при новој јагодинској цркви. На овој парохији остао је све до своје смрти. Умро је 1945. године и сахрањен је на гробљу у Светозареву. Као парох био је тачан и у свему исправан због чега је, док је био на рибарској парохији, произведен у чин протојереја и одликован орденом Светог Саве IV реда. Прота Пера, добар и исправан парох, био је јако повучен и врло ћутљиве нарави. Говорио је само кад је требао и морао. Са парохијанима је увек озбиљан био и шале није трпео, те га и поред свих његових лепих особина нису много марили. Љубисав Д. Поповић, *нав. дело*, 114.

Споменик у Багрдану

Још једна напомена свештеника П. Вучковића односи се на примопредају дужности врановачком пароху Петру Лазаревићу, 26. маја /8. јуна 1919. године, и одлазак на нову дужност у рибарску парохију.

Испред Споменика палих ратника 1912 – 1918. (који се налази на улазу у цркву багрданску), налази се и чесма са натписом: *У спомен палих српских ратника, који су је направили Штаб комбиноване дивизије за време свог одмора у Багрдану 1915. године.* Дивизија је ради попуње и одмора провела шест месеци у Багрдану. Штаб дивизије се сместио у Багрдану, а њени пикови од Марковца па све до Јагодине и по околним селима. Официри и техничари на служби у штабу дивизије, међу којима је било техничара и стручњака, искористили су време одмора и изградили данашњу чесму. Они су стручно кроз цеви, спровели воду са „Бранкове чесмице“ и озидали „Црквену чесму“.

Током 1916. г. на платоу изнад пруге за Ниш, непосредно након изласка из Багрданске клисуре, са погледом на долину Велике Мораве, Немци су изградили монументални маузолеј-гробље својим изгинулим војницима на багрданским положајима 1915. г. приликом повлачења наше војске.

Гробље је било уређено и обрађеним каменом ограђено. У њему је био подигнут врло леп споменик од гранитног мермера. Све до 1942. године су посмртни остаци немачких војника овде почивали. А те године, немачко посланство у нашој земљи је ексхумирало њихове кости и одавде их пренело у Београд и сахранило на немачком ратничком гробљу више Кошутњака. Када је 1949. године задружни дом отпочео да се зида у Багрдану, сав тесани камен је узет из ограде немачког гробља, пренет доле и употребљен за соклу дома.⁸⁷

Иза багрданске цркве налази се монументална спомен-крипта, подигнута у помен изгинулим српским војницима 1915. године. Зидане костурнице је започето 10. јула 1933. године. За њено подизање велику заслугу имају протојереј-ставрофор Љубисав Поповић, начелник Министар-

⁸⁷ По причама мештана Багрдана немачко гробље након Првог светског рата је постало „свето место“, које се одржавало са поштовањем и пијететом. На овом гробљу ће бити сахрањени и Немци погинули у јуну 1941. године током диверзије на железничкој станици у Багрдану, када је у судару два воза погинуло 30-ак Немаца. Крајем 1943. године окупационе власти започеле су са ексхумацијом тела и преношењем у Немачку, али је остало десетак тела (биће пренета након успостављања дипломатских односа са Савезном Републиком Немачком 1951. године). Монументални споменик, и поред противљења мештана, биће порушен након Другог светског рата, а грађевински материјал ће бити употребљен за изградњу објеката (камена ограда око гробља је уграђена у темељ Дома културе). Данас се ово место може видети са ауто-пута и железничке пруге за Ниш. То је део брда, који је најгушће обрастао стаблима и растињем. Ни данас тамо нико не иде, нити се шума сече, нити се одводи стока на пашу.

<https://www.facebook.com/jagodina56/posts/1553302674941112/>.

ства правде и шеф Одсека за ратничка гробља у земљи и на страни и тадашњи свештеник багрдански Светомир Стевановић.

Највећа брига у њеној изградњи је била пала на поп Светомира, човека ретке енергије и способности. Он је не само настојао да се костурница изгради, него је својом умешношћу успео да се сва предвиђена по предрачуну сума не утроши, већ постигне и извесна уштеда. Уштеђену суму је утрошио на поравњавање земљишта око костурнице, израду потпорног зида терасе пред њом и изграду бетонских стаза око костурнице и цркве и од ње до звонаре, до костурнице и до излаза из порте. Најзад од ове уштеде су израђени столови са клупама за потребе цркве и верника. Костурница је завршена 15. новембра 1933. године. Свечано је освећена на Видовдан 1934. године и у крипти костурнице су положене кости 105 изгинулих ратника. Од овог броја 65 су изгинули и били сахрањени на положајима око Багрдана, а осталих 40 су изгинули на положајима око Јагодине и били сахрањени на јагодинском гробљу⁸⁸. Идентитет сахрањених није се могао утврдити, те они, безимени, бораве вечни санак у костурници и покољењу казују да њихов заједнички гроб светли и у тами.⁸⁹

Погинули и умрли 1912-1918. године⁹⁰:

1. Костић Мирко, пуковник⁹¹
2. Антић К. Драгутин⁹²

⁸⁸ Изгинули војници најпре су сахрањени на месту где су погинули, али касније су, иницијативом Кола српских сестара, и акцијом Цркве и свештенства, пренети у Јагодину и сахрањени у порти Старе цркве. Том приликом подигнут је и споменик у дворишту, непосредно код улаза у Стару цркву. Они су 1934. године одатле ексхумирани и пренети у Багрдан.

⁸⁹ Протојереј ставрофорд Љубисав Д. Поповић, *О Багрдану и Багрданцима, Каленић*, Крагујевац, 2019, 55, 66, 67.

⁹⁰ Споменик палим ратницима 1912–1918. године, у порти цркве. Израђен је од тесаног камена у облику пирамиде. Споменик је 1921. године подигла организација инвалида и породице палих ратника за села Багрдан, Доњи Рачник и варош Багрдан. На споменику имамо случајева да су нека имена понављана неколико пута, а списак је допуњен подацима и именима из матичне књиге умрлих 1914-1921, Багрдан. У порти цркве налази се и споменик са палим ратницима; омалтерисана је бетонским малтером. На чесми је уграђена бела мермерна плоча, са текстом из којег се сазнаје да је чесма подигнута од стране Штаба Комбиноване дивизије, која се после Колубарске битке одмарала у Багрдану. Величина 1,25x3x0,45m. *Меморијали ослободилачких ратова Србије*, књига 2, Београд, 2005, 178.

⁹¹ Костић Мирко је рођен 1887. године у Житорађи – умро у Багрдану 1971. године. Учесник балканских и Првог светског рата. До 1917. служио у артиљеријском пуку шумадијске дивизије, затим прекомандован у Штаб војводе Мишића. Носилац је Ордена белог орла са ма-чевима 4. степена, Албанске споменице, Орденом Светог Саве.

http://славнимипрецима.cpb/Galerija?page=68&sortOrder=naziv_desc.

3. **Стошић Д. Живојин**, потпуковник⁹³
 4. **Николић П. Милутин**, командир чете (1912-1913), командант батаљона добровољаца, генерал⁹⁴
 5. **Младеновић Тихомир**
 6. **Илић Коста**
 7. **Миљковић Милета**
 8. **Петровић Владисав**
 9. **Милић А. Младен**
-

⁹² Драгутин је дошао до Кенола, где је рањен септембра 1916 - тражи га зет Владислав П. Станковић, санитарско одељење, пошта 92. *Правда*, 4. јун; 6. октобар 1917. године.

⁹³ Стошић Живојин се родио у селу Багрдану код Јагодине, 1873. године. У месту рођења завршио је основну школу, а четири разреда гимназије у Јагодини. Пешадијску подофицирску школу је завршио у Београду. Први официрски чин добио је 1899. године, а последњи потпуковнички 31. X 1918. године. Живојин је у Први балкански рат ушао као командир чете у VII пуку Дунавске дивизије другог позива, а у Првом светском рату био је командант батаљона у истом пуку. Затим је био у 15. пуку трећег позива и IV пуку „Стевана Немање“. Живојин је рањен у десну руку 1914. Године, на положају села Губеревца, у округу Београдском. За ратне заслуге Живојин је два пута одликован Златном медаљом за храброст, Официрским орденом Карађорђевог звезде са мачевима четвртог реда, Орденом Белог орла са мачевима четвртог реда, Медаљом за војничке врлине, Британским орденом за заслуге на бојном пољу и Италијанским орденом за храброст. Умро је осмог јануара 1922. године у Осјеку, где је и сахрањен. Смрт га је затекла на месту помоћника команданта војног округа у Осјеку. Податке о својој деди послао је др Душан Стошић из Ниша. <https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesnici-ratova/stosic-d-zivojin>.

⁹⁴ Николић Петар Милутин је рођен у Багрдану 15. фебруара 1887, а умро у Београду 1967. Завршио је 21. класу Више војне академије. У мирно доба био је командир вода у 6. и 7. пешадијском пуку (Београд), а од маја до мобилизације 1914. у Ађутантском одсеку Министарства војног. После Првог светског рата био је командир митраљеског одељења 12. пука, од априла 1920. командант 2. батаљона 21. пука (Скопље), а потом од октобра 1921. у Општевојном одељењу МВ. Био је командант Обавештајног центра у Бенковцу, затим на служби у Саобраћајном одељењу Главног генералштаба, потом шеф Железничко-пловидбеног одсека истог, а упоредо од новембра 1923. и професор Тактике на Нишкој школи ВА. Од маја 1931. био је командант 11. пешадијског пука (Сплит), од маја 1932. до 1937. помоћник начелника Саобраћајног одељења ГГШ, од октобра 1937. начелник II дирекције ГГШ, и од октобра 1938. командант Дунавске дивизијске области (Београд). У балканским ратовима био је командир у 2. батаљону 2. прекобројног пука Моравске бригаде, а у Првом светском рату командир митраљеског одељења 2. Комбинованог пука у Комбинованој дивизији и учесник првог, ноћног, победоносног боја на Церу. Од новембра 1914. био је командант 3. батаљона истог пука, а од октобра 1915. до одласка на Крф у штабу овог пука. Од 1916. командант батаљона Срба добровољаца у 3. армији, а од маја 1917. до демобилизације командир митраљеског одељења 12. пука. У Априлском рату 1941. био је помоћник начелника Штаба Врховне команде и одведен је у немачко заробљеништво. Објавио је уџбенике *Додатак уз тактику за Другу годину Нишке школе Војне академије* (Београд, 1923) и *Оперативна интендантска служба* (1933). Са супругом Драгом, ћерком мајора Вићентија Костића, имао је синове Миодрага и Слободана. Одликован је Карађорђевог звездом са мачевима IV реда, Белим орлом са мачевима V и IV (два пута) реда и др. *Српски биографски речник*, 7, Мл-Пан, Нови Сад, 2018, 456.

10. Тодоровић Владисав
11. Милошевић М. Јован⁹⁵
12. Милутиновић Тодор
13. Јовановић Димитрије, умро на Крфу
14. Петровић Љубомир
15. Младеновић Ђорђе
16. Радосављевић Сретен
17. Вучковић Панта
18. поп Димитрије (Поповић), умро 1906, на споменику уписан из поштовања и заслуга⁹⁶
19. Николић Драгиша
20. Николић Светолик
21. Јовановић Драгутин
22. Стевановић Јован
23. Ристић Станимир
24. Димитријевић Славко, редов батаљона железничких службеника⁹⁷

⁹⁵ Јован М. Милошевић, рез. телеграфско одељ. пошта 999, јавља мајци да је здрав, као и Коста, Сретен и Божа Милошевић. *Правда*, 30. децембар 1917. г.

⁹⁶ Димитрије А. Поповић, свештеник, за пароха багрданске парохије дошао је са врановачке парохије 28. марта 1900. године после смрти свештеника Милосава Поповића. На њој није дуго био, свега шест година, јер је убрзо умро. Умро је напрасно од срчане капи 28. фебруара 1906. године, у 49. години живота, и сутрадан, 1. марта, сахрањен је на копривничком гробљу. Поп Димитрије, или како су га сви звали - поп Мита, дошао је на багрданску парохију са већ раније стеченом популарношћу на врановачкој парохији. Овде ју је само увећао и безграничну љубав, симпатије и поштовање и својих нових парохијана стекао. То се дало видети и осетити приликом његове сахране, када је са огомном пратњом из храма, по опелу, до гроба испраћен. То се и данас потврђује јер га његови парохијани и сада, после пуних 45 година од његове смрти, врло често помињу и за пример истичу. Био је озбиљан, али за лепе и пристојне шале расположен. Увек ведар, благ и лепе нарави, свакога је љубазно предусретао и излазио, у границама могућности, свакоме у сусрет, а нарочито у корисним саветима. У црквеној служби је био врло тачан и савесно је вршио по црквеном типичу због чега ни један посао у парохији није остао а да није био на време извршен. Имао је добро памћење и знао је имена не само одраслим, већ и сваком детету у парохији. Са парохијанима се, а нарочито са децом, опходило благо и родитељски, због чега се деца од њега нису страшила када је у домове залазио. Ван црквене службе бавио се и претходно примером у свима културно-просветним и хуманим пословима. Поп Мита је био председник месног одбора Друштва Црвеног крста, Народне читаонице и Земљорадничке задруге. Био је доживотни школски одборник и благајник. Његовим настојавањем и трудом сазидане су основна школа и црквена звонара у Багрдану. Ближи подаци о поп Мити могу се наћи као врановачком пароху. Љубисав Д. Поповић, *нав. дело*, 113, 114.

⁹⁷ Обзнана Министарства Војног ФБПБр. 873: Списак 129 несталих приликом торпиљирања брода "Галија" на коме се налазило 330 српских војника. *Српске новине*, 5. јануар

25. **Стојановић Коста**
26. **Милојковић Коста** и
27. **Милојковић Сима**, браћа
28. **Јовановић Димитрије**
29. **Живковић Никола**
30. **Живановић Борисав**
31. **Максимовић Максим**
32. **Ђурђевић Павле**
33. **Стаменковић Никола**
34. **Миливојевић Живко**
35. **Живковић Станимир**, редов 11. пука, умро у логору Болдогасоњ
36. **Прокић В. Живко**, поручник
37. **Поповић Никола**, редов 2. пук, умро 22. августа 1916. године у болници бр. 7 у Солуну, од маларије⁹⁸ и

1917. г; Славка Димитријевића - жена Даница, десетара пруге железничке на станици у Зелениково, новоослобођених предела. Данас живим бедно, оптерећена са 5-оро деце нејаке, плата је била 90 динара. Унапред вама Г. Премовићу остајемо вечито благородни. *Београдске новине*, 5. март 1917. г.

⁹⁸ Никола, други син попа Мите и попадије Драге, родио се у Багрдану 1883. године. По завршетку основне школе није могао да продужи даље школовање због материјалних тешкоћа својих родитеља. Стога се одао приватној служби и ступио за трговачког помоћника у радњи Драг. Гавриловића у Јагодини, потом „Милана С. Митровића и Другова“ у Крагујевцу, и најзад „браће Поповића“ у Нишу. Жељан ширег знања и већег образовања у трговини, напустио је 1900. године Србију и отишао у Париз, у Француску тамо се у почету као сваки странац без заната, бавио разноврсним пословима, док најзад није постао сопствеником биоскопа и регулисао питање свога живота и опстанка. Када је отпочео Први светски рат, Никола је као добровољац ступио у француску легију странаца и борио се у Алзасу и Лорену са Немцима. А када је образован Солунски фронт и Француска војска дошла на овај фронт, Никола је са њом пошао као тумач. Дошавши у Солун, зажеleo се своје куће и добио дозволу да после 16 година од одласка, дође у Србију. Из Солуна је дошао до Скопља и даље није могао, јер су Бугари били пресекли железнички пут код Врања. Жалосна срца пошао је натраг у Солун, али сада ни тамо није могао да стигне, јер су Бугари пресекли, у међувремену железничку пругу код Валандова. Био је принуђен да се, као добровољац 12 пешадијског пука II позива, повуче преко Албаније. Дошавши на Крф, Николу је француски шести „шасерски“ батаљон одмах преузео за тумача на Крфу и везу са српском војском. Са Крфа је отишао на Солунски фронт као тумач Другог француског батаљона. На овој дужности је стално био у вардарској мочвари док није оболео од маларије. Уочи саме евакуације у Француску на лечење, Никола је умро 9/22. августа 1916. године у Солуну и сахрањен је на српском ратничком гробљу у Зејтинлику, код Солуна. Његов гроб је пред самим маузолејом, са западне стране. Француске војне власти, извештавајући наше Министарство војске и морнарице о Николиној смрти, завршиле су извештај речима: „Mort pour la France“ (Умро за Француску). Љубисав Д. Поповић, *нав. дело*, 154.

38. **Поповић Илија**, браћа, погинуо 6/19. октобра 1915. године на положају код села Раље⁹⁹
39. **Станковић Живота**
40. **Шајкић Милосав**
41. **Младеновић Емилијан**
42. **Живковић Станко**, рођен 1868. године, редов 1. чете, 15. пука, умро 12. септембра 1917. године у Lamsdorfy, сахрањен на гробљу Lam-sdorf Lg. II Gefang., гроб 2503, 24, 11 L, Schlesien
43. **Цветковић Павле**
44. **Милутиновић Светозар**
45. **Рајковић Станко**
46. **Ђурђевић Светолик**
47. **Јовановић Димитрије**
48. **Димитријевић Станисав**
49. **Марковић Станисав**
50. **Илић Гвозден**
51. **Нешић Петар**
52. **Јовановић Станко**
53. **Ђурђевић Чедомир**
54. **Младеновић Станоје**
55. **Савић Владисав**

⁹⁹ Илија, четврти син поп Димитрија и Драгиње, рођен је 1893. године у Багрдану. Основну школу је учио у Багрдану, а ниже разреде гимназије са малом матуром у Јагодини. Више разреде гимназије учио је у Београду и по свршеном шестом разреду ступио је, због тешког материјалног стања у породици, у апотеку Миомира Николића, у Краљеву, за апотекарског помоћника. На овоме послу је провео годину дана, па је понова продужио средње школско образовање у Београду. Његова је намера и жеља била да заврши гимназију са испитом зрелости, па да отпутује код свога брата Николе у Париз и тамо продужи школовање на Медицинском факултету париске Сорбоне. Жеља му се није испунила, јер када је Илија био у осмом разреду Друге београдске гимназије, Аустроугарска је напала на Србију и отпочео је Светски рат. Он се тада повукао у место свога рођења, али је убрзо, са друговима, позван на војну дужност и био упућен у Пешадијску ђачку чету у Скопљу. По положеном испиту за резервног официра, распоређен је, као ђак наредник, за водника у 11. пешадијском пуку „Карађорђе“ Шумадијске дивизије. Као водник у овоме пуку је био на положајима код Пирота према Бугарима. Али када су се немачке групе отпочеле пребацивати преко Дунава на нашу страну, Илија је са својим пуком, журно возом, пребачен на положаје код Смедерева. Чим је пук стигао на положај, одмах је ступио у борбу. Борба је била очајна, а непријатељ надмоћнији па су жртве падале. Илија је као водник погинуо још у првој борби 6/19. октобра 1915. године на положају код села Раље, недалеко од Мале Крсне. Са њиме је изгинуо и његов вод и нико није преживео да као очевидца опише пораз вода и каже шта је било са изгинулима. Илија није дочекао саопштење да је Указом ФАО/бр. 15186/1915. године произведен у чин резервног пешадијског потпоручника. Никада се није сазнало шта је било са његовим мртвим телом и где му је гроб. *Исто*, 157.

56. **Милисављевић Велимир**, тежак, 36 година, у браку 15 година, погинуо на бојишту код Вардишта на босанској граници 11. октобра 1914. године, пренет 5. новембра 1914, сахрањен на копривничком гробљу.
57. **Миливојевић М. Цветко**, тежак, III позив, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. године, пренет 4. децембра 1914, сахрањен на копривничком гробљу, опело извршио Петар. М. Вучковић
58. **Станковић Петар**, тежак, III позив, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. године, пренет 4. децембра 1914, сахрањен на копривничком гробљу, опело извршио Петар. М. Вучковић
59. **Станковић М. Милутин**, тежак, III позив, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. г., по подне, пренет са бојишта 4. децембра 1914. г., није добијен никакав званични извештај, као ни о тамо извршеном опелу
60. **Стиковић Владисав**
61. **Томић (Марић) Ј. Јоксим**, поднаредник 3. чете, 2. батаљона, 11 пука, III позива
62. **Стиковић Милутин**, тежак, III позив, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. године, пренет 4. децембра 1914, сахрањен на копривничком гробљу
63. **Тодоровић Анта**
64. **Павловић Гаврило**
65. **Здравковић П. Љубомир**, тежак, III позив, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. године, по подне, пренет 4. децембра 1914, сахрањен на копривничком гробљу, није добијен никакав званични извештај, као ни о тамо извршеном опелу
66. **Марковић Михајло**
67. **Бегић Милош**
68. **Томић Ј. Богосав**, тежак, III позив, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. године, по подне, пренет 4. децембра 1914, сахрањен на копривничком гробљу, опело извршио Петар Вучковић
69. **Милошевић Божидар**
70. **Ристић Велимир**
71. **Ристић А. Милија**
72. **Николић Јаћим**
73. **Ђорђевић Миладин**
74. **Аврамовић Милић**
75. **Живковић Коста**
76. **Илић Љубомир**
77. **Ранковић Радисав**
78. **Прокић Петар**
79. **Прокић Живко**
80. **Стојановић Милутин**
81. **Милановић Никола**

82. Младеновић Милан
83. Томић Никола
84. Тодоровић Драгомир
85. Миленковић Владисав
86. Павловић Милорад, редов 11. пука, заробљен 21. октобра 1915. г. у Ђурђеву, логор Кенигсбрик¹⁰⁰
87. Тодоровић Милутин
88. Васиљковић Василије
89. Тодоровић Јеротије
90. Павловић Милан
91. Ђерговић Панта
92. Митић Милорад
93. Милојковић Петар
94. Николић Живојин
95. Јовановић Сава
96. Младеновић Павле
97. Младеновић Станимир, браћа
98. Стојановић Станимир
99. Стојановић Борисав, браћа
100. Павловић Димитрије Свето-зар, рођен 1897. године, последња одбрана стараца, нестало приликом повлачења кроз Албанију 1915. г.
101. Стојадиновић Тодор
102. Панић Јаков
103. Живковић Ђурђе
104. Ђорђевић Борисав
105. Јовановић Милосав
106. Јовановић Борисав
107. Тодоровић Стојан
108. Ристић Милосав
109. Дачић Константин
110. Дачић Ранђел, браћа
111. Милутиновић Светозар
112. Живковић Душан
113. Миловановић Риста
114. Антић Борисав

100

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/21-PopisGubitaka-P.pdf

115. **Павловић Тихомир**
116. **Антић Давид** и брат
117. **Антић Данило**
118. **Милошевић Милан**
119. **Јанковић Милосав**, рођен 15. јула 1882. године, редов-возар бојне коморе, 2. батаљон 11. пука, умро 1. септембра 1919. г. у Kenigsbrik/Königsbrück, сахрањен на гробљу Gefangenenfriedhof, гроб 165
120. **Тодоровић Живадин**
121. **Гајић Велимир**
122. **Живковић Димитрије**
123. **Милетић Никодије**
124. **Милетић Нићифор**, браћа
125. **Прокић Стеван**, поднаредник, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 2889, парцела 57, крипта
126. **Драгутин Милутиновић**
127. **Бојић Милија**
128. **Петровић Светолик**
129. **Стојановић Милутин**
130. **Миленковић (Марић) М. Животије**, последњи регрут
131. **Здравковић Борисав**
132. **Станковић Живан**
133. **Војиновић Панта**
134. **Здравковић Драгутин Свето-зар**, рођен 1893, редов 4. чете, 2. батаљона, 11. пука, II позива, погинуо 1915. године
135. **Радосављевић Борисав**, редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, погинуо приликом општег напада на једренска утврђења 12. и 13. марта 1913. г. код Чифлика Екмекчи и Могиле
136. **Миливојевић Јеротије**
137. **Антић Станоје**
138. **Стојановић Драгутин**
139. **Михајловић Драгољуб**
140. **Стојановић Илија**
141. **Тасић Јакшић**
142. **Димитријевић Милосав**
143. **Јевтић Љ. Богдан**, редов 2. чете, 2. батаљона, 1. шумадијски пук, рођен 1896. године
144. **Јанковић Драгутин**
145. **Павловић Недељко**
146. **Стојановић Јеротије**

147. **Младеновић Светозар**
148. **Николић Станко Никола**, рођен 1895, последњи регрут, редов 3. пука, умро 17. фебруара 1916. године, сахрањен на острву Виду
149. **Ђурђевић Љубомир**
150. **Николић Сретен** и брат
151. **Николић Милија**, жена Стана, 1886. годиште, 3. чета, 2. батаљон, 11. пук, погинуо 1914. године
152. **Милутиновић Светозар**
153. **Савић Сава**
154. **Димитријевић Јосиф**
155. **Младеновић Станко**
156. **Миленковић Тихомир**
157. **Милутиновић Борисав**, редов 3. чете, 4. батаљона, 5. прекобројни пук, I позива, погинуо 7. септембра 1914. године на Мачковом камену¹⁰¹
158. **Станковић Јаћим** и брат
159. **Станковић Тома**, рођен 1893. године, редов 4. чете, 11. пука, умро 21. септембра 1918. године у Lehfeld/ Augsburg, сахрањен на гробљу, Westfriedhof број гроба 29, 1 Ehrenfeld
160. **Миливојевић Цветко**, тежак, III позив, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. г., пренет 4. децембра 1914, сахрањен на багрданском гробљу
161. и син **Миливојевић Милан**
162. **Персида**, супруга Павла Станојевића, погинула 20. октобра 1915. г. од пушчаног зрна приликом борбе у Багрдану, 40 година, најпре сахрањена на свом имању, касније пренета у багрданско гробље
163. **Љубица**, удова Михајла Вељића поткивача, погинула приликом борбе у Багрдану, најпре сахрањена на свом имању, касније пренета у багрданско гробље
164. **Милосављевић Т. Владисав**, тежак, погинуо на бојишту 26. новембра 1914. г, пренет 4. децембра 1914. г, сахрањен на багрданском гробљу, није добијен никакав званични извештај као ни о тамо извршеном опелу.
165. **Добривојевић В. Михајло**, 36 година, убијен у Радошину преко Мораве 7. августа 1916. г, убијен из пушке и ножем од бугарског војника - мрцварен, пренет у копривничко гробље 17. августа 1916. г.
166. **Живковић Станислав**, редов 3. чете, 11. пука, умро 23. 1. 1915. године у логору Болдогасоњ
167. **Милошевић Светозар**, рођен 1876, редов 2. чете, 14. пука, умро 1. 3. 1915. године у логору Неђмеђер

¹⁰¹ <https://www.mod.gov.rs/lat/19604/popis-vojnih-i-civilnih-gubitaka-kraljevine-srbije-u-ljudstvu-u-prvom-svetskom-ratu19>.

168. **Ристић Никодије**, рођен 1870, редов 3. чете, 15. пука, умро 19. 2. 1915. године у логору Болдогасоњ
169. **Лукић Лазар**, редов 1. чете, 1. батаљона, III позива, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 1927, парцела 37, крипта
170. **Стефановић Миливоје Јован**, 44 година, редов, умро 11. марта 1917. године од срца, у логору Ашах
171. **Димитријевић Владислав Драгомир**, 21 година, редов, умро 24. јануара 1918. године од туберкулозе, у логору Матхаузен
172. **Тасић Милош**
173. **Векић Витомир**, коморција 5. прекобројног пука
174. **Ђорђевић Жика**, бивши контролор Српског бродарског друштва, редов сталног кадра 4. чете, 3. батаљона 11. пука
175. **Митић П. Гаврило**, редов 11. пука, I позива, расински одред, нестао
176. **Михајловић Гвозден**, ковач, умро на бојном пољу, као војни обвезник у бугарском рату¹⁰²
177. **Јанковић М. Милутин**
178. **Јовановић Д. Михајло**
179. **Прокић Светолик**, редов 3. чете, 1. батаљона 12. пука, рањен 20. новембра 1915. године
180. **Тасић С. Тодор**, редов 3. чете, 2. батаљона 5. прекобројног пука, рањен 7. септембра 1914. године на Мачковом камену
181. **Гајић Владисав**, редов 11. пука, заробљен, умро у логору Матхаузен

Заробљени:

1. **Векић Драгољуб**, каплар 11. пука, логор Матхаузен
2. **Гајић Владимир**, редов 11. пука, логор Матхаузен
3. **Јанковић Милосав**, рођен 1882, редов (коморција) 2. батаљ. коморе, 11. пука, умро 9. јануара 1919. године у логору Кенигсбрик
4. **Костић Сава**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
5. **Марјановић Гвозден**, редов 11. пука, логор Неђмеђер
6. **Миловановић Ђорђе**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
7. **Миленковић Миленко**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
8. **Милановић Божидар**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ

¹⁰² Миливоју Сјеничком, Женева - Пошто сам остала са двоје нејаке дече, а решење о инвалидској потпори нисам добила, то Вас лепо молим, да подејствујете, да ми се помоћ пошаље, пошто сам у оскудици и сиромашног стања. Обраћала сам се Црвеном Крсту у Женеви, али до данас ништа не добих. Благодарим, Симка Михајловић, село Багрдан код Јагодине. *Београдске новине*, 20. јули 1918.

9. **Миљковић Илија**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
10. **Петровић Божидар**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
11. **Спасојевић Никола**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
12. **Стојановић Алекса**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
13. **Тасић Владислав**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
14. **Томић Владимир**, редов 11. пука, логор Тузла
15. **Матић Милан**, редов 11. пука, заробљен 21. октобра 1915. г. у Јагодини, логор Кенигсбург

Живи на Крфу:¹⁰³

¹⁰³ Михајлу Мијушковићу, Женева. Изјављујем Вам велику благодарност на извештајима, и молим лепо да доставите овај мој оглас Илији Ристићу. Драги Илија! Радујемо се сви што сте ви тамо здрави, а и срдачно вас све тамо поздрављамо. Твоје 3 карте добио сам прије неколико дана, а добио сам опет твоју карту у препису од господина Мијушковића. Изјави велику благородност Мики Поповићу у име моје. Попадији Драги положио сам 200 круна, наплати од Душана. Његови су сви здрави сем што се Илија не јавља. Ми смо такође сви здрави и живи сем што имам да ти јавим једну тужну вест, умро је мали Јова Радункин прошле године 17. августа. Радулка, Миле, Лепа, здрави, тако исто и наши укућани. Мали Бошко и Љуба љубе вам руке. Витомиру кажи, да не брине ништа за кућу. А тако исто, и Спири, само би требало и они да се јаве, по који пут кући. Јови Стамбуловићу кажи да су Трајко, Анђа и Ната са децом живи у Скопљу. Радулка и Талка одмах су се преселили у Багрдан. Радњу дућанску и даље радимо у кући Радулкиној. Мајка те молила да добро водиш рачуна о Спири. За нас апсолутно ништа не брините, но чувајте вас. Извести Младена, Сретена Величковића, Живојина Марисављевића, Живка Поповића, браћу Батаље, Стојана Стефановића, Павла Мирчића, Јована Милошевића, Тиси, Животи и Стевану Прокрићу, Јовану и Славку Димитријевићу, Живојину Максимовићу, Костантину, Божидару Милошевић, Сретену Томићу и Борисаву Илићу, да су им фамилије здраве и живе. Будимиру Вељићу мајка умрла, и Станоју Милосављевићу жена. Стевана Мијаиловића извести, да су му укућани здрави, нек се распита да ли је тамо син Драга. Драгутину Здравковићу фамилија здрава, нек се распита тамо имали га тамо син Тоза. Димитрија Ц. Јовановића, Светислава Јанковића и Миладина Јанковића извести, да су им фамилије здраве. Славка Глигоријевића извести, и његовог зета Андру, да је Светолик и Перса, овде у Багрдану, да су остали живи и здрави. Молио те Панта Милутиновић да се распиташ и да га известиш, има ли тамо његов син Светолик и Светислав Милутиновићи. Извести Панту Миладиновића и поздрави, да су његови сви здрави и живи. Нека јави за Бранка Мандића. Моле те фамилије ниже именованих, да се распиташ и известиш, да ли су тамо живи и здрави: Станимира Милановића, Николу Живковића, Богдана Јевтића, Драгутина Милутиновића и Илију Милосављевића, сви регрути 1896. године у 2. чети, 2. батаљона, 1. шумадијског пука. Затим: Живка Тодосијевића, питомца 2. чете, 2. вода у Скопљу, Владислава Миленковића, 3. позициона батерија, II позива, шумадијске дивизије. Војислава Томића, болничара 11. пука, шумадијске дивизије. Владислава Гајића, III позива, 11. пука шумадијске дивизије и Велимира Гајића, пионира 15. пука Тимочке дивизије. Сви из Багрдана. Чедомира Смиљковића, возара муницијске колоне хаубичког пука II батерије из Милошева. Извести Миленка Николића, Милосава Николића, Станислава Младеновића, Милана, Милоша, Ивана и Дамњана Митића, да су им фамилије живе и здраве, сем што је умрла мајка браћи Митићима. Милисав Николић нек се распита, има ли га тамо Тихомир, син Стевана Рајковића, који је у 6. прекобројном пуку био. Витомиру Милосављевићу јавља

1. **Константин** и
2. **Божидар Батаље**, браћа
3. **Вучковић Петра Миливоје**, потпоручник 1. пешадијског пука нишких резервних трупа, налази се у Бизерти у Тунису¹⁰⁴
4. **Величковић Младен**, шумадијска дивизија, I позива
5. **Величковић Сретен (Стева)**
6. **Вељић Будимир**
7. **Здравковић Љ. Каменче**, радник жел. Секције
8. **Здравковић Драгутин**
9. **Здравковић Тоза**, син
10. **Димитријевић Јован**
11. **Драгићевић Драгослав** (сестра Милка)
12. **Костић Коста**, возовођа
13. **Илић Александар**, поднаредник-питомац подофицир школе у 2. пуку нишких резерви трупа
14. **Ђорђевић Живојин**, поднаредник телеграфског одељења, дунавске дивизије, II позива
15. **Ђорђевић Велисав**, поручник (жена Кристина Кина Б. Петровић)¹⁰⁵
16. **Илић Ж. Светозар**, марвени болничар 4. брдског атиљеријског пука
17. **Гајић Владислав**, 11. пук, III позива
18. **Гајић Велимир**, пионир 14. пука
19. **Глигоријевић Славко**, редов 3. чете, 2. батаљона 11. пука, II позива
20. **Глигоријевић Драгослав**, гимназиста (отишао са Андријом)
21. **Грујић Лазар**, железничар

брат Милан, да му је фамилија жива. Панта Павловић извештава Недељка, Тихомира и Тимотија Павловића, да су сви живи и здрави. Извести Славка Бегића, да су његови здраво. Шта је са његовом браћом: Илијом и Витомиром? Извести Јована Спасића, да су његови здраво. Брат Коста му је кући, распитај се за Петра Спасића, да ли је тамо жив. Сви из Доњег Рачника. Поздрави поп Милана, да су његови у Баточини здраво, тако исто, извести Ђуру Здравковића и његовог сина Божу, да су и његови здрави. Тако исто извести мог пашенога Владимира Вучетића, да су његови здраво у Цветојевцу. Нека му он или поп Милан јаве, да ли је истина његов син Доца умро. Извести Радосава Драгићевића, да су његови живи и здрави у Брзану. Види, да ли је тамо, и јели жив Коста, син мајстора Станка Николића. Срдачан поздрав свима, и одговори одмах и чешће се јављајте. Божа Ристић из Багрдана. *Београдске новине*, 26. јул, 1916. године, 6. август 1916, 1. фебруар 1917. године.

¹⁰⁴ Син Петра М. Вучковића, свештеника у Багрдану. Отац га извештава да су примили његову карту, да су сви живи и здрави у њиховој кући у Багрдану, Течин је у Београду, а бабе Милица и Наста су умрле. *Београдске новине*, 2. јули 1916. године.

¹⁰⁵ *Београдске новине*, 1. фебруар 1917. године, *Правда*, 11. април 1917.

22. **Грујић Владимир**, желез. магационер
23. **Андрија-Андра Божовић**, командант муницијске колоне моравске дивизије, II позива,
24. **Илић Борисав**
25. **Живковић Никола**, рођен 1896, редов 2. чете, 2. батаљон, 1. пешадијски пук
26. **Јовановић Андра**, трговац из Хасан Пашине Паланке, редов 4. позиционе батерије дринске дивизије
27. **Јанковић Илија**, писар штаба 3. прекобројног пука, дринске дивизије, I позива¹⁰⁶
28. **Јовановић Станисав**
29. **Јовановић С. Стаменко**, редов 1. заплењене батерије 1. дивизиона, тимочке дивизије¹⁰⁷
30. **Јовановић С. Станимир** (р.б. 52 ?)
31. **Јанковић Миладин**
32. **Јанковић Драгутин**, брат¹⁰⁸
33. **Јанковић Светислав**
34. **Поповић Д. Љубисав**, протојереј¹⁰⁹

¹⁰⁶ CROIX ROUGE SERBE, Женева. - Известило ме је горње Друштво са два картама о теби, Андри и Дамјану, на чему смо му одвећ благородни, јер догле нисмо ништа о вама знали. Са Полом и Жунком живимо у Ловцима на имању а у кући мога брата Милисава и Спасеније, који су обоје умрли. Љубица са децом живи у Паланци, код куме. Сви смо хвала Богу здраво и немојте за нас ништа бринути, само се чешће јављајте. Ако вам је потребан новац јавите, ја ћу се постарати да пошаљем, само треба знати којим путем. Много љубазног подрава од свију: теби, Андри и Дамјану. Коста Ловчанин, бивши учитељ у Багрдану. *Београдске новине*, 10. октобар 1916. године.

¹⁰⁷ Михајлу Мијушковићу, Женева-Молим известите мог сина Стаменка Јовановића, војног обвезника I. заплењене батерије, 1. дивизиона тимочке дивизије, II позива, да смо добили његове две карте и видимо да је здраво. Сви укућани смо здраво и добро. Отац Станисав јавља се, да је здрав, а Станимир брат се још није јавио. Нека се распита за Станимира. И нека нам што скорије јави. Благородна Јека Јовановић, Багрдан, Јагодина. *Београдске новине*, 25. 5. 1917. г.

¹⁰⁸ Јавили су се маја 1916. године, и то преко Црвеног Крста. Тражи их брат Милутин Јанковић. *Београдске новине*, 24. октобар 1917. године.

¹⁰⁹ У Багрдану је крајем 19. века рођен Љубисав Д. Поповић, будући свештеник, службеник у црквеној и државној администрацији, педагог и учитељ, сведок тешког, можда и најбурнијег времена у српској историји. Као човек од поверења, био је сведок многих догађаја у првој половини 20. века, Први светски рат, стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, уједињење Српске православне Цркве, а у том контексту и оснивање нових епархија, креирање Духовног суда, проглашење Устава Српске православне Цркве, Други светски рат и тако даље. Сусретао је многе значајне личности, уз нагласак на добру сарадњу Светим владиком охридским и жичким Николајем Велимировићем (1881-1956) и митрополитом београдским, а затим и првим патријархом српским Димитријем Павловићем (1846-1930). Познавао је и дружио се са Светим Мардаријем (Ускоковићем) Либертвилским, Михаилом

35. Поповић Д. Душан¹¹⁰

Петровићем - Миком Аласом, Милутином Миланковићем, песником и преводиоцем Владом Станимировићем и песником Војиславом Илићем Млађим. За дугогодишњи рад у црквеној и државној служби добио је одликовања, и то: Орден Свете Ане III реда (руски) – 1913, Орден Светог Саве V реда – 1914, Орден Светог Саве III реда – 1924, Орден Белог орла V реда – 1928, Орден Полонија Реститута III реда (пољски), Орден Светог Саве II реда, Албанска споменица, Орден Румунске звезде III реда, Орден Југословенске круне IV реда. Орден Феникса II реда, Орден немачког Црвеног крста и Орден Југословенске круне III реда. Пошто је ангажовање протојереја Љубисава Поповића на пољу проналажења посмртних остатака српских војника на свим фронтима из Првог светског рата остало запажено у Западној Европи, 1936. године он је добио орден од немачког Црвеног крста са потписом тадашњег канцелара немачког Рајха Адолфа Хитлера. Наиме, приликом сакупљања посмртних остатака српских хероја, прота је помогао да се сакупе и кости непријатеља из Првог светског рата, а као знак дубоке захвалности, њега је немачки Црвени крст одликовао орденом. Ивица Чаировић, Миломир Тодоровић, *Служење и сведочење протојереја Љубисава Д. Поповића (1881-1966)*, Каленић, Крагујевац, 2019, 15, 155.

¹¹⁰ Душан, трећи поп Митин син, родио се 19. јуна 1886. године у Багрдану. По свршеној ос-новној школи учио је нижу гимназију у Јагодини, а нижи течајни испит положио у државној гимназији у Крагујевцу, пошто је тада јагодинска гимназија била приватна градска установа. Више разреде гимназије Душан је изучио и велику матуру положио 1905. у Трећој београдској гимназији Јосиф Панчић. Потом се уписао на Правни факултет, тада Велике школе у Београду. У ово време долази изненадна смрт његова оца, те је Душан остао без издржавања. Правне науке је завршио мучећи се и сам се издржавајући као писар комисије за насељавање топличког округа, привремени учитељ у Багрдану, чиновник фабрике шећера у Ћуприји на откупу шећерне репе и чиновник Свиларског друштва у Београду и Лапову. Душан се одао, по завршеној школи, судском позиву и био је постављен за судског писара у Неготину (Крајина). Потом је отпочео 1912. године Балкански рат, те је, као резервни артиљеријски наредник са положеним официрским испитом отишао на бојно поље за све време рата био водник Шумадиског артиљеријског пука „Танаско Рајић“ у саставу Шумадијске дивизије II позива. По демобилизацији војске постављен је за судског писара у Приштинском првостепеном суду, али на овој дужности није ни ишао јер је убрзо, 1914. године отпочео рат с Аустроугарском. Душан је тада мобилисан као резервни потпоручник и поново отишао у рат као артиљеријски водни официр Шумадијске дивизије I позива. Узимао је учешће у свима борбама које је водила ова дивизија. са њом се повлачио преко Албаније, дошао на Крф и отишао на Солунски фронт. Овде је учествовао у борбама и борио се до краја. Мобилисан је као резервни потпоручник 1914. године, а демобилисан 1920. године као резервни капетан прве класе и постављен за секретара првостепеног суда у Битољу. На овој дужности је био од маја до августа 1920. године, па је постављен за судију првостепеног суда у Јагодини. На судијском положају овде је провео до 1922. године, а тада је дао оставку на државну службу и, по положеном адвокатском испиту, прихватио се адвокатури при истом суду. Када је 1941. године отпочео Други светски рат, Душан је мобилисан и по трећи пут, и као резервном артиљеријском потпуковнику поверена му је ваздушна одбрана Краљева. Душан је успео да се извуче из немачког обруча тада и није био заробљен, те се вратио у Јагодину и преузео послове адвокатури на којима се налази и данас. Душан се показао у рату као храбар официр, због чега је одликован златном медаљом Обилића и француским орденом Легије части. Војници који су били у рату са Душаном, истицали су га не само као храброг и хладнокрвног

36. **Поповић Живко**
37. **Поповић С. Милија**, редов 4. чете, 4. батаљона, 10. пука, шумадијска дивизија
38. **Прокић Тиса**
39. **Прокић Стојан**
40. **Прокић Животије**, учитељ, резерни поручник, писар при штабу шумадијске дивизије, I позива
41. **Милић Александар**, скретничар (жена Ружа)
42. **Максимовић В. Живојин**, редов болничке чете 11. пука, II позива
43. **Марисављевић Живојин-Жика**, наредник, 2. батаљона, 3. чете, 11. пука, III позива¹¹¹
44. **Милановић Станимир**, рођен 1896, редов 2. чете, 2. батаљона, 1. пешадијског пука
45. **Мирчић Павле**
46. **Миленковић Владислав**, редов 3. позиционе батерије, шумадијска дивизије, II позива
47. **Миленковић Миладин**, редов 11. пука, умро 12. марта 1916, сахрањен на острву Лазарет
48. **Милошевић М. Јован**, резер. телегр. одељење, пошта 999
49. **Милошевић Сретен**
50. **Милошевић Коста**
51. **Милошевић Божа**
52. **Милосављевић Илија**, рођен 1896, редов 2. чете, 2. батаљон, 1. пешадијски пук
53. **Милосављевић Живојин**
54. **Милосављевић Станоје**
55. **Милутиновић Панте Светислав**
56. **Митић П. Гаврило**, 11. пук, I позива, расински одред (стигла му је пошта од оца Петра; *Правда*, 30. март 1917, *Београдске новине*, 5. март 1917. године)
57. **Милутиновић Панте Светолик**

официра, него и као тактичног и правичног старешину. Његово старешинско држање је било према нама, веле они, више братски и другарски, те смо га због тога веома ценили и волели и готови били да се жртвујемо за њега. Љубисав Д. Поповић, *О Багрдану и Багрданцима*, 156.

¹¹¹ Мики Мијушковићу, Женева. - Добијам редовно твоје извештаје. Известите брата ми Живка Марисављевића, Величковића, Братислава Маринковића, Душана Д. Поповића, Драг. Здравковића и Љубишу Младеновића, да су њихови код кућа сви здраво и добро. Известите ме за Маринка Ђ. Костића, коморцију профијантске колоне, II позива шумадијске дивизије. Живку кажите да је мој Пера здраво. Александар и Драги заједно су и здрави. Ваш Тодор Н. Поповић, кафеџија у Багрдану. *Београдске новине*, 28. март 1917.

58. **Милутиновић Драгутин**, рођен 1896, редов 2. чете, 2. батаљона, 1. пешадијског пука
59. **Мијаиловић Стеван**
60. **Маринковић Братислав**, свршени богослов, писар санитетског одељења Врховне команде
61. **Младеновић Љубиша**
62. **Ристић Илија**, коморција при пошти III армије
63. **Ристић Милан**
64. **Ристић Витомир**
65. **Ристић Спира**, редов 4. чете, 2. батаљона, 6. прекобројног пука
66. **Ристић Јова**¹¹²
67. **Станковић Владислав**, болничар сталне болничке чете, шумадијска дивизија
68. **Стефановић Стојан**
69. **Томић Сретен**
70. **Томић Војислав**, болничар 11. пука
71. **Тодосијевић Живко**, питомац 2. чете, 2. вода у Скопљу
72. **Светозар Ж. Илић**, марвени болничар 4. брдског артиљеријског пука
73. **Максимовић В. Живојин**, болничка чета 11. пука, II позив
74. **Новаковић Мирослав**, ђак, отишао са свилајначком полицијом (капетан Вељом)
75. **Стамбуловић Јован** и зет
76. **Милкић Недељко**, пошта 84
77. **Живковић М. Тодор**
78. **Нешић Живко** (жена Неранца из Ловаца)
79. **Милановић Ј. Гвозден**, поднаредник 2. чете, 4. батаљона, 5. прекобројног пука¹¹³
80. **Миловановић Миладин**, редов 11. пука, умро 11. марта 1916. године, сахрањен на острву Лазарет
81. **Величковић Димитрије Младен**, рођен 20. јуна 1885, редов Мостовног трена, ратовао 1912-1918, носилац Албанске споменице¹¹⁴
82. **Пантић Живојин Петар**, рођен 11. јуна 1891. године, редов телефониста 11. пука, носилац Албанске споменице

¹¹² *Правда*, 15. фебруар 1917.

¹¹³ Гвозден Ј. Милановић, рођен је 1. јуна 1887. године. Гвозден је својеручно написао своју ратну биографију, која се налази у његовој заоставштини. За осведочену личну храброст и пожртвовање на бојном пољу као поднаредник 5. прекобројног пука, указом ФАО бр. 11102 од 15. јуна 1915. године, одликован је Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима. <https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesnici-ratova/milanovic-j-gvozden/>

¹¹⁴ Дигитализована база података чланова удружења носилаца Албанске споменице, <http://славним-прецима.срб/NosiociSpomenice/Info>

Списак интернираних:

1. Сретен Милутиновић, 31 година,
2. Живојин Костић, 26 година,
3. Добривоје Ђурђевић, 25 година,
4. Илија Милутиновић, 21 година,
5. Коста Спасић, 28 година,
6. Милош Димитријевић, 58 година,
7. Велимир Милетић, 24 године,
8. Никола Милутиновић, 23 године,
9. Светислав Милановић, 24 године,
10. Деспот Томић, 22 године,
11. Живојин Младеновић, 23 године,
12. Никола Маријановић, 28 година,
13. Павле Ђорђевић, 28 година,
14. Борисав Војиновић, 26 година,
15. Милутин Спасојевић, 38 година,
16. Милосав Петровић, 42 године,
17. Милисав Живковић, 48 година,
18. Живојин Војиновић, 50 година,
19. Милета Младеновић, 48 година,
20. Љубомир Бранковић, 47 година,
21. Милан Тодоровић, 38 година,
22. Војисав Д(С?)имић, 42 године,
23. Милосав Грујић, 18 година,
24. Животије Илић, 18 година,
25. Станисав Гарић, 18 година,
26. Велисав Прокић, 17 година,
27. Бранисав Живковић, 18 година,
28. Димитрије Војиновић, 18 година,
29. Милорад Симић, 18 година,
30. Милан Будисављевић, 18 година,
31. Милосав Димитријевић, 18 година, логор Нежидер
32. Живојин Стојановић, 18 година,
33. Љубомир Младеновић, 18 год. и
34. Драгослав Николић, 18 година

Сви су по занимању сељаци, православне вере.

БАГРДАН ВАРОШ

Багрдан Варош је 1910. године имала 53 домаћинства и укупно 296 становника. Од тога, 157 мушкараца и 139 жена. Према попису из 1916. године, број домаћинства је износио 46, са укупно 223 становника. Број мушкараца је био 83, а број женског дела становништва 140.

У месту постоје: жандармеријска постаја (станица), железничка станица, црква и школа.

Списак интернираних:

1. Живојин Стевановић , 18 година	5. Вељко Стефановић , 24 године
2. Миодраг Јовановић , 19 година	6. Милан Мисић , 20 година
3. Светозар Глигоријевић , 25 година, трговац	7. Павле Стефановић , 22 године
4. Драгољуб Ракић , 37 година	8. Божидар Вељковић , 38 година
	9. Павле Вучковић , 39 година

ДОЊИ РАЧНИК

Доњи Рачник је 1910. године имао 128 домаћинстава и укупно 776 становника. Од тога, 408 мушкараца и 368 жена. Према попису из 1916. године број домаћинстава је износио 138, са укупно 673 становника. Број мушкараца је 294, а број женског дела становништва 379.

Погинули и умрли 1912 – 1918. године:¹¹⁵

1. **Антић К. Станоје**, последњи регрут
2. **Бојић М. Милија**
3. **Васиљковић А. Јанићије**
4. **Васиљковић Љ. Аксентије**
5. **Војиновић Живојин**, рођен 1857, умро 11. 8. 1917. године у логору Нежидер, број гроба 4311
6. **Војиновић Ж. Панта**, наредник 3. чете, 4. батаљона 11. пука, I позива, погинуо 27. октобра 1915. године на Дедињу

¹¹⁵ Споменик палим ратницима 1912-1918. године, код Задружног дома. Споменик је подигнут 1926. године, величина 0,65x0,55x1,85m (без постамента). По подацима из 1958. на постаменту споменика налазила се фигура жене – симбол слободе, која је порушена. *Меморијали ослободилачких ратова Србије*, књига 2, Београд, 2005, 180.

7. **Војиновић Ж. Милош**
8. **Димитријевић Радивоја Милисав**, умро 11. 6. 1917. године у логору Нежидер
9. **Ђерговић Ђ. Јован**
10. **Ђерговић Ј. Панта**
11. **Ђорђевић С. Борисав**
12. **Ђурђевић П. Чедомир**
13. **Ђурђевић П. Љубомир**
14. **Живковић М. Ђурђе**
15. **Живковић Ж. Коста**, последња одбрана стараца
16. **Жарковић М. Димитрије**
17. **Илић Живојин**
18. **Јовановић Т. Станко**
19. **Јовановић С. Милосав**
20. **Јовановић М. Димитрије**, последња одбрана стараца
21. **Јовановић Д. Борисав**
22. **Јовановић С. Станимир**
23. **Јовановић С. Милосав**
24. **Јовановић С. Војислав**, последњи регрут
25. **Младеновић С. Милан**
26. **Младеновић С. Кривоје**
27. **Младеновић М. Светозар**
28. **Младеновић Ђ. Станоје**, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, II позива
29. **Младеновић С. Божидар**
30. **Младеновић Љ. Станисав**, редов 1. чете, 1. батаљона, 11. пука, митраљеско одељење, умро 27. новембра 1916. године од задобијених рана у 36. енглеској болници¹¹⁶
31. **Младеновић П. Јеротије**
32. **Младеновић М. Павле**
33. **Младеновић Н. Станимир**
34. **Марковић М. Михајло**, редов 15. пука, умро у логору Неђеђејер
35. **Марковић Р. Станисав**
36. **Марковић М. Радисав**
37. **Манојловић Ђоле**
38. **Митић Р. Јаћим**
39. **Матић Р. Милорад**
40. **Николић М. Милија**, 31 година, редов, убијен 19. октобра 1917. године у селу Јакорда, Бугарска, приликом покушаја бекства из заробљеништва
41. **Николић В. Сретен**

¹¹⁶ Матична књига умрлих за село Врановац 1916 – 1933.

42. **Петровић М. Светолик**
43. **Петровић М. Цветко**
44. **Петровић М. Владисав**, последњи регрут
45. **Павловић Д. Светозар**, последњи регрут
46. **Павловић М. Милан**
47. **Павловић П. Недељко**, редов 3. чете, 3. батаљона, 11. пука, умро од рана 25. маја 1917 у Бахову.¹¹⁷
48. **Павловић Т. Тихомир**
49. **Павловић Апостол**, редов 3. чете, 4. батаљона, 5. прекобројног пука, погинуо 7. септембра 1914. године на Мачковом камену¹¹⁸
50. **Панић М. Јаков**
51. **Панић С. Стојан**, последња одбрана стараца
52. **Панић М. Стеван**
53. **Панић М. Светозар**
54. **Јовановић Р. Стеван**
55. **Рајковић С. Станко**
56. **Ристић З. Станмир**, редов, 2. чета, 5. батаљон, 11. пук, погинуо на Ветернику 2. септембра 1918. г.¹¹⁹
57. **Ристић С. Владисав**
58. **Ристић С. Милосав**
59. **Стојановић М. Станмир**
60. **Стојановић М. Борисав**
61. **Стојановић С. Константин**, последњи регрут
62. **Стојановић Ђ. Милутин**, поднаредник 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, I позива
63. **Стојановић П. Илија**, редов 1. батаљона, 11. пука, умро од задобијених рана 27. априла 1917. г. у 1. пољској болници¹²⁰
64. **Стојадиновић И. Тодор**
65. **Тодоровић П. Стојан**
66. **Тодоровић А. Милутин**
67. **Тодоровић М. Јеротије**
68. **Тодоровић П. Живојин**
69. **Цветковић П. Јеротије**
70. **Нешић Ж. Петар**

¹¹⁷ Исто.

¹¹⁸

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/21-PopisGubitaka-P.pdf

¹¹⁹ МКУза село Врановац 1916-1933.

¹²⁰ Исто.

71. **Николић Ј. Милосав**

72. **Јевремовић Љубомир Драгомир**, 18 година, умро од ране као војник 1. јуна 1916. г. у Горњем Штипљу, сахрањен у горњоштипљанском гробљу¹²¹

73. **Маринковић Милош**, редов 15. пука, заробљен, умро у логору Неђеђеђер

74. **Маринковић Драгутин**, редов 15. пука, умро 12. 2. 1915. године, логор Неђеђеђер

75. **Илић Аврам Михајло**, редов, 34 године, умро 21. 3. 1918. године од срца, логор Матхаузен

76. **Павловић Станимир**, 20 година, био учитељ у Дјвану, округ битољски¹²²

77. **Стојановић Сава**, рођен 1856, умро 15. фебруара 1917. године у логору Нежидер

Заробљени:

1. **Ђорђевић Тодор**, редов 11. пука, II позива

2. **Ђорђевић Милосав**, допунски регрут 11. пука комбиноване дивизије, II позива

3. **Маринковић Антоније**, редов 15. пука, логор Неђеђеђер

4. **Миленковић Милија**, редов 15. пука, логор Неђеђеђер

5. **Петровић Миленко**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ

Живи на Крфу:¹²³

1. **Антић Станоје**, последњи регрут

2. **Антић Драгутин**, погранични жандар

3. **Николић Јаћим**, последњи регрут

4. **Николић Коча**

5. **Николић Милосав**

6. **Николић Миленко** (жена Кадивка из Багрдана)

7. **Рајковић Стеван Тихомир**, редов 4. чете, 3. батаљона, 6. прекобројног пука

8. **Стевчић Милутин**, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, II позива

9. **Милосављевић Тодор**, кадроваци 4. чете, 2. батаљона, 11. пука, II позива

10. **Милосављевић Витомир**

11. **Павловић Тихомир**

12. **Павловић Тимотије**

¹²¹ Исто.

¹²² При евакуацији српске војске повукао се у позадину према Бугарској, и од тада му се губи сваки траг. *Београдске новине*, 9. јун 1918.

¹²³ *Београдске новине*, 9. октобар 1916, 10. јануар 1917. године.

13. **Павловић Светозар**, последњи регрут
14. **Павловић Владислав**, последњи регрут
15. **Богвић Славко**
16. **Богвић Илија**
17. **Богвић Витомир**
18. **Живковић Коста**, последња одбрана стараца
19. **Спасић Јован**
20. **Спасић Петар**, кадроввац 4. чете, 2. батаљона 11. пука, II позива
21. **Стојановић Јеротије**, последњи регрут
22. **Стојановић Коста**, последњи регрут
23. **Стојановић П. Милутин**, поднаредник 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, I позива
24. **Стојановић П. Драгутин**, редов 3. чете, 3. батаљона, 6. прекобројног пука комбиноване дивизије, I позива и 3. чете, 3. батаљона, 5. пука комб. див, I позива
25. **Стојановић Петар Витомир**, рођен 15. априла 1888. године, редов I брдске батерије IV дивизиона дринског артиљеријског пука, ратовао 1912-1918, уписан 23. децембра 1967. године у Подружницу носилаца Албанске споменице, подружница Светозарево, р.бр. 36
26. **Мијајловић Стеван**
27. **Мијајловић Илија**, син
28. **Миловановић Гвозден**
29. **Милутиновић Светомир**
30. **Томић Војислав**
31. **Прокић Стеван**
32. **Жика** (умро на Крфу)
33. **Јовановић Димитрије**, последња одбрана стараца
34. **Јовановић Стеван**, редов 2. чете, 3. батаљона, 11. пука, III позива
35. **Јовановић Војислав**, последњи регрут
36. **Манић Сретен**
37. **Глигоријевић Славко**
38. **Дамњановић Милан**
39. **Поповић Н. Живко**
40. **Ристић С. Илија** и брат
41. **Митић Милан**
42. **Митић Иван**
43. **Митић Дамњан**
44. **Митић Милош**
45. **Петровић Светолик**

Споменици у Доњем Рачнику и Белици

46. **Пантић Недељко**
 47. **Пера Јакин** и брат
 48. **Тодоровић С. Светислав**
 49. **Тодоров Тихомир**
 50. **Тодоров Тина**
 51. **Младеновић Панча**
 52. **Младеновић Станоје**, редов 3. чете, 2. батаљона 11. пука, II позива
 53. **Панић Димитрија Милосав**
 54. **Ђокић Миленко**
 55. **Микица**¹²⁴
 56. **Бајић Милан Светислав**, редов 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, рођен 15. августа 1891. године, ратовао 1914-1918. године, уписан 9. марта 1972. године у Подружницу носилаца Албанске споменице, Светозарево, р.бр. 109
 57. **Младеновић Арсеније Милета**, рођен 1882. године, редов-болничар Шумадијске дивизије, носилац Албанске споменице
 58. **Матић Стојан Иван**, рођен 5. марта 1891. године, поднаредник III завојшта тимочке дивизије, ратовао 1913-1918. године, уписан 20. марта 1968. године, Подружница Светозарево, р. бр. 120
- Нема интернираних.

БЕЛИЦА

Белица је 1910. године имала 689 становника у 104 домаћинства. Мушкараца 335 и 354 жена. Према попису из 1916. године, број домаћинстава је 104, са укупно 584 житеља. Број мушкараца је био 243, а жена 341.

У месту постоји школа. Припадајућа места су Лозовик и Мишевић. Школа је располагала са две учионице, три собе за учитеље и 0,10 хектара школске баште. Маја 1916. године уписана су 182 детета: 139 дечака и 43 девојчице.

¹²⁴ *Велика Србија*, 26. 10. 1916, *Београдске новине*, 2. фебруар; 4. фебруар 1917.

¹²⁵ Споменик у Белици, у дворишту школе, палим ратницима 1914-1918. године. Споменик је подигла Месна заједница Белице 1968. године. Списак погинулих и несталих мештана села Белице сачинио је поднаредник Анђелковић Станимир, који је преживео рат. Умро је 1. јула 1975. године у 85. години живота. МКУ села Бунара 1913 – 1922. године. МКУ села Лозовика 1906-1916 (реконструисана на основу изјава сведока).

Списак погинулих и умрлих 1912 – 1918¹²⁵

1. **Кузмановић Н. Тодор**, редов, умро у Матхаузену јануара 1915. г.
2. **Илић Ђурђе (Груја)**, рођен 1877. године, редов 15. пука, као војни заробљеник умро је јануара 1915. године у Маутхауену¹²⁶
3. **Анђелковић Д. Алексије**, редов, умро је од задобијених рана 1915. године код куће
4. **Стевановић М. Милета**, редов, умро је као војни заробљеник децембра 1915. године у Земуну
5. **Анђелковић Г. Спасоје**, редов, погинуо 1913. године на положају Тарабош Гарвански код Штипа
6. **Рашић Т. Марисав**, каплар, погинуо октобра 1915. године на положају Девојачки гроб
7. **Филиповић Д. Аврам Лаша**, редов, умро је 1916. године на Виду
8. **Миленковић М. Тихомир Тика**, редов, умро је у току рата код куће
9. **Миленковић М. Чедомир**, редов, умро је у току рата код своје куће
10. **Петровић М. Стеван**, редов, погинуо 21. новембра 1915. године
11. **Николић С. Миленко**, редов, умро је од тифуса 23. априла 1915. године у Ђуринцима
12. **Николић С. Милан**, редов, погинуо 19. децембра 1915. године на Црвеној Реци код Прокупља
13. **Павловић Ђ. Стојадин**, редов, умро је 1913. године у Београду
14. **Павловић М. Светозар**, редов, нестао новембра 1915. године код Албасана приликом повлачења
15. **Милосављевић Љ. Михајло**, Циганин ковач, редов, погинуо је 1913. г. на положају код Зајечара
16. **Митровић Василије**, редов, погинуо на Брестовику код Београда 1914. г.
17. **Видосављевић Т. Миладин**, редов, умро је 26. септембра 1916. г. од задобијених рана у селу Богатићу у Мачви
18. **Јеремић М. Андреја**, редов, умро је од изнурености 1915. године
19. **Димитријевић Стеван**, 20 година, погинуо 21. новембра 1914. г. на Дренку, сахрањен на дреновачком гробљу
20. **Богојевић М. Живојин**
21. **Васиљевић Милош**, редов 15. пука, гарнизонска болница бр. 21 у Темишвару, умро 27. 1. 1915. године у логору Неђмеђер
22. **Васиљевић Милан**, редов 15. пука, умро у логору Неђмеђер
23. **Васиљевић Милорад**
24. **Васиљевић Н. Ђорђе**
25. **Ђокић Ј. Ђурђе**

¹²⁶ *Београдске новине*, 29. 2. 1916. године.

26. **Живановић Илија Драгић**, рођен 1888. године, редов 2. чете, 2. батаљона 15. пука, I позива, погинуо 25. октобра 1914. године на Конатици¹²⁷
27. **Живановић А. Милан**, 38 година, у браку 12 година, погинуо код Доње Сабанте 20. октобра 1915. године, доцније пренешен и сахрањен на беличком гробљу
28. **Живановић А. Живан**
29. **Живановић А. Тома**
30. **Живановић А. Станмир**, редов 13. пука, умро 4. фебруара 1916. године, сахрањен на острву Лазарет
31. **Ивановић Д. Петар**
32. **Ивановић Д. Борисав**
33. **Јаковљевић Љ. Миодраг**, редов 2. чете, 2. батаљона, 13. пука
34. **Јаковљевић Жика Антоније**, 19 година, погинуо од аустријских жандара 8. фебруара 1917. г. код своје куће, опеван и заведен у протокол умрлих 10. новембра 1918. г.
35. **Кузмановић Н. Светозар**
36. **Миловановић Ј. Антоније**
37. **Миловановић В. Миладин**
38. **Миленковић С. Антоније**
39. **Миленковић М. Радивоје**, редов 15. пука, умро 5. децембра 1914. године, сахрањен на војничком гробљу Темишвар
40. **Марковић В. Тихомир**
41. **Николић Љ. Сава**, каплар 2. чете, 4. батаљона, 15. пука¹²⁸
42. **Николић Љ. Миладин**
43. **Петровић К. Обрен**
44. **Петровић В. Дача**
45. **Петровић Ђ. Арсеније**
46. **Петровић Ђорђе Станисав**, погинуо
47. **Стевановић Ж. Славко**
48. **Стојковић Р. Илија**
49. **Анђелковић Љубомир**

127

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/10-PopisGubitaka-ZH.pdf

¹²⁸ Николић Сава се истакао приликом опсаде Једрена. *Илустрована ратна хроника 1912-13*, стр. 2. По казивању његовог командира чете, капетана II класе Живојина Савића, о борбама на Црном Врху 12. октобра 1912. године „...тако исто у овој борби ми је се одличан пока-зао и каплар Сава, који је личним примером предходно војницима његовог вода. Никако није хтео да легне у стрељачком строју, већ је трчао од војника до војника и храбрио их. Био је увек вредан, поуздан и храбар“. Милутин Јовановић, *XV пешадијски пук Стевана Синђелића у рату против Турака 1912-1913. године*, Свилајнац, 2014, 77, 78.

50. **Гојовић (?) В. Давид**, 30 година, у браку 4 године, умро од тифуса фебруара 1915. године у Ђуринцима
51. **Јаковљевић Светозар**, 36 година, у браку 19 година, погинуо 8. августа 1914. године у Шапцу
52. **Ђокић Ј. Милосав**, 40 година, у браку 20 година, погинуо 20. октобра 1915. г. у Ратковићу, доцније пренешен и сахрањен на беличком гробљу
53. **Вељковић Риста**, рођен 1880. године, редов 1. чете, 11. пука, умро 22. априла 1915. године у логору Болдогасоњ
54. **Пеовић Риста**, рођен 1902. године, умро 16. марта 1918. године, логор Болдогасоњ
55. **Стефановић Живојин**, 21 година, редов, умро 21. фебруара 1916. године, логор Ашах
56. **Николић Аранђел**, умро 1. јануара 1915. године, логор Неђемеђер
57. **Миловановић Мијат**, редов, умро 27. јануара 1915. године, логор Неђемеђер
58. **Богојевић Веселин**, редов 4. чете, 3.
59. **Стевановић Љ. Живадин** батаљона 13. пука, рањен 29. октобра 1915. године на Стражевици

Заробљени:

1. **Вељковић Танаско**, десетар 15. пука, логор Матхузен
2. **Димитријевић Здравко**, 1884. годиште, редов, умро 8. маја 1915. године у логору Болдогасоњ
3. **Димитријевић Мина**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
4. **Димитријевић Марко**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
5. **Јеремић Светислав**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, заробљен 25. октобра 1915. године у Крагујевцу
6. **Лалић Василије**, редов 13. пука, логор Неђемеђер
7. **Милановић Живко**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
8. **Филиповић Велисав**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
9. **Арсић Крста**, редов 13. пука, логор Матхаузен
10. **Симић Радосав**, редов 15. пука, логор Матхаузен
11. **Стојковић Вељко**, редов 1. пука, логор Неђемеђер

Живи на Крфу:¹²⁹

1. Велковић Антоније
2. Васко Динков
3. Гроздановић Љубомир
4. Јеремић Андреја
5. Јаковљевић Жика Милан, редов 2. чете, 2. батаљона, 13. пука
6. Јаковљевић Жика Љубомир, каплар 3. чете, 1. батаљона, 15. пука, II позива¹³⁰
7. Павловић Миладин и брат
8. Павловић Светомир
9. Стојковић Арсеније
10. Станимировић Милорад, каплар болничке чете, 15. пука, II позива, и син
11. Станимировић Божин, ђак 3. разреда гимназије¹³¹
12. Филиповић Аврам
13. Марковић Борисав
14. Миловановић Живадин
15. Миладиновић Радомир, жандармеријски каплар
16. Миладиновић Чедомир, брат
17. Миладиновић Благоје, мајор, стриц¹³²
18. Живановић Станимир, редов 13. пука, умро 17. фебруара 1916. г., сахрањен на Крфу
19. Живановић Живан, браћа
20. Николић Милан
21. Ђокић Ђорђе
22. Стевановић Јеремије Живојин
23. Радосављевић Милојко
24. Милановић Милоје, наредник у 15. пуку, умро 15. октобра 1918. г. у привременој болници Солуну од последица болести¹³³

¹²⁹ *Београдске новине*, 10. јануар; 12. јануар 1917. године.

¹³⁰ Тражи их отац Жика; јавља да су кући сви здраво. *Београдске новине*, 17. август 1917.

¹³¹ Тражи их Зарија Станимировић, тежак; јавља да су кући сви здраво. *Београдске Новине*, 17. август 1916.

¹³² Јављају да су добро, али да о својима у Белици још ништа нису сазнали. *Правда*, 5. децембар 1917. године.

25. **Јеремић Борисав**
26. **Јеремић Војислав**, браћа
27. **Видосављевић Живадин**
28. **Петровић Миладин**
29. **Јевтић Миладин** и брат
30. **Јевтић Милутин**
31. **Обрадовић Живко**
32. **Петровић Гина**
33. **Анђелковић Михајло**
34. **Богдановић Љубомир Андреја**, редов 2. чете, 3. саобраћајног батаљона Железничке команде, отпуштен из сталне војне болнице у Осијечке Дивизионе области 8. септембра 1921. г и није се пријавио у команду, стављен под војни суд ради дела бекства.

Списак интернираних:

1. **Томић Владислав**, 33
2. **Стевановић Светислав**, 33
3. **Гајић Будисав**, 33
4. **Стевановић Милоје**, 46
5. **Стевановић Љубисав**, 28
6. **Филиповић Животије**
7. **Рајковић Драгица** (мајка Божица)
8. **Радојчић Живота Светозар**

ЛОЗОВИК

Села Лозовик и Мишевић, која сада припадају општини *јошаничкој*, и село Белица, које сада припада општини *бунарској*, у срезу беличком, округа моравског, по изјављеној жељи становника, одвоје од досадашњих општина и образују засебну општину *беличку* у истом округу и срезу.¹³⁴

Лозовик је према попису из 1910. године имао 84 куће и 637 становника, од тога 336 мушкараца и 301 жена. Пописом из 1916. године, број

133

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/17-PopisGubitaka-M.pdf

¹³⁴ *Полицјски гласник*, 10. јануар 1904. године.

домаћинстава се повећао на 89, али се број становника смањио на 539, од тога 230 мушкараца и 309 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:¹³⁵

1. **Стевановић Андрија**, капетан
2. **Стевановић Владимир**, наредник 8. пука, заробљен, умро у логору Матхаузен
3. **Илић Хранислав**
4. **Филиповић Радомир**
5. **Филиповић Радивоје**, брат
6. **Радојковић Светозар**, поднаредник
7. **Радосављевић Вукоје**
8. **Павловић Петар**
9. **Стојановић Радосав**
10. **Васић Љубомир**
11. **Васић Сава**, брат
12. **Вулић Панта**
13. **Стојановић Јосиф**
14. **Јовановић Ј. Чедомир**
15. **Ђорђевић Спасоје**
16. **Јовановић Борисав**
17. **Матић Аранђел**
18. **Младеновић Драгутин**
19. **Миловановић Јанко**
20. **Миловановић Душан**, син
21. **Миливојевић Михајло**
22. **Милић Петроније**
23. **Обрадовић Станисав**
24. **Обрадовић Драгољуб**
25. **Миловановић Никола**
26. **Антонијевић Радисав**
27. **Милошевић Никола**, тежак, 30 година, умро 16. јануара 1916. г, од убоја и прозеба, као наш војник из болнице пуштен, превезен, умро кући, сахрањен на багрданском гробљу

¹³⁵ Споменик у манастиру Јошаници. Споменик у порти цркве у Ивковачком Прњавору. МКУ 1906-1916, Лозовик.

28. **Стевановић Светолик**, редов 1. чете, 1. батаљона, 14. пука, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 746, парцела 14, крипта
29. **Вељковић Светозар**, редов 8. пука, умро 2. фебруара 1915. године, логор Неђмеђер
30. **Вељковић Радивоје**, редов, 14. пука, умро 22. фебруара 1915. године, логор Неђмеђер
31. **Јевтић Јован**, редов 8. пука, умро 17. фебруара 1915. године, логор Неђмеђер
32. **Марковић Петар**, редов 8. пука, умро 23. децембра 1914. године, логор Матхаузен
33. **Анђелковић Влајко**, редов 14. пука, умро 30. јануара 1915. године, логор Неђмеђер
34. **Марковић Живадин**, редов 15. пука, умро 1. фебруара 1915. године, логор Неђмеђер
35. **Цветковић Ђорђе**, редов 15. пука, умро 27. јануара 1915. године, логор Неђмеђер
36. **Костић Вукослав**, редов 15. пука, умро 1915. године у болници св. Владислава и Гелорта у Будимпешти
37. **Дамјановић Стеван**, редов 15. пука, умро 12. јануара 1915. године у логору Неђмеђер
38. **Радосављевић Милош**, рођен 1875. године, редов 8. пука, умро 15. јануара 1918. године у логору Болдогасоњ
39. **Рајић Стојадин**, рођен 1886. године, редов 8. пука, умро 15. августа 1916. године у логору Болдогасоњ
40. **Савић Станко**, рођен 1875. године, редов 8. пука, умро 19. фебруара 1915. године у логору Болдогасоњ
41. **Бошковић Радосав**, рођен 1896. године, редов 6. пука, 1. чете, умро 11. марта 1916. године у логору Болдогасоњ
42. **Див(?)ић Станоје**, рођен 1895. године, редов 9. пука, 2. чете, умро 1. марта 1916. године, логор Бодогасоњ
43. **Ђокић Драгутин**, рођен 1870. године, редов 8, 2. чете, умро 9. априла 1915. године, логор Болдогасоњ
44. **Урошевић Илија**, рођен 1868. године, редов 3. чете, 8. пука, умро 26. 1915. године, логор Болдогасоњ
45. **Максимовић Крста**, редов 1. чете, 15. пука, умро 1915. године, логор Болдогасоњ
46. **Пауновић Милан**, редов 1. чете, 15. пука, умро 8. јануара 1915. године, логор Болдогасоњ
47. **Александар Хомољац**, рођен 1890, умро од дизентерије 1. марта 1917. године, логор Нежидер
48. **Предић Живојин**, заробљен, умро 10. марта 1915. године, логор Неђмеђер

49. **Животић Танасије**, редов 4. пука, умро 20. јануара 1915. године, логор Неђмеђер, бр. гроба 192
50. **Филиповић Радивоје**, каплар, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3536, парцела 70, крипта
51. **Вељковић Светозар**, редов, 8. пук, умро 2. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
52. **Вељковић Радивоје**, редов, 14. пук, умро 22. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
53. **Дамјановић Стеван**, редов 15. пука, умро 12. јануара 1915. године у логору Неђмеђер
54. **Ђорђевић Петар**, редов 8. пука, умро 9. јануара 1915. године у логору Неђмеђер
55. **Јевтић Јован**, редов, 8. пук, умро 17. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
56. **Марковић Петар**, редов, 8. пук, умро 23. децембра 1914. године у логору Матхаузен
57. **Мицић Драгомир**, редов 8. пука, умро у болници Ц. К. у Белој Цркви
58. **Матић Драгомир**, редов 8. пука, умро 5. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
59. **Антић Стеван Миладин**, рођен 29. марта 1892. године, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, носилац Албанске споменице
60. **Трифуновић Радивој**, погинуо 1917.¹³⁶
61. **Трифуновић Д. Вукашин**, рез. артиљеријски потпоручник Дунавског артиљеријског пука Дунавске дивизије, II позива¹³⁷
62. **Јаковљевић Д. Владимир**, поднаредник 4. чете допунског батаљона 15. пука, II позива (мајка Ленка)

¹³⁶ Натпис на сребрном кандилу изнад иконе Богородице: Приложио ман(стиру) Јошаници Љубомир Трифуновић из Лозовика за покој душе сину Радивоју који погину 1917.

¹³⁷ У Варварину је 6. јула 1914. године одржан велики помен највећем и најмоћнијем пријатељу Српског Народа, царско-руском посланику на нашем Двору, незаборављеном пок. Николају Хартвигу. Између великог броја угледних личности нашао се и прослављени херој нашег округа, тобџија из Лозовика Вукашин Трифуновић, који је са 152 разорне гранате, из свог малага, брдског топића, са грчке лађе „Трифилије“, у бегство натерао велику турску лађу „Хамдију“, коју су тамо водили и спроводили непријатељи Српства и Словенства. Он је био и један од носилаца венца на погребу покојног Хартвига (руског амбасадора у Србији). За то велико јунаштво унапредио га је у чин наредника. Његово Височанство Престолонаследник Александар, командант непобедне Прве Армије, сликајући се са њим и са његовим топом. А сад, после погреб, племенита Госпођа Хартвиг лично му је предала своју фотографију, као болничарка, за успомену, са натписом: „Српском хероју - руска сестра“ *Пијемонт*, 4. јули 1914. године; Указом Александра Наследника Престола, постављење у чин резервног артиљеријског потпоручника, *Службени војни лист*, 20. јун 1915; постављење у чин рез. артиљ. поручника, *Службени војни лист*, 13. септембар 1919; Одликован је Орденом Југословенске круне петог реда, као резервни артиљеријски капетан I класе. *Службени војни лист*, 17. децембар 1932. године.

63. **Стевановић Радован**, редов 1. чете, 1. батаљона 14. пука, сахрањен на Зејтинлику, број гроба 746/14-крипта
64. **Миловановић Марко**, редов, умро 12. марта 1915. године у ваљевској болници, сахрањен на ваљевском гробљу
65. **Радивојевић Михајло**, рођен 1871. године, редов 1. чете, 8. пука, умро 12. априла 1917. године у логору Болдогасоњ
66. **Јевтић Милоје**, каплар 4. чете, 4. батаљона, 5. прекобројног пука, нестао 24. октобра 1914. године са положаја Камена

Заробљени:

1. **Агатоновић Давид**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
2. **Антић Александар**, редов, 8. пук, логор Матхаузен
3. **Анрић Драгољуб**, редов, 8. пук, логор Матхаузен
4. **Веселиновић Михајло**, редов, 8. пук, логор Матхаузен
5. **Вукомановић Милорад**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
6. **Јанковић Данило**, редов, 8. пук, логор Матхаузен
7. **Јанковић Адам**, редов, 8. пук, Неђмеђер
8. **Јевтић Милутин**, редов, 13. пук, логор Болдогасоњ
9. **Јовановић Живота**, редов, 8. пук, логору Болдогасоњ
10. **Јовановић Станислав**, редов, 15. пук, логор Неђмеђер
11. **Ми(х)ајловић Михајло Костантин**, умро 21. јануара 1915. године у логору Матхаузен, од пегавог тифуса¹³⁸
12. **Марјановић Чедомир**, редов, 8. пук, заробљен 25. октобра 1915. године, логор Кенигсбирг
13. **Милошевић Милорад**, редов, 7. пук, логор Болдегасоњ
14. **Николић Љубомир**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
15. **Николић Живојин**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
16. **Николић Петар**, редов, 8. пук, логор Неђмеђер
17. **Николић Живота**, редов, 8. пук, логор Матхаузен
18. **Павловић Матеја**, редов, 8. пук, логор Матхаузен
19. **Павловић Милојко**, редов, 11. пук, у Тузли
20. **Павловић Миладин**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
21. **Радисављевић Живота**, редов, 8. пук, логор Матхаузен
22. **Станојевић Марко**, редов, 7. пук, логор Матхаузен

23. **Станојевић Михајло**, редов, 8. пук, логор Неђмеђеру
24. **Станковић Михајло**, редов, 13. пук, рез. бол. у Сегедину
25. **Стевановић Живадин**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
26. **Стевановић Милош**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
27. **Ћирковић Зарија**, редов, 11. пук, логор Болгасоњ
28. **Ћирковић Живојин**, редов, 11. пук, у Тузли
29. **Ћосић Иван**, редов шумадијске дивизије, у Лелинцу
30. **Тришић Сава**, редов, 9. пук, логор Болдогасоњ¹³⁹
31. **Тришић Живота**, редов, 8. пук, логор Матхаузен

Живи на Крфу:¹⁴⁰

1. **Агатоновић Милан Драгиша**, болничар Косовске дивизије
2. **Агатоновић Михајло**
3. **Агатоновић Пера**
4. **Антић Миладин**, рођен 23. марта 1892. године, редов 3. чете, 2. батаљона 11. пука "Карађорђе", носилац Албанске споменице
5. **Михајловић Обрад**
6. **Нешић Животин**
7. **Нешић Миладин**
8. **Гајић Животије**
9. **Прокић Милорад**
10. **Јовановић Божин**
11. **Јовановић Спасоје**, редов 1. чете, 3 батаљона, п. 44
12. **Јовановић Миладин**, браћа
13. **Јевтић Драгутин**
14. **Јевтић Мида**
15. **Јевтић Радомир**, браћа
16. **Стевановић М. Станисав**

¹³⁹ Тришић Сава је заробљен 1. октобра 1915. године у Стигу; одведен у логор Болдогасоњ, где му је главни посао био да копа гробове за огроман број наших заробљеника који су поmrли од заразних болести и глади пошто су за храну добијали неку суву рибу и скроб. Касније је пребачен на италијанску границу где су носили даске, жицу и друге материјале на положаје. Чувари, Мађари, псовали су их, тукли и често вешали по два сата. Сава је већ два пута покушавао да побегне, али је хватан после неколико дана и кажњаван вешањем по два сата дневно. Најзад, у августу је успео да побегне са Миланом Поповићем из 3. коњичког пука. При проласку кроз аустријске жице, стражар их је опазио и припуцао; Милан је на месту погинуо, а Сава је успео да стигне до италијанских предстража, где је пријатељски дочекан и угошћен. Пребачен је на Крф, у своју команду. *Ратни дневник*, 24. октобар 1916. године.

¹⁴⁰ *Београдске новине*, 10. јануар 1917.

17. Павловић Љубомир
18. Ђорђевић Спасоје
19. Стевановић Радосав
20. Гајић Алекса
21. Николић Андреја
22. Павловић Живојин
23. Милошевић Станисав
24. Стефановић Радивоје
25. Стефановић Влада
26. Илић Драгутин
27. Илић Тривун
28. Илић Ж. Драгољуб¹⁴¹
29. Филиповић Радивоје
30. Петровић Живојин
31. Васиљевић Радивоје
32. Васиљевић Славко, браћа
33. Томић Гвозден
34. Радовановић Б. Милорад
35. Радивојевић Павле
36. Станковић Велимир
37. Тодоровић Живојин
38. Трифуновић Радомир
39. Трифуновић Миладин
40. Ђорђевић Милован
41. Павловић П. Божин
42. Томић Новица
43. Ђорђевић Михајло
44. Ђорђевић Андреја, браћа
45. Бабић Андреја
46. Бабић Лазар
47. Ћирковић Живојин Миладин, рођен 5. новембра 1890. године, редов добровољац 4. енглеске батерије, носилац Албанске споменице

Интернирани грађани:

1. Павловић Миливоје, Болдогасоњ
2. Стефановић Ђорђе, логор Болдогасоњ
3. Тришић Тихомир, Болдогасоњ

¹⁴¹ Дина Илић из Белице се захваљује народном посланику Богдану Михајловићу у Женеви на вест да је његов син жив и здрав. Кући су сви здраво, али им је потребна новчана помоћ. *Београдске новине*, 12. јануар. 1917. године.

4. **Ћосић Михајло**, Болдогсоњ
5. **Стојановић Милан**, рођен 1891. године, цивил, умро 11. фебруара 1915. године, у логору Болдогасоњ

МИШЕВИЋ

Мишевић је 1910. године имао 97 кућа и 636 становника. Од тога 317 мушкараца и 319 жена. Према попису 1916. године било је 100 кућа и 539 становника. Од тога 230 мушкараца и 309 жена.

У месту је постојала школа и жандармеријска постаја (станица).

Погинули и умрли 1912 – 1918:¹⁴²

1. **Савић Петроније**, 31 година, редов тобџија, умро од задобијених рана у борби у резервној војној болници у Јагодини 30. октобра 1914. г, сахрањен на мишевичком гробљу
2. **Мијаиловић Спасоје**
3. **Петровић Миливоје**, поднаредник
4. **Миловановић Никола**
5. **Миловановић Живојин**, брат
6. **Филиповић Светозар**, 36 година, ожењен, редов 1. чете, 2. батаљона 15. пука, II позива, умро у јагодинској рез. војној болници од повратне грознице 1. марта 1915. године, сахрањен у Јагодини
7. **Филиповић Милорад**, брат
8. **Филиповић Душан**, син
9. **Савић Милорад**
10. **Савић Петроније**, брат
11. **Савић Момир**, брат
12. **Милановић Зарија**, редов 15. пука, логор Матхузен
13. **Миладиновић Живојин**, брат
14. **Миладиновић Живадин**, син
15. **Миленковић Андрија**
16. **Миленковић Селимир**, брат, редов 15. пука, логор Матхузен
17. **Миленковић Стаменко**, брат, редов 15. пука, заробљен, умро у логору Неђмеђер
18. **Павловић Тома**

¹⁴² Споменик у манастиру Јошаници; МКУ 1906-1916, Лозовик; МКУ 1916-1935, Сиоковац.

19. **Павловић Милош**, син
20. **Павловић Грујица**, редов 15. пука, логор Матхузен
21. **Павловић Милан**, брат , редов 15. пука, логор Матхузен
22. **Павловић Драгомир**, брат
23. **Милосављевић Светозар**
24. **Јеремић Драгомир**, погинуо 1913. године¹⁴³
25. **Ђукановић Божидар**
26. **Јовановић Ђ. Никола**
27. **Стаменковић Милија**
28. **Стаменковић Живадин**, син
29. **Анђелковић Никола**
30. **Анђелковић Петар**, брат
31. **Милановић Јаћим**, поднаредник
32. **Милановић Јанићије**, брат
33. **Стевановић Светомир**
34. **Јоксимовић Живадин**
35. **Милосављевић Михајло**
36. **Стевановић Милош**
37. **Стаменковић Чедомир**
38. **Томић Гордан**
39. **Трифунровић Таса**
40. **Симић Радисав**
41. **Илић Михајло**
42. **Илић Трифун**
43. **Илић Радисав**, син
44. **Илић Божин**
45. **Илић Драгомир**
46. **Петровић Русим**
47. **Стевановић Милан**
48. **Стевановић Милош**, брат
49. **Васиљевић Драгољуб**
50. **Васиљевић Славко**
51. **Станковић Светозар**
52. **Павловић Милорад**

¹⁴³ Натпис на средњем кандилу: Манастиру Јошаници за покој душе умрлог сина Драгомира прилаже отац Милош Јеремић - 1913.

53. Павловић Марко, син
54. Прокић Божин
55. Томић Трифун
56. Смиљковић Младен
57. Стојадин, брат
58. Михаиловић Љ. Обрад
59. Нешић Мијајло
60. Нешић Животије, брат
61. Стевановић Радивоје
62. Агатоновић Мијајло
63. Гајић Александар
64. Јоксимовић Животије
65. Јовановић Василије
66. Јовановић Божин, син
67. Аксентијевић Михајло
68. Јевтић Радомир
69. Јевтић Драгутин, брат
70. Јевтић Живојин, брат
71. Јовановић Живојин
72. Јовановић Петар, брат
73. Димитријевић Војислав
74. Стевановић Љ. Владимир
75. Стевановић Светолик, брат
76. Нешић Живојин
77. Нешић Живко, брат
78. Младеновић Богдан
79. Милановић Владимир
80. Обрадовић Славко
81. Обрадовић Благоје, брат
82. Стевић Христивоје
83. Стевић Милентије, брат
84. Стевић Софроније, брат
85. Милан Петровић
86. Милановић Добросав
87. Николић Тодосије
88. Николић Чедомир
89. Николић Вукашин

90. **Арсенијевић Милић**
91. **Васић Јоксим**
92. **Стевановић Живојин**
93. **Милановић Милан**
94. **Миљковић Живојин**
95. **Миљковић Груја**, брат
96. **Миљковић Светислав**
97. **Богдановић Милорад**
98. **Радивојевић Илија**
99. **Радивојевић Стамат**, брат
100. **Јеремић Михајло**
101. **Јеремић Јеротије**, син
102. **Јанковић Димитрије**
103. **Милосављевић Тихомир**
104. **Милосављевић Владислав**, брат
105. **Лазић Добривоје**
106. **Марковић Радивоје**, редов, умро 9. априла 1915. године у ваљевској болници, сахрањен на ваљевском гробљу
107. **Обрадовић М. Миладин**
108. **Андрија ?**
109. **Алексић Душан**, редов, умро 14. фебруара 1915. године, логор Неђмеђер
110. **Миловановић Живота**, редов 15. пука, логор Матхузен
111. **Марковић Јован**
112. **Марковић Момчило**, редов 15. пука, умро 4. априла 1916. г, сахрањен на гробљу у Стронгили на Крфу
113. **Алексић Јован**
114. **Петровић Милорад**, редов 15. пука, умро 13. јануара 1915. године, логор Неђмеђер, број гроба 173
115. **Петровић Аврам**
116. **Петровић Никола**, брат
117. **Костантиниовић Светозар**, 54 година, умро 5. марта 1916. године у логору Нежидер
118. **Живановић Никола**
119. **Живановић Миливоје**
120. **Петровић Станисав**, редов 15. пука, умро од пегавог тифуса 30. јануара 1915. године логор Матхузен, сахрањен на логорском гробљу
121. **Радовановић Станоје**
122. **Тасић Тодосије**

123. **Вучковић Драгомир**, редов 15. пука, логор Матхузен
124. **Костантиновић Милорад**
125. **Стевановић Војислав**
126. **Обрадовић Милун**
127. **Марковић Чедомир**
128. **Милошевић Милан**
129. **Марковић Јеврем**
130. **Димитријевић Станислав**
131. **Димитријевић Драгољуб**, брат
132. **Матић Радомир**
133. **Јаковљевић Никола**
134. **Глишић Јездимир**
135. **Глишић Драгољуб**, син
136. **Милановић Мијат**, редов 8. пука, умро 15. јануара 1916. године у логору Неђмеђер
137. **Димитријевић Никола**, редов 20. пука, умро од тифуса 1915. г.
138. **Милић Јеврем**
139. **Марисављевић Живота**
140. **Марковић Драга**
141. **Јовановић А. Живадин**
142. **Јевтић Радоје**
143. **Милић Љубомир**
144. **Алексић Душан**, редов 15. пука, заробљен, умро 14. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
145. **Танасијевић Миладин Аврам**, рођен 1881. године, умро од туберкулозе 23. августа 1917. г, сахрањен у логору Нежидер, бр. гроба 4343
146. **Филиповић Милош**, редов 4. чете, 2. батаљона, 13. пука, нестало 26. октобра 1915. године на Почковини¹⁴⁴

Заробљени:

1. **Арсенијевић Душан**, у заробљеништву од 6. децембра 1915. године, логор Браунау
2. **Ивковић Миливој**, редов 14. пука, логор Болдогасоњ
3. **Ковачевић Милутин**, редов 14. пука, логор Болдогасоњ

144

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/27-PopisGubitaka-F.pdf

4. **Милићевић Миладин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
5. **Милосављевић Милорад**, редов 15. пука, логор Матхузен
6. **Милосављевић Божидар**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
7. **Ристић Алекса**, поднаредник 15. пука, логор Болдогасоњ

БЕОЧИЋ

Село Беочић се одваја од своје садашње општине *лоћичке*, у срезу беличком, округ моравски, па само за себе образује нову општину под називом *општина беочићка*, у истом срезу и округу.¹⁴⁵

Беочић је 1910. године имао 127 кућа и 776 становника. Од тога 425 мушкараца и 351 жена. Према попису 1916. године било је 117 кућа и 645 становника. Од тога 274 мушкараца и 371 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:¹⁴⁶

1. **Васић С. Живадин**
2. **Васић М. Љубомир**
3. **Васић Ж. Станисав**
4. **Васић Драгољуб**
5. **Вићентијевић Милан**
6. **Вићентијевић Миладин**
7. **Вулић Миливоје**
8. **Вукићевић Арсеније**
9. **Глишић К. Љубомир**
10. **Гајић Бранко**, редов 2. чете, 4. батаљона 15. пука, заробљен у Комарама 23. октобра 1915. године¹⁴⁷
11. **Добросављевић Јованча**
12. **Димитријевић Андреа**
13. **Живановић Б. Мирча**
14. **Живановић Б. Милутин**
15. **Живановић Милорад**

¹⁴⁵ Народна скупштина, 1. октобар 1911. године.

¹⁴⁶ Споменик *Ратницима из Беочића погинулим у светском рату од 1912-1918. г.*

¹⁴⁷

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/12-PopisGubitaka-I.pdf.

16. **Живановић Станимир**
17. **Живановић Гвозден**
18. **Живановић Светомир**
19. **Живановић Живадин**
20. **Живановић Љубомир**, 4. чета, 2. батаљон, п. 56
21. **Јанковић Живадин**
22. **Лазаревић Животије**
23. **Милетић К. Светозар**
24. **Мијатовић Живадин**
25. **Мијатовић Спасоје**
26. **Милосављевић Влада**
27. **Милосављевић Микица**
28. **Милосављевић Аврам**
29. **Милосављевић Будимир**
30. **Марковић Витомир**
31. **Петровић Трифун**
32. **Милошевић Миладин**
33. **Милутиновић Светомир**
34. **Милојевић Стеван**
35. **Милојевић Миодраг**
36. **Матејић Сава**
37. **Матејић Радослав**
38. **Николић Љуба**
39. **Обрадовић Илија**
40. **Петровић М. Радисав**
41. **Петровић Милун**
42. **Петровић Душан**
43. **Петровић Светолик**
44. **Петровић Милорад**
45. **Поповић Здравко**
46. **Поповић Бранко**, 40 година, неожењен, умро 27. децембра 1914. године код Брчког, сахрањен у тамошњем гробљу, уписан по акту Verzik's kommande од 21. јула 1916. године
47. **Спасић Љубомир**
48. **Спасић Драгомир**
49. **Спасић Чедомир**, редов тимочке дивизије, умро 7. марта 1916. године, сахрањен на острву Лазарис

50. **Спасић Светомир**, редов тимочке дивизије, умро 7. марта 1916. г, сахрањен на острву Лазарис
51. **Спасић Антоније**
52. **Симић Вукојица**
53. **Станковић Микаило**
54. **Тодоровић Чедомир**
55. **Томић А. Милан**
56. **Урошевић Душан Станисав**, рођен 1878. године, редов 4. чете, 1. батаљона, 15. пука, погинуо 1913. г.
57. **Филиповић Војислав**
58. **Филиповић Марисав**
59. **Филиповић Љубомир**
60. **Филиповић Вукосав**
61. **Милетић Добросав**, редов 14. пука, II позива

Заробљени:

1. **Илић Богдан**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, заробљен у Крушевцу 25. октобра 1915. године
2. **Јевтић Светозар**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, заробљен 23. октобра 1915. године у Рековцу
3. **Добросављевић Чедомир**, редов 3. чете, 3. батаљона, 12. пука, заробљен у Крушевцу 26. октобра 1915. г.
4. **Стојковић Тодор**, редов 18. пука, у рез. болници у Петау
5. **Марковић Радојко**, редов 15. пука, заробљен 22. октобра 1915. године, логор Кенигсбрик
6. **Павловић Милосав**, редов 15. пука, заробљен 21. октобра 1915. г. у Крагујевцу, логор Кенигсбрик
7. **Петровић Драгољуб**, редов 15. пук, заробљен 24. октобра 1915. године у Сабанти, логор Кенигсбрик
8. **Мијатовић Василије**, редов 15. пука, заробљен 16. новембра 1915. г. у Митровици, логор Кенигсбрик
9. **Милутиновић Станко**, редов 15. пука, заробљен 23. октобра 1915. године, логор Кенигсбрик
10. **Прокић Коста**, 36 година, поручник, умро 27. децембра 1915. г. од пегавог тифуса у логору Матхаузен, сахрањен на логорском гробљу
11. **Радовановић Станоје**, редов 15. пука, заробљен 23. октобра у Рековцу, логор Кенигсбирк

Живи на Крфу:¹⁴⁸

1. Прокић Светолик
2. Миладиновић Радомир
3. Лазаревић Јевта
4. Живановић Милан
5. Живановић Љубомир, редов 4. чете, 2. батаљона, п. 56
6. Спасић Драгутин
7. Петровић Никола, пошта 711 (жена Драгиња)

Списак интернираних:

1. Тодоровић Станко, 30
2. Јовановић Божин, 24
3. Вулић Стојадин, 23
4. Томић Милун
5. Прокић Љубомир
6. Гајић Мирко, 23

БУКОВЧЕ

Села Буковче и Рибник, по изјављеној жељи становника, одвајају се од општине *лаништанске*, и образују за себе општину *буковачку*, у истом срезу и округу.¹⁴⁹

Буковче је 1910. године имало 57 кућа и 337 становника. Од тога, 182 мушкарца и 155 жена. Према попису из 1916. године, било је 56 кућа и 259 становника. Од тога је 111 мушкараца и 148 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918.¹⁵⁰

1. Антић Ј. Драгољуб, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо при општем нападу на једренска утврђења 12. и 13. марта 1913. године код

¹⁴⁸ *Београдске новине*, 21. децембар 1916. године.

¹⁴⁹ *Полицијски гласник*, 28. март 1904. године.

¹⁵⁰ Матична књига умрлих цркве св. Петра и Павла 1905-1916, Јагодина (Нова црква); Матична књига умрлих цркве архангела Михајла 1911-1916, Јагодина (Стара црква).

Чифлика Екмекчи и Могиле, 24 године, неожењен, сахрањен на гробљу Кара-Булатас, Једрене

2. **Ивић В. Милун**, погинуо 11. новембра 1914. године на чуки.
3. **Јовановић А. Божидар**, војник, погинуо почетком септембра 1914. године код Курјачице, тело му је остало на бојишту, 24 године, неожењен
4. **Петровић Братислав**, умро од тифуса 14. фебруара 1915. године у јагодинској војној болници, сахрањен у Буковчу, 21 година
5. **Антић Радисав**, погинуо у борби на чуки 11. новембра 1914. године, сахрањен на бојишту
6. **Радосављевић Михајло**, погинуо 1914 (има споменик)
7. **Бикић Димитрије**, рођен 1887. године, редов 13. пука, 3. чете, умро 10. октобра 1917. године, логор Болдогасоњ
8. **Поповић Ђорђе**, редов 15. пука, заробљен, умро 18. јануара 1915. г, логор Неђмеђер, број гроба 190
9. **Дуцић Димитрије**, редов 13. пука, умро 21. јануара 1915. године, логор Неђмеђер
10. **Николић Видосав**, редов, заробљен, умро 27. јануара 1915. године, логор Неђмеђер
11. **Ђуровић Радомир**, редов 5. пук, умро 1. фебруара 1915. године, логор Неђмеђер
12. **Стефановић Коста**, редов, 43 године. умро 14. децембра 1915. године од плућа, логор Ашах
13. **Марјановић Ђорђе**, умро 2. фебруара 1915. године, логор Матхаузен
14. **Јовановић Јевто Милорад**, рођен 1895. године, редов 2. чете, 3. батаљона
15. **Стефановић Светозар Божидар**, рођен 5. априла 1885. г., редов штаба 12. пука, носилац Албанске споменице
16. **Миленковић Љубомир**, 28 година, у браку 9 година, умро 26. новембра 1913. г. од тифуса у Буковчу, сахрањен на гробљу у Буковчу, опело извршио свештеник П. Рашић¹⁵¹
17. **Марковић Милорад**, редов 15. пука, умро 19. фебруара 1916. године, сахрањен на гробљу у Ипсосу на Крфу
18. **Николић Живадин Владислав**, рођен 1890. године, редов 15. пука, III позива, умро 1915. године
19. **Павловић Милисав**, редов, 25 година, жена Милинка, једно дете има, умро 8. маја 1915. г. од туберкулозе, сахрањен на логорском гробљу¹⁵²

¹⁵¹ МКУ 1905-1916, Извештен Суд опш. буковачке, да он извести Окр. Команду, бр. 240 од 9. децембра 1913. Његов отац Влада напрасно је умро у Младеновцу новембра 1914. године, када је пошао у посету свом сину војнику.

Заробљени војници:

1. **Недељковић Сава**, редов 15. пука, логор Матхаузен
2. **Миловановић Александар**¹⁵³
3. **Павковић Јефтомир**, редов 15. пука, гарниз. болница бр. 21 у Темишвару
4. **Станисављевић Богомир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
5. **Марјановић Бранислав**, рођен 1891. године, редов 20. пука, умро 20. новембра 1915. г., логор Матхаузен
6. **Милић Аврам**, редов 13. пука, логор Матхаузен
7. **Милосављевић Јосиф**, редов 14. пука, логор Матхаузен
8. **Петровић Светозар**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Бојановић (Божинић) Душан**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
10. **Богдановић Ђорђе**, редов 13. пука, логор Матхаузен
11. **Вучковић Петар**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
12. **Вуловић Адам**, редов 13. пука, логор Матхаузен
13. **Васић Светислав**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
14. **Васић Димитрије**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
15. **Васиљевић Чедомир**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
16. **Васиљевић Драгољуб**, редов 13. пука, логор Матхаузен
17. **Вучковић Петар**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
18. **Гроздић Живојин**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
19. **Глигоријевић Живојин**, редов 13. пука, логор Матхаузен
20. **Гавриловић Јован**, редов 13. пука, логор Матхаузен
21. **Дамјановић Драгић**, редов 5. пука, логор Матхаузен
22. **Добрић Ђорђе**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
23. **Јеврић Ђорђе**, редов 13. пука, логор Матхаузен
24. **Јоксимовић Јевта**, поднаредник 13. пука, логор Матхаузен
25. **Јанковић Милорад**, редов 15. пука, логор Матхаузен
26. **Костић Божидар**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
27. **Костић Драгољуб**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
28. **Костић Божидар**, редов 13. пука, логор Неђмеђер

152

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/21-PopisGubitaka-P.pdf.

¹⁵³ Моли се сваки онај ко зна где се налази Александар Миловановић, из села Буковча, окр. Моравски, размењени заробљеник, који је у последње време био у Ници, да јави његову адресу Кости Стефановићу - штампарија *Ратног Дневника. Народ*, 16. април 1918. године.

29. **Костић Драгољуб**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
30. **Костић Јован**, редов 13. пука, логор Матхаузен
31. **Петровић Драгоје**, редов 13. пука, логору Неђмеђер
32. **Тарабић Драгољуб**, редов 13. пука, умро 1915. године у логору Матхаузен
33. **Марковић Живојин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
34. **Милојевић ????**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
35. **Милутиновић Станислав**
36. **Миловић (Маиломић) Анђел**, редов 13. пука, логор Матхаузен
37. **Михајловић (Милојевић) Милисав**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
38. **Недељковић Драгутин**, редов 13. пука, у логору Неђмеђер
39. **Недељковић Сава**, редов 13. пука, у логору Неђмеђер
40. **Симић Тома**, редов 13. пука, у логору Неђмеђер
41. **Станковић Ђорђе**, редов 13. пука, у логору Неђмеђер
42. **Спасић Марко**, редов 13. пука, у логору Неђмеђер
43. **Стевановић М. Светислав**

Живи на Крфу:¹⁵⁴

1. **Симић Илија**, редов 1. батерије, 1. дивизиона, 1. пољске батерије, 15. пука, I позива
2. **Симић Трифун**, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
3. **Симић Милорад**, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
4. **Вукић Драгољуб**, регрут 2. чете, 2. батаљона, 13. кадровски пук
5. **Вукић Радивоје**, регрут 2. чете, 2. батаљона, 13. кадровски пук
6. **Тасић В**, регрут 2. чете, 2. батаљона, 13. кадровски пук
7. **Јовановић Ј. Милорад**, регрут 2. чете, 2. батаљона 1. пука, нишке резервне трупе
8. **Ђерговић Василије**, регрут 2. чете, 2. батаљона, 1. пука, нишке резервне трупе
9. **Живојиновић Д. Живојин**, регрут 2. чете, 2. батаљона, 1. пука, нишке резервне трупе
10. **Мирковић Љубомир**, редов болничке чете тимочке дивизије, III позива
11. **Милошевић С. Ђурђе**, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива
12. **Стефановић П. Милан**, штампар, комита код војводе Вука, резервни мајор

¹⁵⁴ *Београдске новине*, 21. јануар 1917.

Списак интернираних:

1. **Тасић Костантин**, 40
2. **Филиповић Милорад**, 40
3. **Симеуновић Марјан**, радник, 27 година, логор Нежидер
4. **Стевановић Андреја**, земљоделац, 19 година, логор Нежидер
5. **Савић Војислав**, 26
6. **Милошевић Добривоје**, 37
7. **Михајловић Милорад**, 39
8. **Јовановић Здравко**, 58
9. **Ковачевић Владимир**, 60
10. **Тошић Марко**, 60 година, земљоделац, логор Нежидер
11. **Милићевић Божидар**, 17 година, логор Нежидер

РИБНИК

Рибник је 1910. године имао 46 кућа и 355 становника, од тога 176 мушкараца и 179 жена. Према попису из 1916. године било је 55 кућа и 278 становника. Од тога 119 мушкараца и 159 жена

Погинули и умрли 1912 – 1918:¹⁵⁵

1. **Ковачевић Стеван**, погинуо у борбама код Курјачице 1, 3 и 7. септембра 1914. године, сахрањен на бојишту, 40 година, ожењен
2. **Михајловић Владислав**, војник 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо 23. септембра 1914. године у атару села Метковића, 31 година, у браку 11 година, опело извршио свештеник 15. пука Бог. Љ. Петровић
3. **Миловановић Симо**, обавезник штаба 15. пука, III позива, умро од тифуса 25. марта 1915. године у грачанској болници, 47 година
4. **Николић Благоја**, II ескадрон тимочке дивизије, погинуо 19. октобра 1914. године у селу Петковица, 36 година, ожењен
5. **Живковић Милан**, 15. пук, умро у резервној војној болници у Младеновцу
6. **Гајић С. Борисав**, умро 14. фебруара 1915. године у Велесу

¹⁵⁵ МКУ цркве св. Петра и Павла 1905-1916, Јагодина. МКУ цркве архангела Михајла 1911-1916, Јагодина.

7. **Марјановић Драгутин**, редов 4. чете, 3. батаљона, 14. пука, I позива, умро 15. фебруара 1915. године у резервној војној болници, 26 година, сахрањен у јагодинском гробљу
8. **Живановић Владимир**, 30 година, ожењен, редов 1. чете, 2. батаљона 15. пука, I позива, умро 7. марта 1915. године у јагодинској резервној војној болници, сахрањен у јагодинском гробљу
9. **Матић Драгутин**, редов 12. пука, умро 18. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
10. **Симић Милан**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3334, парцела 66, крипта
11. **Стојадиновић Живан**, чувар железничке пруге¹⁵⁶
12. **Павловић Милосав**, наредник 2. чете, 1. батаљона, 18. пука, дунавске дивизије
13. **Павловић Милић**, железничар¹⁵⁷

Заробљени:

1. **Миљковић Драгутин**, редов 15. пука, заробљен 25. октобра 1915. године, логор Кенигсбирк
2. **Антић Борисав**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Илић Миодрог**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
4. **Ђорђевић Славко**, редов 15. пука, логор Матхаузен
5. **Николић Велимир**, редов 12. пука, логор Неђмеђер
6. **Николић Живота**, редов 15. пука, логор Матхаузен
7. **Митровић Благоје**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
8. **Митровић Милутин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Миловановић Радомир**, редов 15. пука, Хемелин
10. **Петровић Михајло**, редов 15. пука, логор Матхаузен
11. **Петровић Константин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
12. **Петровић Коста**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
13. **Симић Живојин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
14. **Стојковић Василије**, редов 15. пука, логор Матхаузен

¹⁵⁶ Јовану Премовићу-Женева. Молимо вас лепо, као племенитог човека, да изволите посредовати за наше примање: Живан Стојадиновић, чувар пруге, Но. 78. карауле из села Рибника, диплома Но. 35727/10 од 26. фебруара 1911. године, оптерећен са породицом од четири члана, без икаквих доходака, дане проводим бедно. *Београдске новине*, 5. март 1917. г.

¹⁵⁷ Тражи их отац Димитрије Павловић, *Београдске новине*, 26. јануар 1917. године.

Живи на Крфу:

1. **Павловић Димитрије Милосав**, наредник 2. чете, 1. батаљона, 18. пука, дунавске дивизије
2. **Павловић Димитрије Милић**, железничар
3. **Мишковић Марко**

БУНАР

Бунар је 1910. године имао 103 куће и 716 становника, од тога 356 мушкараца и 360 жена. Према попису из 1916. године, било је 122 куће и 622 становника, од тога 259 мушкараца и 363 жене.

У месту је 1916. године, године била жандармеријска постаја (станица), црква и школа. Припадајућа места: Шантаровац, Лукар и Врба. Школа је располагала са две учионице, пет соба за учитеље, једном ђачком собом. Маја 1916. године уписано је 306 детета: 142 дечака и 164 девојчице.

Погинули и умрли 1912 – 1918¹⁵⁸:

1. **Алексић А. Сава**, погинуо 1913. године, 34 године
2. **Крстић К. Сретен**, погинуо 1913. године, 36 година
3. **Стевановић Т. Душан**, погинуо 1913. године, 36 година
4. **Илић В. Војислав**, погинуо 1913. године, 36 година
5. **Поповић Љ. Драгутин**, погинуо 1913. године, 36 година
6. **Станишић Д. Милан**, погинуо 1913. године, 46 година
7. **Танасковић С. Милутин**, погинуо 8. августа 1914. г. у Шапцу, 26 година
8. **Лазаревић Д. Светислав**, 30 година, погинуо 7. септембра 1914. г. на Еминовој води, сахрањен на бојишту
9. **Лазаревић М. Радоје**, погинуо 22. новембра 1914. године на Драгашу, 21 година
10. **Лазаревић М. Владимир**, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо 22. септембра 1914. године у Метковићу, сахрањен у општинском дворишту, 27 година

¹⁵⁸ Споменик у Бунару, испред Дома културе: *Погинулим борцима у Првом и Другом светском рату. Организација савеза бораца, 1. јули 1962. године. Споменик четири брата Лазаревић у порти цркве. МКУ за село Бунар 1913 – 1922.*

11. **Лазаревић М. Гаврило**, каплар 1. чете, 2. батаљона, 13. пука, погинуо 10. октобра 1915. године на Топчидеру, 26 година
12. **Лазаревић М. Велимир**, погинуо 19. августа 1917. године у Бугарској, 20 година
13. **Станишић М. Драгољуб**, погинуо 1915. године, 20 година
14. **Лукић П. Милен**, погинуо 1915. године, 35 година
15. **Петровић Т. Петар**, 25 година, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, умро од тифуса 23. фебруара 1915. године у јагодинској војној болници, сахрањен у Јагодини
16. **Илић Ј. Милован**, погинуо 1915. године, 35 година
17. **Савић С. Јаћим**, погинуо 1915. године, 41 година
18. **Јевтић У. Василије**, погинуо 1915. године, 41 година
19. **Јевтић Т. Миладин**, погинуо 1915. године, 21 година
20. **Митић Р. Јеротије**, погинуо 1915. године, 20 година
21. **Николић Љ. Драгиша**, погинуо 1915. године, 19 година
22. **Николић Д. Животије**, погинуо 1915. године, 20 година
23. **Николић П. Павле**, погинуо 1915. године, 19 година
24. **Јаћимовић М. Радивоје**, погинуо 1915. године, 19 година
25. **Алексић М. Витомир**, погинуо 1915. године, 21 година
26. **Миленковић Ж. Светомир**, погинуо 1915. године, 21 година
27. **Тодоровић Р. Драгутин**, погинуо 1915. године, 19 година
28. **Симић У. Павле**, погинуо 1915. године, 23 године
29. **Јовановић О. Драгиша**, погинуо 1915. године, 20 година
30. **Симић Т. Радоје**, погинуо 1915. године, 19 година
31. **Танасковић М. Љубисав**, погинуо 1916. године, 22 године
32. **Лазаревић З. Младен**, погинуо 1916. године, 41 година
33. **Лазаревић З. Сретен**, погинуо 1916. године, 39 година
34. **Миросављевић М. Светозар**, редов 15. пука, умро 27. 1. 1916. године, логор Матхаузен , 37 година
35. **Митић М. Владимир**, рођен 1895. године, 15. пук, 2. батаљон, 2. чета умро 15. септембра 1916. године у Zoltau/ Merzdorf, сахрањен на гробљу Ortschaftfriedhof /Cottbus , број гроба 102
36. **Настас П. Поповић**, погинуо 1916. године, 26 година
37. **Николић Ж. Љубомир**, погинуо 1916. године, 42 године
38. **Милановић С. Драгомир**, погинуо 1916. године, 35 година
39. **Крстић С. Тихомир**, погинуо 1916. године, 22 године
40. **Јовановић У. Обрен**, погинуо 1916. године, 51 година
41. **Петровић У. Урош**, погинуо 1915. године, 25 година

42. **Стојановић Ц. Драгољуб**, рођен 1893. године, редов 15. пука, заробљен 6/7. септембра на Легету, умро 21. август 1915. г. у логору Ашах
43. **Миленковић М. Живојин**, погинуо 1917. године, 46 година
44. **Филиповић Ф. Милован**, погинуо 1918. године, 47 година
45. **Ивановић Ђ. Милош**, погинуо 1918. године, 38 година
46. **Тодоровић Р. Животије**, погинуо 1918. године, 27 година
47. **Станишић Милан**, 30 година, погинуо 23. новембра 1914. г. у Пударцима, сахрањен на пударачком гробљу
48. **Танасковић Живадин**, 70 година, убијен 6. октобра 1918. године од аустријских жандара као српски комита
49. **Миловановић Драгомир**, рођен 1892. године, редов 3 чете, 11. пука, заробљен, умро 9. фебруара 1915. године у логору Болдогасоњ
50. **Лазаревић Сретен**, рођен 1871. године, умро 25. јануара 1917. године у логору Болдогасоњ, број гроба 3503
51. **Филиповић Живојин**, рођен 1892. године, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
52. **Петровић Милован**, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, 21 година, умро 21. јануара 1915. године у параћинској болници
53. **Танасковић Драгомир**¹⁵⁹
54. **Димитријевић Адам**, коморција артиљер. дивиз., покретна радионица у 15. пуку, I позива
55. **Васић Љубомир**, погинуо 24. новембра 1914. године на Врлаји, тело му остало на бојишту

Заробљени:

1. **Илијевић Живко**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
2. **Илић Велимир**, редов, логор Естрагон¹⁶⁰
3. **Јоковић Милан**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
4. **Милановић Радомир**, поднаредник 15. пука, логор Матхаузен¹⁶¹
5. **Милетић Драгутин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
6. **Миленковић Владимир**, редов 16. пука, логор Матхаузен
7. **Мијајловић Станко**, редов 16. пука, логор Матхаузен
8. **Поповић Манојло**, редов 4. пука, резервна бол. Бјељина
9. **Петровић Милан**, редов 15. пука, заробљен 24. новембра 1915. године у Параћину, логор Кенигсбрик

¹⁵⁹ Истакао се приликом опсаде Једрена, *Београдска ратна хроника* 1912-13, 3.

¹⁶⁰ *Правда*, 10. март 1914. године.

¹⁶¹ *Службени војни лист*, 5. мај 1918, *Списак размењених и онеспособљених војника*.

Споменик четири брата Лазаревић из Бунара

10. **Филиповић Живан**, редов 15. пука, логор Матхаузен
11. **Царанић Вељко**, редов 6. пука, логор Неђмеђер
12. **Стевановић Радосав**, редов 15. пука, логор Неђмеђер

Живи на Крфу:

1. **Танасковић Живко**
2. **Танасковић Божидар**
3. **Милановић Михајло**
4. **Стевановић Љубомир**
5. **Стевановић Борисав**
6. **Богосављевић Драгутин**
7. **Васић Станко**
8. **Николић Димитрије**
9. **Николић Ј. Светозар**, абација (жена Даринка)
10. **Јова абација**
11. **Лазаревић М. Радивој**
12. **Јанићијевић Живко**
13. **Поповић Радивоје**
14. **Митић Живојин**, болничар-кадровац Тимочке дивизије, I позива
15. **Петровић Станимир**
16. **Милошевић Александар**, бр. поште 20 - Микра
17. **Милошевић Љубомир**
18. **Милошевић Тихомир**
19. **Милошевић Милосав**
20. **Петровић Новак** (породица је жива и здрава)
21. **Петровић Јосиф**
22. **Павловић Велимир**
23. **Стевановић Јеремија**
24. **Стевановић Милан**
25. **Симић Илија**
26. **Јовановић Драгиша**, редов 2. чете, 1. батаљона, 13. пука¹⁶²
27. **Димитријевић Драгољуб**, у болници у Солуну
28. **Станишић Милош**, коморција, бр. поште 711¹⁶³
29. **Јаћимовић Војислав**¹⁶⁴

¹⁶² *Београдске новине*, 14. октобар 21. децембар. 1916; 10. јануар. 1917, 4. фебруар 1917.

¹⁶³ *Велика Србија*, 5. децембар 1916. године.

30. **Јаћимовић Живко**
31. **Јаћимовић Бошко**
32. **Јаћимовић Радоје**
33. **Благојевић Борисав Светозар**, рођен 1890. године, редов 2. батерије градске артиљерије, носилац Албанске споменице
34. **Јаћимовић Милош Војислав**, рођен 1885. године, рез. капетан I класе 15. пука ратни војни инвалид, носилац Албанске споменице
35. **Милановић Милисав Светозар**, рођен 1894. године, редов пешадијске чете краљеве гарде, носилац Албанске споменице
36. **Поповић Јован Радивоје**, рођен 2. марта 1896. године, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице
37. **Стевановић Симо Љубомир**, рођен 7. јула 1896. године, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице

Списак интернираних:

1. **Симић Обрад**, 32
2. **Ивановић Владимир**, 26
3. **Стојановић Драгомир**, 36
4. **Симић Станко**, 35
5. **Гмитровић Станојко**, 32
6. **Стевановић Груја**, 32
7. **Живановић Давид**, 35
8. **Жикић Миливоје**, 35
9. **Стојановић Бошко**, 55
10. **Милошевић Груја**, 48
11. **Милошевић**, 48
12. **Стојановић Драгољуб**, цивил, рођен 1893. године, умро 21. 8. 1915. године, логор Матхаузен

ЛУКАР

Лукар је 1910. године имао 35 кућа и 250 становника. Од тога 125 мушкараца и 125 жена. Према попису из 1916. године, било је 37 кућа и 229 становника, од тога 88 мушкараца и 141 жена.

¹⁶⁴ Извештава оца Милоша да су он и браћа живи и здрави, као и пријатељи Лаза, Јован, Новак, Станко, Сибин и Драга. *Београдске новине*, 29. децембар 1916. године.

Погинути и умрли 1912 – 1918. година:¹⁶⁵

1. **Нешић М. Тихомир**, погинуо 17. јуна 1913. г. на положају Гавранов вис на Криволаку, 38 година
2. **Миловановић М. Милан**, погинуо 1914. године, 18 година
3. **Миловановић О. Борислав**, умро од тифуса 30. децембра 1914. године, 22 године, у браку 4 године
4. **Миловановић Н. Тихомир**, погинуо 1914. године, 38 година
5. **Милуновић Љ. Милен**, погинуо 1914. године, 29 година
6. **Митровић И. Радосав**, погинуо 1914. године, 28 година
7. **Митровић И. Драгомир**, регрут 2. чете, 1. батаљона, 13. пука, погинуо на Легету 6. септембра 1914. године, 18 година
8. **Митровић И. Мирко**, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо на Легету 6. септембра 1914. године, 31 година¹⁶⁶
9. **Нићифор Р. Тодоровић**, погинуо 1914. године, 18 година
10. **Јездимир М. Тодоровић**, погинуо 8. новембра 1914. г. на Врпчијем брду, 38 година, у браку 18 година
11. **Обрадовић М. Љубомир**, погинуо 1914. године, 18 година
12. **Лазаревић П. Радомир**, коморција 7. хаубичког пука, I позива, погинуо 1914. године, 39 година
13. **Нешић Ј. Милан**, погинуо 8. новембра 1914. године у селу Шопићу, донешен са бојишта и сахрањен у лукарском гробљу, 21 година, у браку 4 године¹⁶⁷
14. **Николић М. Сава**, умро од тифуса 31. јануара 1915. године у селу Бабе, 21 година, нежењен
15. **Васић А. Драгутин**, погинуо 14. децембра 1914. године код Моравице, 43 године, у браку 23 године, доцније пренешен и сахрањен у лукарском гробљу¹⁶⁸

¹⁶⁵ Спомен-плоча у Лукару, на фасади школе са именима погинулих бораца из Првог и Другог светског рата. *Споменик подиже Основна организација СБ НОР Лукар, 7. јули 1962. МКУ 1913 – 1922, Бунар. Београдске новине, 23. август 1916. године.*

¹⁶⁶ Мајка Јегда Митровић тражи синове да ли су живи и здрави. *Београдске новине, 6. фебруар 1917. године.*

¹⁶⁷ Јовану Премовићу – Женева. Мој муж Милан Нешић, погинуо је 8. новембра 1914. Решењем првостепеног суда јагодинског од 1. августа 1915. бр. 3952, одређена ми је инвалидска потпора моме свекру и мени са двоје нејаке деце, 360 динара годишње. До сада нисам до-била никакву помоћ. Сада се налазим у великој оскудици. Молим господине Премовићу, учините да се мени пошаље инвалидска помоћ. Благодарим Вам и поштујем Вас Живка удова Милана Нешића. *Београдске новине, 25. 6. 1918. године.*

¹⁶⁸ Решењем првостепеног суда јагодинског од 10. априла 1915. године одређена је инвалидска потпора од 360 динара годишње. И то мени са 6-оро нејаке деце. До сада нисам добила никакву помоћ. Сада се са ситном децом налазим у великој беди. Молим вас,

16. **Алексић Момир**, редов 2. пука
17. **Момировић Марко**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
18. **Милетић Видоје**, редов 20. пука, у логору Болдогасоњ
20. **Васић Мијалко**, редов 15. пука, контузован на Јухору у октобру 1915. године, умро од рана 16. јануара 1916. године¹⁶⁹
21. **Лазаревић Станко Милан**, коморција 7. хаубичке дивизије, I позива
22. **Васић Мијајло Сима**, рођен 1896. године, последњи регрут - машиновођа, Железничка команда у Скопљу, носилац Албанске споменице
23. **Миловановић Богдан**, ордонанс при штабу 15. пука тимочке дивизије
24. **Обрадовић Тодосије**, коморција телеф. одељења тимочке дивизије, I позива
25. **Васић Станиша**, коморција трупне коморе 15. пука, I позива
26. **Васић А. Прока**, редов 2. чете, 1. батаљона, 20. пука
27. **Аксентијевић Велимир**, редов 4. чете, 4. батаљона, 15. пука, II позива
28. **Милосављевић Александар**, болничар 3. пољске болнице 15. пука, II позива
29. **Милуновић Мијајло**, редов 2. чете, 2. батаљона 13. пука, рањен 28. октобра 1915. године на Лубенцу
30. **Милосављевић Вучић**, поднаредник тимочког ескадрона III позива, умро 29. јануара 1915. године у рез. војној болници у Јагодини од запаљења плућне марамице, сахрањен у јагодинском гробљу

Заробљени:

1. **Лазаревић Костантин**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
2. **Михајловић Живко**, редов 13. пука, заробљен, логор Нојхамер

ВРБА

Врба је 1910. године имала 54 куће и 361 становника. Од тога је 180 мушкараца и 181 жена. Према попису из 1916. године, било је 55 кућа и 323 становника, од чега 129 мушкараца и 194 жене.

господине Премовићу, учините да се мени пошаље помоћ. Благодари Грозда, удова Драгутина Васића. *Београдске новине*, 25. 6. 1918. године.

¹⁶⁹ Његова жена Кадивка моли да јој се пошаље помоћ јер са троје нејаке деце живи у великој оскудици. Два сина су редови на солунском фронту, а још двојица синова су у заробљеништву. *Београдске новине*, 26. 6. 1918. године.

Погинули и умрли 1912 – 1918:¹⁷⁰

1. **Ђуровић Сима**, 56 година, умро 13. фебруара 1916. године у логору Болдогасоњ
2. **Марковић Глиша**, рођен 1859, умро 11. фебруара 1916. године у логору Нежидер, број гроба 2111
3. **Милићевић Божидар**, рођен 1859, умро 11. марта 1916. године у логору Нежидер, број гроба 2308
4. **Милошевић Светолик**, 20 година, умро од јевтике 3. септембра 1915. године у Радовишу
5. **Николић Б. Вучић**, 21 година, умро од тифуса 28. децембра 1914. године у велешкој војној болници
6. **Ракић Милета**, 40 година, умро од тифуса 19. марта 1915. године у Раљи
7. **Ракић Стојадин**, 21 година, умро од задобијених рана 28. октобра 1916. године
8. **Радовановић Миливоје**, рођен 1886. године, редов 12. пука, умро 14. маја 1916. године у логору Болдогасоњ
9. **Теодосијевић Велимир**, поднаредник, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3586, парцела 70, крипта
10. **Вукосављевић Станимир**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 2847, парцела 7, крипта
11. **Миљковић Војимир Ђорђе**, рођен 7. маја 1895. године, редов 1. чете, 2. батаљона, 21. пука, носилац Албанске споменице
12. **Миљковић Радул**, 1858. године, цивил, умро 11. новембра 1917. године у логору Болдогасоњ

Заробљени:

1. **Милошевић Драгомир**, редов 15. пука, заробљен 22. октобра 1915. године у Рековцу, логор Кенигсбрик
2. **Марковић Ранко**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
3. **Милосављевић Милорад**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
4. **Момировић Ранко**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
5. **Миљковић Драгутин**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
6. **Миљковић Радул**
7. **Николић Љубомир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер

¹⁷⁰ МКУ за село Бунар 1913 – 1922.

8. **Радуловић Драгутин**, редов 13. пука, у логору Неђеђеђер
9. **Радојковић Станојло**, редов 14. пука, логор Болдогасоњ
10. **Радовановић Радисав**, редов 12. пука, у логору Неђеђеђер
11. **Радуловић Драгутин**, редов 13. пука, умро у логору Неђеђеђер
12. **Стаменковић Илија**, редов 15. пука, у логору Неђеђеђер

Живи на Крфу:¹⁷¹

1. **Раденковић Борисав**
2. **Симић Властимир**
3. **Јевтић Милутин**
4. **Јевремовић Милосав**
5. **Радушевић Чедомир**
6. **Драгомир М.**
7. **Спасојевић Илија**
8. **Милојевић Божин**
9. **Јевтић Сава**
10. **Миладиновић Радомир**, каплар 3. чете, 2. батаљона, пошта 12
11. **Миладиновић Чедомир**
12. **Миладиновић Сава**

ДЕОНИЦА

Села Деоница, Сиоковац, Вољавче, Црнче, Каленовац, Јошанички Прњавор, Горње Штипље и Доње Штипље, одвајају се од општине *јошаничке*, а по изјављеној жељи становника; па села Деоница, Сиоковац, Вољавче, Црнче, Каленовац и Јошанички Прњавор образују за себе општину *деоничку*; село Горње Штипље за себе општину *горњо-штипљанску*, а село Доње Штипље да се придодаје општини *врановачкој*; све у истом срезу и округу.¹⁷²

Деоница је 1910. године имала 91 кућу и 583 становника. Од тога је 293 мушкарца и 290 жена. Према попису из 1916. године било је 86 кућа и 535 становника. Од тога, 234 мушкарца и 301 жена.

У месту постоји школа. Припадајућа места: Сиоковац, Вољавче и Јошанички Прњавор. Школа је располагала са две учионице, три собе за учитеље и 0,10 хектара школске баште. Маја 1916. године уписана су 132 детета: 86 дечака и 46 девојчица.

¹⁷¹ *Београдске новине*, 21. децембар 1916. године.

¹⁷² *Полицијски гласник*, 6. март 1904. године.

Списак погинулих и умрлих 1912 – 1918:¹⁷³

1. **Стевановић Јовановић Ђурђе**, 48 година, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива, стрељан 15. децембра 1914. године, по пресуди Преког војног суда у Заклопачком атару
2. **Гајић Милан**, 27 година, војник градског артиљеријског пука, умро од тифуса 7. марта 1915. године код своје куће
3. **Савић Н. Милорад**, редов 15. пука, умро од тифуса 12. априла 1915. године код своје куће, 26 година
4. **Милетић Драгутин**, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, умро 31. августа 1915. године у ћупријској рез. војној болници од meningitis, 27 година, сахрањен у ћупријском гробљу
5. **Павловић Ж. Миладин**, обвезник сталног кадра, умро од тифуса 12. јануара 1915. године, 21 година
6. **Марковић Ж. Грујица**, војник старог кадра, умро од тифуса 7. фебруара 1915. године, 22 године
7. **Станојевић П. Миљко**, погинуо 9. септембра 1914. године на Еминовој бари¹⁷⁴
8. **Павловић Миладин**, редов пешак, умро у резервној војној болници у Јагодини 11. јануара 1915. године од парализе срца, сахрањен на јагодинском гробљу, 28 година
9. **Станојевић Миљко**
10. **Младеновић Ж. Вукашин**, редов, 29 година, у браку 10 година, сахрањен јула 1913. године
11. **Младеновић Никола**
12. **Милошевић Ђорђе**
13. **Милошевић Станимир**

¹⁷³ Спомен-чесма у Деоници: *Погинулим и умрлим у ратовима за ослобођење и уједињење из Деонице. Споменик подижу сељаци села Деоница, 1925. година*. Израђена је од бетона у облику трапеза, величине 4x2, 40м. МКУ 1915-1922. цркве архангела Михајла у Јагодини. МКУ 1916-1935, Сиоковац.

¹⁷⁴ Чедомир Стаменковић из Каленовца, деловођа општине Деоница, моли посланике Михајла Мијушковића и Богдана Михајловића у Женеви да порадe код надлежних да се пошаље инвалидска потпора ниже именованим лицима, и то: Драгог Здравка Лазића из Деонице, решење јагодинског првостепеног суда; Милени М. П. Станојевића из Деонице, решење јагодинског првостепеног суда; Лепосави Свет. Тодоровића из Црнча, решење првостепеног јаг. суда; Живани уд. В. Младеновића из Деонице, решење првос. јаг. суда; Никосави удови Драг. Димитријевића из Сиоковца, решење војно инвал. суда и поновно решење јагод. првос. суда; Тихомиру Павловићу из Сиоковца, решење првостепеног јаг. суда, Милеви уд. Вел. Ђорђевића из Сиоковца. Ако је могуће да добије и своју плату. *Београдске новине*, 15. јуни 1917. године.

14. **Милојевић Василије**, 41 година, ожењен, редов 1. чете, 2. батаљона 15. пука, III позива, умро 5. новембра 1918. године у ћупријској окружној болници од удара воза, сахрањен у деоничком гробљу¹⁷⁵
15. **Милојевић Милан**, редов 15. пука, заробљен 25. октобра 1915. године у Ђунису, логор Кенигсбрик¹⁷⁶
16. **Јовановић Живоин**
17. **Мијајловић Милија**
18. **Мијајловић Тихомир**
19. **Мијајловић Дача**
20. **Мијајловић Миливоје**
21. **Филиповић Милан**
22. **Тодоровић Живојин**
23. **Филиповић Јован**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
24. **Томић Живојин**
25. **Томић Милосав**
26. **Миљковић Светозар**
27. **Тасић Милић**
28. **Тасић Димитрије**, рођен 15. јула 1865. године, редов 15. пука, умро 18. фебруара 1916. г. у Stargard/Stargard, сахрањен на гробљу Kriegagefangenen friedhof/Stargard/Pommern, број гроба 152
29. **Тасић Светозар**
30. **Тасић Јован**
31. **Тасић Станислав**
32. **Ивковић Живадин**
33. **Ивковић Драгутин**
34. **Миладиновић Живојин**
35. **Миладиновић Живадин**
36. **Зарић Радоица**
37. **Младеновић Милутин**
38. **Лазаревић Здравко**
39. **Лазаревић Сава**
40. **Лазаревић Љубо**
41. **Милић Лазаревић**
42. **Милан Хацић**

¹⁷⁵ МКУ Ћуприја цркве св. Великог Мученика Георгија 1909-1914.

¹⁷⁶

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/17-PopisGubitaka-M.pdf.

43. **Петровић Груја**
44. **Марковић Груја**
45. **Илић Ђурђе**
46. **Стевановић Живојин** (сестра Наталија), болничар 4. пољске бонице 15. пука
47. **Стевановић Мијушко**
48. **Стевановић Добросав**, 1888. године, 15. пук, 3. чета, умро 18. јула 1917. године у логору Болдегасоњ
49. **Стевановић Тодор**
50. **Стевановић Ђорђе**
51. **Милосављевић Тодор**
52. **Милосављевић Милан**
53. **Милосављевић Божин**, редов 3. чете, 4. батаљона 13. пука, нестало 27. септембра 1915. године на Дедињу¹⁷⁷
54. **Савић Милорад**
55. **Савић Никодије**
56. **Маленовић Ђорђе**
57. **Симоновић Милан**
58. **Симоновић Миодраг**
59. **Антонијевић Ђорђе**
60. **Јовановић Петар**, 26 година, редов 2. чете, 14. пука, умро 24. маја 1917. године у Старгарду од болести
61. **Јевремовић Божин**
62. **Филиповић Радомир**
63. **Живановић Андреја**
64. **Димитријевић Милутин**, рођен 1867. године, редов 1. чете, 15. пука, умро 22. фебруара 1915. године у логору Болдогасоњ
65. **Радојковић Никодије**, рођен 1867. године, редов 1. чете, 15. пука, умро 22. фебруара 1915. године у логору Болдогасоњ
66. **Илић Живадин**, редов 7. чете пука браниоца, 25 година, у браку 6 година, умро од ентеритиса 10. августа 1913. године у Белој Паланци, сахрањен у Б. Паланци, опело извршио свештеник белопаланачки Дим. М. Поповић¹⁷⁸
67. **Весић Милан**, наредник 15. пука, митраљеско одељење, II позива¹⁷⁹

177

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadržaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/17-PopisGubitaka-M.pdf

¹⁷⁸ МКУ 1905-1916, по извешћу цркве белопаланачке од 14. августа, бр. 150 и Суда Деоничког од 20. августа бр. 1301.

Заробљени:

1. **Јеремић Богољуб**, поднаредник 15. пука, логор Матхаузен
2. **Милошевић Адам**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Милошевић Василије**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Павловић Филип**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
5. **Стаменковић Михајло**, редов 1. пука, рез. бол. у Кечкементу
6. **Смиловић Никола**, редов 17. пука, умро у логору Болдогасоњ
7. **Стевановић Добросав**, рођен 1888. године, редов 3. чете, 15. пука, умро 18. јула 1917. године у логору Болдогасоњ
8. **Стевановић Светозар**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
9. **Милојевић Милан**, редов 2. батаљона, 15. пука, заробљен 8. новембра 1915. године код Крушевца, логор Брунау
10. **Миљковић Војислав**, рођен 1891. године, редов 20. пука, 1. батаљона, заробљен 8. новембра 1915. године код Крушевца, логор Браунау
11. **Младеновић Василије**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
12. **Трајковић Стојан**, редов 17. пука, умро у логору Болдогасоњ

Живи на Крфу:

1. **Антонијевић Ђорђе**, редов 2. чете, 1. батаљона, брегалничке дивизије
2. **Јовановић Симеон**, болничар при пољској болници 20. пука, брегалничке дивизије
3. **Антонијевић Тихомир**, (мајка Полка), редов 2. чете, 1. батаљона, 13. пука, активног
4. **Илић Ранђел**, коморција муницијске колоне, 4. одељења, 15. пука, I позива
5. **Младеновић Богољуб**, регрут 1. чете, 2. батаљона, 15. пешадијског пука¹⁸⁰
6. **Милошевић Михајло**, коморција
7. **Милошевић Александар**, син
8. **Марковић Милија**, редов трупне коморе Дунавског пољског артиљ. пука¹⁸¹
9. **Стевановић Стеван**, редов 15. пука (сестра Наталија)

¹⁷⁹ *Београдске новине*, 16. мај 1916. године. *Београдске новине*, 16. мај 1917. године.

¹⁸⁰ *Београдске новине*, 4. 2. 1917. године.

¹⁸¹ Побегло је 6. децембра 1918. године из трупе; лични опис: раста средњег, косе и обрва црних, бркова смејих и пошишаних, нос правилан, браду брије, говори веома гласно јер је наглув; од државних ствари однео је од одела аустријског кроја: 1 шињел, 1 блузу, 1 чакшире и 1 кокуле. *Службени војни лист*, 6. септембар 1919. године.

10. **Јовановић Стеван Војислав**, рођен 1889. године, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице
11. **Младеновић Михајло Драгољуб**, рођен 10. августа 1896., резервни поручник 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице
12. **Филиповић Борисав Стаменко**, рођен 10. октобра 1896. године, редов 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице

Списак интернираних:

1. **Ђурђевић Драгутин**, 27
2. **Аврамовић Спасоје**, 28
3. **Марковић Милија**, 38
4. **Ивановић Јеремија**, 39
5. **Богдановић Благоја**, 37
6. **Петровић Драгутин**, 22
7. **Бусић Јован**, 29
8. **Милошевић Благоје**, 25
9. **Петровић Живојин**, 46
10. **Томић Љубомир**, 24
11. **Костић**, 25
12. **Станковић Спасоје**, 24
13. **Ђорђевић Миливоје**, 27
14. **Милошевић Драгутин**, 24
15. **Милисављевић Борисав**, 24
16. **Ђорђевић Станимир**, 23
17. **Миленковић Љубомир**, 26
18. **Микић Станимир**, 36
19. **Јанковић Никола**, 34
20. **Димитријевић Драгутин**, 20
21. **Максимовић Живојин**, 48
22. **Максимовић Љубомир**, 30
23. **Максимовић Тихомир**, 21
24. **Петковић Илија**, 38
25. **Милошевић Светозар**, 45
26. **Младеновић Живко**, 45
27. **Марисављевић Драгомир**, 18
28. **Марисављевић Живојин**, 38
29. **Јанковић Светозар**, 35

30. Богдановић Тихомир, 40
31. Борисављевић Станимир, 16
32. Трифуновић Милан, 17
33. Јанићијевић Миленко, 23
34. Алексић Михајло, 20
35. Лазаревић Милун, 38
36. Крстић Милан, 25
37. Милановић Милија, 24
38. Васић Бошко, 23
39. Петровић Живојин, 18
40. Арсенијевић Драгиша, 23
41. Милошевић Светозар, 30

ЦРНЧЕ

Црнче је 1910 . године имало 99 кућа и 646 становника, од тога 320 мушкараца и 326 жена. Према попису из 1916. године, имало је 112 кућа и 608 становника, од тога 242 мушкарца и 366 жена.

У месту постоји основна школа. Припадајуће место Каленовац. Маја 1916. године уписана су 73 детета - 47 дечака и 26 девојчица.

Савет месне заједнице у заједници са Режимским одбором за изградњу спомен-чесме и бисте у спомен парку, на седници 21. јуна 1979. године, огласио је *Списак изгинулих у Првом светском рату од 1912-1918. године*. Грађани села Црнча су обавештени да својим учешћем помогну рад Режимског одбора и пријаве све изгинуле ратнике, а нарочито се моле стари људи, учесници у рату, да помогну. Позивају се сви грађани села, да погледају списак и допринесу, ако неко није уписан, а погинуо је, или умро на фронту или заробљеништву, и да обавесте Одбор за подизање Спомен парка, где ће бити подигнута спомен-чесма и биста првоборцу Миленковићу.¹⁸²

¹⁸² ИАЈ, Оглас Савета МЗ Црнче.

Изгинули и умрли 1912-1918:¹⁸³

1. **Арсенијевић Милић**
2. **Арсенијевић Богољуб**, редов, 11. пук, логор Болдогасоњ
3. **Богдановић Милорад**
4. **Васић Радосав**
5. **Васић Јова**
6. **Лазић Спасоје**
7. **Лазић Добривоје**
8. **Костић Светолик**
9. **Милошевић Гмитар**, понаредник
10. брат **Милошевић Добросав**
11. **Милошевић Миладин**
12. **Милановић Милентије**
13. **Милановић Влада**
14. **Младеновић Петар**
15. **Младеновић Микаило**
16. **Младеновић Богдан**
17. **Милановић Хрививоје**
18. **Марковић Живојин**
19. **Марковић Груја**
20. **Милосављевић Владисав**, редов 3. чете, 2. батаљона 11. пука, I позива
21. **Милосављевић Тихомир**
22. **Милојковић Светислав**
23. **Миленковић Петар**
24. **Милановић Светомир**
25. **Марисављевић Миша**
26. **Милосављевић Милић**
27. **Миљковић Светислав**
28. **Милосављевић Чедомир**
29. **Милошевић Милош - Цодин**

¹⁸³ Споменик у Црнчу, у дворишту школе, погинулим у Првом и Другом светском рату. На кружном простору око споменика је шест плоча на којима су имена погинулих. Идејни пројекат урадио је Малиша Миленковић, архитекта из Јагодине. На посебној плочи стоји: *Живот уградише у темеље слободе. Ово спомен обележје је Месна заједница села Црнча уз помоћ друштвено-политичких организација општине Светозарево – Општински и Месни одбор Савеза бораца – 9. 12. 1979. МКУ 1906-1935, Сноковац.*

30. **Милановић Милан**
31. **Милосављевић Радосав**
32. **Милановић Коста**
33. **Михајловић Живадин**
34. **Николић Годосије**
35. **Николић Вукашин**
36. **Обрадовић Благоје**, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, III позива¹⁸⁴
37. **Обрадовић Славко**
38. **Радисављевић Светозар**
39. **Радисављевић Милорад**, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, митраљеско одељење
40. **Радојевић Илија**, поднаредник 3. чете, 4. батаљона, 5. прекобројног пука, погинуо 2. септембра 1914. године на Равном брду
41. **Радивојевић Стамат**
42. **Неки Дидуљан**, умро у ропству
43. **Михајловић Добросав**
44. **Милановић Војислав**
45. **Милошевић Милан**
46. **Петровић Радомир**, наредник
47. **Тодоровић Светолик**
48. **Толић Михајло** и
49. **Толић Петар** брат
50. **Бркић Алекса**, умро 17. октобра 1914. године у логору Нежидер, број гроба 24
51. **Настић Лазар**, умро 28. октобра 1914. године у логору Нежидер, број гроба 152
52. **Бркић Митар**, умро 27. децембра 1914. године у логору Нежидер, број гроба 337
53. **Миливојевић Милош**, умро 4. фебруара 1915. године у логору Нежидер, број гроба 780
54. **Тодић Обрен**, умро 5. фебруара 1915. године у логору Нежидер, број гроба 785
55. **Младеновић Божа**, умро 6. фебруара 1915. године у логору Нежидер, број гроба 1200
56. **Бркић Филип**, 12 година, умро 20. децембра 1915. године у логору Нежидер, број гроба 990

¹⁸⁴ *Београдске новине*, 28. март 1917. године

57. **Марковић Трифун**, 12 година, умро 24. фебруара 1915. године у логору Нежидер, број гроба 1063
58. **Бркић Радосав**, 53 године, умро 17. марта 1915. године у логору Нежидер
59. **Илић Михајло**, рођен 1879. године, умро 21. марта 1915. године у логору Нежидер, број гроба 1439
60. **Милановић Васо**, рођен 1862. године, умро 26. марта 1915. године у логору Нежидер, број гроба 1475
61. **Бркић Госпава**, 58 година, умрла 4. априла 1915. године у логору Нежидер
62. **Милановић Ћира**, рођен 1847. године, умро 4. априла 1915. године у логору Нежидер, број гроба 1572
63. **Пантелић Живко**, рођен 1900, умро 7. августа 1915. године у логору Нежидер, број гроба 3048
64. **Живановић Лазар**, рођен 1854. године, умро 18. маја 1916. године у логору Нежидер, бр. гроба 2736
65. **Бркић Живојка**, умрла 16. новембра 1914. године у логору Нежидер, бр. гроба 88
66. **Радосављевић Живојин**, редов 3. чете, 4. батаљона, 5. прекобројног пука, нестало 20. новембра 1914. године на Шутцима
67. **Јеремић Јеротије**, редов 1. чете, 1. прекобројног пука, умро од туберкулозе 11. јуна 1915. године у резервној војној болници у Свилајнцу, сахрањен у свилајначком гробљу

Заробљени:

1. **Антонијевић Станко**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
2. **Антонић Станко**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
3. **Бркић Урош**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
4. **Влајић Петар**, редов 11. пука, логор Матхаузен
5. **Дановић Велимир**, редов 15. пука, логор Естрагон
6. **Ђурић Живан**, редов 6. пука, логор Матхаузен
7. **Јовановић Костантин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
8. **Јовановић Стојан**, редов 9. пука, логор Матхаузен
9. **Лазић Чедомир**, редов 15. пука, логор Матхузен
10. **Милосављевић Светислав**, редов 3. чете, 1. батаљона 11. пука, I позива, предао се непријатељу 20. маја 1915. године
11. **Марковић Лука**, редов 1. батаљона, 2. чете, 5. пука, заробљен 17. новембра 1915. године

12. **Милановић Велимир**, редов 3. чете, 1. батаљона 11. пука, предао се непријатељу у селу Црнче 20. маја 1915. године¹⁸⁵
13. **Милојковић Јован**, редов 14. пука, логор Естрагон
13. **Мишевић Стојан**, редов 15. пука, логор Естрагон
14. **Маринковић Миливој**, редов 6. пука, логор Естрагон
15. **Милојковић Јован**, редов 14. пука, логор Матхаузен
16. **Радисављевић Живојин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
17. **Станковић Станојло**, редов 14. пука, логор Болдогасоњ

Живи на Крфу:

1. **Васић Стојан Милорад**, рођен 1890. године, редов 3. чете, 2. батаљона 15. пука, носилац Албанске споменице
2. **Милосављевић Тихомир**
3. **Младеновић Лепомир**
4. **Јанковић Лика**
5. **Јанковић Д. Светолик**
6. **Милановић Светолик**
7. **Милошевић Милош**, наредник 8. дунавског пука
8. **Манојловић Милош**, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, стални кадар
9. **Радисављевић Милорад**, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, митраљеско одељење
10. **Милосављевић Владислав**, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, I позива
11. **Николић Спасоје**, коморција бојне колоне, 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, I позива
12. **Јевремовић Благоје**, редов 10. чете, граничне трупе
13. **Петровић Вучко**, редов 4. чете, 4. батаљона, 11. пука, сталног кадра
14. **Јанковић Станимир**, наредник¹⁸⁶
15. **Арсид Живан Софроније**, редов 1. батерије шумадијског артиљеријског пука, пошта 222¹⁸⁷

185

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/17-PopisGubitaka-M.pdf

¹⁸⁶ Доставите Станимиру Јанковићу, нареднику и његовој браћи, да су им код куће сви здрави. *Београдске новине*, 4. 2. 1917. године.

¹⁸⁷ За Богдана Михајловића: Молим те дај мом сину 200 динара и овим путем извести ме, да ја толику суму дам твојој жени. За Софронија Арсића: Љуба, Љубица и сви остали здрави смо. Грујица, Драгиша, Тихомир, Светомир и Радомир, Илије Томића, Милоје Вучков, Благоје Јеротијев брат, Никола и Танасије, браћа, здрави су овде. Укућани Пере

16. Џуфић Влада

17. **Манојловић Милош Милоје**, редов - Завојиште тимочке дивизије, носилац Албанске споменице

18. **Петровић Андрија Вучко**, рођен 1. марта 1891. године, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице

Интернирани:

1. **Беркић Живојка**, умрла 15. новембра 1917. године, логор Нежидер

2. **Живановић Лазар**, Нежидер

3. **Митровић Симонија**, цивил, рођена 1854. године, логор Нежидер, сахрањена на логорском гробљу, број гроба 371¹⁸⁸

4. **Пантић Ранко**, у Босанском Броду

5. **Дамјановић Миладин**, у Горњој Тузли

6. **Каротић Марјан**, Нежидер

7. **Каротић Нестор**, Нежидер

8. **Каротић Дамјан**, Нежидер

ЈОШАНИЧКИ ПРЊАВОР

По попису из 1910. године Јошанички Прњавор је имао 22 куће и 130 становника, од тога 64 мушких и 66 женских. Према попису из 1916. године, било је 24 куће и 117 становника, од тога 48 мушких и 69 женских.

У месту су постојале црква и манастир Јошаница.

Током ратних година, 1912-1914. Јошаница је давала дрва за огрев свих војних обавезника који су на одређеним местима чували телеграфске и телефонске линије, а нарочито мостове и скретнице на железничкој прузи од Багрдана до моста на Морави код Ћуприје. Током 1914. године Јошаница је из својих шума давала дрва за огрев за резервну војну болницу у Јагодини.

Васића и Владимира Џуфе здрави су као и ми сви. Груја нек јави, јел жив и здрав Дикин брат Влада Милосављевић. За нас не брините. Јављајте се често. Ако вам затреба новац узмите од Богдана Михајловића, посланика. Поздрав свима. Живан Арсић, село Црнче. *Београдске новине*, 16. мај 1917. године.

188

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/17-PopisGubitaka-M.pdf

У јесен исте године Манастир је уступио све своје конаке и помоћне зграде за смештај избеглог народа из Мачве. Тада је нарочиту предусретљивост показао старешина манастира, игуман Гаврило Купусинац.¹⁸⁹

За време окупације 1915 – 1918. године Јошаница и њена околина су свакодневно пљачкани. Звона, која је манастиру поклонио кнез Милош, окупаторска власт је скинула и претопила. Нова су набављена 1923. године.

Од 20. 10. 1915. до 2. 5. 1916. године старешина манастира је био јеромонах Доситеј Павловић. Као политички непоуздан, интерниран је 1916. године, а манастиром су управљали тутори: Теодосије Мијатовић, из Црнча, Михајло Давидовић и Димитрије Трифуновић.¹⁹⁰

Запис на Јеванђељу, које је штампано у Москви 1909. године у синодалној топографији: За време срећне владавине његовог Величанства српског краља Петра I, дарује ово Свето Јеванђеље цркви манастира Јошанице у којој се непрестано пале воштанице и ужеже кандило за топле молитве Богу за покој душе славно погинулих и умрлих српских витезова за славу и величину своје Отаџбине у ратовима 1912-1913. Датум: 19. март 1914 године у Москви. – Милан М. Бојовић, ратни дописник листа *Руское слово*.

Натпис на средњем, највећем звону манастира: Ова три звона својина манастира Јошанице хр.(ама) св.(ето)г отац Николаја у срезу беличком, округу моравском, архиепископије београдске:

Набављена су 1923. год. За време краља свију Срба, Хрвата и Словенаца Александра Карађорђевића I, и I српског патријарха Димитрија и старешине манастира игуман(а) Теодосија Тошића-Пироћанца.

Натпис на споменику изгинулим ратницима 1912-1918. године стихови су В. Ј. Илића Млађег.

¹⁸⁹ Гаврило Купусинац, игуман од 17. 12. 1900 до 20. 10. 1915. године. Дошао је у Јошаницу као јеромонах, за ревносну службу и за подизање манастирске економије добио је касније чин игумана. За његово време подигнута је модерна зграда, од чврстог материјала за смештај алата, модеран воћњак који је био чувен надалеко по разноврсности и квалитету воћа; даље, подигнут је виноград и уопште увећан принос са целокупног имања. У његово време Јошаница је убрајана у ред боље уређених манастира. Повукао се заједно са српском војском. Радио је као болничар-добровољац у енглеско -српској болници у Водену. Погиноу је у непријатељском бомбардовању 17. априла 1917. године. После рата, игуман Теодосије Тошић, његов наследник, пренео га је и сахранио у манастирској порти. Гаврило је био средњег раста, смеђ, више плав, косу је носио ни дугу ни кратку, браду је имао само при врху. Био је редовно пристојно одевен, приступачан у обраћању. Душан М. Дачић, *Манастир Јошаница, из прошлости старе Јагодине*, Београд, 1971, 31, 33-39.

¹⁹⁰ Исто, 42. ВГГ, Verzeichnis der Internierten, 19-15.

Погинули и умрли 1912-1918:¹⁹¹

1. **Купусинац Гаврило**, игуман, погинуо 1917. године
2. **Костић Андреја**, погинуо 1915. године
3. **Милошевић Милан**, погинуо 1915. године
4. **Максимовић Светолик**, погинуо 1915. године
5. **Стојадиновић Сима**, 25 година, умро 15. септембра 1918. године у логору Нежидер
6. **Бранковић Аврам**, каплар, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3557, парцела 70, крипта
7. **Никодијевић Јеленко**, редов 1. чете, 3. батаљона, 21. пука, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 2369, парцела 46, крипта
8. **Милошевић Михајло**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 2542, парцела 50, крипта
9. **Милошевић Добросав**, рођен 1879. године, редов 15. пука, умро 27. јануара 1915. године у Кебањи у Будимпешти

Заробљени:

1. **Перић Видоје**, редов 9. пука, логор Естрагон
2. **Вучић Максим**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Јовановић Смиљко**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Јовановић Војислав**, редов 15. пука, логор Матхаузен
5. **Станковић Љубомир**, редов 18. пука, логор Болдогасоњ
6. **Стевановић Војислав**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
7. **Цветановић (Стевановић) Милан**, редов 15. пука, логор Матхаузен
8. **Цветановић (Стевановић) Светомир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Милошевић Милисав**, редов 9. пука, заробљен, логор Неђмеђер
10. **Милосављевић Данило**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
11. **Ратковић Јанићије**, редов 13. пука, логор Неђмеђер

¹⁹¹ Споменик палим ратницима 1912-1918. у манастиру Јошанички Прњавор. Израђен је од тесаног гранита и црног мермера у облику зарубљене пирамиде. На споменику су уклесана имена 275 палих ратника из Јошаничког Прњавора, Црнча, Међуреча, Лозовика и Каленовца. Величина 1x0.80x3.30м (без постамента). Спомен-чесма палим 1912-1918. и 1941-1945. године, израђена 1954. године. МКУ 1906-1935, Сиоковац.

Живи на Крфу¹⁹²:

1. **Тодоровић Станисав**
2. **Милосављевић Жика**

Интернирани:

1. **Павловић Доситеј**, 53, јермонах манастира

КАЛЕНОВАЦ

Каленовац је 1910. године имао 44 куће и 263 становника, од тога 149 мушкараца и 114 жена. Према попису из 1916. године биле су 42 куће и 205 становника, од тога 96 мушкараца и 109 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:¹⁹³

1. **Милановић Јаћим**, 30 година, удовац, каплар 2. чете, 2. батаљона, 6. пука, умро 8. новембра 1914. године од рана задобијених у борби у резервној војној болници у Јагодини, сахрањен у Каленовцу
2. **Стевановић Сава**
3. **Алексић Благоје**
4. **Стевановић Јездимир**, 57 година, цивил, умро 14. јануара 1916. године од срчане слабости, логор Ашах
5. **Владимир**, брат
6. **Арсенијевић Василије**, рођен 10. јула 1886. године, редов 2. чете, 11. пука, умро 1. децембра 1918. године у Štargard/Stargard, сахрањен на гробљу Kriegagefangenen friedhof, број гроба 1083
7. **Милановић Јеремија**, живео 55 година, +1915
8. **Милановић Радосав**
9. **Милановић Лазар**
10. **Александровић Радисав**, живео 25 година, погинуо 1915. године на Жљебу
11. **Алексић Миладин**
12. **Павловић Алекса**
13. **Гавриловић Живојин**

¹⁹² *Београдске новине*, 21. децембар 1916.

¹⁹³ Спомен-плоча у Каленовцу, на згради Месне заједнице, на којој су имена погинулих и умрлих у Првом и Другом светском рату. Запуштена спомен-чесма у околини Каленовца, на којој су постављене две већ испуцале и избледеле табле. МКУ 1906-1935, Сиоковац.

14. **Гавриловић Здравко**
15. **Стевановић С. Андреја**
16. **Ђорђевић Спасоје**
17. **Ђорђевић Радивоје**
18. **Николић Радосав**
19. **Љубомир**, брат
20. **Милошевић Никола**
21. **Миладин**, брат
22. **Стојадин**, брат
23. **Гајић Радисав**
24. **Ђорђевић Ђурђе**
25. **Павловић Илија**
26. **Драгољуб**, брат
27. **Љубомир**, брат
28. **Томић Тома** из Лозовика
29. **Светолик**, брат
30. **Стевановић Душан**
31. **Стевановић Станисав**
32. **Митровић Живојин**
33. **Антић Живојин**
34. **Томић Милорад**
35. **Стаменковић Илија**, живео 54 година, +1915. године у Немачкој
36. **Стефановић Милош**
37. **Стевановић Радосав**, ђак учитељске школе
38. **Милија Стаменковић**, каплар 4. чете, 2. батаљона, 11. пука, II позива, 53 године, умро у логору Ашах 28. децембра 1915. године од изнемоглости
39. **Мирић Драгољуб**, 17 година, цивил, умро 11. јануара 1916. године од изнемоглости, логор Ашах

Заробљени:

1. **Миловановић Младен**, рођен 1882. године, редов 4. чета, 11 пук, заробљен 6. новембра 1915. године код Бачине, логор Браунау

Живи на Крфу:

1. **Стаменковић Миодраг**, коморџија 1. чете, 2. батаљона I прекобројног пука комбиноване дивизије
2. **Антонијевић Тома**, каплар 4. чете, 4. батаљона, 4. пешадијског пука, I позива

3. **Петровић Вучко**, поднаредник 4. чете, 4. батаљона, 4 пешадијског пука, сталног кадра¹⁹⁴
4. **Богдановић Илија**, болничар сталне војне болнице у Крагујевцу, III позива
5. **Милановић Светомир**, редов 5. брдског артиљеријског пука, лимски одред
6. **Анђелковић Илија**, редов 10. чете, граничне трупе, албански одред
7. **Милетић Крививоје**, редов 10. чете, граничне трупе, албански одред
8. **Милановић Радомир**, редов 4. чете, 3. батаљона, 11. пука, II позива
9. **Миловановић Славко**, редов кувар, 3. чете, 2. батаљона, 11 пука, II позива¹⁹⁵
10. **Јауковић Љубомир Владимир**, рођен 1893. године, редов 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, носилац Албанске споменице.

СИОКОВАЦ

Сиоковац је 1910. године имао 80 кућа и 437 становника, од тога 226 мушкараца и 211 жена. Према попису из 1916. године, било је 70 кућа и 363 становника, од тога 157 мушкараца и 206 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:¹⁹⁶

1. **Ђорђевић Драгољуб**, наредник
2. **Рашић Милош**
3. **Стевановић Михајло**
4. **Савић Живојин**
5. **Савић Драгомир**, син
6. **Милошевић Благоје**
7. **Матић Милун**
8. **Миленовић Станимир**

¹⁹⁴ Податке доставити Јовану Шуковићу, студенту јурист. Универзитет Женева. Захвалан на извештају Чедомир Стаменковић, студент права из Каленовца. *Београдске новине*, 11. 10. 1916. године.

¹⁹⁵ Поздрављају га Живојин Златановић, адвокат и Чеда Стаменковић, студент права - деловођа општине Деоничке. *Београдске новине*, 4. 2. 1917. године.

¹⁹⁶ Спомен-плоча Палим војницима у ратовима 1912 – 1918, постављена 22. 12. 1981. године, Месна заједница Сиоковац. Споменик у манастиру Јошаница. МКУ 1915-1922. цркве архангела Михајла у Јагодини. МКУ 1916-1935, Сиоковац. Решења јагодинског првостепеног суда и војно-инвалидског суда: Никосави, удови Драг. Димитријевића, Јегди Танаска Ђорђевића, Тихомиру Павловићу, Милеви, уд. Вел. Ђорђевића; деловођа општине Деоничке, Чедомир Стаменковић из Каленовца. *Београдске новине*, 15. 6. 1917. године.

9. **Ракић Годосије**
10. **Ракић Миладин**
11. **Ракић Никодије**
12. **Ракић Љубомир**, син
13. **Јовановић Петар**, рођен 1889. године, редов 2. чете, 14. пука, умро 24. маја 1917. године у Stargard/Stargard, сахрањен на гробљу Kriegagefangenen friedhof/Pommern, број гроба 347
14. **Петровић Милутин**
15. **Јовановић Станимир**, редов 15. пука, умро у логору Неђмеђер
16. **Јовановић Милан**
17. **Јовановић Прока**
18. **Стевановић Чедомир**
19. **Стевановић Светозар**, брат, редов 15. пука, логор Матхузен
20. **Савић Живојин**
21. **Савић Сава**, син, редов 13. пука, логор Матхузен
22. **Савић Светозар**, редов 13. пука, умро 16. јула 1917. године у Северној Африци, сахрањен на гробљу Феривил, број гроба М150, 4/158
23. **Јеремии Светолик**
24. **Милојковић Обрен**
25. **Милојковић Милан**, брат
26. **Стевановић Радосав**
27. **Радосављевић Милић**
28. **Радисављевић Светозар**
29. **Радисављевић Милорад**, брат
30. **Манојловић Живојин**
31. **Марисављевић Никодије**
32. **Милојевић Никола**
33. **Голубовић Коста**
34. **Голубовић Светомир**, син
35. **Милетић Константин (Костадин)**, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, умро од повратне грознице у резервној војној болници 25. јануара 1915. године, 22 године
36. **Ђорђевић Велимир** (жена Милева)
37. **Ђорђевић Танаско** (жена Јегда)
38. **Ђорђевић Годосије**
39. **Ђорђевић Чедомир**
40. **Ђорђевић Светомир**
41. **Давидовић Велисав**
42. **Јовановић Никола**

Споменик у Сиоковцу

43. **Јовановић Светозар**
44. **Јовановић Прока**
45. **Јовановић Милан**
46. **Јевтић Живојин**
47. **Милошевић Михајло**
48. **Милошевић Илија**
49. **Милошевић Андрија**
50. **Милошевић Миленко**
51. **Милојковић Обрен**
52. **Милојковић Милан**
53. **Милетић Живојин**
54. **Рашић Милан**
55. **Рашић Василије**
56. **Миленковић Василије**
57. **Антонијевић Тихомир**
58. **Милосављевић Милан**, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, погинуо при општем нападу на једренска утврђења 12. и 13. марта 1913. године код Чифлика Екмекчи и Могиле
59. **Миленковић Здравко**
60. **Димитријевић Драгомир**, погинуо или умро 1913. године (жена Никосава)¹⁹⁷
61. **Павловић Тихомир**

Заробљени:

1. **Јовановић Радомир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
2. **Косановић Андреја**, редов 2. пука, логор Болдогасоњ
3. **Костић Богоје**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
4. **Лазих Драгић**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
5. **Милошевић Сава**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
6. **Манојловић Адам**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
7. **Недељковић Драгутин**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
8. **Павловић Вукашин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Павловић Миладин**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
10. **Петровић Светозар**, редов 15. пука, логор Матхаузен
11. **Петровић Радивој**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ

¹⁹⁷ Натпис на средњем кандилу у манастиру Јошаници: Прилаже отац Живојин Димитријевић из Сиоковца 1913. године (...) манастиру Јошаници за покој душе сина Драгомира.

12. **Радосављевић Димитрије**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
13. **Станковић Јаћим**, редов 16. пука, логор Болдогасоњ
14. **Станковић Василије**, редов 16. пука, логор Болдогасоњ
15. **Стевановић Милан**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
16. **Тодоровић Никола**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
17. **Цветковић Никола**, редов 16. пука, логор Болдогасоњ

Живи на Крфу: ¹⁹⁸

1. **Матић Михајло**
2. **Милојевић Пантелија**
3. **Јовановић Раја**
4. **Јевремовић Петар**, регрут 3. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива
5. **Аксентијевић Спасоје**
6. **Аксентијевић Михајло**
7. **Аксентијевић Влада**
8. **Аксентијевић Тома**
9. **Савић Славко**
10. **Савић Светозар**
11. **Милошевић Михајло**
12. **Видојевић Дина**
13. **Димић Панта**
14. **Ђорђевић Радомир**
15. **Ђорђевић Драгољуб**
16. **Јовановић Алекса Милија**, рођен 1896. године, редов 3. чете, 2. батаљона, 15. пук, носилац Албанске споменице
17. **Ракић Спасоје Бошко**, рођен 1896. године, редов Крушевачке резервне трупе, носилац Албанске споменице
18. **Рашић Славко Никола**, рођен 10. јуна 1895. године, редов Штаба тимочке дивизије, муницијски депо, носилац Албанске споменице¹⁹⁹

¹⁹⁸ *Београдске новине*, 4. и 19. фебруар 1917. године.

¹⁹⁹ Рашић С. Никола је од 1. јануара 1915. до 1917. године, прешао: 1. батаљон 13. пука - од Струмице преко Овчег поља, Валоне, острва Вида, Туниса, Алжира, Солуна; од 1917. године - Штаб дивизије-Муницијски депо. Картотека *Удружења носилаца Албанске споменице*, подружница Савски Венац, уписан 15. септембра 1969. године, број 2124.

ВОЉАВЧЕ

Вољавче је 1910. године имало 60 кућа и 433 становника, од тога 237 мушкараца и 196 жена. Према попису из 1916. године, било је 60 кућа и 354 становника, од тога 159 мушкараца и 195 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918.²⁰⁰

1. **Илић Петар**
2. **Милошевић Т. Ђурђе**
3. **Лазић Б. Младен**
4. **Крстић Радосав**
5. **Живановић Тине**
6. **Живановић Драга**
7. **Недељковић М. Светислав**
8. **Михајловић Јован**
9. **Милић Милија**
10. **Митровић М. Будислав**
11. **Илић М. Велимир**
12. **Стаменковић Коста**, војник III позива, 15. пука, умро од рана задобијених у борби 12. јануара 1915. године, сахрањен у Вољавчу, 48 година, ожењен
13. **Митровић Милорад**, војник 3. пољске болнице тимочке дивизије, I позива, умро од тифуса у Ђуринцима 31. маја 1915. године
14. **Владимировић П. Драгољуб**, редов кадровца, 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, умро у I пољској болници 14. новембра 1915. године, сахрањен у Аранђеловцу
15. **Митровић Д. Најдан**, умро од изнурености на реци Војиши у Албанији 29. децембра 1915. године, 19 година, неожењен
16. **Стојановић Радоје**, редов 4. чете, 4. батаљона, 15. пука, умро код куће 11. децембра 1915. године од туберкулозе, 21 година, неожењен
17. **Миловановић Милић**, 25 година, + 1915. године
18. **Живковић Димитрије**, погинуо 1913. године
19. **син Живојин**, погинуо 1915. године

²⁰⁰ Спомен-плоча на фасади Дома културе погинулим у Првом и Другом рату и жртвама фашистичког терора, постављена 7. јула 1962. године. Спомен плочу подижује Савез бораца НОР Вољавче. МКУ цркве светог Петра и Павла 1905-1916, Јагодина. МКУ цркве архангела Михајла 1911-1915. и 1915-1922, Јагодина.

20. **Јовановић Сима**, 43 година, умро 14. фебруара 1916. године у логору Нежидер
21. **Толић Владимир**, редов 8. пука, умро у логору Неђмеђер
22. **Милошевић С. Светислав**, регрут 2. чете, 2. батаљона, 13. пука
23. **Ристић Благоје**, редов 2. чете, 3. батаљона, 1. пука нишке резерве
24. **Миленковић Сима Живојин**, умро 11. јуна 1917. године, логор Матхаузен, гроб 287
25. **Ђорђевић Милета**, редов 1. чете, 3. батаљона, 20. пука, погинуо 1916. или 1917. године²⁰¹
26. **Милосављевић Живојин**, редов 15. пука, умро 21. априла 1915. године у логору Матхаузен
27. **Милосављевић К. Војислав**, келнер у Јагодини, 23 године, неожењен, умро од туберкулозе 13. новембра 1913. године у Ланишту, сахрањен у лаништанском гробљу, опело извршио свештеник П. Рашић²⁰²

Заробљени:

1. **Димитријевић Аћим**, редов 13. пука, рез. болници у Суботици
2. **Живановић Благоје**, цивил, 59 година, земљорадник, логор Нежидер
3. **Недељковић Милорад**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
4. **Марковић Наца**, редов 1. пука, логор Матхаузен
5. **Милосављевић Радосав**, редов
6. **Миленковић Драгомир**, редов 3. чете, 3. батаљона, 15. пука, заробљен 18. октобра 1915. године, логор Кенигсбрик²⁰³
7. **Петровић Јеврем**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
8. **Пешић Никола**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
9. **Станковић Тодосије**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
10. **Станојевић Богосав**, редов 5. пука, логор Неђмеђер
11. **Толић Владимир**, редов 8. пука логор Неђмеђер
12. **Тодоровић Јован**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
13. **Туфегџић Марко**, редов 15. пука, логор Неђмеђер

²⁰¹ *Београдске новине*, 4. 2. 1917. године.

²⁰² МКУ 1905-1916, Суд општине Деоничке да извести Окр. команду, акт бр. 230 од 19. новембра 1913.

²⁰³

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/17-PopisGubitaka-M.pdf.

Живи на Крфу:

1. **Атанасковић Светозар Светислав**, рођен 15. маја 1895. године, редов 2. чете, 2. батаљона 13. пука, носилац Албанске споменице
2. **Танасковић Светислав**, регрут 2. чете, 1. батаљона, 13. пешадијског пука, активног
3. **Милановић Гвозден**, редов 1. чете, 3. батаљона, 20. пука
4. **Милосављевић Радисав**

ДРАГОЦВЕТ

Драгоцвет је 1910. године имао 130 кућа и 799 становника, од тога 383 мушкарца и 416 жена. Према попису из 1916. године биле су 132 куће и 655 становника, од тога 255 мушкараца и 400 жена.

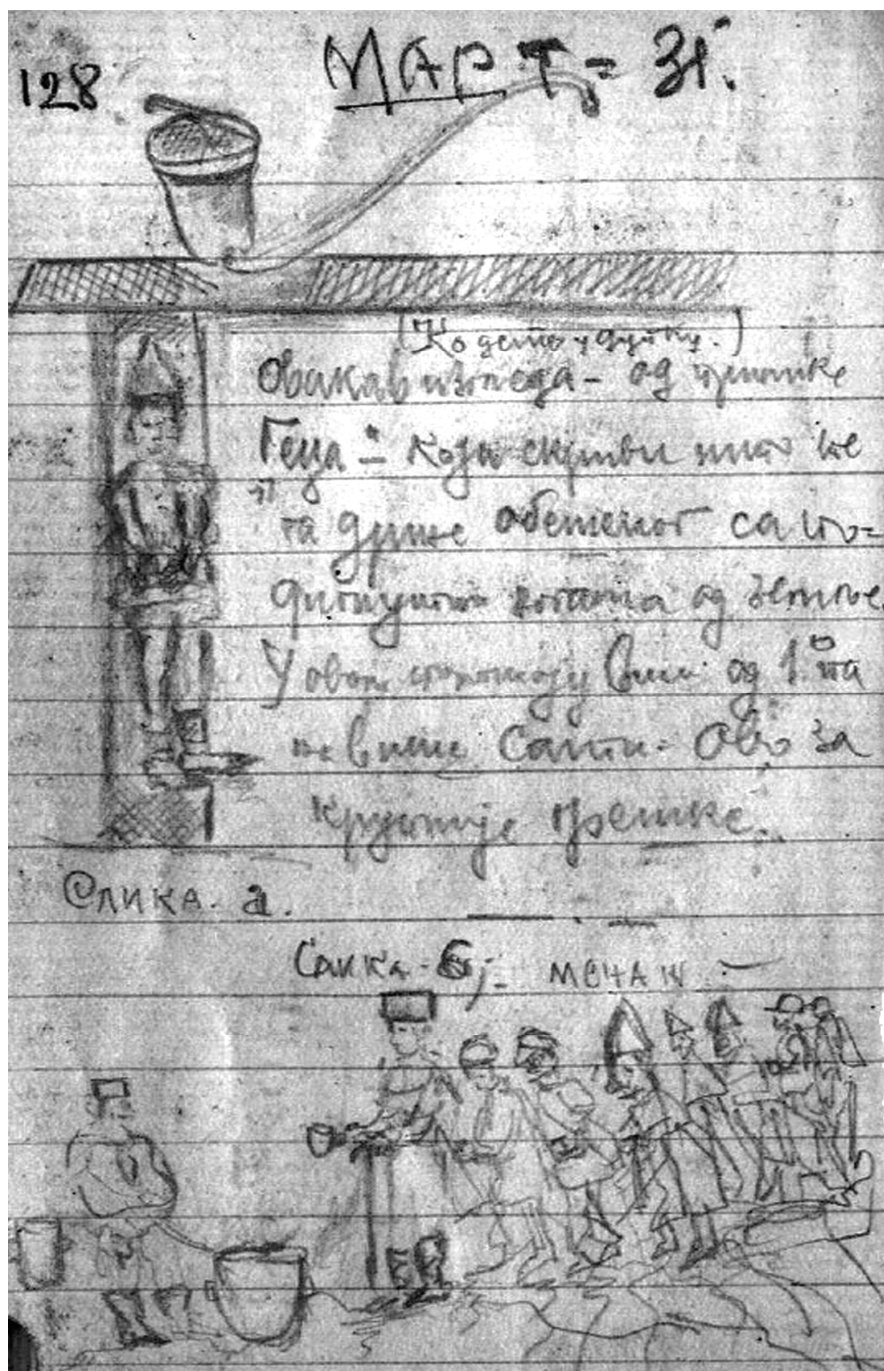
У месту постоји основна школа. Припадајућа места: Међуреч, Шуљковац, Ковачевац и Трнава. Школа је располагала са две учионице, две собе за учитеља, једном шталом, једном зградом у дворишту и 0,20 хектара школске баште. Маја 1916. године уписана су 172 детета - 130 дечака 42 девојчице.

Погинули и умрли 1912 – 1918:²⁰⁴

1. **Антонијевић М. Филип**
2. **Димитријевић С. Јаков**
3. **Димитријевић С. Љубомир**
4. **Ђокић М. Жика**
5. **Ђорђевић Д. Драгутин**
6. **Ђорђевић Р. Милан**
7. **Ђорђевић Р. Милутин**
8. **Игњатовић Љ. Милорад**
9. **Илић М. Милорад**
10. **Јанковић М. Пантелија**
11. **Јевтић Ј. Милорад**, рођен 1859. године, умро 31. децембра 1916. године у логору Нежидер, број гроба 3363
12. **Јеремић М. Мијушко**

²⁰⁴ Споменик у Драгоцвету, у дворишту основне школе: *Погинулим војницима у Првом светском рату 1912 – 1918*. МКУ цркве св. Николе 1906- 1916, Драгоцвет.

13. **Јеремић М. Гвозден**
14. **Милићевић М. Станисав**
15. **Марковић И. Драгутин**
16. **Јовановић В. Милош**, коморција 3. одељења, умро од болести у ћупријској војној болници 7. фебруара 1915. године, пренет и сахрањен у драгоцвечком гробљу, ожењен у браку 23 године
17. **Јовановић Ј. Михајло**
18. **Јевтић М. Велимир**
19. **Јевтић М. Светомир**
20. **Крстић М. Василије**
21. **Марковић Р. Живадин**
22. **Мишћавица М. Јанко**
23. **Милановић М. Љубисав**
24. **Миловановић В. Вукосав**
25. **Миливојевић В. Вукосав**
26. **Милојевић И. Жика**
27. **Милошевић М. Сретен**
28. **Милошевић С. Љуба**
29. **Милошевић С. Чедомир**
30. **Милошевић С. Станко**
31. **Милосављевић Д. Прока**
32. **Михајловић Р. Драга**
33. **Михајловић Р. Василије**, редов Великог мостовског трена, 2. одељење, I позива (мајка Савка)
34. **Николић М. Лукица**
35. **Недељковић Василије**, умро у Велесу 23. фебруара 1915. године, 20 година
36. **Чедомир З. Николић**
37. **Петровић П. Милош**
38. **Светислав С. Поповић**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3637, парцела 71, крипта
39. **Радовановић Т. Гвозден**
40. **Ристић Т. Илија**, редов 2. чете, 2. батаљона, II прекобројног пука, I позива, умро од тифуса код куће 5. децембра 1914. године, 26 година, у браку 7 година
41. **Ристић М. Станимир**, редов 20. пука, I позива
42. **Симић Љ. Аврам**

Милорад Павловић-Крпа, успомене из логора

43. **Стаменковић В. Миладин**, пекар, обвезник моравске пекарске чете, I позива, умро од колере 3. јула 1913. године у Скопљу, сахрањен у скопском гробљу, 22 године, нежењен
44. **Степић Влајко**
45. **Тасић М. Гвозден**, редов 4. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива²⁰⁵
46. **Тодоровић М. Душан**
47. **Тодоровић М. Жика**, поднаредник 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо на положају у Метковићу 16. септембра 1914. године, сахрањен у дворишту општине Метковић, 29 година, у браку 10 година
48. **Тодоровић Ж. Јован**
49. **Цветковић М. Василије**
50. **Цветковић М. Гаврило**
51. **Цветковић М. Гаја**, обавезник 1. чете, 3. батаљона, 13. пешадијског пука, II позива, умро 3. априла 1913. године у болници у Крушеву, сахрањен у гробљу званом „Крст“ на северној страни Крушева, 36 година, у браку 14 година
52. **Цветковић С. Жика**
53. **Ћирић Д. Антоније**
54. **Микић Драгомир**, обавезник хаубичке батерије модел 1897, умро од тифуса у Кладову 18. априла 1915. године, 31 година, у браку 10 година
55. **Тасић Љубомир**, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, умро од грипа 30. новембра 1918. године, 32 године
56. **Ристић Божидар**, коморција трупне коморе 13. пука, I позива²⁰⁶
57. **Милићевић Јанко**, редов, умро 18. августа 1914. године у ваљевској болници, сахрањен на ваљевском гробљу

Заробљени:

1. **Јовановић Станимир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
2. **Јевтић Милоје**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Лазаревић Љубомир**, редов 15. пука, логор Нејмеђер
4. **Марковић Благоје**, поручник 15. пука, логор Јакабхаз²⁰⁷

²⁰⁵ Тражи га жена Божана, да ли је погинуо, да ли је умро, на ком месту и датум. Моли М. Мијушковића у Женеви да се распита, јер јој је се све чини да је неистина. *Београдске новине*, 6. фебруар 1917. године.

²⁰⁶ *Београдске новине*, 6. септембар 1916.

²⁰⁷ Извештава се Драгутин Марковић, да се Благоје Д. Марковић, поручник налази као ратни заробљеник у Јакабхаза, Раба Фенеш. *Српске новине*, 18. новембар 1914. године. Благоје је рођен 1889, учитељску школу завршио је у Јагодини, студирао у Бечу и Цириху,

5. **Микић Лука**, редов 15. пука, бол. Бјељина
6. **Милановић Станислав**, редов 15. пука, заробљен, логор Неђмеђер
7. **Нешић Милорад**, редов 15. пука, логор Матхаузен
8. **Николић Бранко**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
9. **Симић Прока**, редов 15. пука, заробљен, логор Матхаузен
10. **Стефановић Милан**, рођен 1875. године, редов 15. пука, логор Болдогасоњ

Живи на Крфу:²⁰⁸

1. **Јанковић Нићифор**, свештеник, 1. позадинска болничка чета, шумадијске дивизије²⁰⁹
2. **Ристић Драгомир**, митраљеско одељење 15. пука, I позива
3. **Ристић Богомир**
4. **Ристић Божидар**
5. **Радованов Вујица**
6. **Костић Велимир**, погинуо приликом судара возова код С. Николе у Италији 4. новембра 1918. године²¹⁰
7. **Богдановић Драгутин**
8. **Станковић Вујица**
9. **Милојевић Љуба**
10. **Милојевић Вукосав**
11. **Петровић Драгутин Илија**, рођен 15. септембар 1886. године, редов профижантске колоне тимочке дивизије, носилац Албанске споменице

докторирао педагогију 1921. у Загребу. У рату је до заробљавања био ађутант генерала Смиљанића.

²⁰⁸ *Београдске новине*, 21. децембар 1916, 18. јануар 1917. године. Г. Мики Андрејевићу, Женева.- Примили смо извештај, који јављате о нашим милима, хвала вам у име свију Драгоцвечана, чије породице извештавате. Њихове породице код куће налазе се здраво и повољно. Благородан, Милун Костић, земљорадник из села Драгоцвета.

²⁰⁹ Јавља му да су сви добро и здраво, и да се јави својој жени Косари Јанковић, Pulverstrasse 6. Jagodina. *Београдске новине*, 16. септембар 1916.

²¹⁰ *Службени војни лист*, 27. август 1919. године.

КОВАЧЕВАЦ

Ковачевац је 1910. године имао 72 куће и 436 становника, од тога 221 мушкарца и 215 жена. Према попису из 1916. године, било је 49 кућа и 227 становника, од тога 92 мушкараца и 135 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:²¹¹

1. **Миливојевић Р. Божидар**, редов 2. чете, допунског батаљона, 15. пука, погинуо у борби на Варовници 23. новембра 1914. године, сахрањен у драгоцвечком гробљу, 26 година, у браку 8 година
2. **Радовановић Никодије**, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива, погинуо у борби више села Брестовика, срез грочански 26. новембра 1914. године, 44 године, удовац
3. **Милојевић Велисав**, коморција 11. пука, II позива, умро од запаљења плућа 28. децембра 1914. године, 30 година
4. **Ђурђевић Лазар**, 42 године, редов последње одбране на служби код Начелника станице у Параћину, умро од тифуса 1. фебруара 1915. године, пре подне, у другој резервној болници у Параћину²¹²
5. **Радовановић Божидар**, редов 1. чете, 2. батаљона, 13. пука, II позива, умро од тифуса у јагодинској војној болници 30. марта 1915. године, 29 година
6. **Петровић Михајло**, редов 3. чете, 1. батаљона, 15. пука, погинуо на положају В. Преседа 26. новембра 1914. године, 47 година, ожењен
7. **Радовановић Милић**, редов тимочке дивизије, рањен на Церу, у болници у Зајечару (*Правда*, 6. септембар 1914. године)
8. **Тотић Миладин**, редов 2. чете пионирске полубатерије тимочке дивизије, I позива, Циганин, умро у Јагодини 24. марта 1915. године, 25 година, ожењен
9. **Петровић Миленко**, рођен 1895. године, редов 1. чете, 15. пука, умро 10. априла 1915. године у логору Болдогасоњ
10. **Ђурђевић Љубомир**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
11. **Милосављевић Радосав**, 58 година, умро 2. маја 1916. године у логору Нежидер

²¹¹ Спомен-чесма палим ратницима у Првом светском рату. Израђена је од тесаног камена правилних геометријских облика у облику трапеза. На средини је при врху постављена фигура *српског војника* у пуној ратној опреми. На споменику су уклесана имена 21 палог ратника. Величина: 2,40 x 2,1м; фигура 0,80x0,30x0,13м. На жалост, споменик је у запуштеном стању, обрастао маховином и шибљем, глава откинута. МКУ цркве св. Николе 1906-1916, Драгоцвет.

²¹² МКУ 1905-1916, Параћин, стр. 51, бр. 299.

12. **Жарковић Милан**, 52, умро 11. маја 1916. године у логору Нежидер
13. **Јанковић Звонимир**, 16, умро 25. маја 1916. године у логору Нежидер
14. **Миленковић Љубимир**, рођен 1876. године, умро од туберкулозе 19. априла 1916. године у логору Нежидер, број гроба 4068
15. **Чокић Милутин**, рођен 1852. године, умро 6. марта 1916. године од срца у логору Нежидер
16. **Јовановић Сима**, рођен 1858. године, умро 21. марта 1917. године од туберкулозе у логору Нежидер
17. **Илић Јеврем**, рођен 1852. године, умро 4. априла 1916. године у логору Нежидер, број гроба 2468
18. **Ракић Никодије**, коморција 22. пука, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 1139, парцела 21, крипта
19. **Ракић Милутин**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 4609, парцела 88, крипта
20. **Ристић Милан**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 4207, парцела 81, крипта
21. **Станковић Станимир**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3418, парцела 68, крипта
22. **Степановић Владимир**, редов 2. чете, 2. батаљона, 8. пука, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 1232, парцела 22, крипта
23. **Јовановић Михајло**, редов 2. чете 3. батаљона, 23. пука²¹³
24. **Влајић Чедомир**, сахрањен на Зејтинлику, број гроба 1628/29-крипта
25. **Јовановић Милорад**, редов, умро 19. марта 1915. године, сахрањен на ваљевском гробљу
26. **Радовановић Милић**, рањен 1914. године, налази се у зајечарској обласној болници
27. **Цветковић Вукоје Груја**, рођен 1887. године, редов 1. чете, 2. батаљона, 13. пука, II позива, нестао 1915. године
28. **Ђорђевић Стеван**, 26 година, ожењен, живео у Јагодини, редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо на обали Саве код Чеврнтије 6. септембра 1914. године, сахрањен на „Царевој греди“ у Мачви

Заробљени:

1. **Димитријевић Драгутин**, редов 15. пука, у логору Неђмеђер

²¹³ Обзнана Министарства Војног ФТП Бр. 873: Списак 129 несталих приликом торпиљирања брода „Галија“, на коме се налазило 330 српских војника. *Српске новине*, 5. јануар 1917. године.

2. **Ђорђевић Живојин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Ђорђевић Живомир**, редов 15. пука, у логору Неђеђеђер
4. **Ђурђевић Љубомир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
5. **Јовановић Петар**, редов 15. пука, у логору Неђеђеђер
6. **Јовановић Јован**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
7. **Миленковић Владислав**, редов 15. пука, логор Неђеђеђер
8. **Миљивојевић Живадин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Милосављевић Зарија**, редов 1. чете, 15. пука, умро 1915. године у логор Болдогасоњ
10. **Петровић Веселин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
11. **Радовановић Велимир**, рођен 1875. године, редов 15. пука, умро 13. јануара 1915. године у логору Болдогасоњ
12. **Ристић Живојин**, рођен 1871. године, редов 1. чете, 8. пука, умро 12. априла 1917. године у логору Болдогасоњ
13. **Станковић Михајло**, редов 15. пука, логор Неђеђеђер
14. **Стевановић Милан**, редов 15. пука, логор Неђеђеђер
15. **Стевановић Илија**, редов 15. пука, логор Неђеђеђер
16. **Стевановић Милован**, редов 13. пука, логор Неђеђеђер
17. **Стаменковић Чедомир**, редов 15. пука, логор Неђеђеђер

Живи на Крфу:

1. **Димитријевић Ранко**
2. **Димитријевић Марисав**, редов антенског одељења, пошта 711
3. **Манојловић Милорад**
4. **Стаменковић Милисав**
5. **Стојковић Богдан**
6. **Ђурђевић Милан**
7. **Николић Радисав**
8. **Николић Милутин**
9. **Стаменковић Станисав**
10. **Милојевић Мика**
11. **Милојевић Љуба**
12. **Милојевић Бошко**
13. **Милојевић Драгомир**
14. **Ниса**
15. **Вукосав**
16. **Добросав** (*Правда*, 16. 10. 1917.)

17. **Милојевић Јеврем Добросав**, рођен 13. маја 1891. године, редов 2. чете, батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице

Интернирани:

1. **Јовановић Драгутин**, Нежидер
2. **Станковић Милосав**, 18 година, сељак, логор Нежидер

МЕЂУРЕЧ

Међуреч је 1910. године имао 89 кућа и укупно 619 становника. Од тога је 290 мушкараца и 329 жена. У попису из 1916. године била су 93 домаћинства са укупно 595 становника, од чега 243 мушкараца и 352 жене.

Погинули и умрли 1912 – 1918:²¹⁴

1. **Ђурић Милосав**, поднаредник
2. **Стојановић Живојин**
3. **Стојановић Филип**, брат
4. **Миленковић Алекса**
5. **Андрејић Милоје**
6. **Милановић Милорад**
7. **Јовановић Михајло**
8. **Јовановић Чедомир**
9. **Јовановић Светозар**, брат
10. **Милошевић Драгомир** и брат
11. **Милошевић Милош**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
12. **Милосављевић Живојин**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
13. **Петровић Мијајло**
14. **Јевремовић Илија**, редов, рођен 1876. године, умро у логору Матхаузен 14. јула 1916. године, број гроба 146
15. **Ђурић Богољуб**
16. **Илић Стојан**
17. **Стевановић Миладин**

²¹⁴ Споменик у манастиру Јошаница. МКУ 1906-1935, Сиоковац.

18. **Јеремић Јован**
19. **Милетић Костадин**
20. **Милетић Живојин**
21. **Рашић Василије**
22. **Велимир Ђорђевић**
23. **Светомир Ђорђевић**
24. **Јовановић Петар**
25. **Јовановић Никола**, брат
26. **Јовановић Светозар**
27. **Јевтић Живојин**
28. **Ђорђевић Танаско**
29. **Ђорђевић Тодосије**, брат
30. **Ђорђевић Чедомир**, син
31. **Милошевић Михајло**
32. **Милошевић Илија**, син
33. **Милошевић Андрија**
34. **Давидовић Велисав**
35. **Павловић Живојин**
36. **Милошевић Миленко**
37. **Стојановић Радосав**, рођен 1894. године, погинуо је на фронту 1915 године²¹⁵
38. **Стојадиновић Милутин**, редов 15. пука, умро 21. фебруара 1915. године у логору Болдогасоњ
39. **Стојановић Петар**, рођен 1890. године, умро 18. децембра 1915. године, логор Матхаузен
40. **Васић Сава**, рођен 1886. године, умро 15. фебруара 1917. године у логору Нежидер, бр. гроба 3733
41. **Радосављевић Константин**, редов последње одбране стараца при 15. пуку, 50 година, умро у парафинској болници 21. августа 1915. године од Enderitas acuta, сахрањен у парафинском гробљу

Заробљени:

1. **Андрејевић Милан**, редов 15. пука, резервна војна болница Петсу
2. **Васић Љубомир**, редов 15. пука, логор Матхаузен

²¹⁵ Са спомен-плоче: Овај спомен подижу му за вечиту успомену: брат Сретен, снаја Драгиња и братанац Милорад.

3. **Јоксимовић Илија**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Јанковић Ђорђе**, редов 14. пука, логор Матхаузен
5. **Јанковић Драгутин**, редов 14. пука, логор Матхаузен
6. **Миловановић Спасоје**, редов 15. пука, логор Матхаузен
7. **Миловановић Никола**, редов 15. пука, логор Матхаузен
8. **Петровић Владислав**, каплар 15. пука, логор Неђмеђер
9. **Петровић Милорад**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
10. **Радосављевић Љубомир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
11. **Стефановић Петар**, редов 15. пука, логор Неђмеђер

Живи на Крфу²¹⁶:

1. **Милановић Јанићије**, резервни мајор²¹⁷
2. **Милановић Никодије**
3. **Милановић Михајло**
4. **Јовановић Настин Александар**
5. **Јовановић Радисав**
6. **Јовановић Живојин**, коморција главног интендантског воза тимочке дивизије, I позив
7. **Јовановић Милић Вукашин**, рођен 1896. године, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице
8. **Милановић Станоје Светозар**, рођен 1896. године, редов 2. чете, 1. батаљона, 7. пука, носилац Албанске споменице

²¹⁶ *Београдске новине*, 21. децембар 1916. године.

²¹⁷ Јанићије Милановић је из села Међуречја код Јагодине. Рођен је 1. септембра 1886. године у овоме селу, а умро је 1968. године и сахрањен у родном месту без војних почести. Јанићије је у рату стекао највиша одличја за храброст, а у резерви је добио чин мајора. У рат је ступио као потпоручник против Турске 1912. године и наставио је војевање све до коначног ослобођења и уједињења 1918. године. Највише времена је провео у армији војводе Степе Степановића. У рату се највише истакао против Бугара, где је добровољно извршио многе ратне задатке и за те подвиге одликован је Карађорђевоом звездом са мачевима. Извиђао је бугарске положаје преко ноћи и одједном је заробио читаву чету од 365 војника не изгубивши ни једног свог војника. Овај догађај је својим мештанима више пута Јанићије испричао, тако да се о овоме подвигу у његовом селу и сада радо говори. Поред Карађорђевог звезде са мачевима, Јанићије је добио и сва друга одличја за храброст, као и све споменице за ратове од 1912. до 1918. године. Јанићијев син Драга чува многе предмете и многа документа свога оца, али, су нека одличја у току ратова нестала. Нису наведени подаци да ли је Јанићије школовани официр или је чин резервног мајора стекао храброшћу на бојном пољу, али како се располаже податком да је у рат 1912. године ушао као потпоручник, врло је вероватно да је завршио официрску школу и да је после пензионисања дошао да живи у старом крају и да га тамо сахране.
<https://prvvisvetskirat.rs/licnosti/ucesnici-ratova/milanovic-janicije/>.

9. **Милановић Давид Станислав**, рођен 11. фебруара 1893. године, редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице
10. **Милошевић Павле Димитрије**, рођен 10. маја 1889. године, каплар 4. чете, 1. батаљона, 20. пука, носилац Албанске споменице

Списак интернираних:

1. **Радојевић Живојин**
2. **Радојевић Мирча**
3. **Трифунковић Радисав**
4. **Савић Радивоје**
5. **Милосављевић Станисав**
6. **Пантић Адам**
7. **Пантић Сретен**
8. **Марисављевић Сава**
9. **Симоновић Живојин**
10. **Васић Сава**
11. **Милојевић Станоје**
12. **Јовановић Радомир**
13. **Јовановић Драгомир**
14. **Младеновић Божидар**
15. **Гајић Милорад**
16. **Илић Станмир**
17. **Васић Љубомир**
18. **Недељковић Божидар**
19. **Милошевић Драгутин**
20. **Радосављевић Милан**
21. **Милошевић Марко**
22. **Димитријевић Божидар**
23. **Гајић Михајло**
24. **Стефановић Милојко**
25. **Јовановић Михајло**
26. **Симић Василије**
27. **Стаменковић Благоје**
28. **Вучковић Станмир**
29. **Миленковић Радојко**
30. **Пешић Љубомир**
31. **Миљковић Милутин**
32. **Петковић Гвозден**
33. **Стефановић Светислав**

Сви су по занимању сељаци православне вере.

ШУЉКОВАЦ

Шуљковац је 1910. године имао 120 кућа и 770 становника. Од тога је 363 мушкарца и 407 жена. Према попису из 1916. године, било је 120 кућа и 647 становника, од чега је било 249 мушкараца и 398 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:²¹⁸

1. **Исаиловић Сава**²¹⁹
2. **Антић Радоје**, сахрањен на Зајетинлику, бр. гроба 900
3. **Антић Драгутин**
4. **Андрејић Славко**, коморција 4. одељењске тимочке дивизије, умро у војној болници у Скопљу 25. новембра 1914. године, 42 године, ожењен
5. **Јаковљевић Славко**
6. **Јаковљевић Милутин**
7. **Пантић Драгомир**
8. **Манојловић Владимир Божин**, 23 године, редов, заробљен 6/7. септембра на Легету, умро 26. фебруара 1917. године од туберкулозе, логор Ашах
9. **Станојевић Станислав**
10. **Станојевић Вукашин**
11. **Милановић Алекса**
12. **Митровић Драгутин**
13. **Милошевић Славко**
14. **Сава М. Илић**, војник 4. чете, 2. батаљона, 6. тимочког прекобројног пука, I позива, погинуо у борби на Еминовој бари 7. септембра 1914. године, 30 година, ожењен
15. **Живковић Живан**
16. **Срећковић Светозар**, редов 20. пука, умро 16. марта 1916. године, сахрањен на Крфу
17. **Станисав Т. Илић**
18. **Филиповић Филип**, редов 15. пука, умро 28. 1. 1915. године у логору Неђмеђер

²¹⁸ Спомен-чесма у Шуљковцу, испред Дома културе, на којој су текст и имена погинулих у Првом и Другом светском рату. Друга спомен-плоча, подигнута 1930. године на Дому шуљковачке Земљорадничке задруге, запуштена је и у врло лошем стању. МКУ цркве св. Николе 1906-1918, Драгоцет.

²¹⁹ Тражи га жена Лепосава С. Исаиловић, јер се никако не јавља. *Београдске новине*, 29. март 1917. године.

19. **Јаковљевић Зарија**
20. **Глишић Станко**, погинуо у борби 8. новембра 1914. године на положају Брапчије брдо, 39 година, ожењен
21. **Анђелковић Тривун**, редов 15. пука, умро 1915. године у заробљеништву
22. **Петковић Станимир**
23. **Урошевић Алекса**
24. **Стојковић Стеван**
25. **Крстић Милан**
26. **Крстић Чедомир**
27. **Крстић Танаско**, редов 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива, умро од задобијених рана код своје куће 6. фебруара 1915. године, у браку 23 године
28. **Милошевић А. Станоје**
29. **Милутиновић Велисав**
30. **Јевтић Радомир**, редов 15. пука, умро у логору Неђмеђер
31. **Живадиновић Чедомир**
32. **Тодор Симић**
33. **Филиповић Чедомир**
34. **Петровић Лазар**
35. **Филиповић Благоје**
36. **Филиповић Станисав**
37. **Петровић Лазар**, обвезник 3. опсадног артиљеријског пука, умро у моравској болници у Нишу 18. фебруара 1915. године, 24 године, ожењен
38. **Филиповић Благоје**
39. **Аврамовић Милутин**, редов 20. пука, умро 31. јануара 1916. године, сахрањен на острву Лазарет
40. **Илић С. Антоније**, обвезник допуњене батерије 5. артиљеријског пука, I позив, умро од тифуса у Крагујевцу 18. марта 1915. године, 25 година
41. **Милосављевић Јанићије**
42. **Милосављевић Радисав**, редов 15. пука, умро у логору Неђмеђер
43. **Милосављевић Љубомир**
44. **Милосављевић Милутин**
45. **Милосављевић Живојин**
46. **Миливојевић Младен**
47. **Миливојевић Михајло**
48. **Јовановић Адам**
49. **Недељковић Радисав**
50. **Милосављевић Давид**

51. **Симић М. Сима**, редов 3. чете, 1. батаљона, 20. пука, умро 14. јуна 1914. године у Шуљковцу од туберкулозе, 23 године, у браку 2 године
52. **Петровић Јанаћко**
53. **Петровић Младен**, 32 године, у браку 12 година, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо на положају 21. септембра 1914. године, сахрањен у општинском дворишту у Метковићу, уписан по акту Суда општине драгоцветске од 29. септембра 1914, број 249
54. **Петровић Благоје**, војник 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо на положају 21. септембра 1914. године, сахрањен у општинском дворишту у Метковићу, 32 године, у браку 12 година
55. **Петровић Станисав**
56. **Игњатовић Љубомир**, редов 15. пука, умро 4. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
57. **Игњатовић Михајло**
58. **Игњатовић Сава**, редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива, умро од врућице код куће 19. марта 1915. године, 42 године, ожењен
59. **Анђелковић Милан**
60. **Давидовић Љубисав**
61. **Филиповић Милош**, редов коморција 15. пешадијског пука, I позива, умро од задобијене ране у нишкој војној болници 30. августа 1914. године, 29 година, у браку 4 године
62. **Милутиновић Михајло**, редов 2. чете, 1. батаљона, 13. пука, I позива, умро од запаљења плућа 18. јануара 1915. године, 20 година
63. **Јовановић Г. Живојин**, обвезник 3. чете, 3. батаљона, 20. пука, умро од тифуса у качанској болници 18. марта 1915. године, 20 година, ожењен
66. **Живадиновић Јездимир**, редов 15. пука, заробљен, умро 2. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
67. **Анђелић Трифун**, редов 15. пука, умро 2. фебруара 1915. године., логор Неђмеђер
68. **Милошевић Јанићије**, 32 године, ожењен редов 2. чете, 15. пука, II позива, умро од повреде воза у ћупријској окружној болници 27. октобра 1912. године, сахрањен у шуљковачком гробљу

Заробљени:

1. **Младеновић Петар**, 1893. годиште, редов 4. батаљона 13. пука, умро 21. фебруара 1916. године у Parhim/Parchim, сахрањен на гробљу Gefangenefriedhof/Parchim, број гроба 131
2. **Бојић Петар**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Видојевић Радомир**, редов 15. пука, логор Матхузен
4. **Илић Михајла Велимир**, редов, логор Естрагон

5. **Јовановић Станоје**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
6. **Јовановић Маринко**, редов 13. пука, логор Естрагон
7. **Јовановић Драгољуб**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
8. **Живановић Славко**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Оташевић Миладин**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
10. **Петровић Станимир**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
11. **Петровић Драгомир**, рођен 1895. године, редов 1. чете, 4. батаљона, 15. пука, логор Болдогасоњ
12. **Петровић Радомир**, редов 15. пука, логор Матхузен
13. **Петровић Здравко**, редов 15. пука, у гар. бол. број 14. у Будимпешти
14. **Ристић Љубисав**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
15. **Смиљковић Радосав**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
16. **Станковић У. Тодисиц (?)**, рођен 1860. године, редов 4. батаљона, 15. пука, заробљен 22. новембра 1915. године, болестан у болници у Темишвару
17. **Стефановић Арсеније**, рођен 1878. године, редов 2. батаљона, 15. пука, заробљен 14. новембра 1915. године, у Сегедину
18. **Манојловић Вукашин**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
19. **Милићевић Владимир**, каплар 20. пука, логор Болдогасоњ
20. **Урошевић Никола**, редов 15. пука, логор Неђемеђер
21. **Филиповић Борисав**, редов 15. пука, логор Неђемеђер

Живи на Крфу:

1. **Аврамовић Љубомира Божин**, рођен 1892. године, редов 15. пука
2. **Милановић Марко**
3. **Милановић Живојин**
4. **Милановић Милосав**
5. **Илић Живота**
6. **Стевановић Коста**
7. **Исаиловић Милорад**
8. **Урошевић Тодор**
9. **Анђелковић Вукосав**
10. **Петровић Војислав**
11. **Николић Милан**
12. **Јевтић Јеремија**
13. **Недељковић Радисав**
14. **Петровић Станимир**

15. Живадиновић Драгутин
16. Срећковић Светозар
17. Давидовић...
18. Нићифоровић Милан²²⁰
19. Миленковић А. Милисав²²¹
20. Панћић Груја
21. Панћић Драгомир
22. Милошевић Здравко
23. Тасковић Витомир, пошта 801 (јавља оцу Милисаву да је жив и здрав; *Правда*, 1. април 1917. године)
24. Митровић Арсеније Богољуб, рођен 1885. године, редов 15. пука, носилац Албанске споменице
25. Нићифоровић Милан Милен, рођен 10. маја 1895. године, каплар 2. чете, 3. батаљона 15. пука, носилац Албанске споменице²²²
26. Ракић Божидар Мијат, рођен 13. маја 1890. године, редов 2. чете. 2-батаљона 14. пука, носилац Албанске споменице.

ТРНАВА

Трнава је 1910. године имала 49 кућа и 325 становника. Од тога 175 мушкараца и 150 жена. У попису из 1916. године биле су 64 куће и 288 становника, од чега 133 мушкараца и 155 жена.

Списак погинулих и умрлих 1912 – 1918:²²³

1. Алексић Милун
 2. Алексић Божидар
-

²²⁰ Мајка Латинка му пише: Драги сине Милене! Отац је примио 4 твоје карте и на њих одговорио. Отац те љуби са Сенијом, Маријом и Тићетом. Тиће је добри јарушан, искрено те поздравља. *Београдске новине*, 19. фебруар 1917. године.

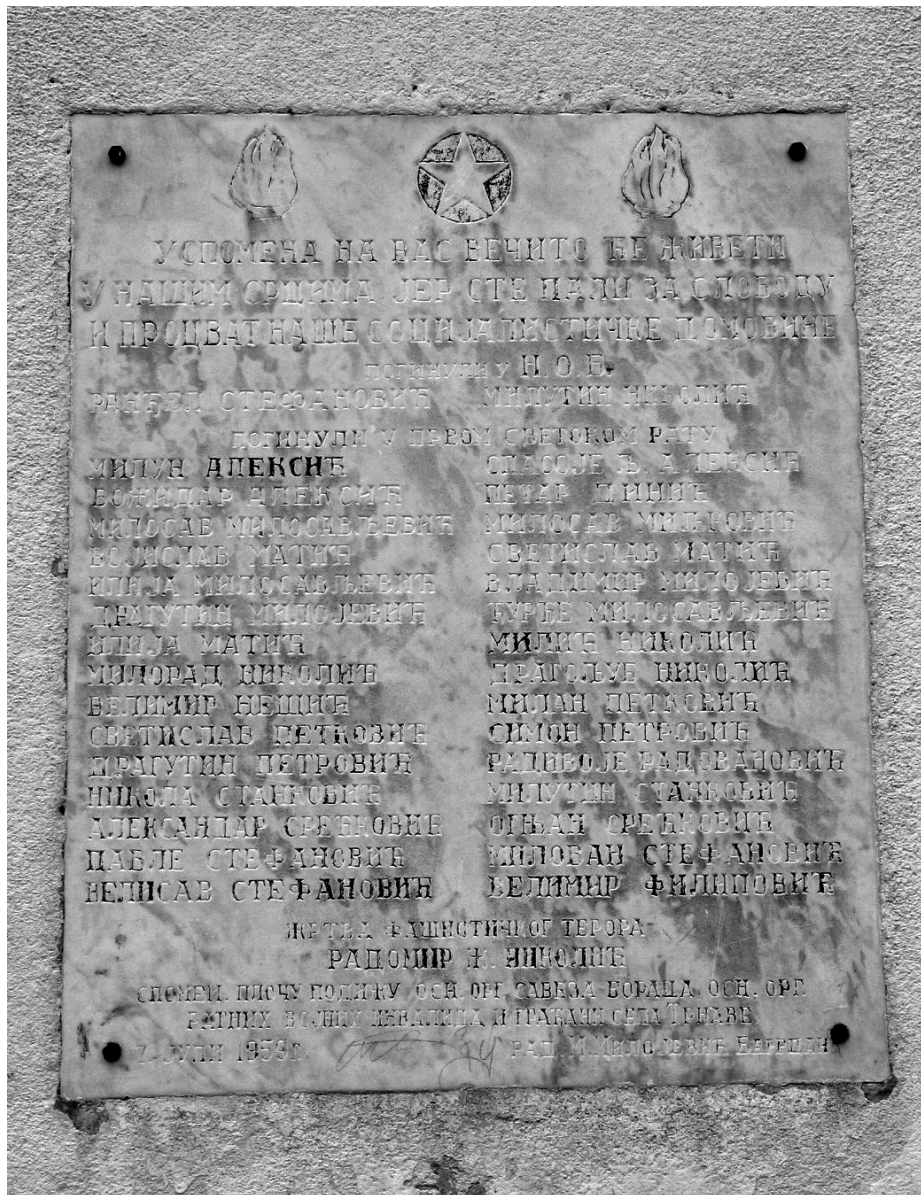
²²¹ Фамилије су им живе и здраве. *Београдске новине*, 21. децембар 1916., 10. јануар 1917. године.

²²² Отац му шаље, преко Богдана Михајловића, посланика, да ово писмо, ако је икако могуће достави Милену: „Драги сине Милене! Отац је добио твоје 4 карте и на њих одговорио. Отац те љуби са Сенијом, Маријом и Тићетом. Тиће је добри јарушан, искрено те поздравља и Латинка“. *Београдске новине*, 19. фебруар 1917. године.

²²³ Спомен – плоча у Трнави, на фасади школе, на којој су текст и имена погинулих у Првом и Другом светском рату. *Успомена на вас ће вечито живети у нашим срцима јер сте пали за слободу и процват наше социјалистичке домовине; Спомен плочу подижу ос. Орг. савеза бораца, осн. Орг. ратних војних инвалида и грађани Трнаве, 7. јула 1953 г. МКУ цркве архангел Михајла 1911-1915, 1915-1922, Јагодина.*

3. **Милосављевић Милосав**
4. **Миљковић Милосав**
5. **Милосављевић Илија**
6. **Милојевић Драгутин**, редов 15. пука, заробљен 6/7. 1914. године на Легету, умро у логору Болдогасоњ
7. **Динић А. Петар**, 29 година, редов 1. чете, 2. батаљона 15. пука, I позива, погинуо у борби код села Узвећа 18. септембра 1914. године, уписан по акту суда опш. драгоцетске бр. 643 од 8. марта 1915. и акта 15. пука окр. команде од 28. фебруара 1915. бр. 40762
8. **Николић Милорад**
9. **Нешић Велимир**
10. **Петковић Светислав**
11. **Петровић Драгутин**
12. **Станковић Никола**
13. **Срећковић Александар**
14. **Стефановић Павле**
15. **Стефановић Велисав**
16. **Алексић Љ. Спасоје**
17. **Матић Илија**
18. **Матић Војислав**, регрут, 1896. годиште, умро на Крфу
19. **Матић Светислав**, редов 3. чете, 3. батаљона, 15. пука, II позива, погинуо на солунском фронту²²⁴
20. **Милојевић Владимир**
21. **Милосављевић Ђурђе**
22. **Николић Милић**
23. **Николић Драгољуб**
24. **Петковић Милан**, редов 15. пука, умро 2. фебруара 1916. године, сахрањен на острву Лазарис
25. **Петровић Симон**
26. **Радовановић Радивоје (Радош)**, редов 15. пука, умро 15. јануара 1915. године, логор Неђмеђер, број гроба 180
27. **Станковић Милутин**
28. **Срећковић Огњан**
29. **Стефановић Милован**
30. **Филиповић Велимир**
31. **Лазић Петар**, умро 28. јануара 1915. године, логор Неђмеђер

²²⁴ Тражи их отац Мика Матић. *Београдске новине*, 5. 3. 1917. године.

Спомен плоча на школи у Трнави

32. **Нешић Светолик**, поручник, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 622, парцела 12, крипта
33. **Глигоријевић Милутин**, редов, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 2746, парцела 54, крипта
34. **Прокић Обрад**, рођен 1903, умро 18. априла 1916. године у логору Нежидер
35. **Глигоријевић М. Александар**, кадроваци 3. чете, 2. батаљона, 15. пешадијског пука, умро 28. јануара 1915. године од запаљења бубрега, сахрањен 30. јануара на трнавском гробљу, ожењен, 20 година.
36. **Драшковић Богомир**, редов 4. пука, умро 12. јануара 1915. године у логору Матхаузен
37. **Јанковић Љубомир**, рођен 1873. године, редов 4. чете, 11. пука, умро 29. јануара 1915. године у логору Матхаузен
38. **Јекић Недељко**, рођен 1891. године, редов 4. чете, 10. пука, умро 16. фебруара 1915. године у логору Матхаузен
39. **Недељковић Владимир**, рођен 1885. године, редов 2. чете, 16. пука, умро 23. децембра 1914. године у логору Болдогасоњ
40. **Пантић Драгољуб**, рођен 1889. године, умро 22. априла 1916. године у логору Нежидер
41. **Голубовић Коста**, редов 15. пука, заробљен, умро 7. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
42. **Гавриловић Добросав**, редов 15. пука, заробљен, умро 14. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
43. **Станковић Радоје**, каплар, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3535, парцела 70, крипта
44. **Глигоријевић Огњен**, обвезник 2. батерије I дивизионог хаубичког пука, умро од тифуса у 4. војној болници у Ваљеву 20. фебруара 1915. године, сахрањен на ваљевском гробљу, 22 године
45. **Николић Воја Станко**, 30 година, умро 5. јула 1916. године у градској болници у Пловдиву
46. **Стевановић Стојадин**, 28 година, редов 3. чете, 1. батаљона, 15. пука, I позива, умро у болници у Јагодини 27. марта 1915. године од мане срца

Заробљени:

1. **Јанковић Радоје**, пионир, умро 1. јуна 1916. године у Parhim, сахрањен на гробљу Gefangenefriedhof/Parchim, број гроба 175
2. **Гвозденовић Радош**, редов 15. пука, у Г. Тузли
3. **Глигоријевић Светолик**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Јанковић Живојин**, редов 11. пука, рез. бол. број 21 у Темишвару

5. **Лазих Миливоје**, рођен 1888. године, редов 2. батаљона 15. пука, у Сегедину
6. **Петровић Живојин**, редов 4. пука, резервна војна болница бр. 16. Будимпешта
7. **Радовановић Славко**, заробљен на Кривој Реци 1915. године²²⁵
8. **Стојановић Милосав**, редов 15. пука, у Г. Тузли
9. **Стевановић Будимир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
10. **Томић Петар**, редов 4. пука, резервна војна болница бр. 16. Будимпешта
11. **Ђорђевић Панта**, редов 15. пука, логор Матхаузен
12. **Ђорђевић Драгутин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
13. **Ђурађ Ђурђе Динић**, редов 15. пука, логор Матхаузен
14. **Ивковић Живојин**, редов 11. пука, резервна војна болница Кечкемент
15. **Милојевић Илија**, редов 11. пука, логор Болдогасоњ
16. **Миловановић Благоја**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
17. **Чукић Душан**, редов 13. пука, логор Неђмеђе

Живи на Крфу²²⁶:

1. **Милосављевић Милутин**, редов допунске батерије 5. артиљеријског пука
2. **Матејић Бранислав**
3. **Петковић Милан** (види р. б. 24)
4. **Петковић Светислав**
5. **Нешић В. Светислав**, пешадијски потпоручник, умро 9. маја 1934. године
6. **Милосављевић Павле Милутин**, рођен 9. фебруара 1889. године, редов допунске батерије, II дивизион 5. артиљеријског пука, носилац Албанске споменице

²²⁵ У целом срезу беличком пронела се вест да је после 20 година Славко писао својој жени. Он се јавио из Мађарске и тражио јој новац и крштеницу. Родбина га више није убрајала у живе и на сеоском гробљу му је његова жена већ одавно давала све парастосе и подушја. Сматрало се да је Славко погинуо у једној ноћној борби, а командир његове чете приликом састављања прегледа изгинулих унео је према извештају осталих војника и да је Славко погинуо. Убрзо потом следило је и повлачење преко Албаније. По завршетку рата преостали војници из Трнавe, који су били у истој јединици, саопштили су породици да је Славко погинуо. Али, по свему судећи Славко се оженио у Мађарској, и да му је сада крштеница потребна ради регулисања брачних односа код мађарских власти. Деца су им већ одрасли људи, а његова жена се није преудавала. У писму он наводи да му је крштеница потребна да би се вратио кући. Његова жена га је у одговору позвала да се врати у домовину на продужење брачног уговора, а и да ће учинити посету свом мужу, чију је смрт одавно оплакала. *Време*, 14. 6. 1934. године.

²²⁶ *Београдске новине*, 19. фебруар 1917.

7. **Милосављевић Милутин Сава**, рођен 12. октобра 1896. године, редов 2. чете 3. батаљона 15. пука, носилац Албанске споменице
8. **Јевтић Милутин Милорад**, рођен 1897. године, наредник 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, носилац Албанске споменице
9. **Миљковић Драгутин Миљко**, рођен 19. фебруара 1889. године, редов 5. артиљеријског пука, 1. дивизиона, носилац Албанске споменице

Списак интернираних:

1. **Ранђеловић Груја**
2. **Ранђеловић Милутин**
3. **Алексић Љубомир**
4. **Стефановић Антоније**, 25

ДРАГОШЕВАЦ

Села: Драгошевац, Медојевац, Ивковачки Прњавор и Топола, по изјављеној жељи становника, одвајају се од општине *лоћичке*, у срезу беличком, округа моравског, и у заједници образују за себе општину *драгошевачку*, у истом срезу и округу.²²⁷

Драгошевац је 1910. године имао 81 кућу и 512 становника. Од тога 265 мушкарца и 247 жена. Према попису из 1916. године, било је 85 кућа и укупно 489 становника, од чега је било 215 мушких и 274 женских.

Списак изгинулих и умрлих 1912 1918:²²⁸

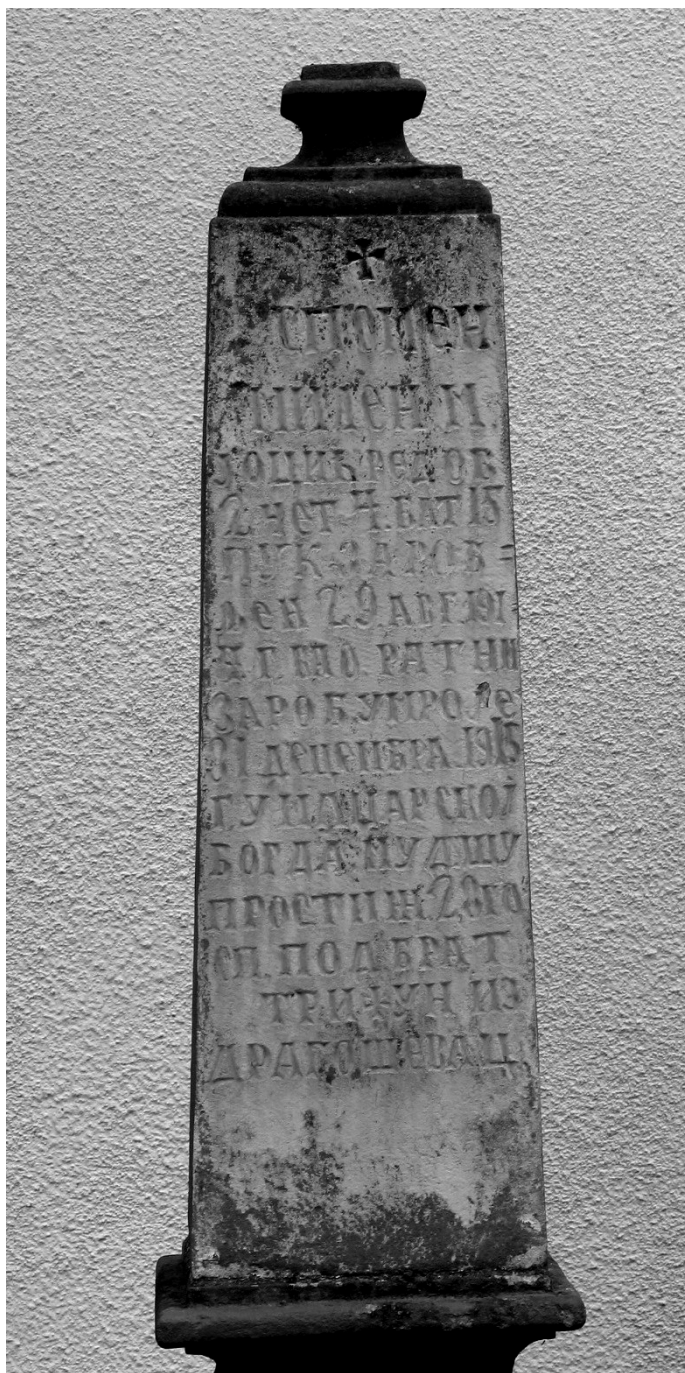
1. **Обрадовић Андреја**
2. **Лукић Богдан** (синови Тома и Радослав), редов 4. чете, 15. пука, умро 26. марта 1915. године у логору Болдогасоњ

²²⁷ *Полицијски гласник*, 25. децембар 1904. године.

²²⁸ Списак погинулих и умрлих ратника на спомен плочи ОШ „Радислав Никчевић“ допуњен је подацима са спомен плоче цркве у Ивковачком Прњавору и Матичне књиге умрлих 1911-1920. за село Лоћика. На њој је записано: *Палим ратницима за ослобођење и уједињење од 1912 -1918. год. У знак вечне успомене подижу грађани села Драгошевац и Прњавора*. Споменик војнику Милену М. Јоцићу, редову 2. чет. 4. бат. 15. пука (види под р. б. 31). Милан Миладиновић, деловођа општине драгошевачке се преко Богдана Михајловића, народног посланика у Женеви, распитује за: Матић Живана, Павловић Драгомира, Симић Душана, Николић Милорада; да јаве да ли се тамо налазе: Ђурђевић Михајло, Јевтић Радивоје, Божин и Милен браћа Јанковићи, Милан - Џодин Михајловић и Зарија Радосављевић. *Београдске новине*, 10. јануар 1917. године.

3. **Тодоровић Богосав**, рођен 1887. године, редов 3. чете, 12. пука, умро 27. јануара 1915. године у логору Болдогасоњ
4. **Јевтић Богосав**, умро од тифуса 27. марта 1915. године у Кочану, 20 година
5. **Јовановић Вукосав**
6. **Николић Владимир Влајко**, редов 15. пука, умро у логору Неђемеђер
7. **Манојловић Љ. Милун**, коњички регрут, 3. батерија 20 пук, умро у Софији
8. **Лукић Вукоман** (синови Владимир и Живадин)
9. **Марковић Душан**, 22 године, заробљеник у логору Ашах, умро од запаљења плућа 13. марта 1916. године²²⁹
10. **Павловић Драгутин** (отац Мијушко и син Ранко)
11. **Петровић Ђорђе**
12. **Видојевић Живојин**
13. **Бојић Живојин**
14. **Николић Живојин**
15. **Јевремовић Јездимир**
16. **Николић Јанићије**
17. **Видојевић Коста**, редов прекобројног пука, умро од тифуса 24. јануара 1915. године код своје куће, 38 година
18. **Бојић Лазар**
19. **Бојић Љубомир** (синови Драга, Ђорђе и Светислав)
20. **Радосављевић Љубомир**
21. **Јовановић Михајло**
22. **Јевтић Милија**, рођен 1871. године, редов 4. чете, 15. пука, умро 27. марта 1915. године у логору Болдогасоњ
23. **Милошевић Миленко**
24. **Обрадовић Милоје**
25. **Гајић Милун**
26. **Миленковић Милан**, умро од туберкулозе 20. јула 1915. године код своје куће, 35 година
27. **Миленковић Милија**, погинуо 5. децембра 1912. године у Мустаф паши, 27 година
28. **Манојловић Милун**
29. **Матић Миладин**
30. **Нешић Милорад**

²²⁹ Читуља у *Београдским новинама* од 17. августа 1916. године; Ожалошћени: Родитељи: Јована и Илија Марковић, механција; брат: Животије; сестра: Спасенија са многобројном родбином.

Споменик Јоцић М. Миленку

31. **Јоцић М. Миленко**, 20 година, регрут 4. батаљона 15. пука, заробљен 29. августа 1914. године, као ратни заробљеник умро 31. децембра 1915. године у Мацарској²³⁰
32. **Милановић Милован**
33. **Грујић Прока**, редов 20. пука, умро од тифуса 18. марта 1915. године у Шегшину срез грочански, 35 година
34. **Павловић Милована Радивоје**, 35 година, редов 15. пука, заробљен на Легету 6/7. септембра 1914. године, умро 20. септембра 1918. године од плућа, логор Матхаузен
35. **Петровић Радисав**, редов 15. пука, заробљен на Легету 6/7. септембра 1914. године, умро у логору Неђмеђер
36. **Сентић Радомир**
37. **Милић Станко**
38. **Павловић Славко**
39. **Матић Светислав**, војник 4. чете, 1. батаљона, 15. пука, умро од тифуса 26. децембра 1914. године у Велесу, 21 година
40. **Михајловић Спасоје**
41. **Николић Стеван** (мајка Севда и син Миладин), редов 20. пука, погинуо 1914. године
42. **Костић Сретен**, обавезник 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, погинуо 24 септембра 1914. године код Метковића, 25 година
43. **Костић Станисав**
44. **Пантић Светислав**
45. **Сентић Стојан**
46. **Николић Чедомир**, погинуо 29. новембра 1914. године код села Мач(њ)ић срез космајски, 23 године, уписан по акту начелства беличког бр. 23913 од 23. августа 1915. године
47. **Павловић Драгутин**
48. **Антонијевић Богосав** (мајка Миријана и брат Стеван)
49. **Матић Велисав**
50. **Нешић Милен** (синови Станко и Душан)
51. **Јанковић Милија** (мајка Наста и син Стојан)
52. **Јовановић Јевтимије**, обвезник последње одбране, умро од тифуса 5. марта 1915. године, 54 године
53. **Михајловић М. Светислав**, редов, умро од тифуса 11. марта 1915. године у Ћиринцу, 32 године
54. **Радосављевић Милоје**, погинуо 26. новембра 1914. године у В. Пресулу.

²³⁰ Споменик у Драгошевцу регруту Милену М. Јоцићу. Споменик подигао брат Трифун.

55. **Тодоровић Богосав**, рођен 1887, редов 3. чете, 12. пука, умро 27. 1. 1915. године у логору Неђмеђер
56. **Игњатовић Милан**, редов 7. пука, умро 4. марта 1915. г. у Кечкементу
57. **Јоцић Милан**, редов 15. пука, заробљен, умро у Коњареву

Заробљени:

1. **Благојевић Живадин**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
2. **Богвић Љубомир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Бојић Живојин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Владић Димитрије**, редов 15. пука, логор Матхаузен
5. **Васиљевић Стеван**, редов 15. пука, логор Матхаузен
6. **Васиљевић Милан**, редов 15. пука, логор Матхаузен
7. **Гајић Милан**, редов 15. пука, логор Матхаузен
8. **Гајић Петар**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Димитроска Димитрије (?)**, редов 15. пука, логор Матхаузен
10. **Добрић Благоје**, редов 15. пука, логор Матхаузен
11. **Добрић Ђорђе**, редов 15. пука, логор Матхаузен
12. **Илић Нићифор**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
13. **Илић Лепомир**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
14. **Игњатовић Милан**, редов 7. пука, бол. бр. 21 у Темишвару, умро у Кечкемету²³¹
15. **Јевремовић Миладин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
16. **Милошевић Веселин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
17. **Михајловић Милан**, редов 15. пука, логор Матхаузен
18. **Милосављевић Прока**, редов 15. пука, резервна болница у Араду
19. **Николић Сава**, редов 15. пука, логор Матхаузен
20. **Николић Владимир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
21. **Нешић Милан**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
22. **Петровић Велисав**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
23. **Павловић Радивоје**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
24. **Радивојевић Јездимир**, редов 15. пука, логор Естрагон
25. **Радисављевић Ђорђе**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
26. **Ђурашковић Јеврем**, редов 5. пука, логор Матхаузен
27. **Тимотијевић Велисав**, редов 4. пука, у Г. Тузли

²³¹ *Стража*, 30. април 1915. године.

Живи на Крфу:²³²

1. **Марковић Давид**, писар штаба 15. пука, II позива
2. **Гавриловић Војислав**, у истом штабу
3. **Аћимовић Радован**, коморџија у 15. пуку
4. **Младеновић Драгољуб**, обвезник 13. пука, II позива
5. **Цветковић Драгослав**, редов 15. пука, I позива
6. **Илић Велимир**, коморџија 15. пука, II позива
7. **Мијаиловић Душан**, регрут 15. пука
8. **Радосављевић Љубомир**, редов 20. пука, II позива
9. **Јанковић Божин**
10. **Јанковић Милен**, редов профитајнтске колоне 15. пука, I позива
11. **Јевтић Радивоје**, редов 15. пука, I позива
12. **Михајловић Светозар**, редов 15. пука, I позива
13. **Милановић Мата**, редов 13. пука, II позива
14. **Аврамовић Костантин**
15. **Јевремовић Живан**
16. **Јевремовић Која**
17. **Јевтић Милан**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
18. **Јовановић Мијушко**, профитајнт колона тимочке дивизије, I позива
19. **Јовановић Никола**, пиротехничар градског одреда
20. **Ђурђевић Михајло**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива
21. **Јевремовић Јаков**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука
22. **Матић Живан**
23. **Петровић Милорад**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива
24. **Симић Душан**
25. **Петровић Милан - Цодин Милен**, профитајнт колона тимочке дивизије, I позива
26. **Павловић Славко**
27. **Радосављевић М. Зарија**, редов 4. чете, 2. батаљона, пошта 88 (жена Милосија)
28. **Миленковић Љубомир**²³³
29. **Павловић Милован Драгомир**, рођен 6. марта 1890. године, редов митраљеског одељења 15. пука, носилац Албанске споменице

²³² *Београдске новине*, 24. август 1916. године.

²³³ *Београдске новине*, 24. август; 27. август; 28. август 1916., 19. фебруар 1917. *Правда*, 7. децембар 1917. године.

Списак интернираних:

1. Величковић Нићифор, 55
2. Милосављевић Светомир, 30
3. Петковић Коста, 53
4. Милошевић Божин, 50
5. Јевтић Добросав, 30

ИВКОВАЧКИ ПРЊАВОР

Ивковачки Прњавор је 1910. године имао 19 кућа и 150 становника, од тога 79 мушкараца и 71 жену. Према попису из 1916. године, била је 21 кућа и 146 становника, од тога 64 мушких и 82 женска. У месту је постојала црква.

Храм Рождество св. Богородице је око 1895. године имао лоћичку парохију која се састојала од села Лоћика, Вукмановац, Беочић, Медојевац, Топола, Драгошевац и Прњавор, са укупно 380 домова и 2845 душа. Свештеник је био Богољуб Јовичић.²³⁴

Током рата шуме у околини су немилосрдно сечене.

Погинули и умрли 1912-1918:²³⁵

1. Јевремовић Андреја²³⁶
2. Петровић Алекса
3. Јевремовић Божидар
4. Милошевић Будимир

²³⁴ Небојша Ђокић, *Прилог историји храма Рођења Пресвете Богородице у Ивковачком Прњавору*, Корени III, Јагодина, 2005.

²³⁵ Три спомен плоче палим ратницима 1912-1918. године са обе стране улаза у манастир. На плочама су уклесана имена 9 палих ратника из Драгошевца, 2 из Медојевца и 14 из Лоћике. Величина 0,90x0,60м. МКУ 1911-1918. цркве Ивковачке, Лоћика.

²³⁶ Јовану Премовићу, Женева - За Богдана Михајловића, народног посланика.- Породице ниже именованих лица моле, да се достави из Прњавора: Миленку и Стевану браћи Милановић, да су отац Стојан и брат Мијат и остала фамилија живи и здрави; Миленку Тодосијевићу да одмах јави шта је са Драгутином и Драгишом Петровићем, Андрејом Јевремовићем, Милорадом Мићићем и Сретеном Милановићем. Теби Богдане, унапред захваљујем и да што скорије јавиш о свим овим лицима на моју адресу. За твоју фамилију не брини, она је добро. Милан Миладиновић, деловођа општине драгошевачке, срез јагодински. *Београдске новине*, 10. јануар 1917. године.

Спомен плоче на цркви у Ивковачком Прњавору

5. **Мићић Драгутин**
6. **Петровић Душан**
7. **Мићић Милорад** (жена Латинка)
8. **Митровић Животије**
9. **Вучић Живојин**
10. **Миловановић Ђурђе**
11. **Јевтић Михајло**
12. **Јевремовић Миленко**
13. **Мићић Милорад**
14. **Димитријевић С. Драгутин**, умро од тифуса 26. марта 1915. године у Кочану, 20 година
15. **Миљинковић Павле**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 147, парцела 4, крипта
16. **Јеличић Цветко**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 32, парцела 1, крипта
17. **Крстић Драгутин**, редов 6. пука, умро 21. јануара 1915. године у логору Араду
18. **Милетић Коста Добросав**, рођен 27. фебруара 1892. године, редов 4. чете, 2. батаљона, 14. пука, носилац Албанске споменице
19. **Манојловић Љ. Милун**, 22 године, редов 4. чете, 3. батаљона 20. пука, умро у Софију (споменик у порти манастира)

Заробљени:

1. **Вукомановић Сима**, редов 6. пука, у Тузли
2. **Гвозденовић Живко**, редов 15. пука, заробљен, логор Неђмеђер
3. **Ђукић Радован**, редов 6. пука, заробљен, логор Матхаузен
4. **Ђурић Витомир**, редов 6. пука, гарнизонска болница број 23 у Загребу
5. **Јевремовић Божин**, редов 13. пука, заробљен, логор Неђмеђер
6. **Јевтић Драгиша**, редов 13. пука, заробљен, логор Неђмеђер
7. **Јовановић Владимир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
8. **Милошевић Василије**, редов 15. пука, заробљен, логор Матхаузен
9. **Милошевић Велимир**, рођен 1883. године, редов 1. артиљеријског дивизиона моравске дивизије, логор Браунау
10. **Маринковић Јеремија**, редов 15. пука, заробљен, логор Матхаузен
11. **Милојевић Радивоје**, редов 15. пука, логор Матхаузен
12. **Новчић Драгољуб**, редов 15. пука, логор Неђмеђер

Живи на Крфу: ²³⁷

1. **Милановић Миленко**, каплар, болничар брегалничке дивизије
2. **Милановић Стеван**, жандарм тетовског одреда
3. **Мићић Мирча**, редов 15. пука, II позива
4. **Јевремовић Андреја**, редов Комбиноване дунавске дивизије
5. **Лукић Милосав**, редов 15. пука, II позива
6. **Петровић Живко**, поднаредник 8. резервне болнице у Нишу (мајка Ружица)
7. **Петровић Драгутин**
8. **Петровић Душан**

МЕДОЈЕВАЦ

Медојевац је 1910. године имао 37 кућа и 278 становника, од тога 138 мушкараца и 140 жена. Према попису из 1916. године, било је 38 кућа и 237 становника, од чега 89 мушкараца и 148 жена.

Списак погинулих и умрлих 1912 – 1918: ²³⁸

1. **Петровић Војислав**, редов 1. чете, 1. батаљона, 15. пука, умро од задобијених рана у бици на Легету 6/7. септембра 1914. године у резервној војној болници 3. децембра 1914. године, сахрањен у Медојевцу, 21 година
2. **Лазаревић Андреја** (брат Илија и син Живадин)
3. **Томић Живојин** (син Драгомир)
4. **Томић Драгомир**
5. **Илић Мирча** (жена Латинка)
6. **Илић Влајко** (жена Мара и син Милутин)
7. **Илић Мирко** (жена Милица и синови Сава и Михајло)
8. **Обрадовић Војислав** (отац Љубомир)
9. **Младеновић Светислав** (отац Таса)
10. **Николић Благоје** (брат Радоје и син Живан)
11. **Николић Божин** (син Миладин)
12. **Јаћимовић Стеван** (син Обрен и брат Живан)

²³⁷ *Београдске новине*, 24. август 1916. године; 19. фебруар 1917. године.

²³⁸ Спомен-плоча у цркви у Ивковачком Прњавору. МКУ 1911-1918. цркве Ивковачке, Лоћика.

13. **Матић Живојин** (син Владимир), 50 година, погинуо 21. новембра 1914. године
14. **Степановић Војислав**, умро од задобијене ране 3. децембра 1914. године, 24 године, сахрањен у Медојевцу
15. **Милосављевић Драгутин**, 20 година, редов 15. пука, умро 20. јануара 1915. године у логору Неђмеђер²³⁹
16. **Спасојевић-Станковић Младен**, умро од тифуса у Младеновцу 8. априла 1915. године, 33 година
17. **Нићифоровић-Петровић Александар**, умро од тифуса 9. фебруара 1915. године, 31 године
18. **Нићифоровић Никола**, умро од туберкулозе 30. јула 1915. године, 28 година
19. **Нићифоровић Миливоје**, умро од тифуса 26. септембра 1915. године код своје куће, 35 година
20. **Милетић Драгутин**, редов 15. пука, умро 20. јануара 1915. године логор Неђмеђер
21. **Божиновић Милош**, редов 15. пука, заробљен 6/7. септембра 1914. године на Легету, умро 6. децембра 1914. године у Кебињи

Заробљени:

1. **Јаћимовић Живадин**, редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, заробљен 8. новембра 1915. године на Малом пољу
2. **Станковић Александар**, редов 16. пука, логор Болдогасоњ
3. **Радивојевић Драгутин**, редов 15. пука, логор Матхузен

Живи на Крфу:

1. **Димитријевић Велимир**
2. **Димитријевић Владимир**
3. **Живановић Аврам**
4. **Ивановић Љубомир**
5. **Јоцић Сретен**
6. **Милојевић Стеван**
7. **Радојковић Михајло**
8. **Савић Мирко**
9. **Стевановић Борисав**

²³⁹ У МКУ уписано је да је умро у кочанској болници 22. марта 1915. године.

10. **Миливојевић Драги**
11. **Илић Мирко**
12. **Илић Петар, рођен 1886. године**
13. **Ивановић Милутин**
14. **Ивановић Милан**
15. **Ивановић Светислав**²⁴⁰
16. **Станковић Спасо Сретен**, рођен 27. маја 1884. године, редов болничар у штабу 15. пука, носилац Албанске споменице

ТОПОЛА

Топола је 1910. године имала 11 кућа и 72 становника, од тога 40 мушкараца и 32 жене. Према попису из 1916. године, било је 11 кућа и 65 становника, од чега 29 мушкараца и 36 жена.

Погинути и умрли 1912 – 1918:²⁴¹

1. **Јовановић Тихомир**, редов, погинуо 11. децембра 1912. године код Мустаф паше, 28 година
2. **Радосављевић Радослав Љубомир**, редов 20. пука, I позива, умро од тифуса 27. марта 1915. године у Кочану, 35 година
3. **Петровић Никола**, редов 15. пука, умро 12. јануара 1915. године у логору Неђмеђер
4. **Мартиновић Ђорђе**, редов 13. пука, умро у болници Беч Карган

Заробљени:

1. **Андрејић Радомир**
2. **Андрејић Чедомир**
3. **Димитријевић Павле**, редов 15. пука, у логору Неђмеђер
4. **Ђорђевић Адам**, редов 13. пука, логор Неђмеђер
5. **Јовановић Јован**, редов 15. пука, у логору Неђмеђер

²⁴⁰ *Београдске новине*, 21. децембар 1916, 10. јануар 1917, 19. фебруар 1917.

²⁴¹ МКУ 1911-1918 цркве Ивковачке, Лоћика.

6. Михајловић Војислав

7. Младеновић Милован, редов 13. пука, логор Неђемеђер
8. Радивојевић Илија, редов 13. пука, логор Неђемеђер
9. Радивојевић Влаја, редов 15. пука, логор Неђемеђер
10. Радуловић Првул, редов 13. пука, логор Неђемеђер
11. Радосављевић Миленко, редов 15. пука, логор Неђемеђер
12. Трифуновић Петар, редов 13. пука, рез. болница у Осоку

Живи на Крфу:

1. Андрејић Будимир
2. Андрејић Радомир
3. Павловић Душан
4. Михајловић В. Војислав, регрут, укрцао се у Драчу 18. децембра 1915. године²⁴²

Списак интернираних:

1. Петровић Алекса, 40
2. Лукић Милун, 50
3. Милановић Светомир, 30
4. Милановић Живојин, 45
5. Јовановић Петар, 27
6. Гајић Теодосија, 45
7. Вељковић Владимир, 26
8. Гајић Божин, 32
9. Маринковић Станко, 30
10. Андрић Драгољуб, 47
11. Костић Милан, 16, умро 10. августа 1916. године у логору Нежидер

ГЛАВИНЦИ

Села Главинци и Бресје одвајају се од општине *драгоцветске*, а село Коларе, од општине *лоћичке*, а по изјављеној жељи становника, сва три села образују за себе општину *главиначку*.²⁴³

²⁴² Београдске новине, 21. децембар 1916.

Главинци су 1910. године имали 58 кућа и 408 становника, од тога 211 мушкараца и 197 жена. Према попису из 1916. године, било је 57 кућа и 350 становника, од чега 150 мушкараца и 200 жена.

У месту је постојала основна школа. Припадајућа места су Коларе и Бресје. Школа је располагала са две учионице, две собе за учитеља. Маја 1916. године уписано је 101 дете: 61 дечак и 40 девојчица.

Погинули и умрли 1912-1918:²⁴⁴

1. **Раденковић Миладин Спасоје**, 30 година, погинуо на Једрену 1912. године (жена Стана, са којом је имао три сина и две кћери, сви малолетни)
2. **Јевремовић Мирча Драгутин**, обвезник II одељења провијантске колоне, 27 година, погинуо на Ћустендилу 9. новембра 1912. године, (жена Стамена, две кћери и два сина)
3. **Антонијевић Филип**, син Антонија Ђорђевића, погинуо на Брегалници 1913. године (без породице)
4. **Милићевић Спасоје**, обвезник инжињеријске I чете тимочког пионирског полубатаљона, I позива, погинуо 12. марта 1913. године у селу Ахв. Кјају од гранате (граната му откинула леву ногу и повредила руку), сахрањен у гробљу села Ахв. Кјају, 29 година, ожењен
5. **Антонијевић Ј. Станоје**, погинуо на Ђуринцу 1914. године
6. **Ђорђевић Груја**, 36 година, редов 2. чете, 1. батаљона, 15. пука, I позива, умро на Крфу 1916. године, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 4739, парцела 90, крипта
7. **Јовановић М. Радисав**, 44 године, погинуо у Мачви 1914. године
8. **Јосијевић Јаћим**, 44 године, погинуо код Горње Сабанте 1914. године
9. **Милетић Стојадин**, 45 година, погинуо на Кременцу 1915. године
10. **Милосављевић Момир**, 24 године, кадровац, 4. чете, 1. батаљона, 20. пука, погинуо код Штипа 1914. године
11. **Николић Љубомир**, поднаредник 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива, 39 година, умро од запаљења плућа у пуковској амбуланти у Губеревцу 25. марта 1915. године, ожењен
12. **Николић Светолик**, 30 година, погинуо на Губеревцу 1915. године

²⁴³ *Полицијски гласник*, 18. фебруар 1904. године.

²⁴⁴ Спомен-чесма у Главинцима, испред зграде Дома културе у центру села, на којој су имена погинулих у Првом и Другом светском рату. Сазидана је од бетона, величине 2,10x2,85m. *Споменик подижу Основна организација Савеза ратних војних инвалида и Савеза бораца уз помоћ грађана села Главинаца. 22-12-1956. г. Главинци. МКУ 1906-1921, цркве светог Николе у Драгоцвету. Раде Милосављевић, Хроника села Главинци, Јагодина, 2003, 71-75.*

13. **Радосављевић Станимир**, редов 1. чете, 1. батаљона, 20 пука, I позива, 24 године, погинуо приликом преласка Албаније на Шар планини 1915. године
14. **Симић Александар**, 24 године, редов 2. чета, 1. батаљон, 15. пук, I позива умро на Крфу 1916. год
15. **Симић М. Милун**, 19 година, погинуо приликом преласка Албаније 1915. године
16. **Антонијевић Стојан**, погинуо у Ђуринцу 1914. године
17. **Петровић Данило**, 23 године, у браку 6 година, умро од тифуса у I резервној болници у Младеновцу 6. јануара 1915. године, сахрањен у младеновачком гробљу
18. **Милетић Миливоје**, погинуо у Немачкој 1914. године
19. **Радосављевић Р. Милан**, редов 15. пука, умро 1915. године у логору Болдегасоњ
20. **Видановић Милан**, редов 4. чете, 1. батаљона, 15. пука, II позива, живећи у Јагодини, погинуо у борби код Шапца августа 1914. године, сахрањен на бојишту²⁴⁵
21. **Андрејевић Милорад**, 33 године, редов коморџија при арсеналу, умро од тифуса у ћупријској рез. војној болници 27. априла 1915. године, сахрањен у ћупријском гробљу
22. **Видошевић Милан**, обавезник 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, погинуо у борби код Шапца 8. августа 1914. године, сахрањен близу села Мајура, 34 године
23. **Јевремовић М. Милан**, умро у Главинцима 1918. године
24. **Милић Драгутин**, бојна комора бомбашког одељења 13. пука, II позива

Заробљени:

1. **Аврамовић Јанко**
2. **Гајић Веселин**
3. **Миладиновић Љубисав**
4. **Милетић Богдан**
5. **Милетић Сава**
6. **Николић Љубисав**
7. **Васић Станоје**, редов 15. пука, у Матхаузену
8. **Васиљевић Радисав**, редов 3. чете, 1. батаљона, 13. пука, III позива²⁴⁶
9. **Миленковић Ђорђе**, редов 13. пука, логор Болдогасоњ

²⁴⁵ МКУ 1905-1916: Уписано по акту командира чете капетана I класе Илије Милошевића, од 21. августа 1914. године.

²⁴⁶ Тражи га брат Милисав, *Београдске новине* 31. март 1917. године.

Живи на Крфу:²⁴⁷

1. **Благојевић Радосав**
2. **Васиљевић Богосав**
3. **Васиљевић Светислав**
4. **Гајић Милун**
5. **Гајић Јован**
6. **Гајић Павле**
7. **Илић Рафаило**
8. **Јајић Петар**
9. **Ђорђевић Миладин**
10. **Ђорђевић Радивоје**
11. **Живковић Јеврем**
12. **Јевремовић Љубомир**
13. **Јевремовић Милован**
14. **Јевремовић Петар**
15. **Јевремовић Светозар**
16. **Јевтић Драгомир**
17. **Јовановић Бошко**
18. **Јовановић Вукосав**
19. **Јовановић Милисав**
20. **Јовановић Радисав**
21. **Јосијевић Светомир**
22. **Јосијевић Светислав**, каплар 1. чете, 1. батаљона, 15. пука, регрут
23. **Константиновић Сима**
24. **Лукић Веселин**
25. **Лазаревић Божин**
26. **Милосављевић Момир**, редов 4. чете, 1. батаљона, 20. пука, кадровец (жена Смиљка)
27. **Милојевић Јеврем**
28. **Милојевић Богосав**
29. **Мијушковић Милорад**
30. **Мијушковић Јеврем**
31. **Милић Драгутин**, бојна комора бомбашког одељења 12. пука, II позива
32. **Миленковић Мика**

²⁴⁷ *Београдске новине*, 21. фебруар 1917. године.

33. **Миленковић Милун**
34. **Милетић Миладин**
35. **Милетић Радосав**
36. **Милетић Станоје**
37. **Милић Драгутин**
38. **Миљковић Светомир**
39. **Миљковић Вукоман**
40. **Миљковић Вукоман**, трупна комора 20. пука, I позива
41. **Милошевић Јездимир**
42. **Николић Милован**
43. **Николић Милорад**
44. **Николић Милун**, редов 4. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива
45. **Обрадовић Гмитар**, редов 2. чете, 1. батаљона, 13. пука
46. **Симић Светолик**, редов 2. батерије, 1. дивизиона тимоч. артиљ. пука, II позива
47. **Симић Живојин**, профијант колоне комбиноване дивизије, I позива
48. **Симић Милан**
49. **Петровић Милорад**
50. **Петровић Спаса**
51. **Петровић Милун**, регрут, рођен 1896. године
52. **Петровић Алекса**, редов 2. чете, 2. батаљона, пошта 52²⁴⁸
53. **Ракић Милан**
54. **Танасковић Драгоје**
55. **Танасковић Мијаило**
56. **Танасковић Радоје**
57. **Тодоровић Блажа**
58. **Танасковић Воја**
59. **Филиповић Божин**

Списак интернираних:

1. **Јовановић Вукосав**, 46
2. **Радосављевић Мијајло**, 58
3. **Марковић Живојин**, 21

²⁴⁸ Моли суд општине главиначке, да се извести његова снаја Миленија Петровић, да је жив и моли да му снаја јави за жену и децу где су. *Правда*, 7. новембар 1917. године.

4. Миленковић Милун, 20
5. Миленковић Гвозден, 18
6. Савић Милан, 42
7. Милошевић Божић, 35
8. Здравковић Љубомир, 44
9. Николић Милан, 40
10. Благојевић Стојан, 45
11. Јовановић Милицав, 35
12. Павловић Светомир, 17
13. Јовановић Живојин, 22
14. Димитријевић Милош, 17
15. Динић Добросав, 24
16. Јовановић Љубомир, 35
17. Милетић Милосав, 30
18. Јовановић Илија, 27
19. Јовановић Владимир, 35
20. Станојевић Светозар, 31
21. Станојевић Живојин, 23
22. Петковић Веселин, 26
23. Стефановић Борисав, 45
24. Ђурђевић Мирко, 30
25. Цветковић Божин, 26
26. Ракић Светомир, 17
27. Радојевић Милорад, 55
28. Љубисављевић Божин, 30
29. Ђурђевић Јеремија, 38
30. Васић Ђорђе
31. Марковић Светислав, благајник општине глоговачке
32. Милутиновић Милосав, кмет.

БРЕСЈЕ

Бресје је 1910. године имало 36 кућа и 281 становника, од тога 154 мушкарца и 127 жена. Према попису из 1916. године, било је 37 кућа и 247 становника, од чега 112 мушкараца и 135 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:²⁴⁹

1. **Савић Драгољуб**, редов 2. чете, 3. батаљона, 15. пука, I позива, умро од инфлуенце 18. јануара 1915. године, 21 година, у браку 3 године
2. **Миљковић Гвозден**, редов 4. чете, 2 батаљона, 15. пука, II позива, умро од повратне грознице код куће, 2. фебруара 1915. године, 38 година, у браку 21 годину
3. **Тасић Милан**, редов 2. чете, 1. батаљона, 13. пука, умро у Велесу 22. марта 1915. године
4. **Симић А. Димитрије**, обвезник 4. чете, 2. батаљона, 6. пука, I позива, погинуо на Еминовој бари 7. септембра 1914. године, 28 година, ожењен
5. **Павловић Дамјан**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, умро од запаљења кичме у јагодинској војној болници 13. августа 1915. године, 23 године, у браку 5 година
6. **Петровић Лазар**, редов 1. чете, 3. батаљона, 15. пука, III позива, умро од запаљења плућа 15. децембра 1914. године у резервној војној болници у Јагодини, сахрањен на јагодинском гробљу, 47 година
7. **Савић Радојко**, коморција 5. пука, умро од тифуса 30. априла 1915. године у јагодинској војној болници, 42 године
8. **Јовановић Светозар**
9. **Андрејевић Жарко (Живко)**, редов комбинованог пука, умро у логору Матхаузен
10. **Андрејевић Радосав**, редов 15. пука, заробљен, умро у логору Матхаузен
11. **Андрејевић Милорад**
12. **Андрејевић Станоје**, редов трупне коморе 20. пука, I позива
13. **Васиљевић Животије**, коморција 4. чете, 1. батаљона. 15. пука
14. **Мијајловић Јован**
15. **Милојевић Живојин**, трупни коморција 12. пука, I позива
16. **Милутиновић Светозар**
17. **Марковић Недељко**
18. **Златковић Милан**
19. **Златковић Станимир**, регрут, 1986. годиште
20. **Милошевић Војислав**
21. **Милошевић Радојко**

²⁴⁹ Споменик палим ратницима 1912-1918. и 1941-1945. у Бресју, испред Дома културе. *Споменик подигнусмо у знак сећања Основна организација Савеза бораца и ратних војних инвалида села Бресја уз помоћ Фабрике каблова. 1. јула 1957. Светозарево.* МКУ 1906-1921, цркве светог Николе у Драгоцвету. *Београдске новине, 7. март 1917.*

Споменик у Бресју

22. **Петровић Радивоје**, редов 15. пука, умро у логору Неђмеђер
23. **Петровић Мијалко**, регрут, рођен 1896. године
24. **Симић Драга Драгутин**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
25. **Тасић Жика**
26. **Петровић Богомир**, рођен 1863. године, умро 21. октобара 1916. године у логору Нежидер, број гроба 3186
27. **Васиљевић Бранко**, редов 20. пука, погинуо 1914. године код села Седлара
28. **Живановић Лазар**, обвезник последње одбране стараца, 50 година, умро у парафинској болници 31. марта 1915. године од тифуса, сахрањен у парафинском гробљу
29. **Живановић Живан**, редов
30. **Милојевић Сталета**, редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, погинуо при општем нападу на једренска утврђења 12. и 13. марта 1913. године код Чифлика Екмекчи и Могиле
31. **Петровић Радоје**, редов 3. чете, 4. батаљона, 15. пука, погинуо 12. октобра 1912. године на Црном Врху
32. **Вујичић Вучко**, редов 2. чете, 2. батаљона, 13. пука, рањен 28. октобра 1915. године код села Лубнице
33. **Јовановић Михајло**, редов 2. чете, 2. батаљона, 13. пук, нестао 16. октобра 1915. године на Чумићу
34. **Павловић Милија**, редов 2. чете, 2. батаљона, 13. пука, рањен 16. октобра 1915. године на Чумићу
35. **Тодоровић Божидар**, редов 2. чете, 2. батаљона, 13. пука, нестао 16. октобра 1915. године на Чумићу
36. **Милосављевић Станисав**, редов 20. пука, умро од тифуса 1915. године²⁵⁰

Заробљени:

1. **Андрејевић Иван**, редов 4. чета, 2. батаљона, 12. пука, II позива
2. **Андрејевић Милисав**, редов 20. пука, I позива
3. **Васиљевић Драгољуб**, редов 13. пука, логор Матхаузен
4. **Видановић Велимир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
5. **Вујичић Милорад**, редов 15. пука, у Тузли, премештен, логор Матхаузен
6. **Добросављевић Стојан**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
7. **Живановић Христивоје**, редов 15. пука, логор Матхаузен

²⁵⁰ *Историја 20. пешадијског пука 1914-1920*, 1931, репринт издање, Зајечар, 2018, Списак погинулих и умрлих официра, подофицира, каплара и редова у рату 1914 – 1917, 133-154.

8. **Илић Милић**, редов 15. пука, логор Матхаузен
9. **Јевремовић Обрад**, редов 15. пука, логор Матхаузен
10. **Јовановић Петроније**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
11. **Јовановић Кривоје**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
12. **Јовановић Милан**, комоција 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, логор Неђмеђер
13. **Златковић Велимир**, редов 4. чете, 2. батаљона, 12. пука, I позива
14. **Златковић Станимир**, регрут, рођен 1896. године
15. **Настасијевић Божић**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
16. **Николић Хривоје**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
17. **Николић Милосав**, редов 15. пука, логор Матхаузен
18. **Рајковић Драгомир**, редов 15. пука, у логору Матхаузен Радисављевић Жарко, редов 15. пука, у логору Матхаузен
19. **Марковић Живан**, градска артиљерија из Скопља
20. **Миленковић Ненад**, редов, логор Болдогасоњ
21. **Милетић Спаса**, комбиновани пук, у Бос. Броду
22. **Милић Илић**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
23. **Милојевић Добросав**, редов 4. ескадрона, 1. коњички пук Обилића
24. **Милошевић Војислав**, редов 4. чете, 3. батаљона, 12. пука, I позива
25. **Милошевић Гвозден**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
26. **Милутиновић Светозар**, редов 4. чете, 2. батаљона 12. пука, I позива
27. **Миливојевић Нићифор**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
28. **Петровић Тимотије**, редов 15. пука, логор Матхаузен
29. **Петровић Алекса**, редов 2. чете, 4. батаљона, 13. пука, I позива
30. **Петровић Мијалко**, регрут, рођен 1896. године
31. **Ранђеловић Милан**, редов 15. пука, логор Матхаузен
32. **Рајковић Драгомир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
33. **Радисављевић Живко**, редов 15. пука, логор Матхаузен
34. **Савић Лазар**, редов 15. пука, логор Матхаузен
35. **Стојановић Борисав**, редов 15. пука, у логору Матхаузен
36. **Голубовић Теодор**, редов 15. пука, у гарнизонској болници у Будимпешти

Живи на Крфу:

1. **Васиљевић Симеон Сима**, коморција 4. чете, 1. батаљона 15. пука, пошта 60
2. **Андрејић Аксентије Љубомир**, пошта 711 (Јавља оцу Аксентију да је жив. *Правда*, 24. фебруар 1917.)

3. **Тодоровић Блажа**²⁵¹
4. **Илић Милутин**
5. **Илић Ђорђе**, син
6. **Рајковић Војислав**
7. **Илић Манојло**
8. **Николић М. Коста**

КОЛАРЕ

Коларе је 1910. године имало 64 куће и 466 становника, од тога 222 мушкарца и 244 жене. Према попису из 1916. године, било је 60 кућа и 406 становника, од чега 169 мушкараца и 237 жена.

Погинули и умрли 1912 – 1918:²⁵²

1. **Ђурић Миленко**, погинуо 1915. године на Жежевом пољу
2. **Ђурић Вукосав**, редов 2. чете, 2. батаљона, 14. пука, погинуо 1918. године на Кајмакчалану, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3684, парцела 73, крипта
3. **Матић Спасоје**, погинуо 1914. године код Љубовије
4. **Марковић Драгутин**, потпоручник, погинуо 1914. године на Метернику
5. **Марковић Прока**, каплар 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, погинуо у борби код села Моравца 14. новембра 1914. године, 39 година, ожењен
6. **Милошевић Нићифор**, погинуо 1914. године на Церу
7. **Милошевић Милун**, погинуо 1914. године на Вишеграду
8. **Павловић Светомир**, редов 15. пука, заробљен 6/7. септембра 1914. године на Легету, умро у логору Неђемеђер
9. **Радисављевић Светозар**, погинуо 1914. године на Церу
10. **Ристић М. Светомир**, погинуо 1915. године на Лебану
11. **Радисављевић Живојин**, погинуо 15. новембра 1914. године на Мачковом камену, неожењен
12. **Славковић Станимир**, погинуо 1915. године код Краљева
13. **Миладиновић Слава**, умро 1915. године на Крфу
14. **Цветковић Витомир**, нестао 1914. године

²⁵¹ *Београдске новине*, 4. фебруар; 9. март 1917.

²⁵² Споменик у Колару, погинулим у Првом и Другом светском рату. На споменику је записано: *У знак захвалности грађани села Колара уз помоћ Савеза бораца НОР подигоше овај споменик борцима Првог и Другог светског рата. Споменик је откривен 7. јула 1968. године.* МКУ 1906-1921, цркве светог Николе у Драгоцету.

ПОГИНУЛИ БОРЦИ У I. СВЕТСКОМ РАТУ

БОРИС	МИЉЕВИЋ	1915 на Језероу Пољу
БУРИЋ	ДУБОСАР	1918 на Ајлачајани
МАТИЋ	СПАСОЈЕ	1914 код Пачиња
МАРКОВИЋ	ДРАГУТИН	1914 у поручику на Не. Шанцу
МАРКОВИЋ	ПРОКА	1914 на Норманин Колунари
МИЛОШЕВИЋ	НИКИФОР	1915 на Церу
МИЛОШЕВИЋ	МИЛУН	1914 на Вишеград
ПАВЛОВИЋ	СВЕТОМИР	1915 на Церу
РАДИСАВЉЕВИЋ	СВЕТОЗАР	1914 на Церу
РАДИСАВЉЕВИЋ	ЖИВОЈИН	1914 на Мачковом Шанцу
РАСТИЋ М.	СВЕТОМИР	1915 на Лепињу
СЛАВКОВИЋ	СТАНИМИР	1915 код Колаша
НИКОЛИЋЕВИЋ	СВЕТО	1915 на Брфо Умро
ЦВЕТКОВИЋ	НИКОЛИЋ	1915 код Колаша
НИДИЋ	ЈАНОВ	1915 код Колаша

Споменик у Колару

15. **Нешић Јаков**, каплар 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, погинуо у борби код села Моравца 14. новембра 1914. године, 37 година, ожењен
16. **Антонијевић Стојан**, редов 15. пука, заробљен, умро 1917. године у логору Болдогасоњ
17. **Аранђеловић Н. Светислав**, рођен 1891. године, редов 15. пука, заробљен 6/7. септембра 1914. године на Легету, умро 28. јуна 1917. године, гроб број 326 у логору Матхаузен
18. **Крстић С. Војислав**, умро 1916. године у заробљеништву
19. **Младеновић Јанићије**, умро 1915. године у заробљеништву
20. **Павловић Светолик**, редов 15. пука, заробљен, умро 1915. године у логору Неђмеђер
21. **Павловић Н. Живојин**, 31 година, редов 15. пука, умро 2. 2. 1915. године у логору Неђмеђер од пегавог тифуса, сахрањен на логорском гробљу, број гроба 219
22. **Бранко С. Радосављевић**, умро 1917. године у заробљеништву
23. **Васић С. Станоје**, умро 1914. године у Ваљеву
24. **Марковић Милун**, редов провијантске колоне дунавске дивизије, I позива, умро од болести у 6. резервној болници у Ваљеву 22. јануара 1915. године, 25 година, ожењен
25. **Милошевић Андреја**, обвезник 2. чете, 1 батаљона, 13. пука стаменог кадра, умро од болести 1. фебруара 1915. године у Велесу
26. **Милојевић Љубомир**, редов телеграфског одељења тимочке дивизије, I позива, умро од болести у 4. пољској болници тимочке дивизије у селу Ђуринци 4. јануара 1915. године, 31 година, у браку 12 година
27. **Славковић Божидар**, редов 4. чете, 3. батаљона, 15. пука, II позива, умро у III пољској болници тимочке дивизије у Раљи 28. априла 1915. године, 20 година, у браку 2 године
28. **Јанковић Обрад**, умро 1915. године у Колару
29. **Миливојевић Милета**, редов коморција 4. пољске болнице тимочке дивизије, I позива, умро од врућице 23. марта 1914. године у Колару, 28 година, ожењен
30. **Михајловић Драгутин**, умро 1913. године у Колару
31. **Марковић Обрад**, погинуо 1916. године
32. **Славковић Сава**, умро у 1913. године у Колару
33. **Филиповић Лазар**, умро 1913. године у Колару
34. **Станојевић Драгутин**, умро од задобијених рана код куће 12. јануара 1915. године, 42 године, у браку 12 година
35. **Миливојевић Лазар**, редов 3. чете, 1. батаљона, прекобројног, III позива, умро од водене болести 28. јануара 1915. године у јагодинској војној болници, сахрањен на коларском гробљу, 47 година, у браку 25 година
36. **Антонијевић Станоје**, обвезник коморција у провијанту штаба 15. пука, II позив, умро од болести у селу Баба 18. јануара 1915. године, сахрањен у селу Баба.

37. **Милић Милун**, редов 3. чете, 1. батаљона, 2. моравског прекобројног пука, II позива, умро од туберкулозе у I пољској болници дринске дивизије у Дубу 29. јануара 1915. године
38. **Цветковић Љ. Драгомир**, редов 4. чете, 4. батаљона 14. пука, I позива, умро од болести у II резервној болници у Зајечару 27. јануара 1915. године
39. **Милановић Милун**, рођен у Секуричу, каплар 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива, умро у логору Неђмеђеру 11. јануара 1915. године
40. **Радосављевић Светислав**, стрељан по пресуди Преког суда у Јагодини 3. марта 1917. године
41. **Илић Коста**, рођен 1892. године, умро од туберкулозе 4. јуна 1917. године у логору Нежидер
42. **Тодоровић Миленко**, умро 19. јануара 1915. године, логор Неђмеђер, број гроба 191

Заробљени:

1. **Антонијевић Станко**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
2. **Гајић Миладин**, редов 15. пука, логор Матхаузен
3. **Ђорђевић Милисав**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Јанковић Тодор**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
5. **Стефановић Милорад**, редов 4. пука, логор Матхаузен
6. **Петровић Стојан**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
7. **Перић Антоније**, редов 18. пука, логор Неђмеђер
8. **Марковић Љубомир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
9. **Милошевић Владимир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
10. **Милвановић Спасоје**, редов 15. пука, логор Неђмеђер

Живи на Крфу:²⁵³

1. **Гајић Љубомир**, редов 4. чете, 1. батаљона, 20. пука, I позива
2. **Вучић Светозар**, санитарска колона тимочке дивизије, II позива
3. **Вулић Обрен**, редов 3. чете, 3. батаљона, 15. пука, I позива
4. **Љубомировић Мијајло**, интендантски воз тимочке дивизије, I позива
5. **Љубомировић Радомир**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
6. **Љубомировић Радивој**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
7. **Павловић Милен**, провијант колона тимочке дивизије, I позива
8. **Ристић Тихомир**, редов 4. чете, 2. батаљона, 13. пука, II позива
9. **Радивојевић Миленко**, редов 4. чете, 2. батаљона, 13. пука, I позива
10. **Миладиновић Спасоје**, 3. батерија тимочног артиљеријског пука, I позива

²⁵³ Живојин Златановић, јагодински адвокат, тражи преко српског Црвеног крста у Женеви следећа лица; *Београдске новине*, 27. август 1916. године.

11. **Милошевић Тодор**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
12. **Милошевић Војислав**, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
13. **Микић Добросав Војислав**, рођен 1888. године, редов 3. чете, 2. батаљона, 4. пука, носилац Албанске споменице

Интернирани:

1. **Стојановић Блажо**, Нежидер

ГОРЊЕ ШТИПЉЕ

Горње Штипље је 1910. године имало 84 куће и 506 становника, од тога 250 мушкараца и 256 жена. Према попису из 1916. године, било је 75 кућа и 432 становника, од чега 174 мушкараца и 258 жена.

Списак погинулих и умрлих 1912-1918:²⁵⁴

1. **Славковић В. Живадин**, редов I позива
2. **Милићевић С. Борисав**, редов I позива
3. **Михајловић Цветко Јован**, 29 година, редов I позива, умро 18. августа 1917. године у логору Неђењежу²⁵⁵
4. **Миловановић Радисав**, редов I позива
5. **Ђорђевић Божидар**, редов I позива
6. **Петровић Д. Војислав**, редов I позива
7. **Петровић Д. Радосав**, редов I позива
8. **Петровић Ж. Миладин**, редов I позива
9. **Петровић Р. Живан**, редов I позива
10. **Димитријевић М. Живота**, редов I позива
11. **Димитријевић Будимир**, редов I позива

²⁵⁴ Споменик палим ратницима 1912-1918. у дворушту школе у Горњем Штипљу: *Ратници погинули, умрли или нестали у рату 1912-1918. г. Из села Гор. Штипље I позива; Споменик подижу породице Палих ратника и добротвори Грађани: Богдан Михајловић (народни посланик 500 динара), Владимир Славковић (500), Милосав Станишић (200), Светомир Михајловић (200), Михајло Јанићијевић, деловођа (200) и остали; 1923 – Мат. Кузмановић – Јагодина*. Споменик је израђен у облику зарубљене пирамиде, величине 2,57м. Спомен костурница палих ратника 1912-1918. са леве стране улаза у цркву. Костурница је бетонирана и без отвора. У њој су сахрањени посмртни остаци палих ратника са околних положаја. Величина: 1x0,77м.

²⁵⁵ <https://www.mod.gov.rs/lat/19604/popis-vojnih-i-civilnih-gubitaka-kraljevine-srbije-u-ljudstvu-u-prvom-svetskom-ratu19>.

12. **Радичевић Спасоје**, редов I позива
13. **Миловановић Љубисав**, редов I позива
14. **Ристић Владислав**, редов I позива
15. **Јеремић Живојин**, редов I позива
16. **Милошевић Велимир**, редов I позива
17. **Станковић Тома**, редов I позива
18. **Николић Јеремија**, редов I позива
19. **Марковић Ранисав**, последњи регрут 3. чете, 2. батаљона, 11. пука
20. **Филиповић Данило**, последњи регрут 3. чете, 2. батаљона, 11. пука
21. **Живковић Микаило**, последњи регрут 3. чете, 2. батаљона, 11. пука
22. **Јеремић Дамњан**, последњи регрут 3. чете, 2. батаљона, 11. пука, умро 18. новембра 1916. године у Северној Африци, сахрањен на гробљу Феривил, број гроба М248, 2/84, 1007.
23. **Миленковић Братислав**, болничар²⁵⁶
24. **Миловановић Велимир**, војник позиционе батерије
25. **Миловановић Радосав**, болничар 11. пука
26. **Ђорђевић Димитрије**, трубач 3. муницијске колоне шумадијске дивизије, I позива
27. **Илић Лазар**, обвезник III позива
28. **Димитријевић Недељко**, последња одбрана старца
29. **Милошевић Светозар**, последња одбрана старца
30. **Миловановић Владимир**, последња одбрана старца
31. **Миленковић Јован**, последња одбрана старца

Заробљени:

1. **Ђорђевић Драгомир**, редов 13. пука, логор Болдогасоњ
2. **Филиповић Александар**, редов 15. пука, гарниз. тврђава у Тузли
3. **Милетић Марјан**, редов 14. пука, редовна болница у Грку

Живи на Крфу:

1. **Михајловић Богдан**, народни посланик, учесник и потписник Крфске декларације²⁵⁷

²⁵⁶ Братислав, болничка пошта 222, моли г-ђу Јелену Јездимира Стевановића, у Јагодини, да извести његову мајку Кадивку, жену Глигорија Ристића из Горњег Штипља, да је он са оцем здрав и моли да се јаве. *Правда* 2. октобар 1917. године.

²⁵⁷ Оглас Богдана Михајловића, народног посланика у *Београдским новинама* бр. 310 прочитали смо, на које му одговарамо: Богдана известите, да је његова породица жена Милева и деца Драга, Рада и Гвозда као и остала фамилија сви здрави и живи и за њих да не брине. Нека се извести за брата Јездимира и шурака Светолика, као и Илију, Гвоздена, Глигорија, Косту, Војислава и Малена, да су сви њихови живи и за њих да не брину. Поздрав Богдану, жена Милева и деца и свима којима је он јавио Тихомир, Миодраг, Сара,

2. **Михајловић Јездимир**
3. **Милошевић Илија**
4. **Милошевић Тозе Воја**
5. **Милошевић С. Војислав**
6. **Тодоровић Миладин**
7. **Милановић Гвозден**
8. **Ристић Глигорије**
9. **Јовановић Благоје**
10. **Јовановић Илија**
11. **Јовановић Војислав**
12. **Јовановић Глигорије**
13. **Јовановић Светолик**
14. **Јовановић Костадин**
15. **Милошевић Војислав**
16. **Петровић Мален**
17. **Петровић Миладин**, каплар 4. чете, 3. батаљона 11. пука кадровског
18. **Јездимир Богданов**
19. **Григорије и**
20. **син Братислав**
21. **Рада**
22. **Сима**
23. **Дина**
24. **Милошевић Влајко**
25. **Костадин**
26. **Милан Драгутинов**
27. **Гвозден Антин**
28. **Бркић Драгомир**
29. **Бркић Миливоје**
30. **Бркић Радојко**²⁵⁸
31. **Илић М. Захарије**, пешадијски капетан I класе²⁵⁹

Миленија Милошевић, Талка, Благоје, Ката и Каја Милошевић, Влада Јеремић, Кадивка, Драгутин Петровић, сви из Горње Штипље. Поздрав од Тасе Стојковића, трговца из Јагодине. *Београдске новине*, 20. јануар 1917. година.

²⁵⁸ *Београдске новине*, 21. децембар 1916, 4. фебруар 1917, *Велика Србија*, 26. 10. 1916.

²⁵⁹ Пешадијски капетан I класе Илић Захарије рођен је 1. јануара 1887. године у Горњем Штипљу, Белички срез, Моравска Бановина. За осведочену личну храброст и пожртвовање на бојном пољу у рату противу Аустроугарске 1914-1915. године указом ФАО бр. 9780 од 31. маја 1915. године, као активни пешадијски потпоручник одликован је Орденом Карађорђевог звезда са мачевима четвртог реда. Захарија је умро у добокој старости, у 92. години живота, 17. маја 1977. године. Из умрлице се види да је учествовао у ратовима од 1912. до 1918. године, да је одликован Карађорђевог звездом са мачевима, Белим орлом трећег и четвртог реда, Медаљама за храброст Милош Обилић и свим ратним споменицама за ратове Србије од 1912. до 1918. године. На умрлици је податак да је сахрањен 18. маја на

Списак интернираних:

1. Милићевић Станимир, 56
2. Димитријевић Тодор, 31
3. Јовановић Драгутин, 20
4. Живковић Светислав, 40
5. Милошевић Велисав, 20
6. Станковић Радисав, 20
7. Милошевић Јездимир, 18
8. Антонијевић Сретен, 18
9. Димитријевић Велимир, 18 година, редов 11. пука, умро 15. фебруара 1915. године у логору Болдогасоњ²⁶⁰
10. Радојевић Станимир, 18
11. Лазаревић Мирослав, 18
12. Хацић Миодраг, 18
13. Нешић Велимир, 18
14. Милошевић Радомир, 18

ДОЊИ ЈОВАЦ

Доњи Јовац је 1910. године имао 160 кућа и 1052 становника, од тога 523 мушкарца и 529 жена. Према попису из 1916. године, било је 169 кућа и 954 становника, од чега 386 мушкараца и 568 жена.

У месту је била жандармеријска станица, финансијска стража (ради наплате финансијских обавеза, као нпр. трошарине), црква, школа и железничка постаја II врсте. Припадајућа места: Горњи Јовац, Дворица, Рамново и Остриковац. Школа је располагала са четири учионице, 28 осталих просторија, 0,10 хектара школске баште. Маја 1916. године уписано је 440 детета: 224 дечака и 216 девојчица.

Окупацијом Србије октобра 1915. године, непријатељ је извесно време логоровао и у Јовцу. Јовачка црква је оскрнављена, протоколи уништени, а црква претворена у коњушњицу. Однешена су и два црквена звона.

Од 1912. до 1918. године председник јовачке општине био је Милоје Ђорђевић из Доњег Јовца а кметови Санда Миладиновић, из Доњег Јовца и Спасица Весић из Дворице. Писар је био Тодосије Јовано-

томашевачком гробљу. Томислав С. Влаховић, *Витезови Карађорђевог звезде са мачевима*, 1988.

²⁶⁰ Ненад Лукић, *Интернирање становништва и војника Краљевине Србије у аустроугарске логоре током Првог светског рата и Пописи умрлих у логору Болдогасоњ/Фрауекирх 1914-1918*, Београд, 2017.

вић из Доњег Мајура. Тобошар (пандур) је био Васко Матић-Куљага из Доњег Јовца.

У знак сећања и захвалности мештани Јовца су током 1935. године покренули акцију за подизање заједничког споменика Блаженопочившег Краљу Александру и грађанима села Јовца, палим у ратовима за ослобођење и уједињење. Одбор за подизање споменика је потписао уговор са г-дином Драганом Ганићем, вајаром из Крагујевца, који је преузео изградњу споменика.²⁶¹

У порти цркве 14. септембра 1935. године освећен је темељ на коме ће се поставити спомен Јовчанима и Дворичанима, изгинулим у ратовима 1912-1918. и краљу Александру Карађорђевићу I убијеном у Марсеју 9. октобра 1934. године. Споменик је постављен у дворишту порте јовачке цркве на источној страни цркве, испод олтара према путу. На споменик је постављена биста краљу Александру. Освећење темеља извршили су свештеници Петар Д. Поповић, који је одржао краћи говор и Јован Јовчић. Чланови одбора који су се старали око подизања споменика били су: Александар Т. Павловић (Санда Јудин), благајник; Ђорђе Константиновић (Ђокица писар), члан; Александар Стаменковић (Санда Радовански), члан; Миладин Ђорђевић, члан; Војислав Јанићијевић, члан; Милорад Јанићијевић, члан. Присутан је био и вајар Ганић из Крагујевца, који је радио бисту краља Александра. Уклоњена је 1945. године.²⁶²

Списак погинулих и умрлих 1912-1918:

1. **Алексић Добривоје**
2. **Алексић Милан**
3. **Антић Андреја**
4. **Антић Димитрије**
5. **Бајкић Михајло**
6. **Бајкић Влајко**, редов 15. пука, заробљен, умро 17. фебруара 1915. године у логору Неђмеђер
7. **Бајкић Живадин**

²⁶¹ *Правда*, 25. септембар 1935.

²⁶² Споменик изгинулим у ратовима за ослобођење земље 1912-1918. године. Израђен је на степенастом бетонском постољу. На угловима доњег дела споменика вертикално су постављена 4 правоуганика, на којима су релефи, а изнад њих постављене 4 буктиње. Почетком 2022. године постављен је крст. На споменику су уклесана имена 148 палих ратника из Јовца и Дворице. Висини је 3.22м. Спомен подижу сељани Доњег Јовца, Горњег Јовца и Дворице 1934. године. *Добротвори* – Јовачка земљорадничка задруга и Ђорђе Велимировић из Дворице. Десимир М. Милосављевић, *Јовац и Дворица села Великог Поморавља*, Београд, 1999. година, 299-304.

8. **Вићић Милорад**
9. **Вићић Гвозден**
10. **Димитријевић Тома**
11. **Димитријевић Петар**
12. **Димитријевић Владимир**
13. **Илић Коста**, редов 20. пука, погинуо 1914. године
14. **Илић Д. Радосав**
15. **Илић Д. Војислав**
16. **Ивановић Борисав**
17. **Ивановић Мутимир**
18. **Јовановић М. Момир**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
19. **Јовановић Милан**
20. **Јовановић Илија**
21. **Јовановић Ф. Владислав**, редов 15. пука, умро у гарнизонској болници бр. 21 у Темишвару
22. **Јовановић Чедомир**, умро на Крфу
23. **Јовановић Живојин**, редов 15. пука, заробљен, умро, логор Матхаузен
24. **Јовановић М. Момир**, редов 15. пука, умро, логор Матхаузен
25. **Јанићијевић Владимир**
26. **Јанковић Милан**
27. **Јанковић Радисав**
28. **Крунић Сима**
29. **Лукић Милун**
30. **Лазић Стојан**
31. **Лазић Јован**
32. **Милетић Божидар**
33. **Милетић Радисав**
34. **Младеновић Милутин**
35. **Милојковић Милутин**, регрут
36. **Милојковић Чедомир**
37. **Мицић Милан**
38. **Милошевић Милован**, редов 15. пука, заробљен, умро у логору Неђмеђер
39. **Миловановић Софроније**, рођен 1876. године, цивил, умро 4. фебруара 1919. године у Lehfeld/Lechfeld, сахрањен на гробљу Militarfriedhof, Schwabstabl, бр. гроба 955
40. **Миловановић Добросав**
41. **Миладиновић Тома**

42. **Миленковић Гвозден**, 27 година, у браку 7 година, погинуо 15. октобра 1912. године у Кнесоје селу, у Старој Србији, пренешен и сахрањен 13. децембра 1912. године у јовачком гробљу, опело извршио војни свештеник
43. **Младеновић Стојан**
44. **Миленковић Станоје**
45. **Миладиновић Владимир**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
46. **Миловановић Живојин**
47. **Марјановић Владимир**
48. **Марјановић Димитрије**
49. **Маринковић Милан**
50. **Младеновић Милован**
51. **Милосављевић Новица**
52. **Мијалковић Благоје**
53. **Миловановић Славко**
54. **Максимовић Стојадин**
55. **Марјановић Светолик**
56. **Марјановић Милун**
57. **Милосављевић Павле**, земљорадник, убијен из пушке пре пола ноћи 4/17. јула 1916. године, 63 године, опело извршио свештеник Јован Јовчић
58. **Николић Владимир**
59. **Никодијевић Милорад**
60. **Обрадовић Живојин**
61. **Обрадовић Светислав**
62. **Павловић Јаћим Коста**, 58 година, умро 5. 5. 1917. године од старачке слабости, цивил, логор Матхаузен
63. **Радовановић Ранко**
64. **Радовановић Стојадин**
65. **Рашић Данило**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
66. **Рашић Љубомир**
67. **Симић В. Чедомир**
68. **Симић В. Љубомир**
69. **Симић Владимир**
70. **Станисављевић Миладин**
71. **Стојановић Ђура**
72. **Симић Василије**
73. **Стаменковић Радован**, умро 8. јануара 1913. године у ћупријској окружној болници, сахрањен у Јовцу
74. **Тодоровић Светозар**
75. **Тодоровић Миладин**

76. **Тодосијевић Милорад**, 35 година, у браку живео 10 година, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, умро 20. јуна 1913. године у параћинској резервној болници од vulus celoј. тубеу, опело извршио свештеник Петар Поповић
77. **Тодоровић Живко**
78. **Тодоровић Ђурђе**
79. **Павловић Славко**
80. **Усеиновић Окан**
81. **Стаменковић Драгутин**, редов 15. пука, умро 20. јануара 1915. године, логор Неђмеђер, број гроба 192
82. **Цветковић Стојадин**, редов 1. пука, умро 26. јануара 1915. године логор Неђмеђер
83. **Бајкић Владимир**, редов 15. пука, умро 17. фебруара 1915. године, логор Неђмеђер
84. **Станковић Живојин**, каплар трупне коморе, умро 12. новембра 1918. године у Северној Африци, сахрањен на гробљу Гамархт, број гроба 145/1756, 145
85. **Јовановић Миљко**, обавезник последње одбране (син Гојко)
86. **Милић Драгутин Савић**, 18 година, случајно погинуо од гранате 24. јануара 1919. године
87. **Тодоровић Живојин Драгиша**, 13 година, случајно погинуо од гранате 24. јануара 1919. године

Заробљени:

1. **Андрић Божидар**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
2. **Димитријевић Тома**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
3. **Ђурђевић Милорад**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Илић Светозар**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
5. **Илић Чедомир**, рођен 1894. године, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
6. **Јерић Милутин**, поднаредник 4. чете, 4. батаљона, 1. пука, логор Матхаузен
7. **Јовић Александар**, редов 15. пука, логор Матхаузен
8. **Јовић Милован**, редов 10. пука, у болници Темишвар
9. **Јовкић Илија**, редов 6. пука, логор Матхаузен
10. **Јеремић Тодор**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
11. **Јокуловић (Јовановић р. бр. 22) Чедомир**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
12. **Јовановић Владета**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
13. **Миловановић Младен**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
14. **Милошевић Димитрије**, редов 15. пука, логор Неђмеђер

15. **Милошевић Милун**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
16. **Митровић Новак**, редов 5. пука, логор Неђмеђер
17. **Милосављевић Богосав**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
18. **Милојевић Александар**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
19. **Михајловић Антоније**, редов 1. пука, логор Неђмеђер
20. **Михајловић Радосав**, каплар 15. пука, логор Болдогасоњ
21. **Новаковић Живојин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
22. **Павловић Јосиф**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
23. **Павловић Милан**, редов 17. пука, логор Неђмеђер
24. **Павловић Радомир**, каплар 14. пука, логор Неђмеђер
25. **Станојевић Станимир**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
26. **Симић Милан**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
27. **Стојановић Владимир**, редов 15. пука, логор Матхаузен
28. **Стаменковић Стојан**, редов 15. пука, логор Б. Брод, одакле је послат у логор Естрагон
29. **Стаменковић Михајло**, редов 1. пука, логор Неђмеђер
30. **Цветковић Стојадин**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
31. **Јовановић Живојин**, редов 15. пука, логор Матхаузен

Живи на Крфу:

1. **Алексић Мика Мита**
2. **Ивановић Чеда**, тимочки ескадрон
3. **Аћимовић Данила Мика**
4. **Павловић Александар**
5. **Поповић Пера**, поп²⁶³
6. **Влада “Бугарче”**
7. **Штерић Ђуке Јова**
8. **Аћимовић Јаћим Славко**, болничка чета 15. пука, носилац Албанске споменице
9. **Аћимовић Владета**, артиљерац 15. пука, II позива

²⁶³ Свештеник Петар Поповић, који се сада налази у Берну (Zimmerweg br 8), моли, да му се јави жена Савка и дете, који су остали у Јовцу код Јагодине. Пита јер треба новаца. *Београдске новине*, 30. март 1916. године. Одговор у *Београдским новинама* од 6. јануара 1917. године: Петру Поповићу, Hotel Terminus, Geneva. Драги зете Перо - Ми твоје карте редовно добијамо и на исте редовно одговарамо. На извештај о моме брату велико ти хвала. За Савку и Мицу не брини, ми се лепо пазимо, оне иду у Јовац, али су више код нас. Сви те много поздрављају, а највише поштује те твоја Кона Јевтић, Јагодина.

10. **Аћимовић Бранко**, редов 2. чете, 2. Батаљона, 13. пука
11. **Аћимовић Жарко**, коморција проф. Колоне, 3. Одељења, 13. пука²⁶⁴
12. **Ђорђевић Милоје Љубомир**, митраљеско одељење 15. или 20. пука, носилац Албанске споменице
13. **Милосављевић Спасоје**, редов 2. железничке чете
14. **Милосављевић Михајло**, болничар 15. пука, I позива²⁶⁵
15. **Митровић Војислав - Ђукин**, носилац Албанске споменице
16. **Миленковић Станко - Нешићини**, носилац Албанске споменице
17. **Миленковић Живојин - Жика**, санитарски мајор²⁶⁶
18. **Миладиновић Радисав - Диса Сандин**
19. **Николић Јеврем Жарко - Глувић**, носилац Албанске споменице
20. **Савић Божин**, пошта 711 (јавља се жени Косари у Јовац; *Правда*, 16. март 1917. године)
21. **Тодоровић Љубисав Гвозден - Гога**, рођен 1891. године умро 1969. године, каплар дворске жандармерије²⁶⁷
22. **Милићевић Стеван**, полицијски писар среза темњићког²⁶⁸

²⁶⁴ Тражи их брат Драгослав Аћимовић. *Београдске новине*, 21. фебруар 1917.

²⁶⁵ Тражи их брат Василије Милосављевић; јавља да су сви здрави, отац је умро. *Београдске новине*, 21. фебруар 1917. године.

²⁶⁶ Миленковић Живојин – Жика је рођен 1874. године у Јовцу. Медицину завршио у Грацу; све до Балканских ратова радио као лекар у Свилајнцу и Јагодини. Председник и потпредседник Црвеног крста јагодинске општине и среза. У то време саградио је кућу у Јагодини, у данашњој улици Кнегиње Милице број 31 (данас фотографска радња “Фото Перша”). Као санитарски мајор српске војске, учествује у Балканским ратовима и Првом светском рату и са српском војском прелази Албанију и Солунски фронт. Носилац је Албанске споменице. После Првог светског рата постављен је за начелника санитарске управе Вардарске бановине у Скопљу. У Скопљу живи са породицом до 1941. године, када је због окупације Македоније од стране Бугара морао да се сели поново у Јагодину. У Јагодини живи до смрти, 1948. године. Умире 1948. године у Београду, где је и сахрањен.

²⁶⁷ Тодоровић Љубисав Гвозден - Гога (1891-1969) је Јовчанин са највише одликовања: Медаља за успомену од Краља Петра I из 1903. године; Медаља Краља Петра из 1913. године; Медаља Краља Александра за верност отаџбини из 1915. године; Медаља Краља Петра за 1914-1918. годину; Албанска споменица од 23. новембра 1921. године; Сребрна медаља Краља Александра од 14. јануара 1922; Сребрна медаља са круном Александра за услуге краљевском дому од 8. јуна 1922. године; Медаља цара Фердинанда I за услуге помоћи аустроугарском Црвеном крсту од 23. фебруара 1923. године. Десимир М. Милосављевић, *Јовац и Дворица села Великог Поморавља*, 304.

²⁶⁸ Милићевић Стеван објављује читуљу у листу *Велика Србија* од 13. маја 1918. године: „Са родитељском болом у души извештавам своје пријатеље, сроднике, другове и познанике, да сам добио тужну вест из наше миле и поробљене Отаџбине Србије, да је наша најстарија ћерка Милана, бивша одлична и пуна идеала ученица 3. разреда јагодинске гимназије, испустила своју напаћену анђeosку душу ове године, без очинске неге, у најлепшем цвету младости, у 16 години свога млађенога живота, у селу Јовцу, среза беличког, у наручју своје тужне мајке, деде, сестара и браће, а далеко од свог милог и несрећног тате, кога је оставила да за њоме вечито тугује, не дочекавши најсрећнији

Списак интернираних:

1. Милојевић Војислав, 23
2. Весић Никола, 20
3. Весић Милосав, 27
4. Цветковић Живојин, 24
5. Павловић Ђурђе, 25
6. Радосављевић Радомир, 35
7. Тодоровић Станислав, 19
8. Младеновић Чедомир, 26
9. Јовановић Милорад, 20
10. Вицић Милан, 30
11. Љубисављевић Миладин, 20
12. Алексић Борисав, 18
13. Тодоровић Ђурђе, 40.

ДВОРИЦА

Дворица је 1910. године имала 58 кућа и 338 становника, од тога 167 мушкараца и 171 жену. Према попису из 1916. године, биле су 63 куће и 297 становника, од чега 124 мушкараца и 173 жене.

Погинули и умрли 1912-1918:²⁶⁹

1. Аранђеловић Гојко
2. Велимировић Жарко, редов 2. чете, 1. батаљона, 13. пука
3. Весић Милун
4. Весић Душан
5. Васић Љубомир
6. Вучковић Милија
7. Вучковић Милутин

тренутак, да је види милу и веселу у ослобођеној отаџбини. Вечито ожалошћен отац Стеван, мати Даринка, сестре: Радмила, Јованка и Видосава, браћа Милорад и Милан, деда Владимир Поповић, предузимач, као и остала родбина“.

²⁶⁹ Види за Доњи Јовац.

8. **Милосављевић Станимир**, редов 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, умро 12. 12. 1914. године у параћинској болници, од задобијених рана у рату
9. **Милосављевић Милан - Шиљици**, редов 15. пука, умро у логору Матхаузен
10. **Милојевић Светозар**
11. **Милошевић Петар**, редов 4. чете, 2. батаљона 15. пука, II позива, 39 година, ожењен, умро од тетануса у ћупријској окружној болници 18. августа 1914. године, сахрањен у ћупријском гробљу
12. **Милутиновић Александар**
13. **Милојевић Тодор**, земљорадник, удовац, 68 година, убијен од стране немачког војника на Морави 12. октобра 1918. године, пре подне
14. **Миленковић Миленко**
15. **Милојевић Љубисав**
16. **Милошевић Живадин**
17. **Гајић Милорад**
18. **Гајић Јован**
19. **Ђорђевић Милан**
20. **Ђорђевић Светислав**, редов 20. пука, умро од тифуса 1915. године²⁷⁰
21. **Јанковић Милојко**
22. **Јанковић Борислав**
23. **Милосављевић Ђурђе**
24. **Петровић Милан**
25. **Петровић Живојин**
26. **Павловић Стојадин**
27. **Радосављевић Милован**, 27 година, редов, заробљен 6/7. септембра на Легету, умро 2. Јануара 1916. године од lepsisa, логор Ашах
28. **Радосављевић Мика**
29. **Симић Ђорђе**
30. **Станимировић Станко**
31. **Стаменковић Владимир**
32. **Стефановић Драгутин**
33. **Томић Драгутин**
34. **Радовановић Светозар**, редов 2. чете, 1. батаљона 13. пука²⁷¹

²⁷⁰ У МКУ 1916-1920. за Доњи Јовац стоји: Андријана, удова Светислава, 26 година, у браку 6 година и Лепосава, 24 године, удова Милана, у браку 6 година, убијене из пушке у Сињем Виру 18/31. јануара 1918. године, у 5 часова ујутру, од стране непознатих лица; опело извршио свештеник Чедомир Шљивић.

²⁷¹ Јовану Премовићу, Генева. Молим да преко Живојина Николића, трговаца из Јагодине, доставите Светозару Николићу, абацији из Јагодине ово: Милутин и Ђорђе Урошевић, из

Заробљени:

1. **Миладиновић Радоје**, редов 15. пука, логор Матхаузен
2. **Милановић Никола**, редов резер. батерерија, логор Болдогасоњ
3. **Марковић Милун**, редов 15. пука, логор Матхаузен
4. **Миловановић Милан**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
5. **Недељковић Драгомир**, редов 13. пука, логор Нежидер
6. **Станојевић Станимир**, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
7. **Јовановић Михајло**, редов 15. пука, логор Матхаузен
8. **Јовановић Милинко**, редов 5. пука, логор Матхаузен
9. **Ђорђевић Живко**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
10. **Стаменковић Стојан**, редов 15. пука, из Босанског Брода, премештен у логор Матхаузен
11. **Ђурђевић Милорад**, редов 15. пука, логор Матхаузен
12. **Петровић Спасоје**, редов 15. пука, логор Матхаузен
13. **Ракић Милисав**, редов 15. пука, логор Матхаузен
14. **Ђорђевић Мијушко**, 55 година, редов 15. пука, умро 20. фебруара 1916. године у логору Нежидер
15. **Ђорђевић Михајло**, рођен 1867. године, редов 3. чете, 15. пука, умро 30. јануара 1915. године у логору Болдогасоњ
16. **Петровић Милош**, редов 6. пука, логор Неђмеђер

Живи на Крфу:

1. **Ђорђевић Стојан - Лемезан**, носилац Албанске споменице
2. **Милојевић Милан - Бацура**, носилац Албанске споменице
3. **Михајловић Светозар – Тоза**, досељеник, носилац Албанске споменице
4. **Вучковић Вељко**, носилац Албанске споменице
5. **Миладиновић Лака**, носилац Албанске споменице

Сињег Вира питају за Светозара Радовановића и Жарка Велимировића из Дворице, јесу ли живи и здрави. Њихове породице су здраво, ја са децом такође. Нека Тоза јави што пре и одговори на први глас. Дара Светозара Николића, Јагодина. *Београдске Новине*, 1. новембар 1916.

ГОРЊИ ЈОВАЦ

Горњи Јовац је 1910. године имао 53 куће и 285 становника, од тога 150 мушкараца и 135 жена. Према попису из 1916. године, било је 48 кућа и 224 становника, од чега 90 мушкараца и 134 жене.

Погинули и умрли 1912-1918:²⁷²

1. **Аранђеловић Стојан**
2. **Димитријевић Миладин**
3. **Антић Димитрије**
4. **Ивковић Милун**, рођен 1891. године, редов 15. пука, умро 13. октобра 1918. године у Minden/Mennighüffen, сахрањен на гробљу Mennighüffen/ am nordland Ende Krauzkirchhof
5. **Милошевић Димитрије**
6. **Милошевић Илија**
7. **Благојевић Филип**, редов 15. пука, сахрањен на гробљу Зелтинлик, број гроба 3332, парцела 66, крипта
8. **Миладиновић Милан**
9. **Миленковић Милован**
10. **Миленковић Михајло**, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3740, парцела 74, крипта
11. **Миловановић Радосав**
12. **Миловановић Нестор**
13. **Миловановић Милун**
14. **Марковић Љубомир**
15. **Марковић Радојко**
16. **Нешић Миленко**, редов 4. чете, 1. батаљона 15. пука, II позива, умро у ћупријској рез. војној болници 28. фебруара 1915. године од туберкулозе, сахрањен у ћупријском гробљу
17. **Нешић Радосав**
18. **Петровић Милан**
19. **Петровић Илија**
20. **Рајић Живојин**

²⁷² Види за Доњи Јовац.

Споменик у Јовцу до 1945. године

21. **Рајић Светозар**
22. **Радосављевић Станимир**
23. **Радосављевић Живан**
24. **Стевић Светомир**
25. **Симић Стојан**
26. **Симић Јован**
27. **Велимировић Марко**, редов, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3642, парцела 71, крипта
28. **Станковић Владимир**, каплар 4. чете, 1. батаљона, 15. пука²⁷³
29. **Станковић Станимир**, рођен 1868. године, редов 3. чете, 15. пука, умро 26. фебруара 1915. године у логору Болдогасоњ
30. **Ристић Милан**, 80 година, удовац, избоден испод брда Гиља, поред пруге, од немачких војника 12. октобра 1918. године, пре подне, сахрањен на мијатовачком гробљу

Заробљени:

1. **Агатоновић Милан**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
2. **Анђелковић Јелисије**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
3. **Арсић Драгослав**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
4. **Димитријевић Станисав**, редов 3. чете, 1. батаљона, 20. пука, заробљен 2. новембра 1915. године у Прокупљу²⁷⁴
5. **Јовић Александар**, редов 15. пука, логор Матхаузен
6. **Марковић Милун**, редов 15. пука, логор Матхаузен
7. **Марковић Симеун**, редов 15. пука, логор Неђмеђер
8. **Милутиновић Александар**, редов 15. пука, у логору Болдогасоњ
9. **Симић Милан**, редов 15. пука, логор Матхаузен

²⁷³ У *Ратном дневнику*, 26. 11. 1916. године, сазнајемо из опроштајне поеме од Курундића да је Влада рањен 5 пута: „Када напустисмо нашу напаћену Отаџбину остависмо те у болници рањеног. Ти не хтеде да паднеш у руке душманину већ полумртав дође у нашу чету. Помоћ Божија а и твоји другови, сачуваше ти живот и исцелише те. Кад се кренусмо да утремо сузе поробљеној браћи, ти си свестан своје дужности и као прави син питоме Мораве, са песмом си пошао напред. Подли Бугари са Кожуха и Дудице - слушали су је и осећали да им је то Лабудова песма. Ти се крену 7. новембра, са својим друговима на извиђање. Татаро - Немци те не очекиваху, јер ти си се свагда појављивао код њихових ровова као из земље. Твоје две бомбе осветише многе наше јунаке. Ти испразни тај ров али и ти паде. Слава ти Владо! 11. новембар 1916. год. *Положај*.“

²⁷⁴

https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/tradicija/popis_zrtava_prvi_svetski_rat/07-PopisGubitaka-D.pdf

Списак интернираних:

1. Јаковић Милун, 25
2. Петковић Чедомир, 20
3. Вуковић Јанићијевић Милорад, 25
4. Марјановић Милета, 30
5. Јаковић Милан, 18
6. Ђурђевић Милан, 35
7. Миленковић Живојин, 25
8. Вучић Душан, 20
9. Милосављевић Светозар, 20
10. Тодосијевић Стеван, 20
11. Стојановић Живојин, 25
12. Тодосијевић Сава, 19.

Наставиће се...

Ђурђевдански уранак у Јагодини, 1913. године

Бачија у Буковчу пре Првог светског рата

Млин на Белици пре Првог светског рата

Воденица на Морави пре Првог светског рата

Јовац, 1915. године

Задушнице негде у Србији у време Првог светског рата

Питомци из Јагодинског среза, непозната година

Јовац током Првог светског рата

...у Колона,
 Најбоље се знају, дајући гласе својим
 француским итд. итд. итд. итд.
 да одмах саграде нова ина ко да постане војник
 од ограда, као итд. итд. итд. итд.
 итд. итд. итд. итд. итд. итд.
 да су јако војници итд. итд. итд.
 итд. итд. итд. итд. итд. итд.
 код војника на постоји, а војнику су обично:

1. Радомир и браћа Војнички.
2. Милош Јанковић
3. Милош Јанковић
4. Милош Јанковић
5. Милош Јанковић
6. Милош Јанковић
7. Милош Јанковић
8. Милош Јанковић
9. Милош Јанковић
10. Милош Јанковић
11. Милош Јанковић
12. Милош Јанковић
13. Милош Јанковић
14. Милош Јанковић
15. Милош Јанковић
16. Милош Јанковић
17. Милош Јанковић
18. Јакоше.

18. Милош Јанковић
19. Милош Јанковић
20. Милош Јанковић
21. Милош Јанковић
22. Милош Јанковић
23. Милош Јанковић
24. Милош Јанковић
25. Милош Јанковић
26. Милош Јанковић

Овај списак је списак војника из Колона
 који су послати у војску да се помажу
 Радомир.

28. септембар 1914. год.
 Јанковић.

Милош Јанковић
 Милош Јанковић

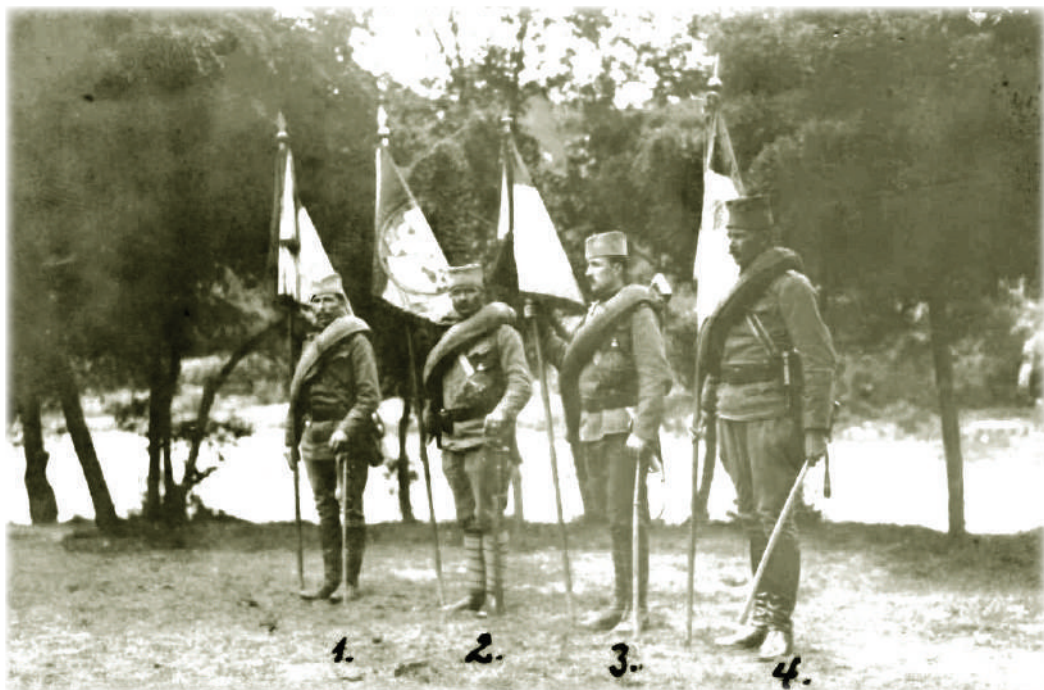
Списак војника из Колона, 28. септембар 1914. године

Ланиште у време Првог светског рата

Јовац, новембар 1915. године

Разгледница са фотографијом војника са пуковским заставама,
сликано у Багдану, почетак Првог светског рата

Краљ Петар на багрданским положајима, 1. новембар 1915. године

Kehraus in Serbien. Ein Transport von 4500 Gefangenen

Спровођење заробљених српских војника и цивила кроз Јагодину,
око Божића 1915. године

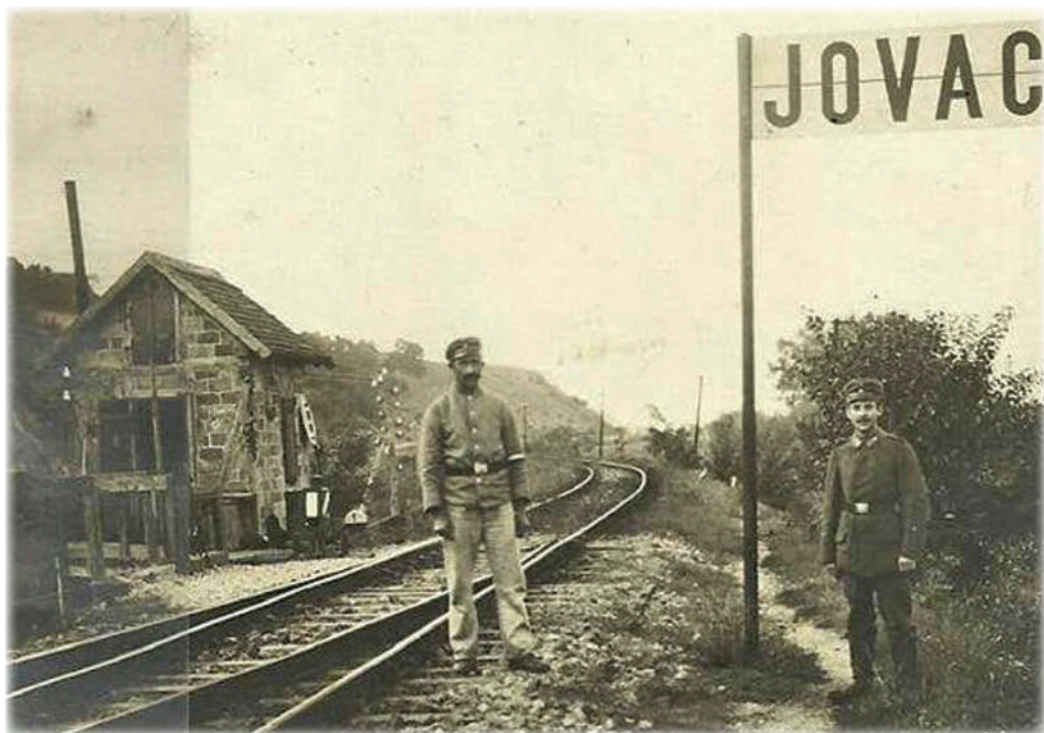
Повратак избеглица, железничка станица у Лапову, 1915. године

Јагодина за време окупације

Непријатељски војници у Јовцу, 1915. године

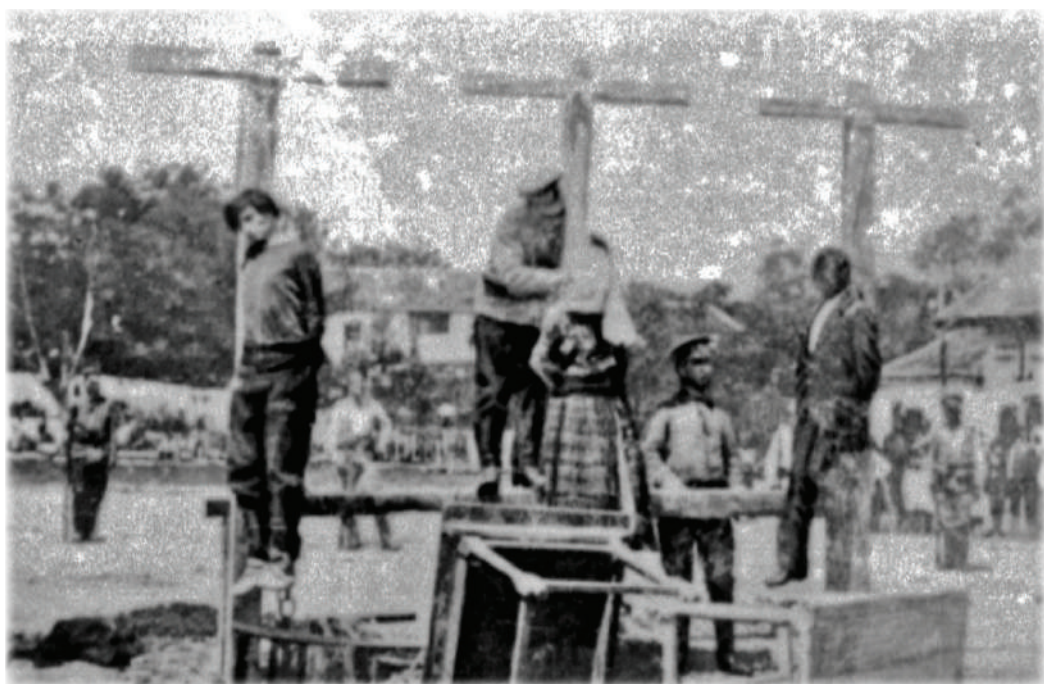
Јовац за време окупације

Багрдан, 1917. године

Вешање сељака у Јагодини, 23. август 1916. године

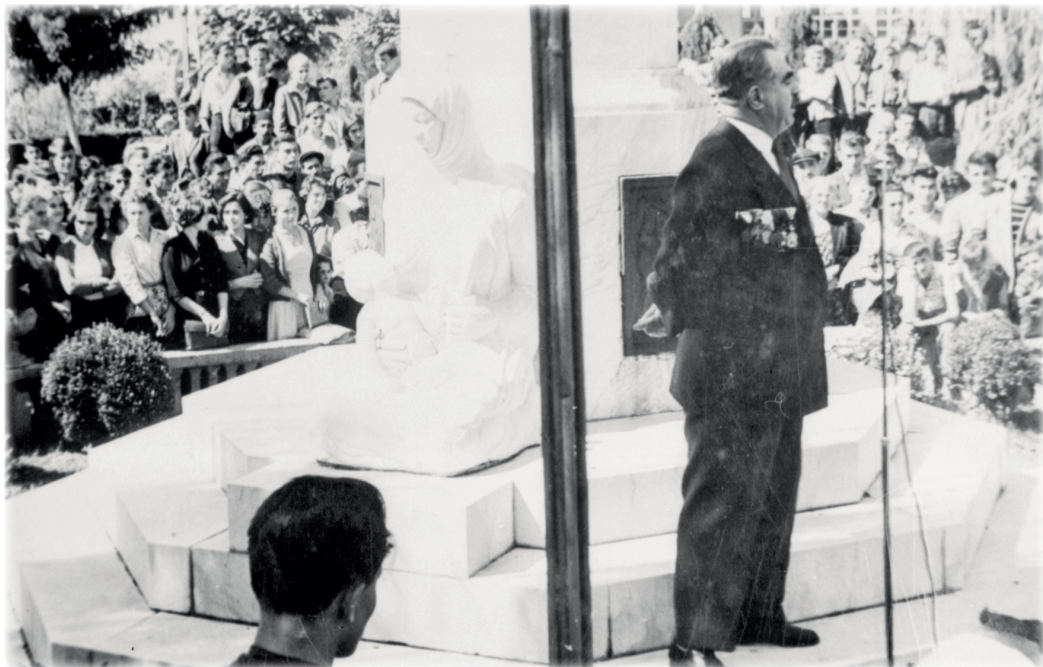
Зверства бугарских војника у Туприји

Омладина из Јагодинског среза на премијери позоришног комада са певањем и пуцањем „Ђидо”, 1. јануара 1918. године

Чланови Одбора за подизање спомен обележја страдалим Јовчанима и Дворичанима, 1912-1918. године

Др Станимир Раковац на обележавању педесетогодишњице пробоја Солунског фронта у Јагодини

Солунци из Јагодинског округа на обележавању педесетогодишњице пробоја Солунског фронта у Јагодини

Војници Моравске дивизије на одсуству

Отац и син, гробље у Јовцу

Андрејић Будимир из Тополе,
живео 75 година, умро 1954.

Аћимовић Влада, кафеџија из Јовца

Андрејић Радомир,
Солунац из Тополе

Велимировић Жарко из Јовца

Вулић Радмило из Колара

Димитријевић Божидар из Јовца

Димитријевић Михајло из Јовца

Димитријевић Владимир из Медојевца,
живео 28 година

Борђевић Живојин из Мајура (лево),
Тимочка дивизија, други позив,
снимљено у Словачкој, 1915. године

Борђевић Љубомир из Јовца

Димитријевић Михаило из Јовца

Илић М. Захарије из Горњег Штипља

Илић Петар из Медојевца

Јевремовић Јаков из Драгошевца,
живео 59 година

Јевремовић Лазар из Драгошевца

Јовановић Мијушко из Драгошевца,
живео 74 године

Јовановић Светозар из Јовца

Коруновић П. Станиша

Костић Мирко, пуковник из Багрдана

Марковић Душан из Драгошевца,
умро у ропству 1915. године

Мијајловић Живојин из Јовца

Микић Драгомир из Драгоцвета

Војник из Буковча

Милан Борђевић са мајком Славком и бабом Анђом, Мајур, 1914. године

Милановић Бранислав из Јовца

Милић Војислав из Колара

Милић Марковић из Колара

Мировановић Гвозден из Багрдана

Михајловић Богдан, народни посланик из
Горњег Штипља са породицом

Нићифоровић Момир из Медојевца

Обрадовић Влајко из Јовца

Павловић Душан из Тополе, 1894-1961.

Љубисав Д. Поповић, протојереј
ставрофорд, Багрдан

Радивојевић Јоксим из Драгошевца

Радосављевић Светислав из Колара

Савић Момчило из Јовца

Стојадиновић Чедомир Царић

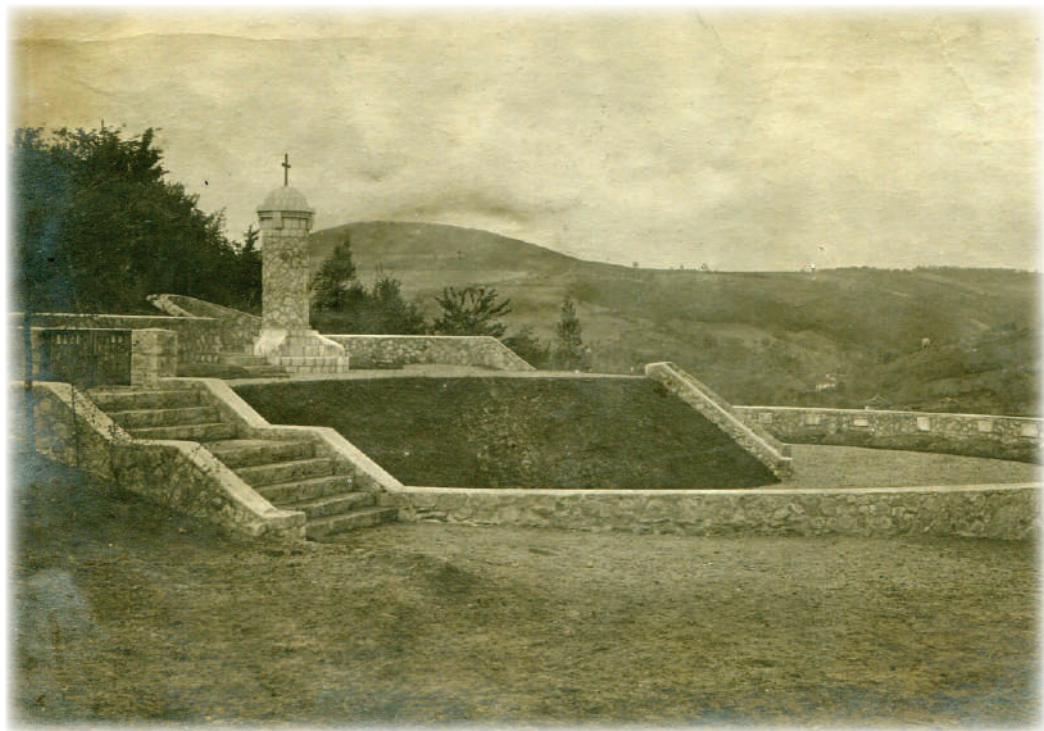
Стојадиновић Чедомир Царић са породицом,
након повратка из заробљеништва

Генерал Вукоман Арачић са Штабом

Стошић Д. Живојин из Багрдана

Немачко гробље-маузолеј у Багдану

Спомен чесма и спомен костурница у Багдану

Спомен чесме у Мишевићу и Лозовику

Спомен чесма у Деоници и споменик у Беочићу

Запуштени спомен парк у Црнчи и спомен чесма у Каленовцу

Запуштена спомен чесма у Јошаничком Прњавору и
споменик у манастиру Јошаници

Споменик у Шуљковцу и спомен плоча на некадашњем Дому културе у Шуљковцу

Спомен плоче у Међуречу и Главинцима

Споменик у Бунару

Споменик у Јовцу

Споменик у манастиру Томић

Споменици Михајлу и Драгињи Радосављевић, гробље у Буковчу

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.11)"1914/1918"

341.322.5(=163.41)(497.11)"1914/1918"(083.81)

ДЕДИЋ, Драгослав, 1961-

Јагодински срез у Првом светском рату. Том 2, књ. 1 / Драгослав
Дедић. - Јагодина : Историјски архив "Средње Поморавље", 2023
(Јагодина : Златна књига). - 330 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-87479-31-9

а) Први светски рат 1914-1918 -- Јагодина

б) Жртве рата -- Срби -- Јагодина -- 1914-1918 -- Пописи

COBISS.SR-ID 133345033